

MÓRA FERENC

ÉNEK A BÚZAMEZŐKRŐL

Első kötet

Szalay Józsefnek, napsütésben,
förfögetegben kipróbált barátoknak,
szeretettel ajánlom ezt a könyvem.

Móra Ferenc

Otthon, az én hazámban, túl a gömbölyű hegyeken, amelyekre hósapkát rakott ma virradóra a bórás éjszaka, otthon az én hazámban Búzaszentelő napja van, mikor ezt az éneket dúdolni kezdem, innen a hósapkás hegyeken, a tengerfölön, amelybe beleesett az ég, virágzó kaméliasfák alatt, cerciszek violás felhőiben és geniszták aranyesőjében. Ezen a földön nem szentelnek búzát, mert itt nincsenek más barázdák, csak amiket lobogós bárkák hasítanak a habvirágos vizeken, és a babér szenteletlen is megterem a borkőszínű sziklákon. Az örök tavasznak ezen a szivárványszigeten nem ülnek ünnepet, mert itt soha sincsen hétköznapjuk a jó szagú vizekbe mosdott, selyembe öltözködött boldog embereknek, messzi kővárosok menekültjeinek, akik pajkos térzenére ringatják a derekukat, szemben a nappal, a Parco delta Redenzione teraszán, és gyöngyöző kacagással találgatják a ciprusok alatt, a gliciniás filagóriákban, hogy hány üres spumantival hosszabbak már az esték, és hány csókkal rövidebbek az éjszakák.

Otthon, az én hazámban szikkadt és száraz a föld, nem álmodik a paradicsomról, és elérhetetlen magasságban boltozódik fölötté a félénken kékülő ég. Otthon, az én hazámban nem virágzanak kaméliasfák, nem nevezik el a tereket a megváltásról, és nincsenek megváltott emberek, akik kacagva csókolódnak az étellel - csak lehajtott fejű, szomorú és fáradt emberek vannak. Otthon, az én hazámban, lassan tavaszodik, az akácok még egészen alszanak, a jegenyéknek éppen csak kipattant a szeme, és az új nádhajítások a füzek halvány barkái alatt bátortalanul szőkülnek a sárga fodrú pusztai tavakban. Otthon, az én hazámban csak a búzamezők mernek még harsogón zöldülni, a szélesen kiterített bársonyabroszok a teremtő Isten asztalán, betakarói és elsimogatói a sebeknek, amiket ember ekéje vágott a földeken és Isten ekéje az embereken.

Otthon, az én hazámban, az alvó akácok, a kipattant szemű jegenyék alatt, az asszonyszőke vadvizek mentén ma nagy ünnepük van a lehajtott fejű, szomorú és fáradt embereknek. A pusztai harang szavára előbogarzanak a piros cserepes házakból és nádtetejes viskókból a Ferencek és Mátyások, az Etelek és Rózák, kézen fogják a Péterkéket és Márikákat, és föláradt homokokon, tocsogós semlyékeken keresztül lassan topognak a szűzmáriakék és szentjózsefsárga lobogók után oda, ahol a búzamezők koszorújában lehajtott fejjel, szomorúan és fáradtan várja az élő embereket a halott Isten. Kirojtolódott szélű stólát himbál a nyers szagú szél a pap vörösre égett nyakában, el-elakad a mezítlábas minisztráns kezében a kis csengettyű szava, mint játékos húsvéti bárányé, s a tömjénfüst nem fölfelé felhődzik, az égi magasokba, hanem leszáll legelni a pemetefüvekre, a fészület lábához. Nem áll itt az Isten és ember közé semmi, az Isten mezítelen tenyerén fekszik az emberek mezítelen szíve, mikor feljajdul a vontatott melódia a Ferencek és Mátyások, az Etelek és Rózák, a Péterkék és Márikák énektudatlan szájából:

- Ne hara-gudjáál mi-i-reánk ö-rökké!

A pap kezében suhog a keményen fogott rézszentelő, és a háromkirályok-napján szentelt víz finom csöppekben szítál rá a királyok nem járta föld búzavetéseire, de egy-egy szem harmat megakad a gyomlevelek hónaljában is, és zöldes-pirosat szikrázik, mint a városi asszonyok fülbevalója. Az ecetfák kopasz ágait friss szellő kocogtatja a fészület vasához, az Úr Krisztus bádogteste halkán megremeg, két kitért karja mintha ölelni akarná a lábánál térdelőket:

- Megáldom vetéseiteket, és új kenyeret ígérek nektek.

Otthon, az én hazámban nyugtalanul kóvályog ma a varjak gondfekete serege a búzamezők felett, mert egyik harangszó felébreszti a másikat, egyik zsolozsma utána kapaszkodik a másiknak. Mindenütt vetést szentelnek, ahol magot vetettek, és mindenütt új kenyeret ígér az Isten azoknak, akik tiszta magot vetettek.

...Otthon, az én hazámban, nem terem meg a babér, és nem fonnak belőle koszorút annak a magános énekesnek, aki az útszélen a maga dalát dúdolja maga elé az alkonyatba, amely nemsoká eltakarja. De azért csak végigdúdolom, amit kezdek Búzaszentelő napján, nem a babérért, hanem mert jó énekkel végezni a napot, és mert szeretlek benneteket, városok és búzamezők egyformán lehajtott fejű, szomorú és fáradt emberei.

Abbazia, Villa Jeanette, 1927. április 25.

Szüle a bográcsot kaparta ki a pulinak a küszöbre, és amikor készen volt vele, ütőre markolta a cinkanál nyelét.

- Bojszi! Bojszi! - kiáltott ki a sötétbe.

A fűzfásövénnyel felől csörtögés hallatszott. Az este fekete kosarából előgurult egy fekete gombolyag. Az eperfánál megállt. Sűrű leffegése jelezte, hogy a Bojszi névre guruló gombolyag mély töprengésbe merült.

- No gyere, Bojszikám, ödd mög te is a vacsorád.

Bojszika előresuttant. A küszöbnél megállt, és fölkapta a fejét. A kócos bozontból elővillant két kis sárga tűzbogár.

- No, fene a hasadba, ne kérsd magad! - emelte szüle a kanalat.

Bojszinak esze ágában sem volt kéretni magát. Bojszi olyan nemzetségből származik, amelytől távol van minden fennhéjás, de viszont ismeri a törvényt, és tiszteli a szertartásokat. A szertartásokhoz hozzátartozik az, hogy Bojszi csak akkor tesz eleget a meghívásnak, mikor szüle mint előtelt szolgálja fel a fenét, és aszott kezével magasra emeli a kanalat.

Ez az a pillanat, amikor Bojszi csóvál egyet a farkán, és belép a bográcsba.

- Csiba te, szömtelen! - koppan a kanál a puli orrán. - Hát nem látod, hogy az a tied, ami a küszöbön van!

Dehogynem, a Bojszi tudja, hogy neki hova van terítve, és már habzsolja is szétvetett lábbal a krumpolis tarhonyát. Csak hogy Bojsziban ötévi tapasztalat igen megszilárdította azt a föltevést, hogy neki csak akkor van jussa a koszthoz, ha előbb beteszi a lábát a bográcsba. Mert ha nem ez volna a törvény, akkor szüle bizonyosan nem tartaná elejbe a bográcsot, amely nyilvánvalóan nem evégre rendeltetett a világra.

Hogy ki most már itt a tökéletlen? A puli-e vagy az asszonyi nemzet? Alighanem a bogrács. Mert ahogy szüle fölemeli a földről, és viszi be a helyére, a vaslábra, úgy rémlik neki, mintha a bogrács oldalán keresztültetszett volna a gyertya lángja, amely sercegve ég a kis széken. Két kézre fogja a vasból való edényt, és ürgeti-forgatja a világosság fölött. Nem talál semmi hibát.

- Már mögijedtem, hogy ez is mögbomlott - teszi le a padkára a bográcsot. - De régön szolgál pedig. Ezt még új asszony koromban vötte kend.

Ez Mátyásnak szólna, de Mátyás most olyan foglalkozásban van, hogy nem gondolhat a többi világgal. Pipaszárat pucol. Már kérlelte lúdtollal, regulázta dróttal, de csak nem akarja a jót követni az istenverte.

- Phü! Phü! - próbál bele lelket lehelni, összeráncolva sátoros fehér szemöldökét.

Az utolsó próbatét következik. Leszakít egy kemény szálat a cirokseprőből, és óvatosan döföli vele a markában levőt. Ez nagyon kényes művelkedés, mert a cirokszálnak megvan a rossz természete, hogy szeret beszorulni a pipaszárba, aztán se ki, se be. Akkor pedig elő kell venni az ünneplő pipaszárat, s ahhoz nincs kedve Mátyásnak. Egy az, hogy az fönt van a gerendán, másik meg az, hogy az esztergályozott pipaszár csak akkor van szolgálatban, ha látják vele az embert. De hála Istennek, a cirok átkecmereg a száron.

- Mögvan - szólal meg Mátyás elégedetten, mert mindig nagy férfiorom az, ha valamivel szót fogadtathat az ember. Ha asszonnal, ha lóval, ha pipaszárral.

- Mőg ez - visszhangozza szőle, de az ő hangja nem olyan elégedett, mint az őregemberé. - Mőgbomlott ez csakugyan.

Szőle nem tudott belenyugodni abba, hogy megcsalhatta volna a szeme, s addig babrálta az ujjjaival a bográcsot, míg megtalálta rajta a lyukat.

- Mit csinálunk most már veled! - csőváltgatta a fejét. - Éppen máma mondja az Etel, hogy a kolompár cigányt is bekívánták már katonának, de möglépött előle. A csöndérek hajkurásszák.

- Majd mögfogják - ásított Mátyás, és lekasztotta a szőgrűl a subát.

- Mén kend?

- Mék.

- Ki?

- Ki.

A küszöbről visszaszólt.

- A szőmit kilopnák az embőrnék a betyárok.

Ez csak olyan szokás-mondás, mert nagyon nehéz lett volna Mátyásnak a szemét kilopni, ha próbát tett volna veled valaki. Olyan betyárt is nehéz elképzelni, aki rákíváncozott volna a fehér szőrpamacsok közé bújt kis sündisznószemekre. A szóban levő betyárok más ponton veszélyeztették Mátyás birtokállományát: vizet lopni jártak éjszakánkint a tanyakútra. S ebből látni való, hogy ezek a betyárok leginkább a szoknyát viselő felekezetéhez tartoztak az emberi nemnek.

Csakugyan nagyon rákaptak az asszonyok a háború alatt a Mátyás kútjára. A kút azelőtt is híres volt arról, hogy olyan vizet terem, ami csak úgy kívántatja magát az emberrel, nem győz belőle eleget inni. Nagy ritkaság az ilyen a határban. Nem a kút, hanem az ember kedvére való ivóvíz. Kút van mindenfelé, nem is kell érte mélyre menni. Éppen az a baj, hogy a krumplisveremből is mindjárt kút lesz, mert magasan jár a föld árja, s negyedik-ötödik ásónyomban mindenütt fölfakad a víz. Csakhogy az a víz nem lelkes állatnak való, hol émelvítően édes, hol sós, hol keserű, még a ló se issza meg, amelyik válogatós. Csak főzésre jó, de mostanában már arra se, úgy eliszaposodott, hogy még a rántott leves is ropog tőle a fog alatt. Mióta oda vannak az emberek a háborúban, azóta mind elkásásodott a víz a kutakban, mert nincs, aki tisztítsa őket. Az asszonyok elvégzik ugyan az emberek dolgát, szántanak, vetnek, kapálnak; kaszálnak helyettük, a káposztát is eltapossák, sőt olyan is van, aki a disznót megszúrja, de ezt az egyet, a kúttisztítást nem vállalja a fehérnép. Lehet, hogy a békától félnek, de lehet, hogy mástul is tartanak, az Isten tudja, mitől. Egyszer próbálta meg egy menyecske, az is törvénybe került miatta. Mert a kútat kitisztította ugyan, a törött fazekakat, rozsdás vasakat, miket kiadogatta belőle, de benne felejtett egy csecsemő gyereket, aki azelőtt nem volt benne.

Hát ezért szoktak oda az asszonyok a Mátyás kútjára, amelyben mindig kristálytisza a víz, és kánikulában is olyan hideg, hogy beleüt a fogába az embernek. Egész nap nyikorgatták a gémet, és nem győztek hálálkodni minden kanta vízért.

- Az Isten fizesse mög, és adjon ezőrannyit helyőtte!

Az Isten meg is hallgatta az áldást és adott is ezerannyit minden kanta vízért, de mindig csak tavasszal, amikor annyira megsaporította a semlyékben a vadvizeket, hogy fölkapaszkodtak a partokra is, s a Mátyás földceskéi csak itt-ott látszóttak ki belőlük. Ezért támadt Mátyásnak az a gondolata, hogy a fizetést nem bízza többé a mennyei közigazgatásra. Az fizessen, aki merít, de az rögtön, minden kanta vízért húsz koronát. Az nem pénz annak, aki adja, akinek pedig

nem tetszik, az menjen viritykelni a tóra, ott teleihatja magát ingyen, s még vízborjút is nyelhet, ha szerencséje van.

Nem is szótt a Mátyás törvénye ellen senki, mert a népekben van belátás. A kútjából mindenki maga rendelkezik, s bolond volna Mátyás, ha ingyen adná, amiért pénzt is kaphat. Éppen olyan bolond, mint aki húsz koronát adna azért, amit ingyen is megkaphat.

Mátyás a nagy forgalom, kis haszon elmélete alapján úgy számított, hogy a kút a kánikulában bekeresi a porciórávalót, de hát Mátyásnál nagyobb politikusok is buktak már bele a számításukba. A népek nappal kerülték a házat, mint ördög a tömjént, de éjszakánként mindig úgy kimerigették a kutat, hogy reggelre alig maradt benne víz, és szüle rendesen sárosan húzta föl az első vödröt.

Ilyenformán Mátyást nemcsak az elmaradt haszon bántotta, hanem a szenvedett kár is, mikor erre az éjszakára beállott kútpásztornak. Leterítette a subát a vadmuharra, a fejét nekitámasztotta a kút kávájának, egy körtefahusángot végigfektetett maga mellett, és csöndes pipaszóval várta a vízlopókat.

- No, Bojszi, mögtépjük az éjszaka a kontyosokat, csak nyitva tartsd a füled - biztatta a pulit, aki bizodalmasan a lábához hemperedett.

A puliban nem is volt semmi hiba. Előrenyújtott állal teljesen hivatásának szentelte magát, míg gazdája nehéz gondokba merülten meg-megfelejtette föltett szándékát.

Mátyás tudniillik ma adta el az új búzát a zsidónak, és most az jutott neki eszébe, hogy a zsidó aligha meg nem csalta a fizetésnél az új bankókkal, az Isten tüze pusztítsa el, aki ezt a sokféle pénzt kitalálta. Ő ugyan mondta a zsidónak, hogy neki csak régi pénzt adjon, de a zsidó kinevette. Hiszen a régi pénz már nem gilt, a jövő héten már meg is büntetik, akinél olyant találnak. No de akinek koronája van ezüstpénzben? Ajajaj, az jár csak rosszul, mert attul nemcsak a pénzt veszik el, hanem be is csukják. Hát nem hallotta, hogy a városban már mind elrekvirálták a fémeket? No igen, de az ezüstöt is? De bizony leginkább az ezüstöt, az kell most muníciónak, mert az olaszoknak olyan találmányuk van, hogy az acélgolyó nem fogja őket, csak az ezüstgolyó. Nem, ezt még nem hallotta, siket itt a tanyán az ember. Ejnye, ejnye. No, mi baj? Hát nem egyéb, mint ahogy neki is van gyugacsban egy-két ezüstkoronája. Mennyi lehet? Van vagy háromszázig való. Hát tudja mit, azt mondja erre a zsidó, én megteszem magának azt a barátságot, hogy beváltom az egészet, én sokat megfordulok Bécsben, ott még esetleg el is tudom sütni. Osztán mennyit adna érte? A teljes értékít, háromszáz koronát. Nem, azt mondja Mátyás, ne szerencsétlenkedjen vele az úr, inkább beadom a kapitányságra. Arra ígért a zsidó négyszázat, aztán többről többre mentek, utoljára megajánlt érte tízezer koronát. Azért odaadta.

S most Mátyás maga elé rakja gondolatban a sok-sok bankót, amit a zsidótól kapott, külön-külön halomba színük és nagyságuk szerint. De mire készen van egy rakással, akkorra a puli mindig elvakkantja magát, s Mátyás marokra kapja a husángot.

- Uccu; Bojszi!

A puliban megint nincs hiba. Megiramodik, futtában mordul egy mérgeset, belesördül a sövénybe, és szalad addig, míg hatásköre terjed. A hatáskör a szomszéd földjéig ér, ott már egy másik pulié az impérium. Sok minden megtörténhet e világon, egyik Mátyás elszánt a másik Mátyás földjéből, sőt az is megesik, hogy egyik ország elszántja a másik ország határát, de a kutyai társadalomban soha elő nem fordulnak szándékos határincidensek. Előfordul ugyan, hogy bizonyos belső hevüléseknek engedve, a Bojszik is átlépik a mezsgyét, de az más

lapra tartozik. Az az úgynevezett szerelem az élők világában; tisztára egyéni akció, és sohase hivatalos hatalommal való visszaélés.

A puli tehát jön visszafelé, sokkal lassabban, mint amikor a tettek mezejére lépett, de a lihegést érthető okokból túlozza egy kicsit.

- Gazdám - ezt mondja vele -, én elkövettem mindent az erkölcsi világrend érdekében, a hiba valahol máshol lesz.

Már kezdett rúdjaival lefelé fordulni a Göncöl, mire Mátyás rájött, hogy hol a hiba. Dobbal nem lehet verebet fogni, se kutyacsaholással és kurjongatással vízlopó menyecskéket tetten érni.

Mátyás észbe kapott, és rúgott egyet kútörtársán.

- No, eridj, puli, fenébe!

A koloncot is leoldta a nyakából, amiből a puli megértette, hogy a hivatalos szolgálat mára véget ért. Nyújtódzott egyet, lerázta magáról a tisztével járó gondokat, s mint magánegyén olyan ösvényekre tért, amelyek senki másra nem tartoznak.

Mátyás pedig oldalára fordult, és magára húzta a subát. Az éjszaka ugyan meleg volt, de vigyázni kell az öreg csontokra, mert azokban a velő is öreg már, és az könnyen magába veszi a harmatot. De még a subagallért is a fejére igazgatta Mátyás, hogy ne zavarják a feleselő kakaskukorékolások és az éjszaka mindenféle neszei a bankók összeolvasásában. Így aztán csakugyan tökéletességre is vergődött. Három ötezer koronással meg tizenkét darab százassal csapta be a zsidó. Egy kicsit bosszús volt Mátyás a zsidóra is, meg a bankócsinálóra is, meg mindenkire, aki sarcolja a szegény embert. Szerencsére a szegény embernek is van magához való esze, és Mátyás elégedetten gondolt arra, hogy az ezüstkoronások közt tizenkét darab régi huszonöt krajcáros is volt, meg hogy a huszonkilenc mázsa új búzához négy mázsa penészes búzát is hozzákevert, amit tavalý vermelt el a rekvirálók elöl.

A kis tanya ablaka háromszor világosodott ki, mire Mátyás így megcsinálta az üzleti mérleget. Bizonyosan a menyé, Etel bajoskodik a torokgyíkos kisgyerekekkel. Hiszen azt csinál a menyecske, amit akar, külön kasszára gazdálkodik a maga földjén, de azért holnap mégis megmondja neki, hogy jobban tenné, ha gyertyát öntene ő is, mit urizál azzal a petróleummal, nem szegény embernek való már az se, maholnap drágább lesz, mint a pálinka.

Ezzel a gondolattal aludt el Mátyás, s arra ébredt föl, hogy valaki ráhágott a kezire.

- Hé! - horkant föl, s vaktában kinyújtotta a kezit. Meg is kapott vele valami ruhafélét, de nem szoknyának érezte, hanem nadrágnak.

- Mögvagy, akasztófárávaló! - tápázkodott föl a tolvajba csimpeszkedve.

A tolvaj azonban akkorát rántott magán, hogy Mátyás orra bukott. Nehéz lábdobogás szaladt a fészter felé.

- Mögállj, hé, mögállj, nem bántalak! - kiabált utána Mátyás.

A tanyaablak megint kivilágosodott, s a gazda a fészter ajtajában ráismert a vászonruhás emberre. A muszka volt a szomszédból, a Piros hadifoglya, a Ferenc feleségeé, akinek a földje barázdás volt az övével.

- Gyere, muszka, gyere, nem öszlek mög - gyújtott gyufát Mátyás, s az arca elé tartotta, hogy a muszka láthassa rajta a jó szándékot.

A vászonruhás csak tovább merészkedett az ajtóban. De a jobb kezét a micisapkájához emelte.

Mátyásnak eszébe jutott, hogy a külföldi ember tán nem is érti, amit ő mond. De hát tud Mátyás külföldi nyelven is.

- Komm her, muszka, igyál víz. Mővan az engedél - mondta barátságosan s megcsörrentette a vödör láncát.

A muszka két lépéssel odaugrott, s fél karjával a szájára emelte a vödröt.

- Amennyi jólesik - biztatta Mátyás, s még a pipával bajlódott a föltámadt szélben, szemügyre vette a muszkát. Látni eleget látta már nyár eleje óta, de sose ért rá megnézni.

Szép, nagydarab ember. Agyas-fejes, vállas, markos. Formázza az ő katonafiát, Rókust, de az emberformább, mert barna. Ez meg olyan túró-fejű. Meg Rókus villogóbb is. Ámbár az Isten tudja, vagy az se, milyen bőrben lehet most a gyerek. Négy esztendő óta azt is meggázolhatta a fekete ökör. Úgy lehet, az meg valami muszka kútnál emelgeti most a vödröt. Hej, adná a fölséges Isten!

- Nincsen van voda ezben - húzta ki a muszka a fejét a vödörből.

- Van a kútba - mutogatta Mátyás a pipaszárral.

A muszka mind a két kezével megkapta az ostorfát, de nagyot szisszentve el is eresztette mingyárt. A meglódult vödör mellbe ütötte Mátyást.

- Ne te ne! - bosszankodott meg Mátyás -, tán tenálatok még kút sincs?

- Fáj neki kar - mondta alázatosan a muszka -, rosszul forralta neki a koszta. Koszta, magyarok mondják, csontája.

- Hát csak a szó hibádzott - enyhült meg Mátyás, s odább tolt a vendéget. - Mőgállj, majd húzok én vizet.

Szokás szerint kiloccsantotta a vödröt a vályúba. Ahogy a muszka a csobbanásról észrevette, hogy ott víz van, elrikkantotta magát.

- Á, sok jó voda - s elkezdte hörpölni a vizet.

Mátyás alig bírta elrángatni onnan.

- Te is csak embőr vagy tán, hé, ha muszka vagy is. Türtöztesd már magad egy kicsit, no. Ne lefetyöld azt az állott vizet, a lovak is beleittak.

Megivott a muszka másfél vödör vizet, akkor is csak azért hagyta abba, mert Mátyás rászólt.

- Ölég lösz, muszka. Szuszogd ki magad egy kicsit.

A muszka nekidőlt a kútnak.

- Keszenek, gazda bácsi. Magyarok jó emberek. Muszkák is jó emberek.

- Nono - mondta Mátyás egy kis rátartisággal.

A muszkának valami papír zörgött ki a zsebéből. Szuszogott, szöszmötélt egy pillanatig, aztán megszólalt:

- Tessék, bácsi. Cigaretli.

- Nem élök vele. Szíjjad, muszka, ha szeretöd.

A muszka rágyújtott. Nagy lánggal égett a kezében a töltényből készített öngyújtó. Mátyásnak rajtaveszett a szeme.

- Ez mán ügön. Hun vötted?

- Csinálta.

- Kicsoda? Te?

- Én. Sokakat. Tiszt uraknak is.

- Ügyes embőr vagy, muszka. Miféle mestör vagy te ott a te hazádba?

- Nem mester. Paraszt apám. Én is paraszt.

- Hogy hívnak téged, muszka?

A muszka megmondta. Pavel Antonovics Szpiridinov.

Mátyás odább csúszott a subán, és helyet mutatott a muszkának.

- No, ülj le, Szpiritutó.

Szpiritutó leült. Jó darabig hallgattak. Az eperfa felől könnyű huppanás hallatszott.

- A fene abba a veres macskába, mindig itt kószál - mondta Mátyás, s egy görönggyel megcélozta a láthatatlan csavargót. - Mekkora földetek van, Szpiritutó?

- Sok nagy föld. Itten mondanák száz hold.

- Homok?

- Á, fekete föld. Mint a zsír.

- Búza föld?

- Fele búza, fele kukorica.

Lám, gondolja Mátyás, ott is csak úgy van, mint minálunk. De száz hold! Az övé száraz esztendőben nyolc, vizes esztendőben hat.

- Mi ott az ára a búzának?

Ezt nem tudta megmondani Szpiritutó. Csak azt hallotta, hogy nagy a drágaság. Mit ér a sok föld, ha nincs, aki szántson-vessen? Elvitték az embereket, elvitték a lovakat. Neki is két testvére elesett a háborúban, otthon pusztul minden, az apja már öregember, tán meg is halt azóta.

Mátyás azelőtt sose gondolt ilyenekre, és most nagyon meglepi, hogy a világ ilyen egyforma. Megkérdezi, hogy hány esztendő az öreg Szpiritutó. A muszka kiszámítja az ujján, hogy hatvanhárom.

- Van neki fehér bajusz, mint a gazda bácsinak.

- Löhet - mondja Mátyás, és azon tűnődik, hogy ő hatvankét esztendő-e most vagy hatvanhárom.

- Aj-haj - sóhajt Szpiritutó, fölnéz a hajnalodó égre, és megint nekimenne a vödörnek.

Mátyás azonban megfogja a karját.

- Gyere csak, *fiam*, gyújtsd meg azt a lámpásmasínát.

És Mátyás elkattog a muszkával a kamrába, előkeresi a lopót meg az itcét, és leülteti Szpiritutót az ászokfára.

- No, majd ez nagyobb melegöt ad, mint a víz - kóstol bele a borba, de csak éppen annyira, amennyire az illendőség megkívánja! - Hajtsd le, Szpiritutó.

Igaz, hogy Mátyásnak irgalmatlan rossz bora van, az a fajta egres, amit hárommemberes bornak szoktak tisztelni, mert azt, akit megkínálnak vele, két embernek fogni kell, hogy el ne szaladjon. De hát Mátyás nem nagyon szokott kínálgatódni, s a maga szájáért se tartogatná az italt ebben a szűkös világban, ha arra nem számítana, hogy hátha mégiscsak betoppan egyszer Rókus.

- B-r-r-r - mondja a Szpiritutó, már akár azért, mert mutatni akarja, hogy tud ő magyarul is, akár azért, mert a Mátyás bora olyan bor, hogy annak a nevét csak magyarul lehet kimondani. És megígéri, hogy ha a gazda bácsi egyszer őfeléjük jár, otthon, a Russziában, olyan borral tartja, mint a Krisztus vére.

- Nem hiszöm - rázza a fejét az öregember -, énbélülem már nem lösz hadifogoly.

A muszka egy kicsit vidorabban nevet a bortól. Nem úgy érti ő, hanem hogy vendégeskedni megy hozzájuk a gazda bácsi. Úgy mondták a fogolyirodában, hogy most már nemsokára vége lesz a háborúnak, mert otthon revolúció van, megölték a cárt.

- Mi a szösz? - csodálkozik el Mátyás. - Nem is hallottam. Hát mögölték? Nyilván előbb köpött volna, Szpiritutó.

Már kivilágosodott, mire kiléptek a ház elé. A tetőn burukkoltak a galambok, és az istállóban a Csillag vagy a Szikra fölnyerített az embereszezésre.

- Hány lovatok volt, Szpiritutó?

- Ojjé, etven.

Hetven, nem ötven. Megmutatta az ujjaival.

Mátyás arcán látszott az őszinte elcsodálkozás.

- Hát tehén?

- Nad tehén nedvenkettő, kis tehén sok száz. Nem tudok nevét magyarul. Itten nem látni tanyákon.

- Kis tehén? Tán borjú, te? Mú-ú-ú.

- Nem - csóválja a fejét a muszka. - Mek-mek-mek.

- Á, tudom, kecske.

- Az, kecske - mondja örömmel a muszka. - Száz, kettőszáz, sok száz.

Mátyás lehangolódik egy kicsit.

Mégse tökéletes emberek ezek a muszkák. Ha neki száz hold földje volna, akkor ő nem csúfítaná el kecskével a birtokát.

De azért elkíséri a Szpiritutót a mezsgyéig, és barátságosan kezel vele. Mikor elhalad pár lépést, utánakiált:

- Hé, tisztöltetöm a Pirost.

Nem csúfolódásból mondja, hanem atyafias tisztességtudással. A Piros urának, Ferenc szomszédnak az anyja onokatestvére volt az ő felesége, a Róza öregebb ágyának.

A kisasszony-nap reggeli ragyogásában nagy ficserkéléssel tollázkodtak a fecskék a szarufán. Az öregek asszentálták a fiatalokat, s egy gubbaszkodó fecskefiút alighanem gyöngélttek a menetszázadba. Az anyafecske jajveszékelve ugrálta körül a kis maródit, végig-végig fésülte felborzolódott tollát a szárnyával, aztán szembeágaskodott egy tekintélyes öreg fecskével.

(Főtörzsorvosi rangja lehetett a fecske-nemzetben, mert igen mérgesen tipegett, és kopasz volt a fejbúbja.)

- Hát látott már valaki ilyen kései költésben ennél tökéletesebb fecskefőkört?

- Cshivitt-csüvütt! Cshivitt-csüvütt! - kavarogtak az ellentétes vélemények.

- Fecskéváló hónap - pillantott fel Etel, aki a kislányát fésülte az eresz alatt.

Egy percig rábáméskodott a zenebonás madarakra, aztán ráripakodott a gyerekre, aki köténykéje madzagját huzigálta a lábánál doromboló macska hátán:

- Hát hiába beszélök én neköd? Nem hallottad, mit mondtam?

Csakugyan Etel már harmadszor ígérte Márikának, hogy ha nem tartja egyenesen a fejét, rögtön kihozza a nagy birkanyíró ollót, és tövig levágja a haját, mint a cigánylányokét szokás, de még a fejből is hozzácsíp egy darabot.

De azért Márikát nem kell féltetni, hogy most mindjárt világgá szalad ijedtében. Ha a szegény ember gyereke mindig a szívre venné, amikor kilátásba helyezik neki, hogy belevágják a kést, keresztülszúrják a vasvillával, lecsípi az orrát a harapófogóval, kicifrázzák a fülét a csörge-metélővel, szétverik a fejét a furkóval, kettéhasítják a szekercével, és végezetül a kenyérsütő lapáton betolják a tüzes kemencébe, akkor a szegény ember gyereke hajnaltól estig nem csinálna egyebet, csak csérogna, mint a kergetett jérce. Márka keskeny háta mögött azonban nemcsak a haragos édesanya van, hanem négyesztendős múlt is, ennél fogva Márka ténybeli tapasztalatokra támaszkodva állja az egy helyet, ha nem olyan szilárdan is, mint a helyzet megkívánja. Mindezekon fölül Márka azt is tudja, hogy a birkanyíró ollót nehéz lesz előkeríteni, mert az tegnap beleejtődött a tóba, amikor lapulevélből napernyőt nyírt magának.

Mint e titok egyedüli birtokosa, Márka jogosultnak érzi magát, hogy csak azért is rántsön még egyet a fején.

Erre aztán az asszonyt csakugyan elfutja a pulykaméreg. Marokra fogja a gyerek kemény szálú, fekete haját, s fölsattanva rántja maga felé a kislányt.

- Te béka, te! Kibül szorult beléd ez a nyughatatlan vér?

Mire kimondja, már meg is lazul a szorítása. Összecsücsörített szájjal fuvogatja a hajválasztékon kifehéredő gyöngye bőrt, amin piros nyomokat hasított a vastag fogú tülköfésű.

A nagy, fehér asszony mélykék szeme simogatva nézi a kis fekete gyereket. Most lehet, most ünnepnap is van, meg a gyerek úgyse látja, háttal van felé.

- Apád vére vagy - mosolyog választ a szája sarkával a saját kérdésére.

Pedig a kérdés azok közé tartozott, amikre a kérdező nem szokott feleletet várni. Olyanforma volt, mint mikor a tisztelendő úr nagy méreggel kérdezi a prédikációban, hogy „hol vagy most, Kajafás?” Szerencse, hogy Kajafás sohase mondja meg, hol van. Már nem neki szerencséje, hanem a tisztelendő úrnak. Mert ha egyszer lelépne a Kajafás a padlásról - ott kell neki lenni, mert mindig oda néz föl a pap, mikor hozzá intézi a kérdést -, bizony még csak le se tudná ültetni a tisztelendő úr. Mikor a német katonák itt mentek keresztül a télen, mind fölégették még a templompadokat is. Mindössze egy éjszakát töltöttek itt a pokolravalók, de azalatt is mennyi garázdaságot csináltak! Vagy tíz háznál rátörték az asszonyokra az ajtót, sok helyen kifolyatták a hordókból a bort, és a plébánia előtt leütötték a bánatos Mária-szobor fejét. Pedig úgy mondták, hogy a németek is keresztények, ugyan a tisztelendő úr kikiabált rájuk az ablakból, hogy rosszabbak, mint a krími tatárok. Ebből ugyan nem lett volna baj, mert ezt vagy értették, vagy se, hanem a tisztelendő úr a puskáját is rájuk fogta, akiből a seregélyeket szokta

ijesztgetni. Ebből lett aztán a nagy kavarodás, a németeknek a főkapitánya agyon akarta lövetni a papot, de aztán megkegyelmezett neki, gondolta, öregemberrel mégse tesz ilyen csúfságot, hanem inkább fölégetteti mind a tanyákat. Úgy kellett a tisztelendő úrnak térden állva csúszkálni előtte, hogy ne tegyen szerencsétlenné ennyi ártatlan embert, arra aztán megbékült, még egy kocsi prófuntot is hagyott itt a szegényeknek. Tán még most is ott van a templom padlásán, nem kellett senkinek se, azután most nem tudnak vele mit csinálni, a jószággal mégse etethetik meg, mert a kenyér mégiscsak a Krisztus teste, ha örölt zabszalma van is belesütve.

Azóta aztán a tisztelendő se az, aki azelőtt volt. Régebben elbeszélgetett mise után az asszonyokkal, nyugtatta őket, hogy majd csak hazajönnek már az emberek, intette őket a szép életre, s lerajzolta nekik a homokba, hogy hol van az a Szibéria meg a Szerbia meg a többi, Isten tudja, miféle csúnya nemzet. De már most úgy esztendeje formán nagyon meg van komorodva, még a köszönést is alig fogadja. A prédikációban se a Kajafást kárpálja már, hanem Hollófernest meg egyéb mindenféle ótestamentumi német királyokat, akik ezen a környéken nem nagyon járatosak, Etel legalább sose hallotta hírüket. Ugyan az is lehet, hogy ezek csak olyan példabeszédek, mint a Jezsabel leányai, akikkel a templombúcsún hozakodott elő a tisztelendő úr, kegyetlen nagy asztalverdeséssel.

- Hol vagytok, ti elvetemődött Delilák, ti orcátlan Putifárnék, ti elböcstelenedött Jezsabel leányai? Azt kérdöm én tőletök, mondjátok mög énnéköm, van-e olyan firhang a világon, amelyikön az Úristen szöme keresztül nem lát?

Ez nagyon szívhez szóló prédikáció volt akkor, az öregasszonyok rá is gyökentettek reszketős fejükkel, hogy „bizony, bizony” és odaszúrtak a szemükkel a hadiözvegyeknek, de a Deliláknak, Putifárnéknak és Jezsabel leányainak a pillája se rebbent, csak a piros papucsok hegye villant össze, hogy nene, nézd csak az öreget, milyen tűzbe tud jönni szent ember létére!

Etel elcsudálkozott magán, még a gyerek akaratos haját bontogatta. Mi juttatta most neki eszébe ezeket az elmúlt dolgokat? Szinte hallja a piros papucsok csoszanását, és recseg a fülében a pap hangja. Igen, tudja már, attól van ez most, hogy a nyughatatlan vért emlegette.

Félszemével hátrapillant az ablakára, és fölkapja a fejét, mint a kevély ló. Az ő ablakán akármikor benézhet az Úristen. Több négy esztendejénél, hogy Rókusnak kihozták a piros palétát, rögtön menni kellett neki, még a herét is csak félig vághatta le, ő akkor ötödnapos fekvő volt, ezzel a kis rosszkor-lettel ni - s azóta nem volt leeresztve az ablakon a firhang, akkor is csak a legyek végett. Ugyan az ablakot se nagyon nyitogatta, hacsak meszelés nem volt, az idén is csak egyszer, virágvasárnap, mikor közétette a kék-szalagos szentelt barkákat. Márikáért a legkisebbet, magáért a középsőt, az emberért a leghosszabbat.

Akkor volt az, hogy a hadiasszonyok karajából szemtől szembe rávihogott a szabad szájú Boca Modol.

- Barkázhadd mán azt, Etel!

- Kicsodát? - ámult rá Etel.

- Hát a Rókusodat; no! Mintha nem möghozták volna már a hírit neköd is, hogy a te urad is hidallja mán a muszka mönyecske ágyát, úgy löket, nem is egyét. Hát mit örzögetöd a hült helyét, mikor fiatal is vagy, szép is vagy, élhetöd világod? Én bizony, ha neköd volnék, mán régön kértem volna egy muszkat a fogolyirodában, azzal örzetném magam, hogy el ne lopjanak. Nem igaz, asszonyok?

Az asszonyok vihorászva csapkodták a térdjüket. Hej, ez a Modol csak érti a szót!

- Köll a nehézségnek - vonta meg Etel a vállát -, van neköm egyéb gondom is, mint hogy arra is én vigyázzak, hogy mög ne szökjön.

- Hiszen azt belülrre fektetnéd, te málé!

Úgy nevettek a csajhosok, hogy Etelnek még most is olyan lesz tőle a képe, mint akit csalánnal megcsapdostak. Nem mintha Etel valami nagy nemből származott volna, és az angol-kisasszonyok tanították volna meg rá, hogy mikor kell elvörösödni. Árva lány volt Etel, szögrül-végrül rokona Mátyáséknak, azok nevelték fel a paraszti neveléstudomány ősi törvényei szerint, s Etelnek éppen olyan korán kinyílt a szeme, mint a többi fecskefióknak, e tekintetben igazán nem érezhette a szülői ház híját. Azt látta, amit a többi gyerek, azt hallotta, amit a többi gyerek, és azt játszott, amit a többi gyerek. Libapásztorkodott, a vályogvetést is kitanulta, napszámba is eljárt, acatolni, gyomlálni, kötözni, s mint marokverő lány eleget hálált az asztagok tövében. Nem, Etel nem volt már egészen tudatlan a világi dolgokban, mikor Mátyásék összeboronálták a fiukkal, ami minden különösebb teketória nélkül történt meg. Háztűznézőre igazán nem volt szükség, tekintettel arra, hogy a legény és a lány egy tűz körül heverészték, tízesztendős korukig közös vackon, az ajtó mögött, attól kezdve is egy földél alatt, csak a legény a lócán, a lány pedig a szoba földjén, nyáron a pitvarban. Kendővel fizetett gügyü se kellett, mert annak a tisztjét Mátyás végezte el, disznóöléskor rácsattantván a hurkaöblögetéssel hajlongó Etelre ott, ahol leggömbölyűbb:

- Úgy nézöm, nagy lány, te is elbírnád mán a Boldogasszony ágát!

Mire Etel nem pirult el, hanem kiegyenesítette a derekát, és visszanevetett Mátyásra:

- Hát alighanem.

- Mögtartsuk-e háromkirályokra az esküvőd? Mit szólsz hozzá?

- Ahogy Rókus akarja.

Etel nem is gondolt rá soha, hogy másnak a felesége is lehetne, mint a Mátyás fiáé. Igaz, hogy nem is kerülgette olyan szándékkal senki se. Mindenki látta és mindenki helybenhagyta, hogy Mátyás menyinek neveli a lányt. Az árva örök földecsskéje, három hold szántó, hegyesen citkesedett be a Mátyás földjei közé, s ez maga beláttatta volna a szomszédokkal, hogy ezt a két fiatal egymásnak teremtette az Isten. De meg amúgy is egymáshoz valók voltak, az egyik szőke, mint a búza, a másik fekete, mint a bogár, s tagos, bírós mind a kettő. Afelől természetesen nem kérdezősködtek, hogy szeretik-e egymást, mert mire való az ilyen csintalan beszéd azok közt, akik szent házasságra lépnek egymással? Akivel úgy elfigurázik az ember, az más, úgy a házban meg a gyöpszélen vagy a körtefa alatt, ott szokás az ilyesmi, vele jár a fiatalsággal, mint esküdttel a nadrág, de akik egy életre fogódzanak össze, azoknak csak a pap teszi föl a kérdést az oltárnál.

No meg Messzi Gyurka is föltette a lakodalomban, aki olyan nagy fogalmú öreg csősz, hogy ha a városban születik, okvetlenül prókátor lett volna belülrre. Mondott az a szerelemről olyanokat, mikor az Etel fejét fölkontyolták, hogy az ördög is nevette volna. Nevette Etel is, mint ahogy azután is sok helytelenkedésen nevetett még esztendős asszony-koráig. Nem volt Etel se szégyenlősebb, se alamuszibb, mint más asszonyi fajzat. Csak tudja az Isten, mitől van az, némelyik macska a legnagyobb sárban is úgy tipeg keresztül az udvaron, hogy még csak a körme hegye se lesz mocskos, a másik meg akárhogy nyalja magát, mindég olyan, mintha a katlanban hált volna. Ki hogy születik, akár macskának, akár asszonynak.

Hiszen hallani hallott róla Etel eleget, a maga szemével is látta, hogy a háború mennyire megveszejt az embereket, de arra sose gondolt, hogy hátha az ő ura is megbomlik. Addig, míg a Psemiszlibe be nem rekesztették őket, rendesen levelezte az apját, anyját, és az se maradt ki

soha a tábori postából, hogy „továbbá csókolatom és tisztöltetöm az Etelt, és maradok hű hozzá, és továbbá csókolatom a kis családom is”. Igaz, hogy aztán megszűnt a tábori posta, de hát nemcsak neki szűnt meg, hanem a Pirosnak is meg a Modolnak is meg az egész környéknek, mert az emberek hadifogságba estek. Akkoriban sok összevissza beszéd volt erről, mert a népek még nem voltak úgy fölokositva, hogy mi az a hadifogoly. Volt, aki azt mondta, hogy jaj a katonának, de jajabb a hadifogolynak, mert azt kiadják a tatár kámoknak, azok meg igába fogják, mint az ökröt, és ősszel szántanak rajta, télen meg levágják és megesszik. (Messzi Gyurka azt mondta, hogy ő élő tanú rá, mert Königgrätznél ő is hadifogságba került, föl is szántattak vele egy nagy darab földet kölesnek, azért szereti máig is jobban a kolbászt, mint a köleskásás hurkát - és télire csakugyan bevitték a transzér-házba, ahol tudja az Isten, mi lett volna vele, de mire megköszörülték a nagy kést, akkorára megkötötték a békét.) Egy darabig nagy is volt a rémület, de aztán az okosabbak kitanították a népet, hogy a hadifogolynak kutya baja, nem kell neki a golyót kerülgetni, ehethat, pipálhat, még haza nem eresztik, s akkor is a császár tesz eleget a kosztjáért, kvártélyáért. Nemhogy siratni kellene a hadifoglyot, hanem örülni kell neki, mert aki hadifogoly, az jó helyen van, s mentül többen esnek rabságba, annál hamarabb vége lesz a háborúnak.

Etel hálát adott az Istennek, hogy Rókus jó helyen van, csak azt furcsállotta, hogy nem tudatja a sorát az itthonvalókkal, holott lassankint megindult a hadifogolyposta is. Igaz, hogy kezdetben nem sok köszönet volt benne, mert nehezen tudták kibetűzni a hosszú útban eldörgölődött plajbászos kártyákat meg a kimondhatatlan nevű muszka helyeket. De aztán ebbe is csak beletanultak, mert ahogy telt-múlt az idő, elszaporodtak a tanyákon a muszka rabok, és beleszoktak a hadiasszonyok az idegen idiómába.

- Köll a *talmács* - ezzel palástolta a bűnét Piros ánygó is, mikor a nagy muszkát a házhoz vette.
- Legalább van kivel íratnom Ferencnek.

- Sorotok, csináljátok - vont vállat Etel, és aratott, kapált, nádat vágott, piacozott Rókus helyett, és hordta a pénzt a városba a takarékbá. Jó esztendeje telt már a przemysli heteknek, mikor egyszer Piros azzal állított be Mátyásékhoz, hogy hírt hoz Rókusról. Itt a levél, Ferenc írta, a muszka azt olvasta ki belüle, hogy valami Rókus név is van benne, az csak az Etel ura lehet.

Mátyás előkereste a tükör mögül a madzagos pápaszemet, de izgatottságában alig tudta a fejére húzni.

- Az ez valóságosan - sütött ki az arca. - Azt írja, hogy „Rókus szomszéd is ebbe a városba él...” de még itt van valami, csak ezt mán nem fogja a szömöm.

Etel nem nagyon törte a tollát a tudományoknak, de azért mégis ő boldogult a levéllel. Igaz, hogy ő a feleség szemével nézte, de meg az is bizonyos, hogy Ferenc olyan olvasható betűket vetett, akár egy kis iskolásgyerek.

- Éli világát, az van itten. Rókus szomszéd is ebbe a városba éli világát.

- Hiszön tudtam én - dörzsölgette a kezét Mátyás, és szüle hálálkodva vetett keresztet a radnai szűz képe előtt.

Csak Etel nézett maga elé elkomolyodva. Éli világát... éli világát... hogy éli a világát, aki rab?

- No, mőnök is egy kis bort forralni, mert majd gyün haza a muszka a répvágásból, oszt el lősz fázva - kapta magára Piros a nagykendőjét.

Hát így élik világukat a rabok? - nézett utána Etel, de nem szólt semmit.

Hiszen majd kitudódik. Most már majd csak ír Rókus is.

De hát nem írt. Sőt Ferenc se válaszolt, akit megkérték, hogy tudassa a Rókus atreszát.

Hanem egyszer csak azt kezdték rebesgetni a tanyák közt, hogy az Etel ura összeállt valami tatár kocsmárosnéval, és egész elpocakosodott. Lehet, hogy a kámok megeszik a rabot, de a kámnék tyúkkal-kaláccsal tartják. Hiába, az asszonyok mindenütt jobbszívűek.

Etel otthon szégyellte beszélni a dolgról, de a tanyák közt utánajárt a hír gazdájának. Mutassák elő a levelet, mert ő csak a két szemének hisz. De levelet sehol se tudtak neki mutatni. Egy szabadságos katona mesélte a Rókus esetét, de az már visszament a frontra. Mi a tábori postája száma, mert ő íratni akar neki. Ez meg ez. De kár a fáradságért. A katona is csak hallomásból beszélt. Meg mire való az ilyet firtatni? Háborúban így szokott ez lenni. Etel egy kicsit lecsillapodva ment haza. Pletyka, mendemonda. Milyen számár némelyik ember. Ha rohadt szilvát lát, azt hiszi, minden szilva rohadt.

Annyira megnyugodott, hogy libatömés közben elmondta a dolgot szülének is. Mit szól hozzá, szüle, milyen máma a világ!

Szüle csendesen kavargatta a kukoricát a tömőtálban.

- Hát az Isten tudja, fiam. Úgy löhet, ott is csak úgy mint minálunk. Látod, ez a kehös Piros is már második esztendeje hizlalja a muszkát.

Etellel fordult egyet a világ.

- Mit tud szülém? Mondja ki!

Az öregasszony csodálkozva nézett rá.

- Hát mit tudhatnék én, fiam? De látod, Rókus is csak Ádám fia.

Etel olyat szorított a liba nyakán, hogy utolsót se ért rá szisszenni az istenadta. Etel tán el is sírta volna magát, ha az apósa olyat nem tesz, amit még sohase tett életében.

Mátyás dohányt vágott a küszöbön. Úgy, mint máskor is szokta, szuszogva, tempósan, mert ennek ez a módja. Ha sebesen vágnák a dohányt, tán meg se gyújtódna, mert azt hinné, hogy ő salátalevél.

Az öregasszony utolsó szavára azonban fölugrott guggoltából Mátyás, és ráfogta a nagy kést szülére.

- No, Róza, most halsz mög!

Etel elsikította magát, az öregasszony pedig leesett állal tátozott Mátyásra. Megháborodott? A háború negyedik esztendejében már történtek ilyenek a kinti emberek közt. A szeme ragyogott, mint az ugrásra készülő kutyáé, és reszketett még a szája széle is.

- Hát csak kivallottad, vénasszony, hogy az Ádám fia! No, Róza, ezt se hittem volna rúlad. Csak azt mondanád már ki, mölyik Ádámé, hogy tudnám, kit öljek mög!

Ebből aztán nagy nevetés lett, mert az asszonyok mindjárt látták, hogy az öreg Mátyás csak megjátszotta magát.

- Mán azt gondoltam, hogy az ördög szállta mög kendőt - hápogta szüle a szemét törölgetve. - Hjjaj, alig győzők sóhajtani, úgy rám adta kend az ijesztőt!

Mátyás ment az udvarra, kiszedni a dohányból a közéóvakodott küszöbszálkákat. Csak úgy mentében szólt vissza, egész elcsöndesedett hangon:

- Ha az embör sóhajtani nem tudna, hát mögfulladna.

- Láttál már ilyent? - nézett a szüle Etelre.

Nem, nem látott még ilyent, rázta Etel csöndesen a fejét. Nem érthette az öregembert, Amúgy se volt már mostanában valami játékos kedvű, aznap meg éppen szavát se lehetett venni, mióta reggel a szövetkezeti boltban járt sóért.

Csak hetek múlva tudódott ki, hogy Mátyásnak majd a szíve szakadt meg akkor, mikor az eszét járta a nagy késsel, és csak az Isten őrizte, hogy igazán vért nem ontott vele. Mert az történt, hogy Mátyás a szövetkezeti boltban egy szabadságos katonával találkozott, akit az orosz rabságot kipihenni eresztettek haza.

- No - mondta a katona -, a kend családja is belegyűtt az új módiba.

- Hogyhogy? - vetette oda Mátyás csak úgy félvállról.

- Hát mán hogy a pap nélkül való temetésbe.

- Nem új módi az. Nem is szoktuk mink a papot a halott mellé temetni - adta vissza a tréfát Mátyás, de azért rosszat sejtve belefogódzott a pultba.

- Nono - terpszkedett széjjelebb a legény -, de a maguk Rókusának tán még sírt se igön ástak.

- Nem tán? - kapott Mátyás a szájából kihulló pipa után.

De alighanem úgy volt, adta elő a katona a kíméletes bevezetés után a részleteket. Ő úgy hallotta, hogy Rókus ötödmagával megszőkött a Burmania nevezetű helységről, hármukat rögtön lelövöldözték a muszka örök, kettejüket bezavarták az erdőkbe, ott is vesztek szegények, szénégetők találtak dermedt tetemükre, azok tettek róluk jelentést a felsőbbségnek.

- Persze én nem konstetálok biztosat - billegtette a tenyerét a vitéz -, de ezeket a ténkörül-ményöket vöttem hallomásba.

Hát ezért hadonászott Mátyás olyan furcsán a nagy késsel az apai fájdalom első dühében. De aztán csak erőt vett magán, s mikor idők múltán az asszonyoknak is fülébe jutott a rémhír, Mátyás rögtön lecáfolta őket.

- Részög vót az a csavargó. Szót értöttem én akkoriban a tisztölendő úrral. Nem löhet az igaz, azt mondja, ha a búrokról beszélt az illető. Hiszön a búrok Afrikában laknak, mög is mutatta a makkfán, hogy oda nem kerülhetött Rókus. Mög a búr háború nem is most van, Rókus még akkor csöcösszopó vót, mikor a búrok világháborúja vót, arra magam is emlékszök.

Ez ebben el is múlt akkor és többet azóta Rókusról se hang, se hír. Mátyás sokat járta a városi urakat is, küldözgették is Ponciustól Pilátushoz, de egyéb foganatja ennek se lett, csak az, hogy egyszer a műúton megbokrosodtak a Mátyás lovai valami autótól, belefördítették a kocsit az árokba, Mátyásnak eltört a keze szára, és mivel a baj sose jár egyedül, az egyik lónak is kitört a lába, meg a tetejébe a hám is elszakadt.

Lassankint azután el is szoktak attól, hogy Rókusról beszéljenek. Olykor, ha rekvirálók jártak a tanyán, megképzett Etel előtt a nagy mahomed ember, amint egyszer még legénykorában megbosszankodott a végrehajtóra, amért gorombáskodott az apjával, és úgy vágta bele, szüretes idő lévén, a szőlőtaposó kádba, hogy orrán-száján eresztette a levét a nyavalyás.

- Volna csak itt Rókus! - szaladt ki az asszony száján, mikor az egyik rekviráló, valami nyegle suhanc leguggoltatta Mátyást, és az öregember hátáról ugrott föl a padlásra kukoricát szaglászni.

Mátyás inkább olyankor emlegette a gyereket, ha jó áron adott el valamit, és annak az öröme egy kicsit italosán tért meg a városból. Ilyenkor kiállt pipálni a ház végibe, ahonnan messze el lehetett látni a tó mentén, és magyarázott az asszonyoknak:

- Lássátok, ez mind egy gazdaság vót valaha, az én földem meg az Etelé mög még a Ferencé is, meg aki azon túl látszik is. Mindég úgy hallottam gyerekkoromban, hogy ez mind az én szépapámnak az öregapjáié vót, de szétörökölték. Hanem ha ezt a Ferencöt nem segíti haza az Isten, azt hiszöm, Piros elprédál mindönt, még a földet is. Azt mondom, lösznek még ezök a földek egy kézőn valaha. Majd emléközz rá, Etel, mit mondtam, hogy szöröncsés embör lösz még Rókus...

Ilyenkor szüle mindig eljajdította magát, hogy mit hasogatják az ő szívét.

Telt-múlt az idő, és már csak nagyon ritkán hasogatták a szüle szívét. A minap Mátyás Eteléknél motozott a kamrában, és mikor kijött, Rókus kalapja volt a fején. A száraz kis fej ugyan fülestől beleszaladt, de amúgy egész újat mutatott a kalap.

- Jó komótos - mondta Mátyás, és kedvetelten indult benne a templomba.

Szüle ugyan egy kicsit bánatosan nézte, de azért csak annyit mondott, hogy még egy kicsit lehetett volna vele várni.

- Hát löhetni löhetőtt vóna - ismerte be Mátyás -, de hát Rókus mögtanálja, ha hazagyün, neköm mög most nincs ünneplőkalapom. Mert az *állam* elvöszi az embörtül a fiát, de nem ad neki helyötte ünneplőkalapot.

Ebben Etel is egyetértett Mátyással. Nemigen tudták volna ugyan megmondani, mi az az állam, de azt tudták, hogy a rekviráló is állam, meg a finánc is állam, meg a végrehajtó is állam, és állam minden, aminek pénzt kell adni semmiért, és még ezeken fölül van valami olyan állam is, ami elkívánja az asszonyoktól az urukat, a gyerekektől az apjukat, és elviszi őket, senki se tudja, hová, senki se tudja, miért.

- Igön, mindönnek az állam az oka - sötétedett el az Etel tiszta homloka, és tépő mozdulattal kapta ki a foga közt tartott piros szalagot, hogy belefönja a gyerek hajába.

De a fonásból nem lett semmi se. A Bojszi olyan dühösen csaholt körül valakit a ribizlibokrok mögött, hogy az nem lehetett más, csak az állam. Nagyokat puffant a kolonc az agyagtapasztáson, ahogy a kutya körbe-körbe táncolt, egyszer aztán a puli is nagyot puffant keserves vonyítással. Ebből ismert rá Etel, hogy az állam melyik formájában szerencsélletti a tanyát.

- A röndér! Az Ábel. Szaladj csak, kislányom, öregapádhoz, mondjad neki, hogy ne lögyön itthon, mönjön ki egy kicsit a kukoricába.

Mert sose lehet tudni, mi járatban van a rendör, ilyenkor legjobb, ha férfiember nem találhatik a háznál.

- No mit hozott, Ábel? - kérdezte az asszony, s tán még a piros pántlika is elfehéredett a kezében a félelemtől. Tegnap tapasztott katlant egy kis elásott új búza fölé, s arra gondolt, hogy azt alighanem észrevette és besúgta valami becsületen kapó szomszéd.

- Mit ám? - pödörgette Ábel a kis pörge bajuszát. - Adjon Isten jó reggelt. Hát aztán kapok-e egy csókot, ha jót hozok?

- Hogyne - kezdett Etel magához térni -, kettőt is, olyan kicsikét.

- Nohát ehen-e, tartom mind a két képömet - tolt a közelebb piros arcát a hivatalos ember.

- Nem vöszök zsákbamacskát - hessentette el Etel egész jókedvűen a pörge bajuszt. S nem lett volna asszony, ha rá nem ült volna a gabonaeltitkolásban kihágó katlanra. - Mondja no, mi lakik a bugyellárisban.

- Hát ez ni - húzott elő a rendőr valami kék papirosú irományt. - Mögvan az embör. A Rókus.

- Mög? - kapaszkodott Etel mind a két kezével a katlan szélibe.

- Mög. Mán illetőleg úgy van mög, hogy nincs mög. Eltűnt. Eztet közleményözi írásbelileg a katonaság.

Mintha egy fecske villant volna el az Etel szeme előtt. Oda meg vissza, kétszer. Aztán megállt előtte egyenesen a levegőben. De akkor már nem fecske volt, csak egy fekete pont.

Ábel megcsípte az asszony arcát. Borzasztó tetszett neki, hogy Etelnek ilyen fehér képe van. Nincs ilyen az egész járásban. Most meg különösen fehér volt.

- No mit mondtam, mönyecske? Ez már csak jó hír. Farsangra férjhez is löhet mönni. Osztt addig is tudok ám én vigasztalót.

Azzal ráejtette a kezét az Etel vállára, és célirányosan csúsztatta lefelé. Etel jól ismerte ezt a mozdulatot még süldőlány-korából. „Nézöm, kislány, tán megcsípött a méhecske!” Piros lett a fehér arc, mint a pántlika a kezében, s kemény öt ujjá csattant a rendőr keze fején, mint az ostor.

- Vigasztaljuk hát egymást, no!

- Hű, fene a körmödbe! - szisszent föl a rendőr, és vakargatta egyik kezével a másikat. Egy kis röstelkedéssel húzta a szemébe a sapkáját. - Ej, de kutya meleg van máma. No, Isten mögáldjon.

- Isten kenddel is - mosolygott rá Etel.

Aztán, hogy maga maradt, próbálta elolvasni a nyomtatott írást. De egyebet nem értett belőle, csak azt, hogy „eltűnt”, s azt se értette. Hogy? Az állam elparancsol a családjától egy meglett embert, egy nagy erős embert, és mikor vissza kellene adni, akkor azt mondja, hogy eltűnt? Mint a kis rühes fiókmacska vagy egy gyámoltalan csipogó kiscsirke? Hát hova tette, hát mért nem vigyázott rá? Mikor ő libapásztor volt, akkor eltűnt a keze alól egy kisliba, egy hitvány, oktalan kis jószág. Akkor azért őt úgy megrázta szüle, hogy minden csontja ropogott bele, és marékka szaggatta ki a haját. Meg is érdemelte. Mindenki megérdemli, aki nem vigyáz arra, amit rábíztak. De hát ő kit rázzon meg, kinek szaggassa a haját, kinek szedje ki a szeme világát?

A színben kotkodácsolt a tojós tyúk.

- Jézus, Mária! - ugrott fel Etel, és szaladt a színbe. Tegnap is kiszívta a görény az ottfelejtett tojásokat.

Siettében meglökött egy üres hordót, amit Mátyás tegnap kénezett ki. A hordó megindult nagy dübörgéssel, és nekivágódott a fészernak. Egy deszka lezuhant, és nagyot csattant a földön. A tetőről fölrebbentek a fecskék. A menetszázad elindult. A gyöngye fecskefiók lebukott a ház elé. A macska rögtön szaladt vele az eperfára.

Mátyás nádat vágni ment a tóra, azonban az ördögnek tartozott ezzel az úttal. A víz éppen csak bepillédzett, de híre se volt még olyan jégnek, ami megbírta volna az embert.

Pedig nagy tél lösz - gondolta Mátyás, ahogy a nádvágó kacorral próbára belesuhintott a bozótba. - Nagyon taplós a káka bele.

Rosszkedvűen fordult vissza. A nagy tél nagy havat jelent, a nagy hó sok vizet jelent, s a sok víz azt jelenti, hogy a tó bemászik a földekre, s aratás helyett majd szedhetik a piócát.

Észre se vette, hogy a vakdülő helyett kikanyarodott az országútra, s egyszerre csak ott állt a szövetkezeti bolt előtt.

- Nini, hát ez micsoda cifrasági találmány? - akadt meg a szeme a boltablakon.

A boltablakban az volt, ami máskor. Azaz hogy nem egészen, mert kékkő nem volt ott, a kékkő nagy úr lett, úgy mondták, hogy az is a katonaságnak kell. De lehet, ez is csak kitalálás volt, hogy jobban lehessen érte sarcolni a szegénységet. Minek kellene a katonaságnak a kékkő? Csak nem permetezik be vele az ellenséget? Inkább abba essen bele a feneroszpora, mint a szőlőbe.

Kékkő tehát nem volt a boltkiállításban, csak halcukor meg szentjánoskenyér és légyvesztő papiros, a kellemes keverve a hasznossal. Aztán meg egy nemzetiszín plakát, amire az volt nyomtatva, hogy *A nemzeti tanács védelme alatt*.

Hát ez volt a cifrasági találmány, aminek Mátyás sohase hallotta még a hírét. A tanácsét igen, a városi tanácsét, mert az adja árendába erre a bérföldeket, meg a hűbérdíjat is annak kell fizetni, meg az utakat is az csináltatná, ha csináltatná, de csak a nagy adót szedi be érte. Aztán még ő akarná mostan a nemzetet védeni, mikor az mindig az állam dolga volt?

- A nyavalya tudja, mi van velük - ment volna tovább Mátyás, de a szövetkezeti boltosné kidugta a fejét az ajtón. Fekete kendővel volt bekötve a feje, mert ennek is ott maradt az ura a háborúban, azóta maga viszi az üzletet, igen nagy ipar-asszony.

- No, nézi, Mátyás bácsi? - szólt ki barátságosan.

- Nézöm ám, hogy ez mög mán micsoda portéka.

A boltosné se tudta, a kocsmárosné szomszédasszony hozta tegnap a városbul. Azt mondja, ott nagy ribillió van, és a boltok mind ilyenekkel vannak cifrítva, némelyiknek négy-öt is van az ablakában, hát hozott egyet neki is, hogy ha már van, ne legyen enélkül a tanya se.

- Hát szép ez, tésasszony, annak, akinek fogalma van hozzá - ismerte el Mátyás, és ha már itt van, befordult a körbe egy kis hírhallásra.

A kör is abban a házban van, amelyikben a bolt. Már hogy a kocsmában van a kör. A kettő közt van a kovácsműhely, de az most már két esztendeje be van csukva, mert a kovács is oda van a háborúban. Ezelőtt inkább ott hányták-vetették meg a világ sorát, lópatkolás meg ráfszorítás közben, de mióta a kovácsot is beszóltották, azóta mindig a körbe gyülekeznek így ráérős időben.

A körben már nagyban áll a diéta, mikor Mátyás belép. Már annyiban nagyban, hogy négy-öt báránybőr sapka is ködlik a füstben, mikor Mátyás betaslog.

- ... sten!

- ... sten!

- ... sten!

- ... sten!

Ahogy Mátyás közelebb lép, egy kicsit szétveri szelével a füstöt, és fölismeri a sapkákhoz tartozó és bőrködmönben tartózkodó férfiakat. Magakorú, magafarmájú gazdák, sógorok és komák. Igen nekiörülnek egymásnak, és most már, hogy tudják, ki kinek köszön, kiadják a teljes köszönést.

- Adjon Isten jó napot!

- Kendnek is adjon Isten!

- No, mire végzik kendtök?

- Hát arról tösszük a törvényt, hogy hogy s mint s eme s ama? Hogy hogy lösz hát mán ezután?

- Hát úgy, mint eddig - igazkolódik el Mátyás a lócán. - A ködmön vágja a fát, a palást mög melegszik mellette.

Egy kis túskebajuszú szőrmók ember rábólint.

- Csakis. Én is ezt álítom.

Egy hosszú, sovány ember, akinek le s fel szaladozik az ádamcsutkája, mint a lúdgége, beljebb könyököl az asztalon.

- Hát pedig most éppen azt akarják, hogy ne úgy lögyön, hanem másképp lögyön. Hogy ne csak a palást melegödjön mán, hanem részesödjön a ködmön is.

A szőrmók erre is azt mondja, hogy csakis, ő is így gondolja. Mátyás pedig azt mondja, hogy „no fene!”, és kijjebb szabadítja a fülét a sapkából, hogy jobban halljon. Mert nem tud ő az égvilágon semmit, csak úgy találomra köpte ki a szentenciát a ködmönről meg a palástrul.

- Mondják mán kendtök, no.

Aztán mondták, ki mit tud, ki hogy hallotta. Hogy forradalom van a városban. Polyog a nép az utcákon, mint a hangya, és nemzetiszín gomb van varrva a lajbikra. Úgy beszélnek, hogy a király leköszöntött, de még talán az úti cédulát is kiváltotta. Vége van a háborúnak, kitesztvériesedtek a népek, hazamehetnek a rabok, a mieink is kikapják az obsitot. Szól a muzsika mindenfelé, és a városháza előtt is kihirdette egy pántlikás karú úriember, hogy megvan a magyar szabadság, hát most már talpra, magyar!

Mátyás megint lejjebb tolt a sapkát. Ez nem olyan nagy újság, szokott ilyesmi lenni ezeknek előtte is március tizenötödikén. Volt az a háború előtt a körben is, délelőtt a tralla-tralla, este a lalla-lalla meg a bürgepaprikás, kint volt a követ is meg a polgármester úr is, másnap aztán már megint nem látta meg a szegény embert egyik se.

- Csakis. Ez a beszéd, sógorom.

A lúdgégenyakú engedelmet kér, de hát nem egészen úgy van az. Mert ő tegnap be akarta fizetni az akcist, be is ment az adóhivatalba, de egy alacsony kiseded barna ember, hiszen ismerhetik, mindig olyan barátságos adótiszt volt az, azt mondta neki, hogy „mönjön haza, bácsikám, vigye vissza a pénzt, igyon belőle egyet a Károlyi grófért, mert az törölte el az akcist”.

- Az Isten ne segíjön haza, ha nem így vót, Mátyás sógor.

- Csakis, hát én is ezt beszélöm - lelkesedett a szőrmók.

Mátyásban megállt az ütő. Hát ez már valami, ha nem kell akcist fizetni. Akkor holnap ő is befizeti, csak hogy ő írást kér róla, hogy nem vették el tőle a pénzt. Mert azért olyanformán van ő ezzel, hogy nem lesz itt más világ addig, még a kétféjű pipi-madár el nem repül a bajnétszírjúról, és azt nem csipogja, hogy „éljön a negyvennyóc!”.

Ezen nevetnek. Csak hogy a sarokból megszólal egy homályvörös ember, akit Mátyás eddig észre se vett. Valami esernyőcsináló lehet, vagy más efféle úriember, nem erre a vidékre való, Mátyás nem vél rá, hogy látta volna valaha.

- Annak már lemult. Nem az már a beszéd, hogy éljön a negyvennyóc.

No, ez nem tökéletes ember. Éppen a Kossuth atyánk képe alatt ül, mégis így lecsökkenti a negyvennyolcat.

Mátyás élesen szól oda neki:

- Hát mi a beszéd, kéröm szépen?

A homályvörös ember ráüt az asztalra:

- Az, hogy éljön a komenizmus!

Elcsöndesednek. A szórmók ugyan erre is azt mondja, hogy „csakis”, de azt is utána teszi, hogy „úgy löhet”.

A homályvörös ember feláll. Csak most látszik, hogy az egyik lába térdtől lefelé fából van. Odabiceg a társasághoz.

- Mögengedik az elvtárs urak?

Hogyne, kész az engedelem. Finom embernek látszik. Börszivart szív.

- Tudják kögyetök, mi az a komenizmus? - nehezedik mind a két könyökével az asztalra a homályvörös. - Mögmondom. Az, hogy nincs többet úr mög paraszt, csak elvtárs van. Aki aztat az elvet vallja, hogy mindön embör egyforma, az elvtárs.

- Isten előtt mindnyájan egyformák vagyunk - mondja valaki.

A falábú fölkapja a szót.

- Az Isten, az a papok találmánya. Majd elbánunk övele is.

Az emberek zúgnak. A falábú csöndesebbre veszi a szót. Odafordul egy potykaszemű öreghez.

- Nem akarok sönkit mögsérteni az érzületében. De aztat mondja mög az elvtárs, hogy hol volt az Isten, mikor a kend fiát kivitték a frontra?

A potykaszemű rázta a fejét.

- Az én fiamat nem vitték. De mög nem is viszik.

- Hja, fölmentött!

- Nem az, csakhogy neköm nincsen fiam. Három lánygyerököm van neköm, de azok még katonának se köllenek.

Csöndesen heherésznek. A homályvörös alkalmasabb hálóvetést próbál.

- Hát igazság az, hogy az egyik embör tejbe-vajba fürdik, a másik mög úgy él, mint a kutya? Hát igazság az, hogy az egyik embörnek száz hold földje is van, virilista lösz belüle, a másik mög nem boldogul, ha orrával túrja is a földet, mégis szolgál marad egész életire?

Már akkor tele volt a kör barázdás képű, nehéz szagú, rongyos emberekkel. Mind azt zúgták, hogy ez nem igazság, és Mátyásnak is be kellett látni, hogy nyomon beszél az úrforma.

Az pedig most már egészen nekitüzesedett.

- Az az igazság, hogy el köll vönni azét, akinek sok van, és szétosztani azok közt, akiknek semmije sincsen.

- Csakis, ez az igazság! - villogott körül a társaságra a szőrmók. Mindenki utánamondta, csak Mátyás nem. Úgy nézte, hogy a többiek, két-három holdas gazdák meg árendások, felesek, harmadosok, azok könnyen osztozkodnak, maga is elmenne oda, ahol a száz holdakat szét-hasogatják, de a magáét nem adja, hát hogy gondolja ezt az esernyőcsináló? De, gondolta, mit ellenkezzen vele, mikor úgylis csak szó, szellő az egész.

Ugyan nem is szólhatott, mert a homályvörös kivágta a tromfot.

- Hát igazság az, hogy én szivarozok, még a tisztölt elvtársak fán termött dohányt szopogatnak? Az az igazság, hogy ha neköm sok van, osszam szét azok közt, akiknek semmije sincsen.

Azzal odadobott az asztalra egy nagy bőrtáskát. Tele volt bankóval meg szivarral. A bankókat kivette, zsebre vágta, a szivarokat beljebb tolta az asztalon.

- Tessék parancsolni, elvtárs urak. Jut is, marad is.

Hát maradni nem maradt, hanem jutni mindenkinek jutott. Mátyás is az agyarára szorított egyet, és kihúzta a fejét a vállá közül. Csudálatos, hogy a szivartól mindjárt gangosabb lesz az embernek a fejtartása. A pipa lehúzza, a szivar fölmagasítja a fejet.

- Mondja, mondja az úr!

Az úr mondta. Fönthangon, keményen, most már nagyon otthon érezte magát.

- A kominizmusnak az az egy törvénye van, hogy nem köll semmi törvény. Nem köll katona, nem köll bíró, nem köll rendőr, nem köll végrehajtó, nem köll finánc.

- Pap se köll! - kiáltott valaki az ajtó felül.

- Zsidó se köll!

- Nonono! Embörök! - emelte föl Mátyás a karját. - A pap mög a zsidó, az nem állom! Csak az az állom, amit az úr mondott. Hát ha állom nem lösz, akkor én is vállalom azt az izét, a kominizmust.

- A kominizmust - javította ki az esernyőcsináló. - Hát állam akkor is lösz, mert a kominizmus is állam, csakhogy az köztársaságállam.

Mátyás tiszta bort akart önteni a pohárba.

- Mögálljunk csak. Hát ki lesz abban a köztársaságállamban a királ?

- Hát ki lönné? Senki se. A köztársaságban nincs király - nevetett a falábú.

Mátyás fölállt. A diadala önérzetével lépkedett a kominista elé.

- Mind mese ez, hallja. Ha nincs királ, akkor kinek a képét töszik rá a pénzre? No?

Az esernyőcsináló is fölállt. Mérgesen hadonászott mind a két kezével. Amerikát magyarázta. De nem ért már az semmit. Az emberek eloldalogtak mellőle. Mátyás megbuktatta a kominizmust, de a győzelem nem tette gögössé. Elmenőben barátságosan nyújtott kezet az eszmei harcban leterített elvtársnak:

- No, adjon Isten hasznos munkát.

A kocsmában a pulton libát tisztított a szomszédasszony. Ennek nem fekete kendője volt, hanem fekete főkötője, mint afféle zsidónénak. A zsidót még a háború elején elérte a baj a szerb fronton. Kár volt érte, mert nagyon rendes ember volt, mérésnél sose szűkölt el az italból semmit. A kört is ő csinálta, hogy jobban odaszokjanak a népek. Le is ült közéjük, ha ráért - ugyan ez a zsidóféle mindig ráér -, és borzasztó szeretett fogadni az emberekkel. Azért történt

vele aztán a szerencsétlenség is. Addig duggatta ki a fejét fogadásból a lövészárokból, még a rációk bele nem trefeltek. Ezer koronánál többet találtak a katonaládájában, azt mind úgy nyerekedte össze fogadáson - no, azt haza is küldték az asszonynak. Jól járt vele, mert mindjárt hordót vett az egészen, és ő még akkor is kereskedett a hordóval, mikor már a városi kádárok is mind kifogytak belőle.

Mátyás igen becsülte a nagyeszű zsidónét, most is odaszólt neki:

- Mikor lösz az ölés, szomszédasszony? Gyönnék mán a zacskóért.

A zsidóné tartotta a hitét, nem ette meg a szalonnát, de mint afféle kocsmárosnénak, kellett neki húst tartani a háznál. Három disznót is vágott egy télen, s a dohányzacskónak való matériát mindig Mátyásnak ajándékozta.

- Nem tudom, Mátyás bácsi, majd ha keményszik az idő - mondta a szomszédasszony, és megtörölte a kezét a pohárrongyba, hogy odanyújthassa Mátyásnak.

De Mátyás akkorára már betette maga után az ajtót. Az üvegen keresztül meglátta a muszkát, amint elhaladt a ház előtt, és szót akart vele érteni. Volt egy vesznitért öreg diófája Mátyásnak, ki akarta vetni, mert nagyon kecsgettette az asztalos, ahhoz kellett volna a segítség.

- Hé, muszka. Hé... Szpiritutó!

A muszka megfordult. Még most is bocskorban járt és vászonnadrágban, de a vállán már keshedt téli bekecs volt. A derekára már nem nagyon jutott belőle, kurta is volt, szűk is volt neki, alighanem a Ferencé lehetett.

- No, Szpiritutó, hány hét a világ?

- Ajjaj, ne is kérdezze.

Mátyás ránézett a muszkára. Csak most vette észre, hogy a magyar katonasapka fordítva van a fején a simléderével hátra, és hull a szeméből a könny.

- Hát tégöd mi lelt? Talán sajnálod itthagyni a Pirost? Hallom, hogy kitelt az esztendőtok, möhettök a hazátokba.

A muszka nagyot zokkantott, mint a fejbe vert gyerek.

- Meghalt a Piros.

- Eszöd tokja - kapta föl a fejét Mátyás. - Hát mit töttél neki? Hiszön tegnapelőtt még láttuk, mikor a rostát hazahozta. Még mondtam is neki, hogy ü is jól szolgálta a császárt, nyilván kétféjű sas lösz a bölcsőben, mire Ferenc hazakerül.

- Igen, az volt a baj - törölgette a muszka a szemét -, jó szemmértéke volt a gazda bácsinak. - Ikreket szülhetett volna a Piros, ha kivárta volna az idejét. De Ferencről levél jött, hogy útban van hazafelé, Piros megijedt, siettetni akarta a dolgot, hogy akkorára túl legyen rajta, kenő-asszonyt hívatott az este, a többiről aztán a muszka nem tud. Őt kiküldték a pítvarba, a kisfiúval, a Péterkével, neki csak a tálat adták ki kétszer, hogy öntse ki belőle a vért, ehol, még most is véres mind a két keze, csak reggel mondták meg neki, a kenőasszony meg egy másik öregasszony, hogy meghalt a Piros, kettős gyereke lett volna neki, menjen orvosért, és tegyen jelentést a kapitányságon. Ezt ugyan nem mondták az asszonyok, de ő katona, tudja, mi a regula, és ő nem tett semmi bűnt. De orvos nincs, azt lefogták a városban katonaszabadításért, és a kapitányságon sincs senki, rendőr, csendőr, mindenki szétszaladt, mert azt mondják, most kiütött a szabadság, és nem parancsol senki.

- Aztán még szöröncse, mert így nem kerültök bajba, csak ne nagyon járjon a szád - okosította Mátyás a muszkát.

De van más baj is. A muszka nem tudja, volt-e, nem-e pénze Pirosnak, nem is akar kutakodni sehol se, de koporsót mégiscsak kellene csináltatni, neki van egy aranypénze meg egy aranygyűrűje, eddig a bocskorában volt eldugva, hát azt szeretné eladni.

Nem merte mondani, hogy Mátyás vegye meg a holmikát, de ott rázogatta előtte a tenyerében. Azonban Mátyás tudja, hogy az ilyesmi nagyon huncut portéka, meg nem is akar belekeveredni a dologba. Hát csak a zsidónéhoz küldi Szpiritutót, maga pedig elkerül Ferencék felé. Mátyás ugyan nem kíváncsi természetű, nem is szereti magát a más dolgába ártani, de hát mégiscsak szomszéd volt szegény Piros, és nem is volt rossz szomszéd, semmi viloncia nem volt vele, kár érte, hogy ilyen szerencsétlenül járt.

És amíg megy Mátyás az elszáradt tarlókon, meg-megriasztva a károgó varjúfalkát, számvetést csinál magában. Igaz, hogy a Ferenc tanyája megroskadt, meg is repedt a fal, a tapasztot is levedlette magáról, a tetőn is szétnyiladozott a nád, de hát azt nem sokból helyre lehet hozni. Amúgy meg a Szpiritutó gondját viselte a földnek, az őszi el van vetve, a száz út szőlő betakarva, lám, még méhest is telepített a muszka. Mátyás nem sokra tartotta ugyan ezelőtt az ilyen piszmogó munkát, de most nagy ára van a méznek, nagyon veszkődnek érte a mézeskalácsosok. Hallott olyan asszonytul, aki két tehenet kiárult a mézből. Etel is megtanulhatná, ha Ferencnek kedve volna hozzá. Igen, Ferencnek, mert Mátyás úgy találja, hogy Ferencnek most már el kell venni Etelt, és akkor mégiscsak összekerülnek az összevaló földek. Mátyás ugyan azt gondolta a nyáron, hogy Ferenc nem kerül haza, és Rókus váltja majd meg Pirosról a földeket, de hát ha az Isten emígy rendelte, ebbe is bele kell nyugodni. Az ő földje meg az Etel három holdja meg a Ferenc négy holdja - nohát szép birtok lesz együtt. Igaz ni, hiszen ennek az istenadta Pirosnak is maradt két hold örökföldje Ferencre, az ugyan a tó másik oldalán van, most ki is van adva felesbe, de hát azt el is cserélheti Ferenc valamelyik innenső szomszédval, akinek meg odaát van a nagyobb tagja. De ha nem lehet, hát az se baj, így se lesz több akkora birtok a környéken, mint az övék. És az öreg Mátyás egész megfiatalodva lépdegélt a zizergő homokon, lelke álomvetési közt, mikor éktelen gyereksivítás hasított a fülébe a Ferenc-tanya udvaráról.

- A kis Pétör, Ferencnek a fia! - nyilallt a szívébe Mátyásnak. Lám, hogy kiment az esziből, hogy ez is a világon van! Hát így persze a Piros-féle földre az árvaszék teszi rá a kezét, és a Ferencéből is ki kell majd valamikor adni a juszt a gyerekeknek. Ejnye, hejnye. De hát addig még sok minden történhet, veszendő az ilyen gyerekféle, meg tán máris a nyavalya töri.

Pétörke valóban akkor se ordíthatott volna szívrehatóbban, ha tudta volna, hogy miképpen őrlődik kis élete a Mátyás eszének sebesen forgó kerekei közt. Egy rossz kis subába bugyolálva ült a konyhaajtóküszöbön, és egy hároméves férfi dühös önérzetével tiltakozott az ellen, hogy Etel megsértse kis pisze orrához való tulajdonjogát.

- Hát tik? - kérdezte Mátyás a menyét, és odapillantott a kisgyerekekre, akinek a nagy sapka és a kis suba közül éppen csak vörös orrocskája és két kökényszeme látszott ki. Úgy nézett Mátyásra, mint a vércse; könnynek híre se volt a szemében.

- Az orrát akarom megtörlni a kis mérögdudának - intett Etel bosszúsan -, de inkább nem bántom, mert még fölóbéogatja a halottat.

Márka, aki eddig az anyja szoknyáját fogta, és némi együttérzéssel tekintett a kis szomszédra, szerencsésen lesodrogatott a nagykendőjéről egy rojtot, és az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit gyakorlandó, odahajolt vele a legényhez.

- Nézd-e, Pétörke, cicka fajka - csiklandozta az orrát a bojtjal.

Péterke azonban válogatás nélkül gyűlölte a női nemet.

- Nem töjj - kapta félre a fejét, és amennyiben ruházati fölszerelése engedték, bele is ütötte az ajtófélfába. Valami Tali vagy Pali bácsi után ordított torka szakadtából.

- Kit hív ez a gyerök? - értetlenkedett Mátyás.

- Hát a muszkát. Azt hívja Pali bácsinak. Nagyon magához szoktatta a gyerököt, még ha szántani mönt is, vitte a hátán puttonyban.

- Szüléd is itt van?

- Itt. Bent imádkozik a házban a halottnál.

Mátyás nem ment be a nyitott ajtajú kis szobába, amiből tódult a savanyúkáposzta-szag, a kemencebűz és a nehéz emberi pára. Mátyás nem ezért nem ment be, mert ő ezt nem érezte, hanem úgyis annyian vannak odabent, hogy be se férne. Csupa asszony, az öregje sopánkodva, de szemmel láthatóan nekifrissülve, a fiatalabb hadiasszonyok sápadtan, hallgatagon és lesütött fejjel. Csak Boca Modol nem volt megilletődve, de hát neki könnyű volt, se urát, se senki számonkérőjét nem kellett neki várni, és azért se lehetett sápadt, mert ő hétköznapi is ki volt pirosítva.

- No, mögnézi, Mátyás bácsi? - hajtotta föl a halottról a lepedőt. - Szögény Piros mán letötte az exámentot, neki mán könnyű.

A sápadt asszonyok még mélyebbre hajtották a fejüket, valaki eljajdította magát, „szentségös Isten, tekints le ránk”, egy másállapotos menyecske a kemencének dőlve fuldokolva zokogott, szüle rákezde a minden szentek litániáját, Mátyás pedig belemártotta két ujját a szentelt-víz tartóba, és kétszer is megrázta ujjait az ágy felé. Igaz, hogy a víz nem ért az ágyig, csak a sublótra hullott, ott is éppen a Ferenc katonaruhás képére, aminek szép körtefa ráját faragott a Szpiritutó, szívekkel, teknősbékával és csokolódzó galambokkal. Ahogy a víz lepergett a képen, olyan volt, mintha sírna a mosolygó szemű, petyke bajuszú Ferenc, akit a császár is megbecsült, mert már két csillagot is varratott a gallérvára - de Piros már ezzel nem törődött, és más se vette észre.

Mátyás sietett haza, mert szárat kellett vágni, még a havak le nem esnek, pedig az ég nagyon arra mutatott, és a törött karjában is érezte, hogy valami esés lesz. A temetésre se ment el másnap, mert nagyon szorgos volt a munka, meg a temető is távolast van, a tó miatt messzire tették. Csak onnan a földről nézte a menetet, de a sapkáját egész levette, úgy is tartotta, még a kövesúton el nem kanyarodtak a Szent Mihály lovával. Pedig cudar szél fúj, és havas eső is csapkodta a kopasz feje búbját, de hát az ember a halottnak is megadja, ami neki dukál.

Este, vacsora közben megkérdezte Etelt:

- Nene, hát most mi lösz a gyerökkel?

- Melyikkel? - nézett rá szüle.

- A Ferencével. Pétörrel.

- Hát azt mondja a muszka, hogy ű most már télvíz idején itt nem hagyja az árvát. Én ugyan mondtam, hogy mink is elvállalnánk, még valami intézködést tősznek felüle, de a muszka csak szoringatta magához a gyerököt, hogy ű mán csak mögvárja, még az apja kezibe adhatja.

Szüle megborzadt. Majd meglátja, aki megéri, hogy ebből még emberhalál lesz.

- Löhetségös - mondta Mátyás. - De azért a Szpiritutó mégis nagyon röndös embör. Száz hold földje van otthon, halljátok.

Jól mondta Mátyás, Szpiritutó csakugyan nagyon rendes ember volt, s ha Ferencet igazán hazasegíti valaha az Isten, aranyba foglaltathatja a muszkát, annyit köszönhet neki. A falat kitapasztotta, be is meszelte, még az alját is elhúzta késsel meg sárgával, az ő hazájában nyilván ez a divat. A tetőt megszegte náddal, az a csuda, hogy a téli zimankó le nem sodorta; világosabb nádszálakból még az évszámot is kirakta rajta, ilyent még nem is láttak ebben a tartományban, jövő esztendőre bizonyosan mind utánacsinálja, aki tudja. Kerítést is barkácsolt, s ajtót olyant csinált rá, hogy az csudaság. Závárja sincs neki, mégis bezárja, csak az alján igazít valamit a lába fejével. Valahol ott lent lehet a bezzegje, de hogy melyik, azt ki nem lehet találni. Azt se lehet kitalálni, hogy hol vette Szpiritutó a nádat meg a léceket meg a drótot meg a többi miegymást. De nem is való ezt keresni ilyen jó szándékú embernél, aki nem is a maga hasznára töri úgy magát. Hát hol vette király a várát? Szerzette. A muszka is szerzette, amire szüksége volt. Egyik tanyán is lába kelt valaminek, másikon is, de hát nem egy ökor-érő volt, ami elveszett. Nem mentek jelentést tenni sehova, különben is hasztalan lett volna a szaladozás. Nem olyan világ volt, hogy a hatóságok nagyon mertek volna kereskedni. Az egyik pusztázó lelőtt valamelyik tanyán egy kutyát, csak úgy negédességből, mert a kutya nem tett egyebet, csak megugatta, márpedig neki az a hivatala - másnap lelőtték a pusztázót a lováról, és csúfságból még egy kutyafarkat is tettek a szájába, mintha pipálna, a fűzfához támaszkodva. Máskor az ilyesmiért a fél határt belökdösték volna a kapitányságra, onnan a városba, még tán akasztás is lett volna belőle - most nem kutakodott senki, a pusztázót szép csöndesen eltemették, aztán a kakas se kukorított többet utána. Vigyázzon mindenki magára meg a magáéra, most ez volt a törvény, ami legjobban is illik ide, a homoki világba, ahol nem támaszkodnak egymásra a házak, hanem szanaszét gurulva, mint vasvilla-címeres várak, maguknak élnek befelé néző, magános életüket.

Azt nem lehet mondani, hogy Mátyáséknál is a kezéhez ragadt volna valami Szpiritutónak, pedig ott sokat megfordult, hol egyik asszonytól kért egy kis tejet, hol a másiktól egy tojást. Ó, nem magának, de hogy, tartott még az avas szalonnában, mert azt azelőtt, a dinomdánom napokban nem nagyon fogyasztotta, meg különben is szegény Piros úgy kihizlalta, hogy most kitelelhetett a maga zsírján is. Csak a gyerekek akarta egy kicsit javítani a kosztját, hogy el ne savanyítsa a kis gyomrát a sok káposzta, krumpli. Sütésre-főzésre nem volt olyan kantáros legény a muszka, mint fűrásra-faragásra, s például mikor pitét öntött Péterkének, azt úgy odaégette, hogy baltával kellett kifészegetni a tepsiből. A muszka nagyon megijedt, hogy a tésztából való srapnell-szilánkok kárt tesznek a kis árva rizskása-fogában, azért megcsócsálta neki a kemény csemegét, és úgy rakta a szájába.

Igen, az már valóságos maskara volt néha, amit Szpiritutó a kicsivel csinált, aki utóvégre se inge, se gallérja nem volt neki. Mátyásék elnézték az ablakból, amint a szomszédék hányták a havat, és nem lehetett azt nevetés nélkül megállni, ahogy a kis rongyos gyerek a nagy rongyos ember tövében tüsténkedett. Mikor egy kicsit összekeménykedett a hó, a muszka kis házakat gyurkált belőlük, amiket Mátyás betlehemeknek gondolt. Pedig azok templomok, várak, kastélyok voltak, amilyeneket a maga hazájában látott Szpiritutó. Aztán egy nagy embert rakott össze hóból, akkorát, mint ő maga. Vékony pipaszárlábat csinált neki két karóból, azokra rakta a nagy pocakot, a szakállas fejet; szemet, száját koromból festett neki, az orrát nagy cső piros paprikából szerkesztette - olyan volt az, mint a valóságos panoráma, ahogy a vörös orrú hófigura lenézett a lábánál kuporgó tornyos házakra. Mikor aztán a muszka tőkhajból koronát illesztett a hóember fejére, akkor látni való volt, hogy az a valóságos muszka császár.

- No, ez jól van tanálva - örült neki Mátyás, aki maga is egészen ilyennek képzelte a császárokat, csak persze lóháton és tiszti subában. - Nagyon csúnya apja löhetött, nem csudálom, ha a népei fölmondták neki a barátságot.

A detronizálás úgy történt, hogy Szpiritutó nekiszaladt a hócsászárnak, föl akarta lökni, de mindig melléaszított, és maga nyekkent végig a hóban, ami Péterkének kimondhatatlan öröme szolgált, kis testét csak úgy döcögtette a kacagás. Aztán Szpiritutó biztatására ő iramodott neki a hóóriásnak. Kosfejet ütött vele, mármint a térde hajlásával, mert csak addig ért föl, s Péterke természetesen sokkal erősebb volt, mint a Pali bácsi, mert a hóból való császár egyszerre leesett a lábáról, hasra vágódott, s maga alá temette a soktornyos házakat.

Ez már nem tetszett Mátyásnak, azt tartotta, hogy kár volt a sok szép munkáért. Márikának azonban, aki olyan jóízűt nézett, hogy az orrocskája majd odafagyott az ablaküveghez, a szíve akart megrepedni a nagy vágyakozástól. Hát még mikor a Szpiritutó csikóbőr tarisznyát húzott a fejére, letérdelt négykézláb a hóba, körülbrummogta Péterkét, mint a medve, aztán fölállt két lábra, és elkezdett neki táncolni! Márka akkor már nem állhatott ellent az ördög kísértésének, letottyant a kanapéról, és az anyja észre se vette, hogy kiszökött a szobából, annyi neszt se ütve meztelen talpacskáival, mint egy világlátni induló egérke.

Szüle éppen szembejött vele a pitvarban, csutkát hozott a góréból, és mérgesen taszigálta vissza a tetten kapott egérkét.

- Majd mögmuszkázlak én téged, te kis varasgyík! Nem is hiszöm, hogy az a muszka mög nincs háborodva. Másképp nem csinálna magából oktalan állatot embörnyi embör létire.

Ezt már Etelnek mondta szüle, minden rossz szándék nélkül, de csakugyan fölbosszantotta, hogy a muszka annyit esztelenkedik a kisgyerekekkel. Szüle már öreg volt, elmosódott előtte a fiatalság, mint hajnali kép a hosszú fásorban, és nem látott már vissza odáig, ahol Mátyás bukfenctetésre tanította Rókuskát a gyepen.

Etel se gondolt semmi rosszra, mikor ráhúzott egyet Márikára, és csak úgy odavetve azt válaszolta az öregasszonynak:

- Mért volna mögháborodva? Azért, mert szereti a gyerököt?

- No, csak pártold a muszkádat - szaladt ki szüléből a szó, míg leöntötte a kötőjéből a csutkát, és odább rúgta az ágy lábánál szundikáló macskát, noha az nem volt neki útjában.

Nem, a macska nem vétett semmit, és Etel még annyit se vétett, mint a macska. Csak éppen hogy szüle öreg volt már, kicsi és töpörödött, elborítva az esztendők pókhernyóitól, mint a leveleszáradt szilvafa. Etel pedig nagy, erős, fehér-piros, mint virágos almafa a napsütésben. Tudni való, hogy jó anyós csak egy volt a világon, azt is elvitte az ördög, de még el nem vitte, bizonyosan az se szerette a menyé tükrében látni magát.

Etelnek zöldet villant a kék szeme, de azért nem szólt semmit, csak rántott egyet a kerek vállán. Sohase járt különösen kedvében az öreg asszonynak, nem, Etel nem az a természet volt, hogy hozzátörleszkedett volna valakihez, de nem is aggatódzott szántsándékkal senkibe.

Szüle azonban látta a vállvonítást, és orrába vette azt is, amit mondott Etel, meg azt is, amit nem mondott. Ezt azzal mutatta ki, hogy attól fogva, ha meglátta jönni a muszkát, mindig elhúzódott előle, és valami rejtekhelyről leste, hogy Etel hogy nevetgél a legénnyel. Ilyesmit Etel nem tett ezelőtt, de észrevette, hogy mi van a begyében szülének, és Etel nem lett volna fiatal asszony, ha föl nem vette volna a csöndes harcot. Mindig kezet adott a muszkának, sőt egyszer azt is látta szüle az almárium mögöl, hogy pajzánkodva hátba vágta, csak azt nem tudta kivenni a beszédből, miért. Azonban panaszt tett Mátyásnak, hogy Etel, meg a muszka

nagyon értik egymást és noha maga se hitte, hogy volna valami köztük, mégis azt mondta, nem szeretné megérni azt a csúfságot, hogy az ő menyje is a Piros sorsára jusson.

- Hát ne is! Szömöd lögyön rá! - mondta Mátyás szigorúan, és beavatta szülét a titokba, hogy mi szándéka van neki Etellel meg Ferencsel.

Szüle egy kicsit fanyalgott a terven. Ő sokkal illendőbbnek tartotta volna, ha Etel tovább is viseli az özvegység szűz-koronáját, mert neki így sok segítségére van a ház körül. De szüle nem volt ahhoz szokva, hogy ellenkezzen Mátyással, és amúgy örült is neki, hogy most már a Mátyás akaratából is regulázhatja Etelt.

Ó, nem úgy dérrrel-dúrral, lármával, mert szüle azért szerette a békességet, és csak úgy jó szóval szurkálódzott.

Etel kint állt a kerítésajtóban, és azon tűnődött, hogy tavasszal hova kellene tenni a veteményest, mert az idej helyén sok kárt tettek benne a tyúkok.

- Ne hozzak nagykendőt, fiam? - jóskodott oda hozzá szüle.

- Minek?

- Nem jó így a hidegben - leskelődni.

Etel elég nyugodtan csak azt felelte, úgy látja, hogy szüle is nagykendő nélkül leskelődik, pedig szüleinek már könnyebben megárt a hideg, mint neki.

Ezen szüle fölhúzta magát, három nap a köszönését is alig fogadta Etelnek, negyednapra azonban megkérdezte tőle, nem tudja-e, hova lett a fazekasról a fekete jérce tojása.

- Tudom én - mondta Etel. - Elhasználtam.

- Tán Pétörkédnek?

- Ha Pétörkémnek, ha nem Pétörkémnek. Az én jércém tojta.

- De nem a muszkádnak.

Etelnek most már egész zöld lett a szeme, mint az egérre ugró macskának.

- Sok baja van azzal a muszkával, szülém. Én szégyölném magam, ha ilyen öreg asszony létömre mindég embörön járna az eszöm.

Kegyetlen jólesett neki a kegyetlenség. Még a szája szélét is megnyalta utána.

Szüle sírva emelt vádat Mátyás előtt, Etel személyében a mai fiatalság ellen. Ő próbált volna csak nyelvelni az anyósával, mármint a Mátyás anyjával, pedig az nagytermészetű asszony volt, Isten nyugtassa, nem olyan béketűrő, mint ő. Isten őrizz, világért se azt akarja szüle, hogy Mátyás vegye elő Etelt, minek vinnék kenyértörésre a dolgot arra a kis időre, ami még szüleinek hátravan, de valakinek mégis ki kell önteni a szívét, mert nagyon fojtogatja a keserűség. És utóvégre Mátyás tudhatja legjobban, hogy ő csak jót akart, és azt is csak azért, mert Mátyás úgy kívánta.

Mátyás mogorván szólt ki a szőr közül:

- Úgy köllött, káposztába hús köllött. Mit járt a szád? Mögkaptad, amit kerestél.

Szüle szájáról egyszerre lehervadt a szó. Az ablakhoz húzta a kis-széket, elővette a Krisztus-atyafiság könyvét, és a pápaszem alól abba potyogtatta a könnyeket, de nem háborodott fel, mert szüle nem végzett magasabb iskolákat. Azt azonban érezte, ha megszővegezni nem tudta volna is, hogy a férfinemen levő emberek mind kijárták Ádám apánk iskoláját, aki

mindjárt el merete követni az első bűnt, mihelyt asszonyt érzett maga mellett, akire a saját botlását rákenhette.

De már akkor Mátyásnak is igaza volt abban, hogy Etelt vette védelmébe szülével szemben. Mátyás elővette a muszkát, és megkérdezte tőle, hogy állja-e már új asszony a Piros helyét. Nem így kérdezte, hanem úgy példabeszédben. Tréfaformában.

- No, Szpiritutó, nem hidegöllöd még egymagadban az ágyat?

A muszka nagyon komolyan felelt. Nem, ő Péterkével alszik együtt, és minden éjszaka Pirossal álmodik. Olyan fekete palástban van, mint a kazáni Mária, otthon, az ő hazájában, egy-egy lecsukott szemű kis Jézust is tart a két karján, csak éppen a piros köves korona nincs még a fején. De mihelyst rendes faragott fejfája lesz neki, mindjárt megkapja a koronát is, és akkor a két Jézuskájának a szeme is fölnyílik.

Itt a muszka megtörölgette a szemét az öklével, és megkérdezte Mátyást, hogy mennyiért adná el neki azt a kiszáradt öreg diófát.

- Nem tudom én - csavargatta Mátyás a nyakát. - Van neköd pénzöd?

Az óvatosság mindig jó. A muszka megvallotta, hogy nincs pénze, de mihelyt hazaér, mindjárt megküldi Mátyásnak, amit a fáért kíván. Amire Mátyás azt mondta, hogy ha kivágná a fát, mindet okvetlen Szpiritutónak adná, de hát nem vágja ki, mert úgy nézi, van még abban élet, és tavaszra alighanem kihajt.

Pár nap múlva a muszka egy nagy szőlőtaposó kádat gurított át a Mátyásékhoz, mire Mátyás azt mondta, hogy ha már ott van a kád, maradjon is ott, de neki nem kádra volna szüksége, hanem szuszékre, s ha azt tudna szerezeni, csináljon a diófával, amit akar. Mátyás ezt a szuszéket akkor kívánta meg, mikor meglátogatta Piros a halottas ágyán, a szuszék ott volt az ágy lábánál, nagyon takaros, faragásos munka, a muszka eszkábálta.

Másnap a muszka átvitte a szuszéket, s Mátyás eldicsekedett vele az asszonyoknak, milyen jó vásárt csinált. Azt is elmondta, mire kell a muszkának a diófa, s ezzel a tereferével igen eredményesen szolgálta a közjót.

Lám, hát Etelt mégis ártatlanul vettük gyanúba - gondolta szüle, s megkérdezte a menyét, hogy elfogadná-e az ő piros virágos fekete selyemkendőjét. Egy kicsit kitöredezett már a hajtogatásán, de azért még szép, ő csak azért nem viseli, mert fiatalos az már az ő korához.

Lám, szülének igaza volt, a muszka csakugyan mög van háborodva - gondolta Etel, aki sose tudta megérteni, mit lehetett Piroson szeretni, a Mária-látásokon pedig megbotránkozott. Nagy orcátlanság kell hozzá, hogy gyarló földi ember Isten szülőjét belekeverje a maga latorkodásaiba. És szólt szülének, hogy karácsonyra ne kerestessen diót a szomszédoknál, mert az ő padlásán van még egy szakajtóra való, azt hiszi, nem is nagyon férges.

A muszka pedig kivágta a diófát, le is gallyazta ott a tetthelyen, ki is fűrészelte a derekából a fejfának valót, azt hazagungorgatta, a többi otthagya Mátyásnak, aki megint megerősödött abban a világnézetben, hogy sose volt jó az a nagy sietség, mert ha annak idején az asztalosnak adta volna el a fát, sokkal rosszabbul jött volna ki vele.

Szpiritutó lassan haladt a munkával, mert se műhelye, se szerszáma nem volt hozzá, a szoba közepén kutyorgott vele baltával és bicskával, és minduntalan oda kellett szaladni Péterkéhez, aki a kuckóban feküdt. Megfázott szegényke, nagy forrósága volt, a muszka ugyan főzte neki fazékban a bodza-teát, de természeti ellenkezés volt a kis pajtás és a bodza-tea közt. Csak úgy lehetett összebékíteni őket, ha Szpiritutó forgács-galambok közbenjárását vette igénybe, amelyek madzagra kötve értettek a repüléshez, csipogáshoz és egyéb művészetekhez.

Egy hét múlva nagyjában ki volt faragva a fejfa, s már a szív alakot kezdte kifőrmálni a muszka, amikor elpattant a bicskája.

- Bozse moj, bozse moj - próbálgatta össze az eltörött pengét, mikor valaki elsuhant az ablak előtt.

Nem látott belőle semmit, háttal térdelt az ablaknak, csak a keresztre vetődött árnyékot vette észre, mégis fölugrott, és sápadtan támaszkodott a fejfára.

- Embőj vót - nyilvánított véleményt Péterke, és már görbítette a száját, hogy embergyűlölő érzelmeinek a szokásos módon adjon kifejezést.

Az ember akkorára bent is volt a szobában. Szép csöndesen betette maga után az ajtót, és egy pillanatra megállt, még a hótól elvakult szeme megszokta a szoba homályát. Havas volt kalapja, válla, melle, s hogy a forróság megcsapta, egyszerre tócsa támadt körülötte a hóléből.

Olyan iparosforma ember volt, középmagas, őszes, lompos bajuszú, vékony arcú, fáradt nézésű. Nem, igazán egy vonása se hasonlított őfelsége nyalka bakakáplárjára, aki a sublót tetején szívek és csókolódzó galambok baráti körében egy teknősbéka hátán állja a kemény haptákat - de azért Szpiritutó tudta, hogy az a két fekete szem, amely vasvilla módjára fúródik bele, csak a Ferencé lehet.

- Adjon Isten - szólalt meg az ember, inkább olyan bánom is én-hangon, mint haragosan, és vizes keze fejét végigkenve a kabátja száraz hátulján, a zsebébe nyúlt.

A muszka kétségbeesett pillantást vetett a törött bicskára. Lám, hogy ez is most lett az ördögé. A muszka nem volt gyáva ember, s ha leromlott is az özvegyi konyhán, nagyon megnyomta volna Ferencet, ha ráesik. Számot is vetett ő ezzel a találkozással, mert hallott már egy-két magyarszkiról, aki belevágta az asszonyba a bicskát, és tudta, hogy itt neki kell helyt állni, mert Piros már odaát várja a piros köves koronát. De azért most mégis forgott vele a világ, és mégse a baltát kapta föl, csak a fejfába fogódzott mind a két kezével.

- Adjon Isten - köszönt még egyszer az ember, és előbbre lépve kivett a zsebiből egy piros cukorfütyülőt, bele is fűjt.

A cukorfütyülő megszólalt, és vidáman gurgulázó fütyülés futott szét a szobában. Az ember odatájékozódott a kuckóhoz.

- Nézd-e, Pétörkém, mit hozott neköd apád - nyújtotta oda a sípot a gyerekeknek, de se meg nem csókolta, se a kenderszőke hajboglyát nem érintette. Mindjárt meg is magyarázta a muszkanak, miért. - Egyönösen az internálótáborból gyövök. Ott sok mindönt összesződhet az embőr.

Péterke elvei fönntartásával elfogadta a fütyülőt, sőt elszánt kísérleteket tett a nyalogatás terén is. Nagyokat cuppantott. A szél koppanó hópelyhekkkel hajigálta az ablakot. A muszka nagyot lélegzett, és lépett egyet az ember felé.

- Hát megjött? - kérdezte halkán.

- Mőg - bólintott Ferenc. - Hát egy kis szappantok van-e? Szeretnék jól mőgmosakodni.

Nem, szappan nincs... A muszka nagyot nyelt. Azt akarta mondani, hogy *azóta* nincs szappan. Azóta, mióta asszony nincs. Hanem majd átszalad a Mátyásékhoz, az Etelhez.

Ferencnek elgondolkodva rebtent egyet a szeme. Etelhez? Ja, igen, tudja már, nem, nem kell menni sehova. Majd ő elmegy a boltba. Lám, ha eszébe jutott volna, ezt is meg lehetett volna venni a fütyülővel együtt. Csak nem tudja, hogy lesz-e elegendő magyar pénze. Elővette a bugyellárisát, a muszka odapislantott, néhány hosszúkás bankó volt benne, amilyent ő nem látott még.

- Amerikai dollár - fogta föl Ferenc a pillantást. Arra szökött, Szibérián meg Kínán keresztül. Bányákban, gyárakban dolgozott, úgy zsugorgatott meg egy kis pénzt.

Péterke belesivított a beszédbe. Rájött, hogy a sípot nem szívni kell, hanem fűjni. Az ihlet perce fölvidítja még az olyan komor kedélyt is, mint a Péterkéé.

- Szójj - fűzött magyarázatot a tudatlanok számára az előrebecsített tényhez.

Szpiritutó úgy találta, hogy itt az alkalmas pillanat a vérségi kötelékek életbeléptetésére. Megsimogatta a gyerek buksiját.

- Látod, milyen jó apád van neked - mutatott Ferencre.

- Nem töjj apa - fordult falnak a buksi. - Paji báti töjj.

A muszka elszomorodott, Ferenc azonban elmosolyogta magát. Odalépett a kereszthez, és végighúzta rajta a jobb kezét.

- Pirosnak?

- Annak - reszketett a szája a muszkának.

- Hallottam az esetjét a kapitányságon. Szögény teremtés. Körtefa?

- Dió.

- Az, az, én is azt akartam mondani.

Ferenc aztán elment. Ahogy elhaladt az ablak alatt, a muszka is kiment és utána nézett, még látta. Hol bukfcencet szeretett volna vetni a hóban örömeiben, hol kiszaladni a világból szíve fájásában. Aztán csak bement a gyerekhez, eldúdogatta az ölében, megvetette az ágyat, és odafektette faltól a kicsit. Ő maga a kanapén nyújtózott végig, ruhástól, lelógatva hosszú lábait. Gondolta, ez a nap úgy múlik el legjobban, ha alvást tett.

Ferenc megjött, gyertyát gyújtott, csöndesen jött-ment, sokáig kint maradt a konyhán, csak a nagy pocskolása hallatszott be. A muszka szeretett volna neki kiszólni, de nem mert, pedig félt, hogy megfájtja magát. Aztán bejött, leült az asztalhoz, szemben a muszkával, papírral csörtögött, kenyeret, túrot, vöröshagymát, söt-paprikát szedett ki belőle. Jóízűen evett-ivott, a muszka egész bátran vizsgálta a szempillái résein keresztül. Nem sokkal lehetett idősebb önála, de kétannynak látszott. A szeme mosolygós volt, azonban a szemöldöke közt három erős ráncot vetett a homloka. A haja olyan vasderes színű volt, és amikor letette a vizes-kancsót, és kétfelé törölte a durzós, sárguló barna bajuszát, akkor látszott, hogy a szája végétől lefelé jobbra-balra mély árok húzódik.

A muszka ráért nézelődni, mert Ferenc sokáig evett. Mikor a hagyma meg a túró elfogyott, akkor kis szeletekre vágva bicskahegyen mártogatta a kenyeret a sóba, paprikába. Az utolsó szeletkét azonban visszahúzta a szájából, letette, és elkomolyodva nézett maga elé. Aztán nyújtódzott egyet, bugyellárist, írásokat az asztalra hajigálva a zsebiből, körül nézett. A sublóton meglátott két cigarettát, az egyiket elvette, ráismert a képire, nézegette a ráját, rámosolyodott, a gyertyánál rágyújtott, és kiment a szobából.

A muszka kinyitotta a szemét. Észrevette, hogy az amerikai bankó a bugyellárisból a földre esett, megmozdult, föl akarta emelni, hogy el ne keveredjen. De aztán eszébe jutott, hogy kívülről belátni az ablakon, és nem mozdult. Sokáig hallgatta, hogy csikorog a ház előtt a hó, Ferenc le s fel járkált az éjszakában - Szpiritutó megnyugodva gondolt rá, hogy nem így szokták a fejszét keresni.

Mikor bejött, levetkőzött, s aközben észrevette a földön az amerikai pénzt. Fölvette, az asztalra dobta, a gyertyával rávilágított a kisgyerekre, aki lihegve aludt, lenyomkodta mellette a dunnát, hogy a fal hozzá ne érjen, a gyertyát elfújta a padkán, anélkül hogy a muszkára ránézett volna, aztán lefeküdt a sötétben.

De nyilván nem bírt elaludni, mert sokáig hányta-vetette magát. Néhányszor azt is hallotta a muszka, hogy felül. Mért? Hiszen nagy útról jött, szél, hó elgyalázhatta, fáradt lehet. Mi bánthatja? *Abban az ágyban* nem tud elaludni?

A muszka felugrott, és meglökte az asztalt.

- Mi baj? - szólt oda Ferenc.

A muszka odatapogatta magát az ágyhoz.

- Hallja-e... én... én... mondani szeretnék valamit.

Makogott, alig lehetett érteni a szavát. Ferenc nyugodtan válaszolt.

- Semmit se mondj, testvér. Emböri dolog volt. Nem te vagy a hibás. Mindnyájunkkal mögeshetött volna ez mostanában.

- Én... én... elmegyek - csukladozott a muszka hangja.

- Az a te dolgod, testvér. De mostan feküdj le, oszt aludj. Ez már mög van beszélve, és nincs tovább. Adjon Isten jó éjszakát!

A muszka paraszt és a magyar paraszt keze megtalálta egymást a sötétben, és aztán csakugyan nem volt tovább. Szpiritutó egy fertályóra múlva aludt, mint a tej. Ferenc azonban nem sokat részelt az éjszakai nyugodalomban, mert egyre a kapálódzó gyereket takargatta. Mikor meg az békén hagyta, a muszka kezdett el mindenféle idegen szavakat kiabálni.

- Muszka ökörnevek - mosolyodott el Ferenc. - Otthon jár már a testvér is.

Mátyásék közül Etel látta meg legelőbb Ferencet. Mindjárt a megérkezése után való nap, amikor Ferenc Szpiritutóval föltekintette a földeket. Azokon ugyan nem sok látnivaló volt, mert a hó alatt egyik föld olyan, mint a másik. A hó fölött azonban egész másképp csikorog az ember csizmája a maga földjén, mint a másén. Az idegen földön inkább csak csosszan, szusszan, unottan és köpetlenül, „má-sé, má-sé”. De mikor a tulajdon földjén érzi magát a csizma, akkor mindjárt frissen koppan és vígan csikordul, mintha ráncába külön csikorgót tett volna a varga, „itt-hon, itt-hon”.

Ferencnek ugyan még most csak bakancs volt a lábán, azt is amerikai gépsuszter csinálta, de azért egyszeribe beletanult a törvénybe, és sokkal keményebben taposta a havat, mint a muszka csosza bocskora. Etelnek éppen ez tűnt fel, ahogy az ablakon kinézett.

- Ejnye, de pöckös öregembörrel botladozik a muszka a hóban.

Pedig Etel ismerte Ferencet, hiszen együtt gyerekeskedtek, együtt is cseperedtek föl. Csakhogy aztán Ferenc összeszólkkozott az apjával, aki házsártos ember volt, egyszer a feleségében is megmártotta a bicskát - kocsinak vagy minek szegődött be a városba, s csak az apja halála után folytatta megint a parasztságot. Az Etel lakodalmán már itthon volt, ő volt az egyik vőfély, de Etel nem sok ügyelembe vette, mert olyan csöndes, magának való, bákó fiatalember volt, aki alig mert a lányokhoz szólni. Piros se úgy lett a felesége az Etel lakodalma után való farsangon, hogy ő kérte volna meg, hanem a nyakába varrták az időses lányt a keresztanyjáék.

De hát úgy elváltozott Ferenc, hogy nemcsak Etel nem ismert rá, hanem Mátyás se, aki szintén odament az ablakhoz.

- Valami szenzál löhet - mondta, de éppen csak azért, hogy mondjon valamit.

Azután jutott eszébe, hogy nem nagyon szenzálnak való idő az ilyen, mert a havat nem szedik úgy a zsidók, mint a barackot meg a bort, bár szedhetnék, mert van belőle elég. Nagyon fúrta a fejét, hogy mit találhatott már megint ki a muszka, nem restellte előkeresni a papucsát. Az egyiket meg is találta az ágy alatt, de a másik nem volt sehol, bár szüle váltig erősítette, hogy ő még söprögetés után is látta valahol. Mire pedig rájöttek, hogy a szüle csakugyan jól emlékezett, mert ő maga akasztotta a papucsot söprögetés után nehezeknek az óralánkra, akkorra eltisztult a muszka a szenzállal, az idő meg úgy elförtelmesedett, hogy a jó kutyát se verte volna ki az ember a házból. Aminthogy a Bojszit is nemhogy kiverték volna, hanem inkább a tulajdon hajlékából beinvitálták a házba, a pitvarba. A kommunizmusnak ilyen gyakorlásában ugyan a tudatlan ember nem sok logikát talált volna, mert a kutyaólba nem esett be a hó, ellenben a pitvarba beesett a nyitott kéményen keresztül. De a hóval együtt a füstölt kolbász zsírja is csepegett a kéményből, és a zsíros stallumokért nemcsak a kutyai pályán szokás elengedni a logikát.

Aztán meg is feledkeztek a dolgról, az ablak is befagyott úgy, hogy ki nem lehetett rajta látni. Csak harmad-negyednapra hozta meg a hírt Mátyás, mikor a zsidónénál járt a dohányzacskókul szolgáló nyersanyag irányában.

- Itthon a Ferenc - topogta le a havat a csizmájáról.

- Itthon? - néztek föl az asszonyok a tollfosztásból, mert arra való délutáni idő volt, de higgadt megfontolással, mert a fosztott toll nem állja a szeles fejkapkodást.

- Hát - verte Mátyás az olvadt havat a sapkáról az ajtófélfához. - Alighanem az volt az az öregös forma embör, akit te láttál, Etel.

Etel elcsodálkozott. Az lett volna? Nohát csúnya mesterség lehet az a háború, ha így megmocsolja az embert.

- Azt beszélik, hogy Emerikából gyött Ferenc, osztán annyi a pénze, hogy ritkaság olyat látni. A boltosné maga mondta, hogy tíz pakli masinát mög öt darab szappant vött egyszerre. Mi az Isten-egerinek löhet az neki?

Szüle óvatosan leborította a tollas szakajtót a két tenyerével, és elfordította a fejét. Olyan izgalmas kérdést tett föl, hogy az indokolt minden elővigyázatot.

- Azt mondja mán kend, mire mönt a muszkával? Mögvágta-e?

Nem, nem vágta meg. Békességben vannak. Szüle újra a tollfosztásnak szentelte magát, a többi nem nagyon érdekelte.

- Most is együtt möntek be a városba, fogadott kocsin. A muszka készül a hazájába, az ű írásai után szaladoznak. Ha itthon volna a Ferenc, mindjárt átmennék hozzá.

Mátyás nem kerülgette tovább a dolgot. Egy kicsit megkonyította fejét, mikor kimondta a nehéz hírt.

- A boltosné kérdezősködött Ferencről az errül való katonák felül... Kit látott... kirül hallott... gyöttibe-möntibe... Látta Rókust...

Sikítva ugrott föl mind a két asszony. A fosztott pihe fölrebbent, és kavargott az egész szobában. Mintha bent is esett volna a hó. Márika, aki csöndesen csutkababázott a kuckóban, boldog visongással kapkodott a pelyhek után.

- Ő fogta le a szömit - fejezte be Mátyás a híradást, és elkezdett köhögni a torkába ragadt pihéktől. Ki is ment, hogy kikrágja a gyalázatos szerzetet, és jó darabig kint maradt.

Szüle csöndesen hötyögött, és a kislány tovább lepkedte az el nem olvadó havat, föllökve egy széket.

- Nyughass mán - szólt rá Etel, de azt is hozzátette, hogy „lelköcském”. Aztán egy tollseprűvel összesöprögette a pelyhet, ahol érte, és megkérdezte az öreg asszonyt:

- Szülémék ösznek-e valamit vacsorára?

Szüle megrázta a fejét, ő nem eszik. Mátyás úgy emlékezett rá, hogy tán van egy kis déli hurkamaradék.

- Mindjárt mögmelegítöm.

- Ne bánts, fiam, úgy is jó lösz. Inkább ha egy kis bort nem röstelnél behozni.

Etel behozta a bort, megimádkoztatta a gyereket, és maga is lefeküdt mellé, jó éjszakát se mondott senkinek.

De később fölkelt, és megsimogatta az öregasszony vállát, aki félig álomba sírva magát, a kemencepadkán bóbiskolt.

- Feküdjön le, édös szülém. - Levette a fejkendőjét, felsőszoknyáját, és jóformán a karján vitte az ágyba.

- Hát maga, édös apám?

Mátyásnak már nekitüzesedett a képe, és szinte vidáman kacsintott rá a menyecskére.

- Engöm nem köll félteni, Etel. Tik se féljetök, még engöm láttok. Röndbe hozok én mindönt, okos disznó mély gyökeret ránt.

Ezzel lepilledt a feje az asztalra, ott is maradt reggelig. De azért nem kell Mátyást ítéletbe venni. A hirtelen ivott bor zékányossá teszi az embert, és aki volt már ebben a napban, az tudhatja magáról, hogy ilyenkor nagyon kívántatja magát az ital.

Reggel is kotyogott még a feje, de mire a hóbuckákon átnyomakodott Ferencékhez, akkorára egészen kitisztult.

A két ember akkor is a keresztel bajmólódott. Már egészen készen volt, csak még egy kicsit meg kellett edzeni olajos kapcával. Szépen meggyártották, az bizonyos, errefelé nem is szokás így kicifrázni. Bele volt faragva a teljes Szentháromság meg a Piros neve rozmaring-koszorúba. Alul meg, ahová az idevaló faragó-mester a halálfejet szokta helyezni, szívet látott Mátyás. Abban is volt valami különös írás, de azt nem tudta elolvasni, bizonyosan a muszka véskélhette a maga nyelvin.

Mátyás nem rohant ajtóstul a házba, hanem a „dicsértessék” után azzal nyújtott kezét Ferencnek:

- Szembesülj mán velem, no, hagy nézlek. Hát látom, sok havat hoztál a fejedön.

- Ingyen adták - bólított Ferenc.

- Hát az egészség hogy szolgál?

- Képesint. Néha van egy kis mejjszúrásom. De nem a lövéstől, mert a golyót kivötték a doktorok a spítáiban. Mögfáztam a Murmanban, azóta köhögök.

Mátyás legyintett.

- Addig köhög az embör, még él. Hogy mondtad, hun fáztál mög?

- A Murmanban, Jeges-tengör partján. Ott építették velünk vasutat a muszkák.

- Ejnye, hejnye. Hát nem Afrikában van a Burman? A tisztelendő úr pedig úgy mondja, hogy a burkok Afrikában laknak.

- Az mögint más - rázta a fejét Ferenc. - Nem Gurman, hanem Murman, mö betűvel.

- Tudom, tudom - integetett Mátyás. - Akkor mégis nyomon beszélt az az illető, aki azt jelönte neköm, hogy a mi Rókusunk is ott veszelődött el az erdőkben.

- Hát nem egészen ott, mert ott nincsenek erdők, csak engedetlen nagy vizek vannak, mög füzes sömlékök. Az erdők olyan háromezer versztányira kezdődnek oda.

- Kilaméter - okosította Szpiritutó Mátyást.

- Hát osztán te láttad? Saját szömöddel?

- Hát hogyne látta volna - felelte Ferenc. Hiszen együtt szöktek meg, ötödmagukkal, de csak ketten jutottak el az erdőkig.

Szpiritutó megint magyarázott. Tudott már egyet-mást a világi dolgokról.

Csak fél napi járóföldenkint találtak egy-egy faházat, ott koldultak egy-egy falat kenyeret a favágó muzsikoktól.

- Parasztok - mondja Szpiritutó.

Parasztok, de ne gondolja Mátyás, hogy olyan mifajta parasztok. Mink csupa grófok vagyunk azokhoz képest. Fagyökeret örölnék a kenyerükbe, az ő szájukból ki is fordult kezdetben, de aztán már ez is jó lett volna, csak hogy ilyent se kaptak, embert se láttak, mindenféle bogyókon rágódtak. Rókus aztán nem is bírta soká. Valami nagy fák közt aludtak akkor - mikor megvirradt, Ferenc keltette Rókust, de akárhogy rázta, már nem lehetett lelket verni bele, a szeme is föl volt akadva, ő fogta le.

Mátyás kivette a szájából a pipát, mert úgyse égett.

- Eltemetted?

Nem, nem temette el Ferenc, mert a föld keményre volt fagyva, neki meg semmi egyéb szerszáma egy rossz bicskán kívül. Hanem kapargatott rá mohát meg falevelet, hogy legalább az oktan állatok meg ne csúfolják. És megnézte a zsebeit is, de semmi az égvilágon nem volt nála a fogolygazdányán kívül, azt elvette tőle, meg is őrizte, itt kell valahol lenni az írások közt, mindjárt elő is keresi.

Kihúzta a sublótfiókot, és a kezébe adott Mátyásnak egy összehajtogatott cédulát. Mátyás szétnyitotta a papírt, nézegette rajta a léniákat, az írás nemigen látszott már, meg hiába is látszott volna, mert muszkául volt írva, de ha angyalul lett volna is, attul már Rókus föl nem támad.

Mátyás zsebre dugta az írást, és fölállt.

- Hát ezt is köszönöm, Ferenc. Mi szándékba vagy most?

- Hogy mi szándékba?

- Mibe foglalod most mán magadat? Itt maradsz gazdálkodni, vagy eladod a földet?

- Dehogy adom. Inkább még ragasztanék hozzá, ha lehetne.

- Azért mondom - derült elégedettre a Mátyás arca, és beleigazgatta a fülét a sapkába, mint ahogy menő szándékú ember szokta.

Ferencnek is eszébe jutott az illendőség.

- Tisztoltetöm a Róza ángyit. Mőgván-e még?

Pedig tudja, hogy megvan, hiszen Szpiritutó beszámolt neki mindenről. De hát ami tisztesség, az tisztesség.

- Mőg ám, mőgván. Ű is tisztoltet tégöd. Mőg az Etel is.

- Azám, az Etel. Azt se láttam még. Tiszteltetem őtet is.

Mátyás a muszkával is kezelt.

- Hát te? Táskálódsz-e mán hazafelé?

A muszka kivett a kebeliből egy írást. Itt a passzus. Délután útnak indul.

- No, akkor szőröncsés utat. Tisztoltetöm az öreg Szpiritutót is.

A muszka gyerekarca elsötétedett. Isten tudja, mi van az öreg Szpiritutóval.

Mátyás elballagott, a két ember pedig újra hozzálátott a munkához. Dél tájra kifényesítették a fejfát, és megszalonnáztak. Ugyan inkább csak Ferenc evett, a muszkának el-elakadt a falat a torkán. Péterkébe tömögette volna a szalonnát, de a kis pajtás a Ferenc térdét veregette.

- Apám ötessön!

Attól fogva, hogy a gyerek az apja mellett ébredt fel, és rájött arra, hogy a lompos bajuszban sokkal jobb kapaszkodás esik, mint a kukorica-bajuszban, amivel Szpiritutó szokta megférfiásítani magát, Péterke egészen elszívelhetőnek találta az új lakótársat. És mivel apró ajándékok erősítik a barátságot, a cukorfütyülőt pedig árpacukrok és halcukrok követték, a fiú teljesen kegyébe fogadta az apját. Szpiritutó tett ugyan egy utolsó kísérletet a barátság visszaállítására, de az tökéletes kudarccal végződött. Szpiritutót ugyanis elküldte Ferenc szöget venni, és míg a boltosné szöget keresett a pult alatt, addig Szpiritutó ellopott egy szem fűgét a pult fölülről. A jó Isten bizonyosan elenged neki ezért a bűnéért néhány esztendőt a tisztítótűzből, mert Szpiritutó Péterke visszahódítására tulajdonította el az idegen ingóságot. A szándék jó volt, de a kivitel rosszul sikerült. A fűge beleragadt a Péterke egérfogaiba, úgy kellett őket kézzel megszabadítani, miközben a hűtlen frígyes az ujját is megharapta néhai szövetségésének, és végleg megszakította vele a diplomáciai összeköttetést.

Ilyesmi bajuszosabb nagyhatalmakkal is megesett már, mindannak dacára Szpiritutó nagyon a szívére vette a dolgot, és most is el-elködlő szemmel nézegette a kis szösze-pösztét.

- No, hát möhetünk is - csattantotta be Ferenc a bicskát s a maradék kenyeret, szalonnát kendőbe kötözve, odaadta a szabadkozó muszkának. - No, csak tödd el, majd jó lösz az úton, nem tudhadd, mikor találsz kvártélyt.

Úgy állapodtak meg, hogy együtt viszik ki a fejfát a temetőbe, onnan aztán már a muszka vissza se jön, hanem bemegy a kapitányságra, ahonnan útnak indítják a hazája felé.

- Nézzük no, bírjuk-e? - állt Ferenc a kereszt mellé.

Ketten kétfelül belekaroltak, és kivitték a ház elé. Cudar idő volt, bögött a szél, csadarta a tetőről a szúrós, fagyott havat, fülük, szemük, orruk, szájuk egyszerre tele lett vele.

- Burana - rázkódott meg a muszka, s fülébe beleszaporázott a trojkák csilingelése a doni hősivatagokon.

- Az - mondta Ferenc, s visszahúzódott a tető alá.

- Tán ne is mönnénk bele az ítéletidőbe.

De a muszka erősködött. Hogy neki már nincs maradása, s holnapra még rosszabb is lehet az idő, egészen betemetheti az utakat a hó. Aztán meg, tette hozzá vitézkedve, értek már ők mindketten csúnyább időt is ennél.

- Az igaz - biccentett rá Ferenc. - No, akkor hozom az ásót. De merre is lakik itten most az ásó?

A muszka úgy emlékezett, hogy ő utoljára az ólajtóhoz támasztotta.

Még Ferenc utánakurkászott a hóban, a muszka bement a házba, fölkapta a kis pajtást, aki az ablakdeszkáig pipeskedve lesett ki a világba, s mikor orozva rátámadt a veszedelem, visított, mint a szíven szúrt kismalac. Szpiritutó nem törődött vele, hanem csókolta, ahol érte, a fényes hajcskáját, a fényes szemecskéjét és a fényes orrocskáját. Aztán hirtelen letette a gyereket, a szenteltvíztartón meglátta a Piros kis gyöngyház olvasóját, azt a kebelibe csúsztatta, és becsapta maga után az ajtót.

Ferenc megtalálta az ásót, rákocogtatta vele a lelki egyensúlyát visszanyert Péterkére az ablakot, és aláigazította a vállát a keresztfa jobb karjának.

- No, Isten segíts!

- Nehéz lesz - nyögdült el a muszka a bal karfa alatt.

- Legalább kimelegszünk.

Többet aztán nem is beszélgettek a temetőig. Nem is lehetett volna, ha lett volna is mit. Akármerre fordultak, szemben találták magukat a széllal, amely nagy hőtölcseket kergetett maga előtt szeges korbácsaival, mint fehér lepedős kísérteteket. Se ház, se fa, semmi se látszott, kutya se vakkant, madár se csipent, sehol semmi élő, csak a két kis fekete emberbogar mászott lassan, kínlódva a végtelen fehérségben a végtelen szürkeség alatt.

A temetőben Ferenc nem tudott tájékozódni, de a muszka biztosan vezette.

- Itt van az árok mellett. Annál a villa formájú akácfánál.

A keresztet odatámasztották a fához. A muszka a kezével tapogatta ki a sírt. A karja vállig süllyedt a hóba. Úgy kaparta maga felé, mint üregásó kutya a földet.

- Megvan. Ez a vége.

Mivel az ásó Ferencnél volt, ő fogott hozzá a gödörhöz. De a föld fagyos volt, vissza-visszarúgta az ásót.

- Lefelé már puhább lösz - törölgette a homlokát lihegve.

Most a muszka vette át az ásót. Itt már csak úgy szaladt a homokba.

- Ölég mély már - becsülte föl Ferenc a gödröt.

Beléállították a fejfát. Ferenc tartotta, míg Szpiritutó túrta be a földet.

- Fogja már - eresztette el a keresztet.

Aztán kétfelül jól megtaposták a földet. Mire készen lettek vele, kis fehér hósipka kereklett a fejfá hegyén. Ferenc próbálta megrázni, de meg se mozdult.

- Úgy áll ez, mint a kőszikla.

Szpiritutó nem felelt semmit. Lehajtott fejjel imádkozott. Ferenc nézte a muszka írásos szívét.

Aztán keresztet vetett Szpiritutó, először a sírra, azután Ferencre, utoljára magára, és nyújtotta kivörösödött kezét. Először volt, hogy ő nyújtott kezet Ferencnek.

- Isten megáldjon, testvér.

Ezt is először mondta. De tisztán, bátran, elfogódás nélkül. Ferenc is úgy felelt:

- Tégöd is, testvér.

Aztán a muszka átugrott az árkon, Ferenc megindult a temető kapuja felé. Egy-két lépést tett, mikor a muszka megkiáltotta:

- Hé, megállj csak.

Ferenc visszafordult. A muszka lóbálta a karját a túlsó árokszélről.

- Eztet kapd meg. A gazda bácsinak, a Mátyásnak. Emlékbe.

Ferenc összefogta a két tenyerét. Elkapta az emléket. A lámpamasinát, a töltényből készült öngyújtót.

Beletelt egy hét, mire Ferencnek eszébe jutott az öngyújtó. Akkor is csak azért, mert az asztal sarkához koppant a kabátja zsebében. Kítette a sublóra, de aztán gondolta, megint csak megfelejtí, gyerek kezeibe kerül, elkallódik, jobb lesz mindjárt átmenni vele.

A Bojszi államhatalmat sejtethetett az idegenben, mert mérgesen nekitámadt. Ferenc föl se vette, csak akkor dobantott egyet, mikor a puli aziránt érdeklődött, hogy van-e a lábán vastaghús.

A puli visszaugrott, mint a lapda, de az acsargásából kiérzett, hogy visszavonulási szándéka nem végleges. Ferenc nem dobantott még egyet, rávágással se fenyegetődött, csak ránézett a pulira, s a puli esze nélkül kotródott vissza lakosztályába. Úgy szűkölt, mint akit megostoroztak. Vannak szemek, amelyeknek a nézésétől reszketés áll még az olyan gáncs és félelem nélküli pulikba is, mint a Bojszi, s Ferencnek ilyen szeme volt, ha akarta.

A szíves fogadtatáson túlesvén, Ferenc egy kicsit tétovázott az udvaron. Nem tudta, hogy a kis tanyában laknak-e a szomszédék, vagy a nagy tanyában. A nagy tanya kéménye füstölt ugyan, de mintha a kis tanyából hallott volna ajtónyitást.

Csakugyan onnan jött ki Etel. Kukoricáért volt a csirkéknek. Barátságosan köszöntötte a szomszédot.

- Nini, Ferenc! Mingyárt megösmertem!

Ferenc egy kicsit idegenül nézte Etelt, de azért az ő hangja is barátságos volt.

- Én mög majd mög nem ösmerlek tégöd. Etel, ugye? Nézd, egész muszka asszony lött belüled!

- Nem tán?

- De biz Isten. Ott vannak ilyen nagy, szőke fehér szömélyek.

Etel egy kicsit megpirult. Lám, nem is olyan bákó ez a Ferenc. A szemibe is mer nézni az asszonyfélének. De ez nem esett rosszul Etelnek.

- No, leginkább majd sűrűbben gyün hozzánk, ha muszka asszonyt akar látni. Tudom, mögszokta őket.

- De mög is ölégöltem - mondta Ferenc őszintén.

Etel nem haragudott meg ezért az őszinteségért se. Tessékelte Ferencet, hogy kerüljön beljebb a házba.

De Ferenc nem akarja föltartani Etelt a munkában. Csak Mátyás bácsinak hozott valamit. Csakhogy Mátyás a padláson van szürelével, a füstölt húsokat aggatják föl. Nem tesz semmit, Etel is átadhatja neki, amit hozott, ez a kis semmiség az egész, a muszka küldi emlékébe.

- Ugyan ne siessön mán úgy, hiszön nem várja otthon se kicsi, se nagy.

- Nem vár? Hát a gyerök?

Etel úgy elszégyenli magát, hogy majd kiejti a keziből a kukoricás szakajtót. Ez a Ferenc még azt gondolhatja, hogy ő tán nem is törődött soha az árvával. De hogy is felejtkezhetett így meg róla? Szerencsére Etel mindjárt föltalálja magát:

- Éppen azért mondom, hogy hát a Pétörkét hová tötte? Át köllött volna hozni, majd itt elpötyögtek volna az én Márikámmal.

Bemennek a szobába, Ferenc köszön az ajtóban, leveszi a kalapját, és leteszi az ágy tetejére. Igen, mostanában már van olyan fiatal, aki így tesz, és ilyenkor azt szokás mondani, hogy „tartsa föl a kalapját”, vagy „tödd föl a kalapod”, de Etel úgy érzi, hogy Ferencnek nem lehet ilyent mondani. Olyan különös ez a Ferenc, olyan furcsa, mintha nem is paraszt volna. Nem a szék szélire ül, se nem veti el magát rajta, kezit-lábát széthajigálva, mintha nem az övé volna, hanem ül egyenesen, mégis komótosan. Aztán a haja is szépen le van fésülve, elválasztva, pedig most hétköznapi van. Aztán így közlelről nem is olyan öreg, meg jól is áll az a fehéredő haja ahhoz a fekete szeméhez, csak meg kell szokni.

- Hát az anyósodékkal élsz, Etel? - néz körül Ferenc a szobában.

- Csak így télön. Jobban befűjjük a szobát, kevesebbet köll fűteni, mög nem is köll kétfelé világítani.

- Jól van az - mondja Ferenc, és megakad a szeme a sublóton a Rókus katonaképén. Úgy áll ott, mint otthon az övé, csak ráma nélkül, egy zöld pohárhoz támasztva, széles arcú, bika-nyakú, nagy dupla ember, most olyan zöldessárga színű a zöld pohártól.

Ferenc elszótlanodva nézi a képet. Etel pedig beszalad a kamrába, és összekapja magát, mert most veszi észre, hogy hosszabb a péntek, mint a szombat, kilóg az alsószoknyája a fölső alul. Mire Etel kijön - időbe is alig telik, pedig a kendőjét is újra kötötte, meg a krasnyogó rossz papucs helyett is másikat rántott -, akkorra már Ferenc föl is áll, mert még tészta is kell neki gyúrni délelött.

- No de ilyet! - nevet Etel -, osztán nem lösz az a tészta pipaszagú?

Nem, nem lesz pipaszagú, mert Ferenc csak cigarettázik, csak nagyon muszájból kénytelenkedik a pipára, főzni meg megfőz a világon mindent, akár paprikás krumplit, akár krumpli-levest, akár krumplis-tarhonyát, akár savanyú-krumplit, akár krumpli-kását.

- De nem haragudna ám meg az a sok krumpli egy kis füstölt kolbászra mög oldalásra - hiszi Etel, és nekik annyi van még tavalyi is, hogy mind rájuk avasodik.

Ferenc köszöni szépen a jóakaratot, de holnap hetipiac lesz, bemegy a városba, ellátja magát mindennel addig, még valamerre fordítja a sorát. Etel pedig nem erőlteti a dolgot, mert Ferenc még azt találná gondolni, hogy így vagy úgy, pedig olyan embert még nem teremtett az Isten, akiért ő egyet lépne, és mikor erre gondol Etel, fölkevélyszik feje, melle, dereka. Neki csak megesett a szíve a szomszédon, mint jó szomszédnak - ezt magamagának mondja, Ferencet pedig bátorítja, hogy ha valami asszonyi munka nem esne kezére, vagy hiányossága lenne valamiben, csak szóljon neki, akár szüle, akár ő mindenben segítségére lesznek.

- Hiszön a muszka is úgy járt ide, a jámbor, mint a mi fiunk, hát maga se lögyön idegőnebb - fogott kezét Etel Ferencsel, és hozzátette ő is -, még valamire fordítja a sorát. Csak ahogy a pítvarajtóból visszajött, ameddig kikísérte Ferencet, és utána nézett az ablakon, csak akkor tűnt föl neki, hogy ő nem kendezte Ferencet, mint a többi efféle embert, hanem magázta, mint a tisztelendő urat meg a kántor urat vagy a kapitány urat. Etel nem értette, hogy mért tette ő ezt, és nem is ért rá tünekedni rajta, mert szaladni kellett enni adni a csirkéknek. Etel sokkal fűrgébben és könnyebben szaladt, mint máskor, csak hogy ezt már ő se vette észre, és arról se tudott, hogy egy nagy jégcsapot letört az ereszetről és úgy pergette a napsugárban, mint egy játékos gyerek.

A következő hetekben azonban be kellett látni Etelnek, hogy ővele valami változás történt, és ez a változás mégiscsak akkor kezdődött, mikor először vette észre, hogy milyen fényes fekete szeme van Ferencnek. Ezért nagyon el is szégyellte magát Etel, és ezt szemtől szembe meg is mondta magának, mégpedig a kihúzó tükrében, de aztán meg is békült magával ugyancsak a tükrében, amely nem éppen kivetnivaló, szív formájú, sima, fehér arcot mutatott. Nagyon összeillő sugár szemöldökkel, kicsit fitos orral és pittyedő piros szájjal. Jobban szerette volna ugyan, ha lesültebb az arca, és inkább gesztenyésbe barnul a haja, mint búzaszőkébe aranyozódik, de ez is csak most jutott neki eszébe, soha ezelőtt az életben.

- Me-e, muszka mönyecske! - öltötte magára csúfolódva a nyelve hegyét, amit szintén nem cselekedett még Etel soha az életben. Mert a nyelvüket öltögetik ugyan az asszonyok a jegenyék alatt is, de nem magukra, nem tükörből és nem délelőtt tizenegy órakor.

- Hát te mit tükörködész? - lépett be szüle a szobába, és Etel majd szörnyethalt ijedtében.

- Alighanem pattanás van a nyelvemön - kapta be a nyelvét, éppen mikor ki kellett volna nyújtani.

Szüle erre nagyon jó orvosságot tudott, el is mondta mindjárt a receptjét, és nagyon elcsodálkozott rajta, hogy délben Etel mégis olyan forrón ette a levest, csak úgy füstölt ki a szájából.

- Hát neköd nem fáj már a nyelvved?

- Neköm? - nézett rá a menyecske. - Hát mért fájna? Soha életömben nem fáj még neköm a nyelvem.

Ha szüle jól kereste volna, egyéb csodálkozni valókat is találhatott volna a menyén. A rátarti, nyugodt mozgású asszony szeles lett és szeleverdi. Hol tányért tört, hol poharat tört, hol a csirkeólat felejtette nyitva, hol a csörgemetélőt hányta el valahová. Ha szüle évelődött rá, máskor elpittyesztette vagy összeszorította a száját, és csendes volt, mint kaszaharsogáskor a fűj. Most mentül jobban harsogott szüle, Etel annál jobbkedvűen kacarászott, s mikor szülét ezen ette a méreg, akkor Etel vagy azt vette észre, hogy a szüle tyúkjai jobbfajták, mint az övéi, vagy egy kis felejtett babkávét talált aládájában, vagy azon szomorodott el, hogy mire ő annyi idős lesz, mint szüle, ő már a kását se bírja rágni, pedig a szüle foga még a porcogót is megropogtatja - mind olyan találmány, amire el kellett felejtteni a haragot.

Azon is el kellett volna csodálkozni szülének, hogy a menyé mindig talált most valami öltögetnivalót, még az apósa szakadt ingeit is előszedegette, de az volt a különös, hogy mindig az északi ablakhoz húzódott a varrnivalóval - lehet, hogy ezért is nem haladt vele. S ha szüle ezt észrevette volna, és meggyanúsította volna Etelt, mint ahogy a muszkával gyanúba vette, hogy tán Ferencet lesi, akkor szüle még jobban megcsalódott volna. Mert ha Etel Ferencet forgatta volna a fejében, valahányszor az ablaknál vizslogott, akkor mért bújt volna el előle, mikor látta, hogy hozzájuk tart? Ezelőtt az öreg asszony leste a fiatal asszonyt a muszkával

ajtó mögül, fazekas mellül meg mindenféle rejtekekből, most pedig Etel lapult meg, ha már ki nem bírt szökni, mikor Ferenc beállított valamiért.

Szüle nem látott semmit, hanem Mátyásnak egyszer szemet szúrt a dolog. A vacsoránál fogtomra vette Etelt.

- Hallod-e te, hát te mióta hiszöd, hogy te hajtod a Göncöl szekert?

Etel elámult.

- Neköm mondja, édös apám?

- Neköd hát, nem is az öreg papnak. Mi bajod neköd Ferencsel?

- Neköm? Semmi a világon. Se töszöm, se vöszöm a jámbort.

- Éppen ezért vöttelek elő. Ahelyött hogy tyúkkal-kaláccsal kecsögnél neki, úgy töszöl vele, mintha féketőmadzag volna.

Etelnek elborította a láng a képit.

- Még hogy én kecsögjek neki? Hát minek néz engöm édös apám?

- Nézd, fiam, neköd is csak kettő az orrod luka, mint a szögény embör malacának.

Kemény asszonyszív legyen az, amelyik még az ilyen szép példabeszédre se indul meg. Etel megindult. Nem mondott se jót, se rosszat, de fölállt az asztaltól vacsoravégezetlen. Fölvette a vacokrul az alvó Márikát, és kezdte rácsavargatni a nagy kendőt.

Mátyás ránézett szülére. Fölrántotta a szemöldökét egész a sapka alá. Ónála ez volt a kacsintás. Annyit jelentett, hogy „eriggy mán, asszony, békítsd mög ezt a másik bolondot”. Mátyás mégse tehette, ennyivel tartozott a férfíui tekintélyének.

Szüle, mint életében mindig, most is szót fogadott, bár szíve szerint inkább a tepsit vágta volna a fiatalnak a fejéhez pörkölt káposztástól. Mit kéreti magát az ebadta, mint a kompóti nemes asszony!

- Mit akarsz te, lányom? - fogta meg a karját.

- Haza mögyök - pöfögött Etel.

- Haza? Hát nem itt vagy te itthon? Volna lelköd ezt az ártatlant megbetegíteni abba a farkasordító hidegbe?

Etel letette a gyereket. Ebben igaza van szülének. Meg akárki mit mond, nagy tisztesség az, ha az anyós megköveti a menyét. Igaz, annyibul könnyebben teheti, hogy nem ő bántotta.

- Hiszön nem akar neköd rosszat édös apád, édös gyerököm.

- Akkor minek mond neköm olyanokat - ült Etel a padkára, olyan félig háttal-formán az asztalnak meg a világosságnak.

Mátyás egy kicsit megütődött, mikor Etel fölugrott, és hiába döfögette a tepsibe a bicskát, mindig csak a káposztába talált bele. Most azonban megkoppant a sült disznóállán, és Mátyásnak egyszerre megjött az étvágya. Az asszony úgy jó, ha hallgat, de ha nagyon hallgat, akkor beütött az ördög a határba. Ha megszólalt Etel, akkor elmúlt a mérge. Okos asszony az, lehet vele beszélni.

- Hát mit mondtam én neköd olyant? Gyere mán no, nézd, ehün az álla csontja, törd mög, ha szeretöd a velőt. Isten nyugtassa szögény öreganyámat, mindég azt hallottam tőle, hogy ettől mindég csókolódzhatnakja van az asszonynak.

Mátyás sose hallott ilyent az öreganyjától, mert nem is ismerte az öreganyját, csak azért fogta rá ezt a csintalanságot, mert kellő mederben akarta tartani a társalgást.

Csakugyan Etel egy kicsit a lámpa felé fordította a képét.

- Mindég olyanokat mond neköm édös apám, mintha én Boca Modol volnék. Nem vagyok én falu szénája.

Mátyás sietett átvenni a szót. Kifordította a tálát, még füstölt.

- Azt is úton érje a jégeső, aki terád olyat gondolna. Nem, lányom, csakhogy te özvegyasszony vagy, annak se utolsó, Ferenc mög özvegyembör, az elejiből, hát összevalók volnátok no. Kimondom, ha mán ki köll mondani.

A vastag fehér szemöldökök megint bebújtak a sapka alá.

- Add mán bele te is az eszödet, anyjuk, te is puhítsd ezt a fahitüt.

Szüle beleadta az eszét. Két ujja közé vette az alsó ajkát, mint mindig, ha olyasmit akart mondani, amit különösen érdemes meghallgatni.

- Bizony, lányom. Úgy szokták azt mondani, hogy suba subával, guba gubával. Nagyon egy pár lönnétök tik a Ferencsel.

Etelnek megeredt a könnye, pedig nem állt nála könnyű helyen.

- Hát én mög azt mondom kendtöknek, hogy énneköm egy porcikám se kívánja a férjhez mönést. Mit kénytetnek engöm olyasmire, amihöz nem húz a véröm? Hát olyan rossz lányuk vagyok én kendtöknek, hogy mindönáron mög akarnak szabadulni tőlem? Hiszön azért nem köll engöm senkinek a nyakába varrni, mögélök én a magaméből, se el nem puccoskodom, se el nem táncolom, amim van.

Inkább szomorúan beszélt, mint haragosan. Az öregek szép szóval békítették. Nagyon tisztelik, nagyon becsülik, mindég jó menyük volt. Világért meg nem válnának tőle. Éppen azért szeretnék, ha Ferencsel köttetné be másodsor a fejét, mert akkor együtt maradhatnának, osztán mégiscsak lenne ember is a családban, aki az öregekről is levenné a gond nehezit, meg akire Etel is támaszkodhatna, ha nekik halomásuk történne. Pedig bizony már ők olyan elült verebek, akiknek hajnalban is napáldozat van, Ferenc meg helyes, rendes ember, jól is bírja magát, s akire szemet vet, az ott is hálát adhat az Istennek, ahol senki se látja.

- Addég szömesködj, lányom, még máshol nem sütik neki a lepényt. Mert az ilyen cukorra, mint ehol Ferenc, nagyon száll a légy, oszt úgy löhet, ha jobban körülnez, az ő szeme is jobban kap a bimbós majoránnán, mint a dufla rózsán.

Ezt szüle mondta, részben mint a világi életben sokat látott nőszemély, akinek már megért mind sajtja, mind túrója, s aki meg tudja adni a savát a létnek, részben mint anyós, aki annak is tökéletes, tartja az anyóstörvényt, s akkor is szúr egyet a menyén, mikor cirógatja. És Etel azt tette, nem is tehetett mást, hogy megtörölte a szemét, félrehúzta a száját, és azt mondta csípőre tett kézzel, még a derekát is megbillentve hozzá egy kicsit:

- No, szüle, ha előbb nem öszik Ferenc lepényt, még én nem sütök neki, akkor kiadhatja a fogát árendába erre az életre.

- Nem mönnél hozzá?

- Ha szentül kukorékolna, akkor se.

- Hát nem erőszak a disznótor, lányom - mondta szüle engedelmesen, de öreg szeme nekifényesedett az örömtől. Ha szüle azt látta volna, hogy a fiatal asszony nagyon esenkedik az emberért, és éppen Ferencet nézte ki magának, akkor nem tett volna keresztül szalmát se a szándéka elé, mert azzal a Mátyás akaratának eleget tett volna, de nem is járt volna kezére. Szüle ez esetben kényszeredett semlegességgel nézte volna a meginduló szerelmi hadjáratot. De mihelyst Etel kimutatta, hogy nem vette célba Ferencet, szülében azonnal fölserkedt az ösztön. Nem nagyon értette ugyan, mi leli a fiataalt, nem is nagyon kereste, mert szülének volt annyi tapasztalata, hogy az ilyenekre nincs egyéb magyarázat, csak az, hogy „a nyavalya nem egyforma”, azt azonban elhatározta szüle, hogy most már török-szakad, de Etelnek Ferenchez kell menni.

Igen, az Isten úgy teremtette az asszonyi nemet, hogy legyenek ilyen különösségei. Alighanem úgy volt az, hogy kevésnek találta azt az egy emberbordát ósanyánkhoz, és más teremtett állatokból is csipegetett hozzá egy kicsit. A tyúkból okvetetlen, mert a sok kárálást bizonyosan attól örökölte meg, a veszekedhetnékséget a bóbicótól, és hogy tovább ne firtassuk a dolgot, a megfoghatatlanságot a szitakötőtől. Ül a kórón, legel nyugodtan, meg se sejdíti az embert a háta megett, az ember kinyújtja a kezét, összekapja a markát, „no, megvagy”, mert érzi is benne a szitakötőt - kinyújtja, hát a szitakötő már a kútostorfán rezeget, ott is fejjel lefelé. Ilyen kitanulhatatlan és megfoghatatlan az asszonyi fajta is - ugyanazért a szitakötő is csak megfogódik előbb-utóbb, különösen ha a harmat megveri, de leginkább hogyha elálmosodik.

Mátyás gondolt ilyeneket az ágyban, mikor a lámpát elfűjták, és csak úgy sötétben szopogatta a pipát, de a Mátyás gondolatait, ezeket is meg a következőket is aláírhatja minden ésszel élő ember. Mind ilyen különösen és más fajból valóak ők, a más nemem lévők, akár Rózák, akár Etelek, akár a magjukhoz száradt aszalt szilvák, akár piros-fehér bőrű, teli húsú tüköralmák. Lám, ez az Etel is. Mit játssza meg magát, mint valami Tündérszép Ilona, aki majd megbomlik az Árgyélus királyfi végett, mégis csak epeszti magát a szamárra a Feketevárban? Ha a városi selyem-csorda tesz így, aki írásokból tanulja a szép szenvedelmeket, és tanulhatja is, mert egyéb dolga úgy sincs neki, egész nap lóthat-futhat, mint az őrlősök kutyája, egyik szenvedelemből a másikba, hát jó, az erre született. Csakhogy Mátyás azt hallotta a szövetekezeti boltosnétul, aki világban járatos néember, hogy mostanában már a városi Tündér Ilonák is megokosodtak, nem bujdosnak az ifjú Árgyélusok elül, inkább kiülnek elejük a placra, a lábukat is kivetik, hogy jobban észrevevődjenek. Ezt Mátyás maga is tanúsíthatja, mert ő már öregember ugyan, de azért csak nem szúrhatja ki a szemit, és így tulajdon személyiben is látta már a városi utcákon a fehérszínű iná hajlását. Hát akkor ez az Etel mit móríkálja magát ilyen kényeskedőn? Akármilyen fehér képe van is, és akárhogy szereti is a tisztát, azért ő is csak arra teremtődött, amire a többi asszonyi állat. Mátyás ugyan sose kapta szerdéken a menyét mint hadiözvegyet, lehet az is, hogy hideg szája, aludt vérű, tyúkban is van olyan, aki nem akar meglapulni, de Mátyás szerint azt mindig kakasa válogatja, s ő olyan kakasnak véli Ferencet, akin még jércének is megakadhat a szeme. Négyholdas gazda a mai világban megér egy kis pittyegetést, és ha Mátyás Etelnek adhatná az eszét, akkor a menyecske már rég megigazította volna a feje alját a szomszédnak, mert ami biztos, az biztos, és azzal jól járnának mind a ketten, és jól járna maga Mátyás is. Egy az, hogy jó mostohaapja lenne az onokájának, másik az, hogy nagyra menendő mostoha veje lenne neki magának.

Igen, ez így lenne rendjén, és így is lesz, s tán az se baj, ha várakozni kell rá egy kicsit, hiszen úgy szokás mondani, hogy a hamarkodó kutya vak kölyköt vet. Csak össze kell csalogatni a fiatalokat, aztán majd beteljesedik rajtuk az élet törvénye. Most azonban még csak az a törvény, hogy Etel hányja-veti magát a kislány mellett a vackon, csörög alatta a száraz kukoricahaj-derekalj, s mentül jobban magára húzza a tarka dunnát, annál jobban fázik, mentül többet lekapálódzik belőle magáról, annál nagyobb a forrósága.

Az éjszaka nem holdas éppen, de azért nem egész sötét a szoba. Bent a kemence fehérlik, kívülről a hó világít be.

Etel lecsúszik az ágyról, s a fehér homályban fehér árnyék halad végig a szobán, meztelen talpa nem csusszan a meztelen földön. Mátyás ha nem izgatja-mozgatja is az ágyat, mert ő csak az elméjét hányja-veti, mindent észrevesz, és csöndesen szólal meg.

- Lelt valami, Etel?

- A kancsót keresöm - tapogat Etel a sublóton, arccal az északi ablak felé. - Kiszáradt a szám, borzasztó melegségöt csinál ez a kemence.

A tejes kukorica szöme is kipattan a tűzön - gondolja Mátyás, és mivel ez nagyon kellemes gondolat most neki, meglegedetten alszik el. Etel azonban még sokáig nem tud elaludni, mert sötétnek látta ugyan a szomszéd ablakát, de a sötétséget éppen olyan sokféleképp lehet magyarázni, mint amennyiféleképp a világosságot lehetne.

Szép tiszta nap volt, a csorgásban levet eresztett a hó, az eperfa kopasz koronájában sármány-madarak árulták az aranyat, és a sövényben a cinegék hangoztatták szokott téli véleményüket a csizmadia-iparról.

- Kis cipő! Kis cipő!

- Kicsit ér. Kicsit ér. Kicsit ér!

Akármilyen kicsit ért, szüle azt gondolta, hogy a Márrika viseltes cipője még egészen jó lenne Péterkének. A piacon már úgyse adnának érte semmit, mert a kérge mind ki van dülve, a sarka félretaposva, s a talpát inkább csak találgatni lehet, hogy melyik volt - az Isten se tudná, hogy ezek a mai gyerekek mit csinálnak a cipővel. El vannak kényeztetve, ki vannak urasítva, nem úgy, mint szüle volt annak idején. Az ő lábán menyasszony koráig nem volt papucsnál egyéb, s hóba, sárba azt is lehúzta és a hóna alá vette. Etel is tízesztendős volt, mikor először cipőt kapott, ugyan ő is inkább csak azért, mert Mátyás a kereszdülői vargán nem bírta megvenni a két véka búza árát, hát összenyalábolt minden cipőt, amit a verpánk alatt talált. S lám ennek a kis pizének már háromesztendős korában cipőbe bújította a lábát Etel, hogy ne meztelán szaladozzon ki a hóba, mintha nem kimehetett volna a Mátyás papucsában is! Így romlanak az erkölcsök, s úgy lehet, azt is megérjük még, hogy eztán már majd csizmastul, cipőstül fűroszti fel a bába a gyerekeket.

- Nézd mán no, Etel, mit szólsz hozzá, átküldjem-e ezt a kis lábbelit a Ferenc kisfiának?

Etel megbotránkozott.

- Ugyan, édös szülém, hogy csúfokodna mán vele, no! Pörnyés-gödörbe való mán az.

- Jó ez még ajándéknak, fiam. Tarlón járáskor hasznát vöheti a kisgyerök.

Etel most már nem haragudott, csak nevetett.

- Hol van még a tarló, szülém? Hiszön még a vetéstül is messze vagyunk!

- Öreg-asszony messze lát - mondta szüle, törölgetve kötőjével a cipőcskékről a penészt. - Ereggy dolgozra, oszt ne avatkozz az enyimbe.

Szüle csakugyan messze látott. Márrikától küldte át az ajándékot délután, Márrika ottfelejtkezett játszani Péterkével, és estefelé Ferenc vezette haza Márrikát. Ugyan nem is vezette, hanem a karján hozta, magához ölelve a subája alatt.

Ez volt az, amit szüle előre látott és olyan biztosra vett, hogy lámpagyújtásra nemcsak hurkát sütött, hanem herócét is. Etel ugyan ajánlkozott, hogy majd ő áll a lábas mellé, de szüle rápirított Ferenc előtt.

- Látja, Ferenc, hogy irigyli a fiatal még azt a kis tüzet is az öregtől?

Mit volt mit tenni. Etelnek odabent kellett maradni Ferencel. Mátyás is megérkezett ugyan a malomból, hallották, hogy tapogja le magáról a havat a konyhán, de Mátyás nem került beljebb. Szüle jelentést tett neki a helyzetről, és Mátyás elvonult bort fejteni, ami különben is alkalmas hevítő foglalkozás, mikor az ember át van fázva.

A heróce sokáig sistergett a zsírban, és Mátyás úgy belefelejtkezett a borfejtésbe, hogy kezdett keresztbe állni a szeme. A fiatalok kétszer eljuthattak volna tőlük a holtomiglan-holtodiglanhoz, de úgy ültek ott, mintha már régen keresztül is estek volna rajta. Etel varrogatott, igaz, hogy nehezen talált a tübe a cérnával, négyszer is eldőfött mellette, ám ez csak amiatt van, hogy mostanában vizezik a petróleumot, vagy mit csinálnak neki, de oly rosszul ég, alig lehet kitúrni. Ferenc pedig arrul beszélt, hogy Amerikában már az istállókban is villannyal világítanak, és a béreseknek is autójuk van. Csöndesen beszélt Ferenc, nem hadonászott, sok cigarettát sodort, és a pici cigarettavégeket, amik a szájához ragadtak, mind egy helyre hajigálta az ajtó mögé.

- No, én nem tudnék megszokni abban az Amerikában - harapta el Etel a cérna végét, és új varrnivalót keresett. Egy ingvállat húzta elő, két esztendeje vett egy vég vásznat, abból való ez, de mind szétmegy jóformán az állásba.

- Hadivászon - morzsolgatta meg Ferenc az ingvállat, és mondott egy amerikai várost, ahol két hónapig dolgozott egy szövőgyárban, de ott nagyon becsületes munkát csinálnak.

- Úgy nézöm, maga nagyon beleszeretett abba az Amerikába - neheztelt meg tréfásan Etel.

Igen, ott más világ van, Ferenc nem mondja, tetszett is neki egy darabig, de aztán csak haza húzta a szíve.

- Ahun a családja az embörnek, ott a hazája - mondta Etel.

Igen, de nemcsak ez. A föld is más itt, a búza is, meg minden. Ferenc, még oda volt, sokat álmodott az itt való élettel s csak itthon látja, hogy mégis fordítani kellene rajta, mert így nem jól van, ahogy van.

- Tán maga is földosztó? - nézett föl Etel a varrásból. - Mert édös apám beszélte, hogy van most valami ilyen felekezet is, nem is tudom, minek hívják.

Nem, Ferenc nem komenista. Lehet, hogy jót akarnak azok is.

Ferencnek olyan különös hangja volt, Etel nem hallott még olyant, nem is tudja mihez hasonlítani. Nem éneklős volt, mégis a templomot juttatta eszébe. Mintha az orgona szavában lett volna ilyen, mikor még nem rekvirálták el róla a sípokat. Akármilyen volt Ferencnek a hangja, Etel elhallgatta volna reggelig, és nemhogy elálmosodott volna, hanem kiment volna az álmom a szeméből, ha benne lett volna is.

Szüle hírül se volt így kibékülve a világgal. Egy kicsikét hallgatódzott az ajtón, az udvarra is kikerült, bekukucskált az ablakon, örült is neki, mikor hallotta, hogy Etel nevet. De látni nem látott mást, csak azt, hogy Ferenc összetette a két keze fejét, billegtette az ujjait, és olyan árnyékok mozogtak a falon, mint a valóságos kis nyúl meg galamb meg kecskefej, de olyan, hogy még a szakállát is rezgette. Ezt ugyan mind a Mária multságára csinálta Ferenc, de Etel

is nevetett rajta, sőt szüle is elmosolyodott a bolondságon. De, az ördög vigye a dolgát ezeknek a mai fiataloknak, az ő korában mégiscsak másban találta kedvét a fiatalság.

- Mönjünk no be, hé - hagyatta abba Mátyással a borral való művelkedést -, úgy nézöm, nagyon uradzanak ezek, máskor majd leeresztöm rájuk a firhangot.

De ezt aligha találta el szüle, nyilván nem a firhangban volt a hiba.

Mert ahogy véget ért a vacsora, amelynek során Mátyás fölköszöntötte Ferencet, és kívánt neki „bort, búzát, békességöt, szépasszony-feleségöt”, s amire Ferenc csak azt a tromfot adta, hogy „erőt, egészségöt”, hamarosan fölállt a vendég, és azt javallta, hogy tegyék el magukat másnapra, mert elosztják az éjszakát.

- Késérd ki, fiam, Ferencöt - parancsolta nyájasan szüle Etelnek, és Etel szót fogadott, ugyan parancs nélkül is megtette volna, mert ezt így hozza magával az illendőség.

Itt derült ki, hogy szüle szándékába nem azért szaladt bele a madzag, mert a firhang nem volt leeresztve. Hiszen kint le volt eresztve az éjszaka fekete firhangja, még az ég aranyablakai is behunyták a szemüket, és azért Etel mégis mindjárt visszajött, egy leheletnyit se volt kipirosodva a képe, se ő maga elgyulladva, sőt még vacogott is a foga, ahogy a kezeit összedörzsölte:

- Jé, de foga van az időnek, a lelke majd kifagy az embörnek!

És telt-múlt az idő, a hó már kezdett veszegetni a földeken, csak a hajlásokban húzódott még meg, mint fekete subán a fehér foltok, Ferenc eleget elszürenkezett Mátyáséknál. Péterke is odaszokott, néha majd fölvetette a két gyerek a házat, de a két fiatallal csak nem akart megindulni a kocsí. Pedig az öregek ugyancsak serénykedtek, hogy egy párt csináljanak a két bolondból.

Ha este Ferenc átjött a gyerekért, szüle úgy pergett körülötte, mint a pereszlen.

- Ugyan ne bántsuk szögénykéköt. Hagy aludjanak együtt, hiszön úgy össze vannak szokva, mint az édestestvérök.

- Nem löhet - tréfálkozott Ferenc -, ki vigyáz akkor rám az éjszaka?

- Hát én mög nem adom, no - nyakaskodott a szüle. - Itt fogom zálogba.

Hát bizony erre azt kellett volna mondani, ha belátás lett volna Ferencben, hogy fogja ott a szüle őt is, akkor zálog se kell. De Ferenc csak mosolygott szokása szerint, és fölnyalábolta a kis legényt, aki ordítóva fogta át Márka nyakát. Lelkivilága igen nagy változáson ment át, amióta beszokott Mátyásékhoz, és határozottan sokkal több fogékonyságot mutatott a női nem iránt, mint az apja. Ennek azonban nem csupán lelki rugói voltak, közrejátszottak olyan közönséges földi jók is, mint az aszalt meggy és bagolytüdő, mely utóbbi névre a kettéhasított férges alma hallgat, mikor a nyár heve az öltetön déligyümölcsé szárítja. Szüle máskor már karácsony előtt piacra dobta ezeket a luxuscikkeket, most azonban egyáltalán nem bocsátotta őket kereskedelmi forgalomba.

Máskor azt az észrevételt tette szüle, hogy úgy látja, Ferencnek az ingei el vannak klór-meszezve.

- Nem hinném - mosolygott Ferenc, és ezt Etel nemcsak azért szerette látni, mert a szomszédnak jól állt a mosoly, hanem azért is, mert szép, egészséges fogai voltak.

- De igön - erősködött szüle -, ezek a városi mosók ki vannak tanulva. Mire való ilyet tönni? Hiszön Etel is nagyon szívesen kilötykölné azt a kis ruhát. Azt köll mögnézni, amit az Etel mos. Szömibe mögmondva, olyan az, mint a ptyolat.

Ferenc megnézte, mert az Etel réklíjén nyitva volt egy gomb, és kifehérett az inge széle. Etel szégyellte magát. Nem az inge miatt, mert azon igazán nem volt mit szégyenleni, hanem mert érezte, hogy megpirkadt.

Pedig arra se volt semmi oka. Ferenc éppen olyan nyugodtan mosolygott, mint azelőtt, mikor még nem látta a bizonyágát az Etel ügyességének. Furcsa is volna, ha a kintvaló ember mindjárt megveszne, ha valami asszonyi fehéret lát.

- Aki énrám mos, azért jótállok.

- No?

- Magam végzőm én azt. Volt ölég időm mögszokni.

Etel elnevette magát. Szüle érezte, hogy a nevetés neki szól. No, szüle, megbukik minden tudományod.

Szüle tanácsot tartott Mátyással. Etellel az ördög van, Ferenc pedig bamba. Mit gondol, lesz-e ezekből prédikációs halott? Mátyás azt mondja, hogy lesz, mert lenni kell. Amit ő kitervelt, azt véghez is viszi. A földek okvetetlen összeragasztódnak, ha fene fenét eszik is. Ismeri ő az asszonyi fajzatot, a vadmadár is megszelídül, ha kiéhezik. Majd rájön Etel is az ízére, hacsak egyszer megropogtatja is Ferenc a derekát. Csak Ferencsel kell csinján bánni, mert nem tudni, mi lakik benne. Az bizonyos, hogy őt is abban a bordában szótték, amiben a másik embert, de azért semmit se lehet tudni. Lehet, hogy van neki valakije, sokat jár a városba. Az is lehet, hogy keveselli magához Etelt, tán parasztollja is, mert mindenféle különös szokásokat vett fel Ferenc. Mindig újságot hoz ki a városból, azt szüle is vehette észre, hogy se íze, se sava a káromkodásának, nem köpköd, és vízzel issza a bort. Igaz, hogy a Mátyásék vízzel ihatja is, de ez mégis úri tempó, nem mifajta embernek való. Aztán ő még különösebbet is tud ennél. Szülének megmondja, de Etel meg ne tudja. A múltkor reggel ment oda, hát majd sóbálvánnyá vált, Ferenc derékig meztelenül hóval mosta magát a kútnál. Mátyás már öregember, de hát mondja meg a szüle, hogy látta-e az ő hátát vagy mellét ebben az életben? Nem azt senki, mióta az édesanyja megtanította rá, hogy hogy kell az inget fölvenni meg levetni, és nem is látja senki addig, még a koporsóba tétel előtt föl nem fürdetik, de arról ő nem tehet, hogy akkor már nem szégyellheti magát. No jó, ha csak ennyi volna, Ferenc katona volt, háborúban, bujdosásban ütődött-vesződött, rátanulhatott erre a pucérságra. De Ferenc a fogát is mosta. Kefével. Mátyás a saját szemével látta, meg is csóválta a fejét, szólni is akart neki, hogy micsoda ő? Doktor vagy micsoda? Mert ilyent még az úri népek közül se tesz más, csak a doktor, annak is csak a fiatalja, mert öregségére a doktornak is megjön az esze. De aztán csak nem szólt, mert hátha az orrába venné. Hiszen lehet, hogy le is szokik róla, majd ha elmúlnak a szentheverdelnapok. Majd ha jön a nyitás meg a szántás meg a palántázás, majd akkor megmondja Ferencnek, hogy no, most lubickold a fogad, ebadta! Hát az nem is lehet, hogy ebben a háború volna a hibás. A katonát nem arra tartják, hogy a maga fogát riktírozza, hanem hogy a másét kiverje. Mátyásnak más föltevése van. Mátyás hallotta a zsidónétul, hogy kétszer is látta Ferencet az iskolába bemenni, de mindig úgy, hogy a tanítókisasszony zörgette rá az ablakot. Hát nyilván itt a kolomp, itt kell keresni az ökröt. Majd kitudja Mátyás, és a lelkére beszél Ferencnek. Hogyha csak melegedni mén be hozzá egy kicsit, abban nincs semmi, a Ferenc idejében ilyesmi még megesik az emberrel, különösen mikor így össze van keverve egymással a mindenféle nép, mint most. Csak arra ne gondoljon valahogy, hogy befonassa magát vele, és ő tegyen kontyot a fejire. Nincs annak az égvilágon egyebe, mint az a két nagy ijedt szeme, abban is a harangozópénzt látni már, hisz olyan vékony az istenadta, hogy árnyékot se vet. Ferenc meg gazdaember, mégpedig nagyra menendő, ha jól forgatja magát, és hallgat az okosabbra.

Mátyás kitalálta a módját, hogy miképpen nyissa föl Ferencnek a szemét. Volt egy kis pénze a ládafiában, egy kicsi a sublótban meg egy kicsi viaszkos vászonba csavargatva a padláson, a tetőben. Aztán meg a bankban is volt egy-két garas, ugyan nem is egyben, hanem többen, mindenütt egy-egy kicsi, hogy ha hibája is történe egyiknek-másiknak, legalább ne vesszen oda az egész. Mátyás tehát összeszedte a bankkönyvecskéket, és átvitte őket Ferenchez.

- Nézd mög mán, rendben vannak-e, mert éntőlem azt írhatják be, amit akarnak. Sohase tudom, hogy nem csapnak-e be.

Ferencnek notesze is volt, plajbásza is benne, csontvégű, egykettőre kiszámította, mennyi a pénze Mátyásnak.

- Tizenegy milliom kettőszáznyolcvankétezör.

Mátyás rántott egyet a kislajbivégen, ami falun-városon annyit tesz, hogy a teremtésit neki no, hát mégiscsak valaki az ember.

Ferenc azonban nagyon fahitú ember. Nem mutat semmi megilletődést azon, hogy a pénzvilágnak ilyen vezéregyénisége tisztelte meg bizalmával, mint ehol Mátyás. Csóválta a fejét.

- Rőndben van mindön, a kamatok hozzá vannak írva, hanem azért kend mégis be van csapva.

Mátyásnak melege lesz, kiereszt egy gombot a ködmönön.

- Úgy mondod? Be vagyok?

- Be. Kend maga csapja be magát. Hogy lehet ennyi pénzt a bankban hevertetni? Hiszön elszemetődik egészen.

Mátyás nem egészen értette, amit Ferenc a pénz elértéktelenedéséről beszélt neki, de attól elment a kedve, hogy a nádtetőről és a többi betéti intézményről is jelentést tegyen neki. Arra fordította a szót, amiért jött.

- Hát csak sok ostobaságot kitanulsz te azokbul az újságlaplevelekbül. De azért magadnak mégse tudsz tanácsot adni.

- Töszöm azt? - sodorta Ferenc a cigaretlit.

- Arra nem gondolsz, hogy mög is köllene házasodnod.

- Nem én - nézett Ferenc Mátyásra nagyon őszinte meglepetéssel. - Hát kendnek miről jutott ez eszibe?

Mátyás egy kicsit zavarodottan pusmogott. Csak úgy eszébe jutott. Szoktak beszélgetni szülével róla, hogy az ilyen helyes ember, mint Ferenc, bizonyosan könnyen találna valami jóra való fehérnépet, mert szokás-mondás, ebet kapni, csak korpa legyen.

- Ölég volt belüle - rázta a fejét Ferenc. - Elszoktam én már az asszonytól, Mátyás bácsi, osztán mög olyanformán vagyok vele, hogy jó az asszonnyal, de jobb nála nélkül.

- Hát a gyerök? Anya nélkül nevelődjön?

- A gyerököt már nem köll szoptatni, más gondját mög én is el bírom látni. Ide nézzön kend!

Fölnyitotta a kamraajtót. Friss kenyérszag csapott ki rajta. Ott gömbölyödtek a kenyerek a keresztléceken. Hat darab.

- Ma sütöttem - dicsekedett Ferenc.

- Hatot eccörre? Tán szögényök étetésire gondolsz?

- Hát tudja, Mátyás bácsi, sütni csak kisütöm én, de dagasztani nemigön szeretöm. Kicsiért nem fogok hozzá, kavartam annyit, amennyi belefért a teknőbe. Így legalább húsvétig nem lösz rá gondom.

- De hát mind rád szárad, baltával köll szétvernöd.

- Van itt ész, Mátyás bácsi. Möglocsolom őket minden hétön.

Amúgy rend volt a kamrában, de meg az egész háznál, szoba fölsöpörve, ágy fölvetve, még karácsonyi búza is zöldellt az ablakban egy bögrében. Mátyásnak be kellett látni, hogy nincs itt csak egy hiba, de azt ki is mondta.

- Hideg az a dunna, amelyiköt asszony nem melegít.

Ferencnek éppen olyan kell, nem állhatja a meleget, ha a gyereket nem féltené, éjjel-nappal nyitva tartaná az ablakot.

Mátyás arra gondolt, hogy ez megint úri tempó, és elfanyalodva készülődött haza. Nem végzett semmit, hat ökor se mozdíthatja meg ezt a kutyanyakú embert.

- Én is mögyök, Mátyás bácsi, egy úton haladhatnánk hazáig - kefélgette Ferenc a könyökével a kalapját.

- Mihozzánk?

- Nem, a tanítókisasszonyhoz.

Még el is mondja a szégyentelen. Mátyás ráhorkant.

- Mi sorod vele?

- Facsemetéket akarok tőle vönni a tavaszon. Mán nem is ötőle, hanem a vőlegényitül, aki a múlt hetekben elgyűrűzte. A nagy postán hivatalnok, a városban, de kertészetje is van neki. Együtt süttök vele a makkot Volhiniában.

Mátyás belátta, hogy rossz füre lépett, mikor Ferencet gyanúba vette a tanítókisasszonnyal, mindjárt jobban adta a füstöt a pipája. Megkérdezte a szomszédot, hogy milyen fát akar ültetni, hova akarja ültetni. Hiszen van már elég fa a szőlőben.

- Nem, nem is oda - mondta Ferenc. Onnan inkább azt is kihányja, ami ott van, mert öregek is már a fák, nem is jó fajták, meg szőlő közé nem is való a fa.

Mátyás hitetlenkedett.

- Mindég azt hallottam, hogy fával szép a szőlő, mint sátorral a lakodalom. A régi öregek így tartották. Nézd mög az én nagy sárgabarackfámat, az idén is húsz mázsa barackot fizetött.

- Nem mondom - intett Ferenc -, de árnyékot vetött negyven tőkére, arról nem sokat szüretölt kend.

Ez így igaz, Mátyás belátta. De hát szegény ember vízzel főz, bottal ránt. Kicsi a föld, ki kell használni. Csakhogy éppen az a baj, hogy nincs kihasználva, mondta Ferenc. Láttá ő más országokban, hogy s mint csinálják, pedig ott is ésszel élő emberek vannak. Japánországban egész kert van akkora helyen, mint egy sárgabarackfa - mert ott törpefákat szeretnek. Ezen Mátyás nagyon elcsodálkozott, ő még csak olyant hallott, hogy a kis kutyát rostálják meg, mert akkor nem nő nagyra, de ő ezt se próbálta, mert a kutyában csak az ér valamit, aki nagy. De azért kedve telt benne, hogy Ferenc ilyen szemes. Szerencsés is az, aki úgy körülnézhetett a háborúban, bárcsak az a szegény Rókus is olyan szerencsés lehetett volna, most nem kellene ennek az Etelnek magának vergődni a földecskéjével.

- Pedig szép kis föld, nézd csak - kanyarította körül Mátyás a karját. - Mög jó is. Majd csak ér az annyit, mind a tied, mert egy holddal kisebb ugyan, de nincs benne szék.

Ferenc azt ajánlotta, hogy a földnek a víz felül való szélét paprikával kellene behasználni, az most kifizetőbb lesz, mint a búza.

- Nem győzi szögény asszony a munkát - terelgette Mátyás a helyes ösvényre Ferencet. - Mingyárt másképp lönne itt mindön, ha valami jóra való embör bekötné a fejét a mönyecskének. Mög is érdemölné, mert takaros, röndös fehérszömély, nem olyan ucca-cifra, házi rossz, mint aminőket most látni.

Igen, Ferenc maga is látja, hogy Etelben semmi hiba sincs a világon.

- Egy kis pénzöcskéje is van, mög mivelünk se töszik le a sírba, amink van, mindönünk ő jussolja az onokánk révén. Vóna is neki kérője, tudod, mint a rojt, de válogat az Etel, mint tót a körtében. Kit fiatalol, kit öregöl, van még ideje, azt mondja, kivárja, akit neki tartogat az Isten.

- Zsák mögleli foltját - mondta Ferenc, és nagyon barátságosan fogott kezét Mátyással.

Mátyás beszámolt szülének, hogy nincs semmi hiba se, csak azért kapkodja a szomszéd a fejét a hámb elül, mert nagyon szemérmes, de hát errül is lehet tenni, s ő majd talál kádenciát erre is.

Farsang utolsó vasárnapján elővette Mátyás Ferencet a körben. Menjen át hozzájuk vacsorára húshagyókedden, temessék el a farsangot.

- Köszönöm szépen, Mátyás bácsi, de nem szeretöm én a nagy dínomdánomot - szabódott Ferenc.

Mátyás megnyugtatta, elmúlt az már régen, nincs már olyan dínomdánomos világ, mint azelőtt. Nem is lesz más náluk, csak Ferenc, meg ha esetleg vetődik még valaki. De okvetlenül elvárják, a gyerekekkel együtt, az is hadd vesse ki a drágát a haskójából, aztán majd eheti az olajos káposztát húsvétig.

Jó, Ferenc tisztelteti a Róza ángyit, ott lesz idejében, a gyerekekkel együtt.

De húshagyókedden Márka már délután beállított Péterkéért. Szüle pattogatott kukoricát küldött tőle Ferencnek, és meghagyta neki, vigye át a gyereket is még világossal, de azért az apja se maradjon sötétre.

Napszállat után át is ballagott. Esőre hajló idő volt, páráztak a mezők. Valahol dudát nyekergettek, rekedten szólt, az is az esőt jelzette.

Ferenc a konyhán találta az asszonyokat, sűrögtek-forogtak a tűz körül. Szüle nagy istenkedéssel fogadta a vendéget, a fiatal asszony sápadt volt, gyúrús a szeme környéke, szinte meg se lehetett ismerni, ahogy öregesen nekigubbasztott a katlannak.

- Tán beteg vagy? - kérdezte Ferenc.

- Tudja a nyavalya. Nem érzöm különösebb bajomat, csak a hideg gyújtogat.

- Szerelöm hidege, lelköm - vetette oda szüle nagy ártatlanul, valamit kavargatva a tűzön.

- Arrul könnyebb tönni, mint a szögénységürül - vette fel Ferenc a tréfát. - Férjhöz köll mönni.

- Elmúlt mán a farsang - guggolt le Etel, aláfújni a nyers venyigének, amely sisteregve izzadta magából a vizet a parázson. Ahogy a tűz föllobbant, Etel a szeméhez kapott. Füst vágódott bele.

- Dehogy múlt, hát akkor mért gyöttem én ide? - üzte tovább a tréfát Ferenc. - Hát Mátyás bácsi?

- Odabent neveli a gyereköket - nyitotta ki szüle az ajtót a vendég előtt.

Mátyás gyakorlati nevelő volt. Azt tartotta, hogy korán kell kezdeni az edzést, és semmi se edzi meg úgy az embert, mint a bor.

A két kisgyerek összefogódzva tántorgott a szoba közepén. Márka kivörösödve énekelte, hogy Ferenc Jóska mit írt a levélbe, de nem nagyon forgott már a nyelvecskéje. Péterke pedig zöld volt, mint a gyík, csak jobban bukdácsolt. Mátyás gyönyörködve tapsikolt nekik a kanapé sarkából.

- No mondjad te is, Pétör!

Péter mondta is, kóta nélkül:

- A fene mödögye, a fene mödögye... - hogy milyen irányban foglalkoztatta volna a fenét, az nem derült ki. Ahogy az apját meglátta, hozzá akart szaladni, és egész három araszos hosszúságában végigvágódott a földön, mint farsangoló komoly férfihoz illik.

- Szögény kis bogár - emelte föl az apja, és lefektette a vacokra. Mária magától fölkiporodott mellé, átfogta a nyakát, és mindjárt álomba szuszogta magát.

Szüle látta, hogy Ferenc elkomolyodott, és haragszik-formán áll a szeme. Ő is elítélően csóválta meg a fejét.

- Ó, ez a vén csausz, hogy töhetött már ilyent ezekkel az ártatlanokkal!

Mátyás, mint vén csausz, kipirultan nevetett. Az ő fején is igen félre volt már billenve a sapka.

- Hagy emlögessék mög, hogy űk is ellakták a farsangot! Én se vótam nagyobb, mikor először berészögödtem, mégis emlékszők rá. Tödd le, Ferenc, a subádot!

Ferenc erőt vett magán, még koccintott is Mátyással, de csak a száját értette a pohárhoz.

Etel behozta a tyúkhúslevest, szüle pedig egy kis szegetlen kalácscipót tolt a Ferenc tányérja mellé. Ezt neki sütötték, ilyent biztosan nem evett Muszkaországban.

- No nem - mondta Ferenc, és kettétörte a cipót, úgy nézegette.

- Ugyan milyen kenyeret esznek azok a muszkák? - kíváncsiskodott szüle. - Ott is volt hadiliszt? Keverték-e kukoricával?

- Mikor hogy - felelt Ferenc kurtán, s fölé hajolva a tányérnak, nagyon mohón kanalazta a levest, de csak úgy kenyér nélkül.

Szüle azt mondta, úgy látja, Ferenc nem nagyon kenyeres.

- Nem, az nem - nyeldesett Ferenc.

- No, szögény Rókusom az volt - sóhajtott szüle -, majd möghalt a kenyérért.

Ferenc vörösre köhögte magát. Valami kis csont mehetett a torkára. Hamar egy nyelet kenyeret utána, biztatta szüle, az majd leviszi. Ne vesse már meg, ha már neki sütötték.

Ferenc köszönte szépen, már lent van, és csípett egy falásnyit a kenyér fehér beléből, a szájához is vitte, de aztán megint letette, és legurított egy pohár bort, mégpedig víz nélkül.

Etel észrevette, hogy Ferenc csak elmorzsolgatta a kenyeret, de mindent kenyér nélkül evett. Jó, hogy szüle nem vette észre, mert szüle elszomorodott volna rajta, hogy hiába próbált szerencsét az étetővel. A cipóba ugyanis az Etel szoknyakorcából volt belesütve egy-két szál, ezt így tanulta Róza még Rozálka korában az édesanyjától, Mátyást is ezzel etették meg még Matyi korában, de persze úgy, hogy se Matyi nem tudott róla, se Rozálka, mert másképp nem fogott volna a bűbáj.

Szüle azonban csak azt látta, hogy Ferenc hozzányúlt az étetőhöz, s ezen való örömeben abba is belenyugodott, hogy Ferenc beérte a töltött káposztából egy szármával, és a sült húsban se sok kárt tett.

- Nagyon kákabelű embör löttél te, Ferenc - elégedetlenkedett Mátyás.

- Hát nem köll több az ölégnél - mentegetődzött Ferenc. Azelőtt nem így volt, győzte étvággal, de a sok koplalásban összeszorult a gyomra, és most néha úgy érzi, mindjárt kiszakad.

- Ezt pedig el köll fogyasztani, ami előttünk van, mert mit csinálunk vele a böjtben?

Éppen mikor ezt mondta, ugatni kezdett a kutya. Mátyás addig többször is nyugtalanul fülelt kifelé, de most nagyon megnyugodva nyúlt a pohárhoz.

- No, nem adnám egy süveg ördögért, ha valami éhös embör gyünne. Ösmerőst ugat a Bojszi.

A kutya csakugyan valami rendes embert köszönhetett. Nem acsargott, ahogy úrfélére szokás, nem huppogott, mint a koldusnak dukál, hanem barátságosan lepeggett. „Ele, bele, befele.”

A rendes ember már a pítvarban dicsérte a Jézust, olyan hordógurigató hangon. A két öreg meglegegetten tekintett össze. Etel bosszúsan mosolyodott el.

- Hát ezt mi hurcolássza ilyenkor? Messzi Gyurka - tette hozzá Ferencnek.

Etel nem nagyon szerette a vén bor-zsákot, aki ha részeg volt, ragadt, mint a bojtörján, ha józan volt, olyan lopós híre volt, hogy a szögek is megijedtek a falban, ahová a lábát betette. Ferenc még nem jött össze az öreggel, mióta hazatért. Azelőtt nagyon tartották a barátságot, s bojtárgyerek korában sok lopott kukoricát köszönhetett neki.

A csósz oldalvást táskálódott be az ajtón, kalapjáról, szűréről patakszott le a víz, a nyitott ajtón behallatszott, hogy kint zuhog a tavasz postája, az eső. Hosszú, keszeg ember volt, ami csósznál ritkaság, mert aki ilyen hivatalban van, az nem éhezik és sokat alszik, továbbá nyakban volt, ami csósznál nem ritkaság.

Aki nyakban van, az még nem részeg, csak kapatos. Azt nem lehetne mondani, hogy elitta az eszét, csak nem a csizmaszárába öntötte a bort. Nem a feje tántorog, csak a lába szédeleg. Egyszóval abban az állapotban volt, mikor a férfiember azt hiszi magáról, hogy az Isten is örült, mikor őt megteremtette, ennél fogva neki is kötelessége örülni minden teremtett léleknek.

Mátyásnak úgy örült a csósz, hogy megkérdezte tőle, ő vágta-e földhöz a kancsót, vagy a kancsó őt, Ferencnek úgy örült, hogy azt mondta neki, „szerbuc”, amivel nem mindenkit tisztelt meg, Etelnek pedig úgy akart örülni, hogy Etel nagyot húzott az őt körmire a villanyélel.

- Hun jár kend, vén lator, ahun a madár se jár!

A csósz ingatta a fejét, mint ló a zabostarisznyában.

- Tudod, galambom, a vén darázs, ha mán mög nem öheti az érött körtét, legalább mögdongja. Nem igaz, Róza?

Szüle azt mondta, hogy úgy igaz az, s miután állta, hogy a csósz megdongja egy kicsit, elébe tolta a tálat.

- No, egy kis maradékot, Gyurka bácsi.

A csósz szabadkozott. Dél óta egyik tanyából ki, a másikba be, hát bizony nagyon megtelt az oldalköz.

Mátyás is bizonyította, hogy a sógor amúgy is mindég kis étvágyú ember volt.

- Ölég neki vacsorára egy madárka mög egy borjúcska.

Gyurka bácsi nem akarta szégyenben hagyni Mátyást. Maga elé húzta a tálat, és elbánt a benne valóval. A mákos rétest nem nagyon szereti ugyan, mióta Königgrätznél akkora volt az ínség, hogy puskaporral mákozták a kiflit, de azért illendőségből abból is leküldött kilenc darabot, s mikor szüle ijedten a fejéhez kapott, hogy jaj, meg se kérdezte Gyurka bácsit, tán egy kis kocsonyát is evett volna, Gyurka bácsi vállalta azt is, mert az az igazi húshagyó étel.

- Csakhogy nem jól aludt mög ebben a lány időben - tett az asztalra restelkedve szüle egy tányér kocsonyát.

Szerencsére a csósz így szerette legjobban. Így rágni se kell, ki lehet mártogatni kenyérral. Ki is mártogatta, ki is törölgette a kalácscipóval. Akkor aztán odafordult Mátyáshoz:

- No, sógor, mivel is veszejtötte el az ördög a fiát?

Mátyás nem akarta szomjúság által elveszíteni a sógort, sűrűn öntögetett neki. A csósz nem keveset ivott, hanem sokszor. Igaz, hogy azért nem felejtkezett meg Mátyásról se, Rózáról se, ő meg azoknak töltögetett. Csak éppen a fiataloknak nem öntött.

- Nektök lögyön magatokhoz való eszötök.

A két fiatal csöndesen beszélgetett egymással. Etelnek a hadisegéllyel volt valami baja, azt mondták, vigyen szegényi bizonyítványt, más özvegyeknek nem mondták, pedig négyannyi földje is van némelyiknek, mint neki. Nem is tudja, mikor mehet be, ugyan annyiban emberiséggel voltak hozzá, hogy azt mondták neki, nem muszáj hivatalos időben menni, délután is mehet, de meg csakis akkor menjen, akkor maga lesz ott az az úr, és nyugodtabban megbeszélhetik a dolgot. Mit gondol Ferenc, hogy kellene csinálni, mert ő nagyon együgyű az ilyenekben. Ferenc azt gondolja, hogy legjobb lesz, ha ő bekíséri, úgylis dolga van a városban, cséplőgépet vesz részletfizetésre.

Az öregeket a csósz tartotta szóval. A keresztdülői pálinkafőzőnek a fia, az a kőműveslegény, emlékezhetnek rá, kutya rossz kölyök volt, de a lélekváltság harangját senki se tudta olyan szépen csendíteni, hát az most majdnem főispán a városban, olyan kormányi biztos, osztán őt is állásba akarja tenni, ő lenne a főcsósz a város kertjében, de nem tudja ő, hogy vállalja-e ezt a nagy hivatalt.

Szüle elcsodálkozott, nohát, ki hallott ilyent? Mátyás azonban már kezdte elejtegetni a fejét, és a koccintásnál nagy szemöldökrángatással igyekezett célnak igazítani a csósz.

- Mintha... mást akartál volna... mondani... sógor.

A csósz nem hagyta magát éliből kiverni. Igazán nem tudja, mitévő legyen. Nagy állás, nagy állás, koszt, kvártély, ruha, penzió, minden, csak az a baj, hogy nem lehet kutyát tartani, márpedig eb a német kutya nélkül.

Ferenc vesztére beleszólt az öntusakodásba.

- Hát akkor legföljebb maga ugat a csósz, ha kutyája nincs.

A csósz egyszerre hivatása magaslatára emelkedett.

- Teveled mög szavam van, te szent életű vasfazék.

- Állok elébe - könyökölt az asztalra Ferenc.

A csósz fölállt, és emelte a poharát, de nem egészen függőleges irányban.

- Midőn a fölségős Isten a paradicsomkertben a szent házasságot fundálta...

A szónok észrevette, hogy a pohár be van rúgva, a bor végigfolyt a viaszosvászon terítőn, és hallatszott, ahogy kopog a Mátyás csizmája orrán, mint a tetőről az esőcsöpp. A leendő főcsászár gondba esett, hogy az abrosz alá tartsa-e a száját, vagy az abroszról hörpölje fel a szentelt vizet, de aztán rájött, hogy legjobb lesz biztosítani, ami a kezében van. Fölhajtotta a poharat, leszopogatta a bajuszáról, amit ellopott tőle, aztán beletenyere a kiömlött borbába, hogy az se vesszen egészen kárba, újra kezdte:

- Mikor az Úristen a paradicsomkertbe magához vőtte ennek a tisztösségős ögy... öz... ögyveznek az urát...

Etel haragosan rákiáltott:

- Hagyja kend el, Gyurka bácsi! Inkább igyon.

A megzavart szónok kísérletet tett, hogy karja lendítésével adjon nyomatékot a szavának. De a boros tenyér visszakíváncozott az asztalra.

- Nem... nem löhet... Inni löhet... fő vagyok rá bérölve...

- Mi a ménküre?

- Hogy mögmondjam... ennek a böcsületös... vasfazéknak... mög teneköd is... mit... nyavalyogtok... a... arany bárány... a... aranykos... mingyár ösz... öszö mönnek most... Igaz-e, Mátyás só-sógorom... Hát... hát nem így... mondtad?

Mátyás már nem bizonyított semmit. Vállára nyaklott fejével aludt a sarokban. Szüle is csukott szemmel mosolygott.

- Vén bolond! - legyintett Etel, és megrázta szülét.

- E... e... a sublóton van - nézett föl szüle hirtelen, aztán megint lekonyult a feje. Bizonyosan azt hitte, Mátyás keresi rajta a pápaszemet.

Etel is, Ferenc is a sublótra tekintettek. Mi van ott? Más nem volt ott, csak a halott katona világba villogó képe.

Ferenc útra huzakodott.

- Úgy hallom, elállt az eső, löhet mönni.

Etel kétségbeesetten nézett rá.

- Ne mönjön még, az Isten is mögáldja. Mit csinállok itt egymagam ezzel a vén disznóval?

A csósz értett a nevére, és az önérzet erőt adott neki. Kihúzta magát keményen.

- Majd... én... mö... mö... mögmutatom... mit csinálj... te... te...

Ferenc elébe toppant.

- Mönjék kend!

A császár nagyon odavolt. Másképp, mint tapasztalt ember, tudta volna, hogy mikor ikes ragozással szólítják föl az embert a menésre, az már több, mint ultimátum. Az már az első ágyúördülés a háborúban. De már nem tudott semmit, csak tárogatta a karját Etel felé.

Ferenc aztán nem is vesztegetett rá több szót, megkapta derékon a szerelmi közvetítőt, ki se nézte volna belőle az ember, olyan könnyen vitte ki a szobából, keresztben a karján, nem keresve, feje koppan-e, vagy a lába az ajtófélfákban.

- No, nyugodalmas jó éjszakát! - dobta ki az ereszet alól a locspocsba.

A puli odaugrott a neszezésre, s várta farkcsóválva a farsangi csontokat. Elcsodálkozott rajta, hogy húsostól kapta, de hogy ráismert a jó emberre, bizonyosan nagyon örültek egymásnak.

Ferenc aztán bement a szobába, nyakába kerekítette a subáját, és egy kicsit zavarodottan nyújtott kezét Etelnek.

- Köszönöm a barátságot, engedelmet kérök az alkalmatlankodásért.

- Kész az engedelöm, nem volt sömmi alkalmatlankodás - tette a tenyerébe Etel a kezét.

A Ferenc keze meleg volt, az Etelé mint a holté.

Az eső csakugyan elállt, csillagok nézegették magukat a megszaladt vizekben. Ferenc elgondolkozva kerülgette az apró pocsolókat. Hát csakugyan övele akarják összeboronálni Mátyásék a menyüket? Mostanában sejtette már, hogy ezért kerülgetik az öregek. Tudja Isten. Pedig tán Etel is elmenne hozzá, ha megkérné. Takaros, helyes asszony, jól jár vele, aki elveszi. De Ferencnek semmi kedve hozzá. Nem kívánja az asszonyt, se Etelt, se senki mást. Fáradt ember ő, csendet, békességet akar, örülni a földnek, a vetésnek, a munkának. Nem mondja, talán egyszer később, ha kiheveri az ötödfél esztendő, és úgy fölhalálja magát a világban, mint azelőtt. Akkor tán az asszonyra is rákíván. Ha Etelt elviszik akkorára, lesz más, Ferenc azt hiszi, igen egyre megy az ember az asszonyokkal.

A körben március tizenötödiki vacsorát tartottak. Ugyan délelőtt is kellett volna ünnepélynek lenni, de nem volt. Máskor ilyenkor mise szokott lenni, utána elmennek a honvédelemhez, az ügyvéd úr kijön a városból néhány barátságos urakkal, nemzetiszín pántlikás koszorút tesz az emlékre, és elmondja, hogy mit kíván a magyar nemzet, és kik voltak a honvédek. Persze nem azok, akik itt a kő alatt vannak eltemetve. Ezek hárman voltak, tiszturak, de nem a csatában estek el, dehogya! Erre menekültek a nagy szaladáskor, mikor a császár a hóhér kezére akarta adni még Kossuth apánkat is, és bizonyosan oda is adta volna, ha megfoghatta volna. Hát akkor jött a három honvédtiszt, és azt mondták a népeknek, hogy mink föl akartunk benneteket szabadítani, de megbuktunk, hát most tik mentsetek meg bennünket, tegyetek rejtekhelyre, hogy meg ne találjon bennünket a német. A népek aztán csakugyan el is rejtették őket, úgyhogy nem kerültek a német kezire, agyonverték, mind a hármat, éjszakai álmukban, mert meglátták, hogy aranypénz van náluk, nem a Kossuth apánk bankója. Ha Kossuth apánk jött volna erre, és őnála is aranypénz lett volna, úgy lehet, ő is agyonverődött volna, mert a népek mindig ilyenek voltak.

De persze az emléknél nem ezt beszéljük, mert mit is beszélnének ezen, hanem olyan szép szavakat tartanak, hogy azt meg se lehet érteni, és nemcsak az asszonyok fakadnak sírva, hanem még az emberek is a szemüket törölgetik. Már az öregebbjei, akik még hallottak az apjuktól, öregapjuktól azokról az időkről, mikor még nem volt se finánc, se zsandár, se a porció nem volt ilyen kibírhatatlan. Uram teremtőm, de csak szép idő lehetett, ugyan visszajön-e még valaha?

Egy-két öregasszony, öregember az idén is összeverődött az emlék körül, de hiába vártak, nem lett se mise, se koszorú, se semmi. A tisztelendő úr kiüzent, hogy ő betegen fekszik, az ügyvéd úr pedig nem is üzent semmit, csak nem jött ki. Talán nem is jöhetett, mert a tó kiáradt, még szerencse, hogy az idén nem a földek felé, legalább eddig, hanem a kövesútra, el is vette úgy, hogy egyikét befelé igyekvő kocsis visszafordult, még az indzsellér ki nem jön, nem lehet a városba bejárni. De olyan hír is volt már a múltkoriban, hogy az ügyvéd urat befogják, mert azt mondta, hogy nem enged a negyvennyolcból. Hát az meg már hogy lehet? Hiszen most a magyaré az uraság, a németről lemúlt a hatalom, nincs se császár, se király. De hát az a különös, hogy az ügyvéd úr éppen azért került csávába, mert azt szavalta, hogy megint a császár kezébe kell adni a gyeplőt. Ezt törje már fel, akinek jó foga van! De hát soruk, csinálják, az a kenyerük, mink meg gyerünk haza, emberek, mert már megint csörgetik a diót a felhőkben, mindjárt itt lesz megint az eső.

A szóvivők azonban megállapodtak benne, hogy estére mégiscsak tartanak egy kis ünnepi pocetát a körben. Ha már rákészült az a szegény zsidóné, ne fagyjon rá a bürgepaprikás, meg Kossuth apánkat is mégis illik megköszönten, ha már az urak felköszöntek is neki a barátsággal.

Ferenc a tóparton haladt a kör felé, és nyugtalankodva nézegette a piszkos hullámokat, amik már a földek lábát nyalták. Délután felhőszakadás volt, most ugyan elállt az eső, de nagyon haptákban állnak a csukaszürke felhők, pedig ha megint befog az idő, akkor egy-két nap múlva nagy ürgeöntés lesz a tanyák közt, s az Isten indzsellérje se bír a vízzel.

Bimm-bamm, bimm-bamm... a tisztelendő úr a betegágyából is meghúzatta a harangot, hogy a népek boruljanak le a haragos Isten előtt, aki egyedül parancsolhat a szeleknek, hogy söpörjék föl az ég udvarát, és a napnak, hogy süssön ki és rakjon szárító tüzet az elszabadult vizek fölött.

De hát kicsoda az, aki Gergely-nap táján elszabadítja a vizeket és rászabadítja a tavat az emberek házára, vetéseire, és azt mondja neki, hogy eredj lopakodva, pusztíts harsogva, szaggasd föl a temetőt, hozd vissza a halottakat az élők közé, omlaszd össze a házakat, és csinálj halottakat az élők közül, és ne keresd, hol imádkoznak, hol átkozódnak, és ne tégy különbséget, ki a jó, ki a rossz? Micsoda ez a tó, ki teremtette ide a sivatag homokok közepébe Isten ostorának, emberek rettegtetőjének?

A tudós azt mondja, vadvizek teknője, amelyek itt folynak össze a magasabb térszínről föld alatt és föld felett. A nép azt mondja, forrásai vannak, amik időnként fölsajganak, de elsüllyedt városokról, a mélyből felkonduló harangokról nem tud semmit. Ezen a vidéken sose voltak kolostorok, itt nem laktak püspökök és más világhatalmasai, ennek a helynek nincs története és nincs mondaköltészete. A tó néha áradás után különös kifűrt köveket hágy a vetések közt, amiket a fenékről kotrott fel az ár. A paraszt azt mondja róluk, láncos mennykövek, a régész azt mondja, kőbalták, amikkel tízezer évvel ezelőtt verte agyon az ősemlék az őzet. Tízezer év óta itt mindig szegény emberek laknak, egyik faj beleolvadva a másikba, mint ahogy egyik nádkorhadékból kihajt a másik. Tízezer év óta szeretnek, születnek, élnek, halnak itt a föld névtelen rabjai, munkájukkal szelidítve, verejtékükkel termékenyítve a sivatagot, nyáron virágot szedve játszó gyermekeiknek a nádoázis partján, tavasszal megrettenten kérdezve tőle: ki vagy te?

Régi térképek azt mutatják, hogy a tó mindig az volt, aki most: játékos szörnyeteg, egyszer ártatlan pocsolya, máskor temérdek tenger. Némelyik térképen nyoma sincs, akkor olyan kis vizecske volt, hogy a mappacsináló észre se vette - a másik vármegyényi beltengernek rajzolja.

Néha szőke, mint az érettbúza-színű asszonyhaj, máskor haragos-zöld, mint a májusi vetés; mikor legijesztőbb, akkor koporsószerű. Van úgy, hogy esztendőszámra csak gólyahírvirág sárgállik meg a nagybugájú fűzény piroslik a nád és káka közt, a víz tisztásait pedig a fehér boglárka csipkéje szövö be. Aztán egyszerre csak megjelennek soha nem látott vörös és kék virágok, tenyérszerű tölcserrel isszák a harmatot a futókák, és fává kövérik a pulykatakony. Honnan magzott ide, ki rendelte fel őket az iszabpól? Néha csak a bibic ijedt visongását hallani hónapszámra, mintha valami elátkozott királyfi keresné a menyasszonyát: „kiévelt? kiévelt?” Máskor hirtelen megtelnek a sűrűségek mindenféle idegen neszekkel, az éjszaka tele van csörgő, recsegő, hápogó, füttyülő, sziszegő, zizergő, kotyogó, csipogó, vakogó, kacagó, rőfögő, vijjogó hangokkal, s a hajnal rózsaszínében, a holdkelte rézszerű párájában ezen a vidéken ismeretlen madarak suhognak, libegnek, cikáznak, bukdácsolnak, köröznek, kóvályognak. Ki küldte őket, honnan jöttek, hova lesznek? Isten ijesztgeti tán velük az embereket, mint egy rémvilág hírnökeivel, ahol elveszik büntetésüket, akik e földön nem az ő útjain járnak? Vagy messze nagy tengerek üzennek velük, a leszegényedett kis rokonnak, hajdani óceánok búzaföldek és szőlőkertek közé szorult maradékának?

Szó sincs róla, hogy Ferencet ilyen hiábavaló kérdések foglalkoztatták volna, míg ráfelejtkezett a szemlátomást dagadó vízre, nekivetvén a hátát egy göcsörtös, összevissza görbült, öreg, de kemény és erős mocsári-tölgynek, amely ugyan homoki nyelven makkfának nevezetik, de azért megkülönböztetendő a térképtől, amely magyarul szintén makkfának hívatik, mert ez olyan szó, amit meg lehet érteni. Ferenc csak arra gondolt a maga külszágokban köszörülődött obsitos-eszével, milyen furcsa az, hogy ennek a tónak, amely végre minden rejtélyességével se egyéb, mint egy alföldi mocsár, nem akadt még eddig mestere. Ferenc nem tudott semmit a régi korokról, és ha a fejét leütötték volna, akkor se tudta volna világosan felfogni, hogy mennyi az az ezer esztendő, amennyivel ezelőtt honfoglaló őseink ezen a tájon országgyűléseztek és nagy áldomást tartottak kancatejen. De az bizonyos, hogy amióta Ferenc az eszét tudta, sőt a Ferenc öregapja az eszét tudta, azóta itt mindig békességes, munkás emberek laktak, a magáét Istennek, embernek megadó, királytisztelők és törvénytartók, még a mezőrendőri kihágási törvénynek is eleget tevők, különösen ha muszájítva voltak rá. Fizették a városnak az adót, az államnak a katonát, a tenyerükből etették tiszta búzával a tükörből fésülködő magasabb társadalmi osztályokat. És azért soha senki azt nem mondta még, se állam, se város, se követ, se vármegye, hogy no, emberek, tik is érjete egyszer örömet, kiszárítjuk, lecsapoljuk, betemetjük ezt a nagy lyukat, ne kelljen minden tavaszon rettegnetek, hogy megesz benneteket házastól, földestől, kutyástól, macskástól, csak éppen az adókönyvecskéteket kímélve meg, mert az oly könnyű és vidám könyvecske, hogy mindig fölül marad, mint a hab. Ferenc meg nem foghatta, mért van ez így, de azt érezte, hogy ennek nem szabad volna így lenni, azokban a külszágokban se így van, amelyeket ő jártában-keltében föltekintett. Ott a szegény emberekre is van gond, nemcsak a bárókra, mert lám, az új báró uradalmát itt is töltés védi, ott északnak ni, ahonnan idehallik a zongoraszó, el-elnyomva a harangocska jajsavát.

Hát ez bizony bonyolódottabb probléma, mint az egész teozófia és geológia együtt, és a legokosabb, amit Ferenc tehetett, az volt, hogy az árvatölgyről lemetszett egy elszáradt husángot a bicskájával, és az esőszagú alkonyatban a lányomszéles mezsgyéken, a vakdülőkön, és hogy rövidítse az utat, a friss szántásokon megindult a kör felé.

A husáng a kutyák ellen lett volna szánva, mivel sötétben még azok se verhetők meg szemmel, azonban a kutyák úgy vannak teremődve, hogy olykor okosabbak, mint a gazdáik. Az bizonyos, hogy ők nemcsak a halált érzik meg három nappal előbb, mint amikor odalép az ágy végéhez, hanem az elemi veszedelmekről, árvízről, földrengésről is mindig előbb kapnak értesítést, mint az ember, már azt ők tudnák megmondani, honnan, és ilyenkor mindig olyan

helyet keresnek, ahol biztonságban érzik magukat, például a kocsi alatt vagy az ól tetején. Ferenc csak egy-két macskabagoly keserves vernyákolását hallotta, s csak egy-egy korán ébredt bőregeret rezzenthetett el husángjával, amelyek a még korábban éledt szúnyogokat lepkezték. A tanyák hallgatva lapultak meg a sötétben messze egymástól, mint a héja elől szétgurult csirkék.

A kör azonban már messziről világos volt. A zsidóné mind a két kocsaablakot kivilágította egy-egy bádogellenzős lámpával, hogy világítótornyokul szolgáljanak az igazságra, de meg egyébként is szomjas lelkek számára, amelyek elég sűrűn bontakoztak ki a homályból. A zászlót csak a teljes sötétségben tűzte ki az óvatos zsidóné. Sötétben minden zászló fekete, és nézheti vörösnek a felvilágosodott esernyőcsináló vagy nemzetiszínűnek az igaz hazafi. Ő ugyan mind a kettőt kitűzte volna szegény egyszerre, legjobb is szerette volna úgy, de se égen, se padlason nem volt több, mint ez az ötvenéves korteszászló, amelyik még most is büszkén hirdette a régi öregek követének rég elfelejtett nevét, mert nincs szebb a halhatatlanságnál.

Ferenc megállt a küszöbön, ette a szemét a pipafüst. A kör tele volt már emberrel, a zsidóné boldogan sergett-pergett, hordta a bort az öregeknek, a fiatalok sört ittak.

- Erre tartson, szomszéd - intett az új vendégnek -, ide Mátyás bácsi mellé, mindjárt hozom a paprikáshúst.

Mátyásnak volt rá gondja, hogy Ferenc őmellette üljön, az öregek közt. Amúgy nem nagyon szokás összevegyeledni a fiatalokkal, de hát Ferenc jó negyvenest mutat az őszbe csavarodott harminc-sincs fejével. Dévánkoznak is vele, hogy nagyon huncut malomban szállhatott rá ez a hamarliszt, de Ferenc is kézügyben tartja az esztét. Azt feleli a dévánkozóknak:

- Aki pedig nem akarja, hogy megöszüljön a feje, az vágja el a nyakát.

Akik régebben érkeztek, azoknak a képét már kiverte egy kicsit a Szent Antal tüze, de azért még nem nagy a lárma, csöndesen beszélgetnek. A háborúról nemigen. Legfőljebb, hogy kinek veszett oda vagy kinek került meg a fia vagy veje vagy keresztgyereke, ki hagyta ott a karját vagy a lábát, és hogy ki hány lövést hozott a melliben vagy hány medáliát a mellin. Ugyan van olyan szerencsés, aki mást is hozott, értéket. Egy hasba-vállas kis ember azzal dicsekszik, hogy az ő fia egy vaskályhát hozott emlékebe a Montenegróból. Nem nagy az egész, egy tarisznyába beleférne, de súlyra megvan vagy harminc kiló. Valami gazdátlan házban találta a gyerek, és háton hozta hazáig, a világért el nem hagyta volna, még mikor megsebesült se, mert gondolta, hogy az anyja majd örül neki. Örült is, mert borzasztó adja a meleget.

- De csak ha belegyűjtanak kendtök - incselkedik egy piros képű szélmolnár. Mire csöndes nevetés döcög végig az asztalok mentén. Köz-öröm, ha a dicsekvő embert alkalmas formában ki lehet nevetni.

Hőstettekről, virtuskodásokról nem hallani. Legfőljebb a boszniai okkupáció ha úgy feljön beszédközben, az öregek közül többen szolgálták akkor a császárt, és Fülőpevicznek hívták a generálist. Hű, a fene teremti, de kutya nagy háború volt az is, vödörrel itták a feketekávét Mosztárban. Majd ezeknek a mostani fiataloknak is lesz ilyen emléküik, mire ők lesznek az öreg emberek, s őket is ilyen tisztelettel hallgatják az akkori nyálas fiatalok; csak ki kell várni az idejét.

Valaki szóba hozza a pálinkafőző fiát, a kőműveslegényt, hogy most az parancsol a város-házán. Nem lehet az igaz, vannak most ilyen kitalálások. De elhiggyék, hogy igaz, ő saját szemével látta, saját fülével hallotta, mikor a piacon beszédet tartott a népeknek, és kihirdette nekik, hogy ezután ők lesznek az urak.

- Kik, a kőművesök?

- Nem, hanem általában mindönféle munkások, akik eddig alul voltak.

- No, akkor a kőművesök mög a kéményseprők ki lösznek rekesztve, mert ők eddig is fölül voltak.

Ezt Mátyás mondja, aki nincs ugyan kibékülve az állammal, de abba mégse akar beleegyesülni, hogy ezután a kőművesek szedjék a fűbért díjat meg a helypénzt. Az öregebbek egy hiten vannak vele, de a fiatalok közt van, aki az új rendhez húz. A szó kezd elhangosodni, az egyik asztaltól átkiabálnak a másikhoz. Egy kék unterműves, katonasapkás fiatal veri az asztalt, így meg úgy az urak, most kell elbánni velük, látta ő Oroszországban, hogy hogy kell. A harmadik szomszédja, aki útkaparó, nagy lármával helyesel neki, ő ugyan hivatalos ember, de azért ő is ott lesz a lapáttal, ha az útbiztost agyon kell verni, az a legkutyább valamennyi közt, ővele bírságot fizettetett, mert a malaca az árokparton túrt. Egy öreg gazda azt kiabálja, hogy akkor inkább a rekvirálókat, azt ő se bánja, Mátyás pedig elkurjantja magát:

- Nem az a beszéd, emberek; hát nem tudják kendtök, mi nap van ma?

Nem, az emberek nem akarják tudni, nem is hallgatnak Mátyásra, már egymás szavát se értik. Mátyás föláll, a Kossuth-nótát akarja elénekelni, mint más esztendőknél ilyenkor; csak hogy máskor a kántor úr kezdte, a többiek aztán beleénekeltek, azt még sose próbálta Mátyás, hogy ő adja meg a hangot, hát nem is sikerült neki.

- Nézd - panaszolja Ferencnek -, a könyörgőjöt ennek a nótának, segíts mán, nem tudom eltalálni a kótáját.

- Nem vagyok éneklős ember - mondja Ferenc, és megfogja az öregember karját -, hagyja el, Mátyás bácsi, elmúlt az mán.

Mátyás értetlenkedve leül.

- Mi múlt el?

- A Kossuth-nóta mög a Kossuth apánk. Más világ járja mán.

Mátyás olyan lesz, mint a hörcsög. Haragjában még azt is elfelejti, hogy mért jár ő mindig ennek az embernek a sarkában. Segítségül hívja még a szomszédját is, egy álmosan pislogó hatökrös gazdát. Ide hallgasson, mit mond ez a Ferenc. Erre a hatökrös is kinyitja a szemét, kimegy belőle az álom.

- Soha, öcsém, soha. A Kossuth apánk sose nem múlhat el.

- Hát kire szavazott kend, mikor követőt köllött választani? - kérdi Ferenc csöndesen. - A negyvennyócasra vagy a kormánypártira?

- Az más - mondja gögösen a hatökrös, és megáll egy pillanatra. Már a száján van, hogy azt mondja Ferencnek, „hatökör vagy te ahhoz öcsém”, de mégis meggondolja, mert ő is hallott már róla, hogy Ferenc gépet vett, és lehet, hogy kivakarózik még a szegénysorból. Hát csak ránéz Ferencre kevélyen. - Az más. A báró úr elszüveskedett hozzám, rá köllött szavalnom.

Ebben a többiek is igazat adnak neki. Akik meghallották, miről folyik a diéta.

Igen, az más, ők a báró úrra szavaztak, ki azért, mert kisüstöt kapott, ki azért, mert bérletet kapott, ki muszájból, ki ingyen barátságából, de azért az elve mindnyájának a negyvennyolc, mert az soha el nem múlhat. Egy ragyás ember, szólókapás, nagy negyvennyolc, de nincs neki szavazati joga, el is neveti magát:

- Úgy löhet, ha Kossuth apánk elszívösködött volna kendtökhöz, akkor ő rá is rá szavaztak volna.

Ezt lemarnák, mert ez rongyéletű, tán még az inge se az övé, azonban Ferenc megint megszólal. Megint csendes hangon, mert mikor mindenki lármázik, az hallatszik legjobban.

- Az se bizonyos. Töszöm, ha Kossuth apánk üzenne kentőknek, ahogy a nótájában van, elmönnének-e kentők?

- Hát el! - koppantotta le Mátyás az asztalra a poharat nekitüzesedve. S a nagy indulat megtaláltatta vele a kótát is. Rácsikordított a nótára:

Kossuth Lajos azt üzente...

Fölugráltak a belül ülők a lócákról, a kívül ülők hátrataszigálták a székeket, és állva énekeltek, ahogy az uraktól tanulták. Nem mindenki. A katonasapkás meg egy-két fiatal ülve maradtak, és félrehúzott szájjal hallgattak. De amikor a többiek odaértek, hogy „ha még egyszer azt üzeni”, akkor már ők se bírtak magukkal. Nem álltak föl, de együtt dúdoltak a többivel.

Ferenc is mondta velük, de már a nóta után következő nagy béke-koccintgatásból kihúzta magát. Akkor már őbenne is talpra állt az ördög. Elkiáltotta magát:

- Csakhogy Kossuth Lajos nem azt üzenné ám kentőknek, hogy osszunk földet!

Nem mondta ő ezt senkinek se, csak úgy mondta. A katonasapkás azonban elordította magát a másik oldalon:

- Ez is a báró kutyája!

Ferenc fölugrott. Elfehéredett, mint a vakart hal. Elővette a szék mögül a husángot.

- Ki mondta eztet?

- Én mondtam! - pattant föl a katonasapkás is. - Tégöd is a báró tart moslékkal. De majd kicserzünk a gazdáddal együtt!

A tölgydorong úgy csattant rá az asztalra, hogy meghasadt a vége. A Ferenc hangja nem orgonázott, hanem rekedten szólt, mint a tök szárduda.

- A szentségös Istenödet! Te mondtad?

Azzal keresztülvetette magát az asztalon a szoba közepére, fellökve üvegeket, poharakat.

Már akkor ott volt a legény is, a nadrágzsebben mind a két kezivel.

- Én mondtam. Mondom is.

A zsidóné belépett egy tálca feketekávéval.

- Jézus Mária! - sikoltotta el magát, mert megcsúszott valamin, és a földre szervírozta a feketét.

Az emberek rápisszegtek. Azt hitték, az asszony ijedtében sikoltott, és a két ember közé akarja magát vetni. Azt pedig nem szabad. Az ilyesmit csak nézni szabad, de akinek nincs köze hozzá, ne ártsa bele magát.

- Mönjön innen, tésasszony - tessékelték ki az asszonyt. Utóvégre is ő nem köri tag.

- No, majd nemsoká mondd, az anyád ne szült volna! - tágult a Ferenc orrlyuka. S a husángot bevágta a sarokba. Ha meg akar fojtani valakit az ember, van annyi tisztesség benne, hogy meztelen kezű embernek nem megy bottal.

Erre aztán a legény is eleresztette a bicskát, amit fél kézzel ki is nyitott már a nadrágzsebben.

- Ne bánts az anyám! Azt a tarka fejű szentjét az apádnak! - emelte föl a jobb karját.

Az ajtó nagyot reccsent, mintha nekivágódott volna valaki. Hát csak nem nyughat az a sózott farkú tyúk, a zsidóné!

- Be kell zárni! - kiáltott valaki, és mindenki az ajtót nézte, a két dühös ember is.

Az ajtó azonban kivágódott, és betámolygott rajta egy ember, sáros, lucskos, mint az ázott ürge. A túskebajuszú sógor, de igen betörülködve. Aki legközelebb állt hozzá, rászólt:

- No, kend is fölszentölte az ünnepöt!

- Föl - tántorgott az ember -, de nem én, hanem a víz. Kiöntött a tó a tanyábul, ehol-e. Gyertök be, hé... itt legalább mögszáradtok!

Mezítlábás öregasszony kattyogott be, a bal kezén egy inges kisgyerek, a jobb hóna alatt egy kacsa. Aztán egy fiatalasszony csizmában, a karján pólyás csecsemő, a szoknyáját egy bandzsál kislány fogta.

Az emberek megszelesedve ugráltak jobbra-balra, mormogtak, dörmögtek, káromkodtak, botjukat, kalapjukat keresve taszigálták egymást. Kossuth apánkkal és az elvi harccal senki se törődött már.

Ferenc fölugrott egy asztal tetejére.

- Embörök, ne szaladjunk szét, mint a mögkergültek. Ide hallgassanak!

Mindenki odafordult.

- Egyéb segítség nincs, minthogy át köll vágni a báró töltésit.

- Csakis! - nyújtogatta vizes nyakát a túskebajuszú, de aztán egyszerre lekapja a fejét. Megütötte a fülét a nagy csönd.

- A báróét? - döbrent föl elsőnek a hatökrű. - Hm. Örökös rabság!

- Vállalom - ütött a mellére Ferenc. - Én mindönt vállalok, csak egy-két ásós, csákányos embör tartson velem.

Az emberek azonban már duródtak kifelé az ajtón. Bolond lukból bolond szél fúj, nem érdemes azt hallgatni. Mert csak az idő telik vele. Mátyás ijedten rángatta a Ferenc lába szárát, azt hitte, a bortól zavarodott meg, esztelenül bajba keveri magát.

- Ferenc, Ferenc, ide hallgass!

Ferenc félreértette az öreget, és elhárította a lábától.

- Kend már nem arra való, Mátyás bácsi. Akad ott markosabb embör is. No, vállalod-e hé?

Ez már a katonasapkásnak szólt, aki egy üveg gazdátlan borral hűtögette a lángját. De még azt is letette, olyan nagy törvénytisztelő lett a Ferenc kérdésére. Igenis, ő majd kicserzi a bárót meg a csahosait, de olyan bolondot nem csinál, hogy nekimenjen a töltésnek, mert azt tilalmazza a törvény.

- Mingyárt gondoltam - nevette el magát Ferenc, és leszállt az asztról. A túskebajuszúnak ütött a vállára:

- No, gyöjjön kend, kend már ráér, mög kendnek már úgyis mindögy.

A túskebajuszú most nem azt mondta, hogy „csakis”, hanem azt, hogy nem úgy van az. Ő már nem törődik semmivel, de ha ő károsodott, károsodjon más is, az az igazság.

Még a rücskös ember legjobban föltalálta magát. Azt kérdezte, mennyi lesz a napszám.

- Hogyhogy a napszám?

- Én abbul élök. Neköm az parancsol, aki fizet, azért aztán ő a felelős, hogy mit parancsol.

- Röggel kap kend ötezer koronát. Csákánnyal, kapával szaladjon kend a töltésre, ahol a három nyárfa van. Én mög viszöm az ásót, mingyárt kérök a zsidónétul.

A zsidóné azonban magára zárta a szoba ajtaját. Ő se látni, se hallani nem akar semmit. Ő se ásót, se lapátot nem ad, ott van mind a kettő a szalmásistállóban, ha valaki elveszi, erről ő nem tehet.

Mátyás nyöszörögve szaladt Ferenc után, ameddig öreg lába bírta. De aztán, hogy elveszett szeme elől, hazakanyarodott a cuppogós földeken keresztül. Ijedt is volt, haragudott is, otthon fölverte az asszonyokat, és elejétől végig elkáromkodta nekik, hogy a Ferenc fejében nyilván minden szöglet megbomlott. Szüle sápítozott, Etel hallgatott, mint nagypénteken a harang, és egy kicsit pityergett is a sötétben. Kakasszókor kiszökött a tanyából, elbódorgott a tó felé, nézgelődött jobbra-balra a hajnal szökülésében, de nem látott senkit. Fáradtan leült egy hantra, s addig nézett bele a lábánál locsogó vízbe, míg megszunnyadt egy kicsit. Arra ébredt föl, hogy pörköli a nap az arcát, megdörzsölte a szemét, a víz egyarasznyit lehúzódot.

Ferenc átvágta a báró gátját. Ész nélkül szaladt haza tuskön-bokron keresztül.

Otthon már többet is tudtak. A báró barátja, a hatökrű fölverte a csendőröket. De mire azok föltáskálódtak, akkorra már a töltés át volt szakítva. A ragyás ember meglépett, de Ferencet lefógták, be is vitték egyenesen a városba. Szüle nagyon sajnálta, nem kívánta senki kárát, de nagyon meglepődött, mikor azt hallotta Mátyástól, hogy Ferenc nem kap többet két-három esztendőnél vagy még annyit se, mert ő tanúsítani fogja több szomszédal, hogy Ferenc részeg volt, azt se tudta, mit csinál.

De hogy másnap nem hallottak semmi hírt se, szüle mégis próbálgatta magában, hogy össze tudná-e még szedni az akasztott emberért való imádságot. Nagyon szép imádság volt, gyerekkorában sokat elmondta, mert akkor olyan betyáros világ volt, sok szép tanyai legényt kitétek a szárítófára a városi urak, de bizony annak nagy ideje már, s öregembernek szalajt az esze.

Szüle, hála Istennek, megcsalódott a reménységében. Egy hét múlva a városban a törvény házára is felhúzták a vörös lobogót, és Ferencet szabadon eresztették. Maga a báró úr járt érte közbe, aki mindig nagy barátja volt a szegény embernek. Ő mondta így Ferencnek, nagyon kérte a bocsánatot a kellemetlenségért, ő igazán nem tehet róla, hiszen neki is az a szándéka volt, ki is üzent az ispánjának, hogy vágassa át a töltést, ne a föld népe károsodjon, hanem ő. Szivarral is megkínálta Ferencet, de Ferencnek nem volt szivarozhatnékja. Megengedte neki, hogy akármikor löhet őzet az erdeiben, de Ferenc azt mondta, hogy nem él őzhússal. Nem akarna-e valami jó kis bérletet? Nem, Ferenc örül, ha a maga kis földjén meggyőzi a munkát. Utóvégre arra kérte, tegye meg neki azt a barátságot, kísérje el végig a nagyutcán, a sörházba, de Ferenc nem ért rá, a kaszárnyába kellett neki menni, mert cédulát kapott még a múlt hetekben, hogy vegye át a vitézségi érmeit.

Ferenc egyenesen Mátyásékhoz ment, mert gondolta, volt bennük annyi emberség, hogy Péterkét magukhoz vették. Péterke az Etel ölében hempergett s ahogy az apját meglátta, gurult elébe, mint a labda. De Márrika sebesebb volt, s megelőzte a köszöntéssel.

- Mit hozott a vásárbul, édosapám?

Márika egész héten hallotta, mikor az anyja azzal békítette Péterkét, hogy az édesapja majd hoz ám neki valamit a vásárból, és Márika azt hitte, neki is így kell kérdezni, mint Péterkének.

- Ezt-é, csöppeim - mondta Ferenc, előhúzza a zsebéből a kisezüstöt meg a nagyezüstöt, és a nagyot adta Márikának, a kicsit Péterkének, kor szerint. Péterke mindjárt beleharapott, mert azt hitte, ezüstpapirosos cukor, és ki is fejezte elégedetlenségét a hadi medáliával szemben, amelyet még meg se lehet enni. Márika ellenben kieszelte, hogy azt nyakba lehet akasztani és azért illedelmesen hálát adott érte:

- Köszönöm szépen, édesapám.

Ferenc úgy örült a szabadságnak, hogy figyelembe se vette a csacsogást, de Etel észrevette, és mivel lehajolt a tújeért, vörösebb lett, mint a fülében a kláris. És Mátyás is hallotta, hogy angyal szólt ki a gyerekből, és Mátyás reményeinek búzatáblája újra kizöldült, sőt már a fejét is hányta.

- Új borra - gondolta magában.

De hát új kenyérre se kellett várni, hogy Márikának jussa legyen Ferencet édesapjának szólítani.

Hogy miképpen került össze Ferenc Etellel, azt legérdemesebb meghallgatni a Mátyás előadásában. Kezdetben talán rövidebb volt ez az előadás és tisztán ténykörülményekre szorítkozott, az is lehet, hogy vékony folyású és akadozó erecske volt. De sokszor elmondatták Mátyással, és valahányszor elmondta, mindig nőtt egy kicsit, el is kanyargósodott, míg végre szép kerek tóvá állandósult, amely nemcsak a rideg történelmi eseményeket tükrözte vissza, hanem Mátyás kritikáját is történelmi eseményekről. Ez a kritika valószínűleg nem tárgyilagosabb, mint más történetíróké, viszont az események talán kevésbé vannak eltorzítva benne, mint az ideális alapon álló történetírásban. Legalább Mátyás azt mondja, egy órával se éltesse tovább az Úristen, ha nem a tiszta színigazat beszél.

- Hát azt nem lehetne mondani, hogy itten mifelénk valami különösebb garázdaságot csináltak volna a vörösök. Ők maguk, a katonák, vagy harmincan löhettek, az iskolába voltak bekvártélyozva, az lött vóna a dóguk, hogy a *szervöket* vigyázzák a demakráciás vonalon, de nappal leginkább csak az epörfák alatt heverésztek, kártyáztak, danoltak, különösen egy suszter vót köztük, hát az oly szépen danolt, hogy olyat még a vásárban is ritkaság hallani. Különösen mikor azt énekölte, hogy „Körösztyenyök, sírjatok”, hát csak úgy rösztetött bele az embörnek a szíve. Mög a misét is el tudta fütyülni az egészset, hallják. Mondtam is neki, hogy ha mán a suszterségbül nem tudott mögélgni, mért nem ment el inkább istória-árulónak vagy hangásznak, mert pikulázni is tudott, minek adta magát erre a pályára?

- Mátyás bácsi - felelgetött -, möghiggye, hogy elmöntem vóna én akárminek, de sérvést kaptam az olasz fronton, a Doberdőbe, oszt nem vagyok mán én azóta jó sömminek, hát beálltam katonának, itt mégiscsak a legnagyobb békességben vagyok.

- Nem tudom aztán, mi lött vele, löhet, hogy ez is lajtorján mönt a sírba, mert ez nem nagyon tudott szaladni se, de ezt az egyet nagyon tisztöltem, mert ez egy-két pipa dohányért csizmát, bocskort, papucsot, mindönt mögfódott, amit odavittünk hozzá.

Ölég az hozzá, hogy mink csak kidülöztünk a vöröseinkkel, mert se adóval nem sarcoltak bennünket, se a jószágot nem bántották.

Azért csak motoszkált énbennem az, hogy nem jól van ez így, miránk is majd sor kerülhet, mög a pénzüköt se szerettem, mert minél jobban mögfehérödött, annál kevesebbet adtak érte, mög el se akarták vönni. Fizetni mög mindönki azzal fizetött, hogy másforma nincs neki. Magam is

nádcsővekbe duggattam a régi bankókat, azokat mög beletapasztottam a ház hátuljában a falba. Hát csak sokat álmatlankodtam én emiatt, akkor se tudtam elaludni, mikor az eset történt, éppen Pétör-Pálra virradóra.

Ahogy hánykolódom az ágyba, löhetett úgy tizenegy óra felé, mert éppen beszolgált a Félkenyér-csillag az ablakon, eccör csak hallom, hogy verik az ajtót, a pitvarajtót. Mert ezöknek előtte sose csuggattunk mink sössmit, de miúta ez a mögkeverődött világ van, rátoljuk az ajtóra a závárt. No, mondom, a kutya nem ugat, akkor ez nem löhet idegön, csak az Etel löhet, mert így nyárára ü mindig ott hálál a tanyájában, jobban szömmel tarthatja a baromfit, mög a Rózával se köll nekik egymást kerülgetni, no, ha mán mög köll mondani. Hiszön tudják, milyen ez az asszonyféle.

- Mi lelt no, tán itt felejtöttél valamit? - szólok ki neki az ágybul. Möghallhatta, mert a szobaajtó nyitva vót éccakára, sarokra. De nem felel neköm az Etel, csak tovább veri az ajtót, mög nene, mintha Márika kaparászná is. Hát csak mán kimék, mögnézöm, mi van ezzel a mönyecskével.

Kinyitom az ajtót, hát nincs ott se Etel, se senki, csak a puli fekszik a földön, érzöm a lábammal. Bojszi ne, mondom neki, csak úgy csöndösen, mert gondolkozóba estem, mi lelheti az ebet. Ahogy a nevit mondom, elnyöszörödik, lehajolok hozzá, mögtapogatom, vizes lösz a kezem a szőritül, de mégse víz löhet ez, mert összeragad tőle az ujjam, szagolom, hát vér. Ejnye, ejnye, hát hun jártál? - verögetöm a nyakát. Mögnyalja az istenadta a kezemöt, de hát persze mondani nem tud sössmit, ugyan ü nyöszörög, de én nem értöm mög, mit. No, hozok neki egy kis vizet, mondok, kezdök tapogatódzni, hogy neki ne ütődjek valaminek, mert sötét vót istentelen, hát eccör csak hallom ám, hogy mögint verik az ajtót. Verik ám, de nem a mienköt, hanem az Etelét, de még tán nem is ököllet, mert nem úgy duhog. Á, csörög is, ez csak puskatus löhet.

- Nyitod-e mán, mönyecske? Mert az örmester úr már alig áll a lábán, olyan fekhethék.

Hú, aki fölmarkolta, nem csirkére éhöztek ezök, hanem asszonyhúusra! Mit csináljak, hova lögyek, tiblábolok, kapkodok, hol a söprút vöszöm a kezembe, hol a kaszát akasztom le a szögrül - mögálljatok, azt a keserves Ponciusát a Pilátustoknak - debizisten, odamöntem volna, lösz, ami lösz, de akkor egyszerre csak piff-paff, dirr-durr, piff-paff, dirr-durr, szöl ám a puska, de nagyon, de nem is egy, hanem három. Hát én úgy meglepödtem, hallják, azt se tudtam, mit csinállok, csak azt vöszöm észre, hogy nagyon töri a derekam valami. Odanyúlok, faág. Hát nem fölmásztam az ecötfára möglepetésömben? Onnan hallgatom oszt, hogy mögint nevetgéröznek mán. Az egyik akasztófárávaló danol, azon nevet a többi. Aztat danolja, hogy „kis ablakát mögveröm”, azzal zirr-zurr, csörömpöl az ablaküveg.

- Bemönjünk-e vagy te gyüssz ki, öszöm a szádöt?

Most mán az Etel szavát is hallani.

- Ne reszelődjőnek mán ott, hiszön föl se vagyok öltözve.

- Úgy szeretjük mink éppen - mögint röhögnek.

Nohát, itt mégiscsak szölni köll a Rózának. Mönjön, hozzon valahunnan segítségöt, addig kibírja az ajtó, az ablakon mög körösztvas van. Lecsusszanok a fäarul, bemék a szobába, lelköt verök az öregasszonyba, eredj hamar, szöljál a Ferencnek, neki puskája is van, mög lármázz föl mindönkit, akit érsz. Minek no? - mondja mérgeesen -, mért nem hagyja kend aludni az embört. Mögrázom oszt erősen, hát nem hallod, hogy piff-paff, dirr-durr? Nyargalj, de azonnal, de tüstént, mert az Etelre mingyárt rátörök az ajtót a katonák! Hát osztán, erős az, mint a kőfeszület, nem köll azt félteni. De az onokád is ott van, a Márika, nem értöd? Érti ü, azt

mondja, de borzasztó fél, hallom is, hogy vacog a foga, hull a puszkagolyó a sötétben, mőnjek én. Mőgharagudtam osztán kögyetlen, hogy hogy hagyhatnám én itt ilyenkor a tanyát, a lovak is itt vannak, a tehén is az istállóban, meg ő is itt van, hát csak nem hagyom itt egymagára? Erre osztán csakugyan föl is bátorkodott, a kezibe kapta az alsószoknyáját, és a nyakába vőtte a világot. Én mőg kiálltam az ereszet alá, ott ténfőrgtem egy darabig, de mikor hallottam, hogy röcsőg mán az ajtó, eccőrrre előntött a verejték. Jaj, szőgény asszony, szőgény asszony, mi lősz veled? Gondoltam én, hogy rájuk kiáltok, hagyják abba ezt az istentelenségőt, máshun is tanálnak asszonyt, mért éppen a mi Etelűnkre törték rá a kőré, de aztán csak főlértem ésszel, hogy nem jó lősz az, mert majd akkor engőm is agyonvernek, oszt egy kárbul lősz kettő, haszna mőg belűle senkinek. Uram, Teremtőm, tekints le ránk, nézegettem föl az égre, kezdött pirkadni, elindultam a főldekőn a világoasság irányába, hát eccőr csak zőrőg a roz, őssze is rőzzentem, hogy úgy magamba vőtam szállva, odatekintők, nyűl-e, róka-e, hát a Mária volt.

- Uramfia - vetők magamra körősztőt -, te vagy-e az, Mária lelkőm?

- Én vagyok, őregapám.

- Hát honnan kerűlsz te ide? Hát te nem voltál anyáddal a kis-tanyában?

- Ott voltam én. Csakhogy gyűttek a katonák, anyám főlkapott, oszt kitőt az ablakon, hogy szőljak őregapámnak.

- Melyik ablakon, te? Hiszön az ablakon vas van?

- De a kamraablakon, amelyik őregapámék felé néz, nincsen.

Látják, ilyen ritka szita mán a vénembőr eszeveleje. Úgy elfelejtőtem én a kamraablakot, mint epőrfa a virágot. Ha előbb eszőmbe jutott vőna, beszőlhattam volna Etelnek, hogy ne féljön, mert ébren vagyunk.

- Osztán anyáddal mi lőt, lelkőm? - kérdőm az onokámat.

- Hát ő, azt mondja, aztat mán nem tudja. No, mondok, ez eccőr kár, hogy olyan nagy derék asszony. Ha olyan hitványos vőna, mint őregszűléd, ő is kiférne az ablakon.

- Jaj, édős őregapám, de fázok - kulcsolja át a kislány a lábam szárát, csak akkor vőszőm észre, hogy egy ingbe van az istenadta. Ugyan magam is csak úgy vőtam, ahogy az ágybűl kiugrottam, oszt érzőtem, hogy nekőm is ugyancsak szűrik ám a ruhámat. Mert hiába vót Pétőr-Pál, így víz mellett akkor is csak híveses a hajnal, mőg a harmat is kezdött már verni bennűnkőt. Még jó, hogy a vázat mőgláttam, a madárijesztőt a búzában, mindjárt levőttem rula a rossz kis lajbit mőg a többi rongyokat, belecsavargattam a gyerőkőt, no, galambom, mőhetűnk mán.

De oly okos az a kislány, hallják, mint a tordal malac, Budára beillene bírónak, amőnnyi esze annak van magához való képest. Rám néz azzal a fekete szőmivel, oszt azt kérdi.

- Hová mőnűnk mostan, őregapám?

Én bizony tovább is csak tévelyőgtem vőna, mint vak légy az ablak közt, úgy mőg vőtam zavarodva még most is, de erre csak mőgálltam.

- Hát hova mőnjűnk, kisgyerők?

Azt mondja, gyerűnk „édős apámhoz”, mármint hogy Ferenchöz, mert akkoriban mán mindég úgy mondta. Ebbűl is kitűnik, hogy ki van ruházkodva ész dolgában, az én édősszűlém vót ilyen, hogy egyik szavam a másikba ne őltsem. Mert annak az vót a szavajárása, hogy aki tízig

nem ártatlan, húszig nem szép, harmincig nem erős, negyvenig nem okos, ötvenig nem gazdag, hatvanig nem szent, azután se lösz az.

Hát hun is hagytam el? Igön, hogy mönjünk Ferencékhöz. Hogyne mönnénk, mondom a gyerekeknek, hiszön én is odaindultam, csak elfelejtöttem, gyerünk no. Mög is indultunk osztán mind a ketten, ugyan úgy köll mondanom, hogy mind a hárman, mert a Bojszi is odavágódott hozzánk, alig vonszolta magát szögény pára. Egész el volt ütve a hátulsó fele, de azért csak fölkeresött bennünköt. Jó is vót, mert másképp nem gyöttünk vóna Rózának a nyomára, így mög ahogy a Ferenc búzájába beértünk, mindjárt mögvakkantotta. Ott térdepült szögény a körösztnél, mert Ferenc nem várta mög Pétör-Pált, a géphöz köllött neki alkalmazni magát, hogy möhessön vele, hát ú mán levágott néhány köröszot rozstot, oszt ott a Róza térdön állva, csak úgy ingvállba, alsószoknyába. Rákiáltok, hát te mit csinálsz? Int vissza az összetett kezivel mög a fejével, hogy imádkozik, hiszön hallhatom, hajnal harangoznak.

Én is mögálltam osztán, köröszöt is vetöttem, ugyan máskor is szoktam, de most el is szomorodtam, édös jó Istenöm, löhet ez a lélekváltság harangja is, szögény Etel tán mán nem is hallja.

Róza is ezt gondolhatta, mert könnyes vót a szöme, de csak nem mertük mondani, ő se, én se, inkább fölkerdeztem, hogy hát mit végzött, mire mönt, hun a segítség. Nem volt biz az sehun se, mert hun a kutyátul nem volt mersze bemönni a szomszédokhoz, hun mög nem löhetött beléjük lelköt verni. Ugyan egy olyan is vót, aki gyött vóna, fejszével, de azt mög a felesége nem engedte, hogy ne ártsa bele magát a más dolgába, mink is mit botrányoskodunk ilyesmi miatt, Etel se hal bele, amit más kibír, legalább, majd nem hordja olyan fönt az orrát. Mert tudják, úgy van ez, mint a régi öregök tartják, hogy csepűn csomót, tojasba szört, egyik asszonyba más asszony iránt való embörségöt ne keress.

- Hát Ferencnél jártál-e? - számoltatom oszt tovább Rózát.

Hogyne járt vóna, azt mondja, de csak utoljára, mert először ész nélkül a másik irányba szaladt, aztán oszt hogy mindenütt kikopott, Ferencnél is szöröncsét próbált, de ott mög nem jutott tovább a kerítésnél.

- Pedig Ferenc kutyát se tart - mondom.

- Azám, de ott a kerítésajtó - azt mondja Róza.

- Igaz is az, amit az a fene muszka olyanra csinált, hogy nem löhet kinyitni.

- De nemcsak az - mondja tovább Róza -, hanem még valami akadály is oda van húzva az ajtó elé, hogy be ne löhessön taszítani, sutú vagy mi a nehézség.

Sutú, sutú, szöget ütött a szó a fejembe. Nincs most szüret, hát mi a fenének cipekődhetött vóna azzal most Ferenc?

Mondom oszt szülének, hát az ablakot nem verte mög? Nem az udvarit, hanem amölyik mifelénk néz. Nem ám, úgy mög van ő ijedve még most is, hogy az eszibe se jutott neki. No, mondok, ne félj, még engöm látsz, kontyos, mert tudják, a szava is mingyárt möggyön az embörnek, mihelyest a napocska a szömibe süt, pedig mán akkor jócskán sütött. Mégiscsak szót köll érteni Ferencel, hozza azt a puskát, osztán szömbesüljönek velünk a betyárok, ha mernek.

Odaérünk a kerítéshez, csakugyan oda van húzva a sutú. Ejnye, ejnye, mi történhetött itt is? Mögyünk az ablakhoz, hát le van eresztve a firhang, nem löhet belátni. Hú, a kirelázumát ennek a világnak, én már akkor kezdem pödzeni a tényvalót, mint agárkutya a nyulat. Mögkocogtattam az ablakot csak úgy az ujjam bütykivel. Nem ügyít rá sönki. Mögcsapom két

ujjal. Sönki. Ütöm az öklömmel az ablakfát, háromszor. Möglebben a firhang sarka. Néz ki Ferenc pislogva.

- Mink vagyunk - mondom jó főnyszóval.

Ferenc mögrázza az ujját, hogy ne kiabáljak, aztán int a fejével, hogy kerüljünk az ajtóra, osztán gyün kifelé, hallani is mán, ahogy nyikorog a konyhaajtó. De a firhang úgy maradt fölakadva, odaszorítom a szömöm az üvegre, elnevetöm magam.

- Hát kend? - csudálkozik rám Róza -, tán az angyalát látja?

No, majd nevetsz te is mingyárt, gyerünk hamar, ott fehérlik mán Ferenc a kerítésnél.

- No - mondom -, tudod már a peteköt, ugye?

- Tudom - azt mondja.

- Itt az Etel?

- Itt - azt mondja.

- Régön?

- Ölég rég - azt mondja.

- Hát hogy szabadult mög?

- Hát úgy, hogy elővette a lúgos fazekat, hirtelen kinyitotta az ajtót, szömön öntötte lúggal a katonákat, osztán még azok a szömük világát keresték, ide szaladt.

- Jól tötte - mondom -, hála legyen az Istennek. Hát nem gyön még haza? Nem lösz itt most mán sömmi baj se.

- Nem - azt mondja Ferenc -, ne bántsák kendtök, éppen most aludt el, hadd pihenje ki szögény az ijedtségöt.

- Nono - mondok.

Osztán elgyüttünk haza, persze tárva-nyitva mindön, de ögyéb kár nincs, mint hogy az ajtó meghasadozott, mög hogy a lúgos fazék cserepekben van a földön.

- Vigyétök mán azt az ebet - mondok -, mög ne nyalja.

Mert amönnyi esze van az ilyen oktalan állatnak, a lúgot is mögnyalná örömiben. Ugyan neköm se köllött vóna hozzá nagy biztatás, olyan örömbé vótam, hogy így ránk tekintött az a nagyon jó Isten.

Hát ez így vót, embörök. Róza is tanúsíthatja.

Hát ami Rózát illeti, szüle ilyenkor megcsippenti két ujjal az alsó szája szélét, és egy csöpp savanyúsággal úgy mondja ki az ítéletet, hogy „ez így igaz, kiki beleharapott az almába”. Ez egy kicsit homályos beszéd, de csak a tudatlanok szemében, Mátyás értelmes ember, ennélfogva megvédi az almába harapottakat azzal, hogy „ha tej nem volna, nem önnénk túrós rétest”. Etelnek nevetésre hasad a szája, és eldugja a fejét a Ferenc háta mögé, Ferenc pedig mosolyog csöndesen, és ha mond valamit, akkor azt mondja, hogy „holtig embör az embör”.

Második kötet

A fiatalok tavaszig hit nélkül éltek együtt, mert a tisztelendő úr is azt mondta nekik meg a kapitánysági anyakönyvvezető is, hogy a holtta nyilvánítási eljárás lefolytatása előtt nincs esküvő. Márpedig az olyan folyó, hogy hol előrefolyik, hol vissza, ha meggondolja magát, meg is áll. Ebben az időben meg különösen úgy állt a dolog, hogy aki életben ki tudott várni egy holtta nyilvánítási eljárást, arról ki lehetett nyilvánítani, hogy ritka szerencsés ember. Egy darabig hatóság se volt, a komenisták kiverték a kerekeket az ország órájából, azóta jöttek az okosok, hozták a mindenféle új kerekeket, de az egyik hátraforgott, a másik előre, egyszer egymásba akadtak, máskor megálltak, amire az egyik azt mondta, hogy emígy, arra a másik azt mondta, hogy amúgy, sose tudhatta az ember, hogy áll az idő.

- Csak abban egyek ezek mind, akárminek hívják őket, hogy a pénzre mind azt mondják, ide vele - keseregte Mátyás, aki nagyon sokallta már a bélyegkötségeket. Tudni való, hogy Rókus meghalt, mert ha élne, akkor vagy hazajött volna, vagy üzent volna, vagy levelet írt volna, hiszen most már a posta is jár, de meg Ferenc az élő tanú rá, hogy Rókust már magához szólította az Úristen, hát minek arrul az írás. Mátyás szentül meg volt róla győződve, hogy ez az egész kitalálás csak a bélyegek miatt van, és hiába magyarázta neki Ferenc, hogy mire kell az a holtta-nyilvánítás, Mátyás nem adta meg magát. Igen, ha a holtta-nyilvánítással föl lehetne a fiát támasztani, akkor megértené, de a bélyeget még akkor is sokallná. Éppen elég ember meghalt a forradalom óta bélyeg nélkül, hát akkor minek a bélyeg arra, aki a háborúban halt meg, nem is itthon, hanem ide tán száz mérföldre is, azt se lehet tudni, hogy hol?

A sok bélyegtelen hamar halálra is tudott kádenciát Mátyás.

- Esendő lőtt az embör; mint a potyókaszilva, osztán annak is mindögy, ki rázza a fát, ű csak hullik. Ugyan nem kár érte. Nem a potyókaszilváért, hanem az embörért. Isten rëndölése, hogy ritkuljon az embör, mert úgyse tud egymástól élni. Minköt nem bánt sönki, mert mink se bántottunk sönkit.

Mátyás okos ember volt, volt a szavának keze-lába, de hát az okos embert is csak megveri a jégeső, ha házon kívül éri. Mátyás bajba keveredett mint komenista. Úgy kezdődött a dolog, hogy a szövetkezeti boltosné kifogyott a sóból. Bement érte a városba, de ott se kapott. A boltokban azt mondták neki, hogy menjen a sópajtába, eztán csak ott lehet söt kapni, a zsidók nem kereskedhetnek vele, mert zsidónak nem ád az állam. A boltosné elment a sópajtába, de onnan meg azzal utasították el a sötiszt urak, hogy üres a pajta, új söt nem kapni, mert a sóbányákba beült az ellenség, a régi söt meg mind összevásárolták a zsidók. De hát ügyes asszony a boltosné, érti szóval is, kenővel is, addig lóttott-futott, hogy kapott söt mind a két helyrül. Közben aztán jól körül is nézett a világban, és mikor hazaért, az volt az első dolga, hogy átszaladt a kocsmárosnéhoz.

- Szomszédasszony, nagy baj van. A városban nagyon egzecéroztatják a zsidókat.

- Az az ű bajuk - vont vállat a kocsmárosné.

- A zsidó bótok ablaka mind be van verve, mán mög se csináltatják, azt mondják, nem érdemös, mert úgyis csak behajigálják. A zsidó vendégfogadókból mög mind kihajigálják a vendégöt.

A kocsmárosné csak a fejét csóválta. Mért van az, hogy a városi embereknek olyan sokszor elveszi az Isten az esztét? Ezt a boltosné se tudta. Megkávéztak szépen barátságban, és nézték az ablakból, hogy a tanítókisasszony ágyát hogy rakták a kocsira. A jövő héten lesz az esküvője a postással, itthagya az iskolát.

Harmadnapra valami iparosféle ember állított be a kocsmárosnéhoz, az arca olyan ismerősnek látszott, de meg különösen a falába. Szilvóriumot kért, kapott is, benyakalt három pohárral. Nagyon barátságos lett tőle, aztán likőrt kért, a kocsmárosné azzal nem szolgálhatott, neki csak paraszt vendégek szoktak lenni, azoknak a gyomra pedig nem állja a likőrt. Az iparosféle úgy nézett, mint a vasvilla, ráordított a kocsmárosnéra, hogy ne becsmérelje a magyarokat, még a széket is ráfogta. Az asszony ijedtében lebújt a söntés alá, mire fölemelte a fejét, akkorára a vendég meglépett, de a szilvórium árát elfelejtette az asztalon hagyni. Az asszony utánaaszaladt, de már nem látta semerre se, hát nem tehetett mást, mint hogy három pohárra való gabonapálinkát öntött a szilvóriumos üvegbe. Egy csöppet se többet, de hát aki megissza, annak mindegy, azt meg senki se kívánhatja egy szegény özvegyasszonytól, hogy ő károsodjon.

Délután átszaladt a boltosné a kocsmárosnéhoz. Alig pihegett, olyan ijedt volt, mégis azon kezdte, hogy nem akarja megijeszteni a szomszédasszonyt, de jobb félni, mint megijedni, hát azért csak megmondja. Egy iparosféle járt nála, szivart kért, de nem vett, azt mondta, hogy a rövid szivar csak a parasztnak való, mert az is olyan büdös, mint ő, meg azt is mondta, hogy még a héten zsidóvért iszik, és nagyon iderázta az öklét, a kocsmára felé. Hát ő, a boltosné azt tartja ugyan, hogy amelyik kutya nagyon ugat, az nem harap, de azért semmit se lehet tudni a mai világban, sok mindenfélét hall az ember. Hanem gondolt ő valamit. Emlékszik-e még a szomszédasszony arra a plakátra, amit akkor hozott öneki a városból, mikor a fölfordulások kezdődtek?

A kocsmárosné nem emlékezett.

- No, én emlékszők - mondta a boltosné. - Sohase tudom elfelejteni a hozzám való szívességét. El is töttem a plakátot emlékébe, mingyárt hozom is, ha neköm jót tött, most mán vögye hasznát a szomszédasszony is.

Át is hozta a plakátot, ki is ragasztották az ablakba, s a zsidóné kocsmája „*a nemzeti tanács védelme alá*” helyeztetett.

Ha nem lett volna olyan nagy munkaidő, és jártak volna a népek a körbe, akkor lett volna, aki felokosítja a zsidónét, hogy ez a divat már elmúlt, ne rakja a parazsat a saját fejére. De éppen hordás idején történt a dolog, ilyenkor akár a gomba megeheti a kör küszöbét, senki se ér rá taposni.

Harmadnap két csendőr vitte be a zsidónét, éppen vasárnap volt, jöttek ki az emberek a miséről, mikor a templom előtt elmentek vele. Nagy volt a zsidóság, ki nevetett, ki a fejét csóválta, a zsidóné a kendőjébe temette a fekete féketős fejét, annyira szégyellte magát.

Mátyás megszólította a csendőröket, ismerte őket személyesen, még régi világbeli emberek voltak.

- Hát maguk hova viszik a szomszédasszonyt?

- A városba.

- Mit tött?

- Kommunista volt.

Mátyást elfutotta a méreg. Azt hitte, azért fogták el a zsidónét, mert hamis volt a literje vagy valami efféle, ami megesik az ilyen nagy ipar-asszonynál. De hogy ez komenista lett volna? Mátyás hirtelen kiköpte, ami a nyelvén volt.

- Az is akasztófáravaló, aki ezt kitanálta!

Így lett Mátyás komenista, és ezért kellett neki törvényt állni, először életében. De nem fogták le, csak pecsétet küldtek neki, lopatták vele a napot vagy háromszor a városban, tanúkat hallgattak ki, és végre is kitisztázta magát. Már annyibul, hogy ő nem a csendőröket mondta akasztófárávalónak, hanem azt, aki kitanálta, hogy a zsidóné komenista, és ezt állja is, ha nyaka szakad is utána. Erre aztán Mátyást el is küldték, nincs semmi hiba, de egy hónap múlva megint kivitték neki a pecsétet. A becsületében megsértette ezt meg ezt. Mátyás a nevét se hallotta soha az illetőnek. Hát hogy lehet az? Az illető jeles ember, nagy hazafi, irtja a mételyt a tanyákon.

- No, hát akkor azért nem ösmeröm - vidult föl Mátyás -, mert én nem természetök birkát, nem fizeti mán ki magát a mai világban. Ugyan aki birkával foglalatokodik, attul se hallottam mostanában, hogy métöly esett volna a jószágjába.

De a bíró nem érte be ezzel, újra beidézte Mátyást, és szembesítette az illetővel. Mátyás egyszerre ráismert az illetőre. A falábú iparos-féle volt, az esernyőcsináló, aki most is csakolyan homályvörös volt, mint mikor a körben verte az asztalt, és tanította a népeket a komenizmusra. Mátyás elvtárs úrnak szólította, kezet nyújtott neki, és barátságosan kérdezte tőle:

- Hát maga mostan ezön a pályán van? Fölköszönt a komenizmussal?

Az esernyőcsináló nem adott kezet Mátyásnak, csak homályvörösből paprikavörös lett, és azt mondta a bírónak, hogy ez az ember vagy részeg, vagy félrebeszél.

Mátyás felfortyant. Vakítsa meg az Isten, aki hazudik. Ő ötven emberrel is tudja tanúsítani, hogy a körben ez az úr éltette a komenizmust, a tanyán a nevét se hallották azelőtt.

- Hiszön még szivarral is mögtraktált bennünket, kéröm szépen - tette hozzá szelídebben, mert ami igaz, igaz, és a barátságot el kell ismerni, ha elmúlt is.

Az esernyőcsinálónak is elfüstölt a dölyfössége. Úgy látja, hogy ez a jó ember összetéveszti valakivel, hiszen a bíró úr tudja, hogy ő kicsoda-micsoda, ő mindent kockára tett a szent célért. Mivel itt nyilvánosságos félreértés forog fönn, s ő nem akarja kárát senki becsületes magyarnak, nem kívánja ennek a jó embernek a megbüntetését.

- Jó magyarok közt nincs is szebb a békességnél - örült neki a bíró úr is, és megrázta a kezét Mátyásnak.

- Isten vele, Mátyás!

Mátyás köszönte a barátságot, és szépen vált meg az esernyőcsinálótól is, aki most már szintén kezet nyújtott neki.

- Áldja meg a magyarok Istene, öregem.

- Magának is adjon sok szöröncsét továbbra is.

Mátyás most is azt tartotta ugyan, hogy az esernyőcsináló akasztófárávaló, sőt most már még magasabb száraz fát se sajnált volna tőle, de ha a kezébe adták volna a kötelet, hogy „itt van, húzzad!”, akkor Mátyás azt mondta volna, hogy „húzza a görcs”. Nem, igazán nem haragudott az illetőre, hiszen élni mindenkinek kell, és mindenki olyan mesterségből él, amilyenhez ért.

Rájuk, a tanyaiakra most nagyon élhető világ volt. Jól ütött be a termés, és nagy ára volt mindennek. Szüle néha sopánkodott is, milyen kár, hogy régebben disznónak prédálták el a tököket. Most megsüt négyet-ötöt, hetipiacos napon berakja a kocsiderékba, beviszi a városba, s annyit kiárul belüle, hogy régi világban tehenet lehetett volna venni rajta. De hát minden pénzt megád az a városi nép, mert ennek a hasa az istene, no meg most ki is van éhezve nagyon. Azt

meg maga is sokallotta néha, amit tojásért, tejért fizettetett, úgy, mint a többi, mert attól félt, megint meglimitálják az árakat úgy, mint a háború alatt volt, mikor Mátyás inkább az árokba fordította a barackot, mint hogy ne annyit kérjen érte, amennyit ő akar. A tojással ezt mégse lehetne megtenni, mert a tyúkot télen csak etetni kell, nem úgy, mint a barackfát. De csak otthon, maguk közt csökkentette le szüle ennyire a barackfát, bent, a városi piacon, mikor egy kalapos nagysága rátámadt, hogy hogy van lelke annyit kérni egy kosár meggyért, mikor a fát se locsolni, se etetni nem kell, szüle rögtön megfelelt neki:

- Jaj, galambom, nagyon nehéz ám a möggyet leszödni a fáról.

El is mondta otthon, hogy hogy járt a városi nagyságával, még sajnálja is, mert látszott rajta, hogy hiába van kalapja, ritkán eszik jót. Mátyás felhúzta a vállát.

- Jaj, az így van, föl kerék, le kerék, mink mán öleget vótunk ostorhőgyösök, most mán próbálják úk is.

Csak azt nem tudták, hogy mit csináljanak a pénzzel. Mátyás belátta, hogy Ferencnek igaza van, a takaréokban magamagát megeszi a pénz, legjobban szeretett volna földet venni, de földet senki se adott el, így aztán téhenbe meg disznóba ölték a pénzt, no meg igaz, egy tajtékpipát is vett Mátyás, de sajnálta lébe hajtani, hát leginkább csak a gerendán tartotta.

Ferencnek még jobban szolgált a szerencse, többet nyert, mert többet is próbált. A gép majd az egész árát bekereste még az első nyáron, de Ferenc csak a részletet fizette, a többin kocsit, lovat vett, meg morzsológépet vásárolt, megint részletre. Nagy fordítást tett a telkivel is, a régi tőkét kihányta, a borszóló helyett csemegezőlőket ültetett, csemetekertet csinált, s azt mondta Mátyásnak, hogy megpróbálja a nemesített búzát is, a maga földjén is meg az Etelén is.

Mátyást nem lehetett ilyenre rávenni, de nem ellenkezett Ferencsel. Fiatal, hadd próbáljon, majd mire az ő feje tetején is összeér a nap a holddal, akkor ő is rájön, hogy járt utat a járatlanért nem érdemes elhagyni. Csak eggyel nem volt megelégedve Mátyás.

- Kár, hogy a földet nem lehet nyújtani, mint a rétest.

- Dehogyan lehet - mosolygott Ferenc.

- Ha csak a tóba nem mégy.

Mátyás ezt tréfából mondta, de Ferenc nagyon komolyan válaszolta rá, hogy éppen ő is azt akarja, csak előbb rendbe hozza a tanyáját.

- Röndben van az - vélte Mátyás. - Hiszön Etel már hajnalicskát is futtatott rá, ámbár én is Rózával tartok, hogy ha mán új is uradzik, a lopótök jobb lött volna, mert annak hasznát is lehet vönni.

Csakhogy Ferenc nem így gondolta a tanyarendezést. Új tanyát akar húzatni, padolt szobát bele kettőt, a tetejét cserépre venni, alá meg pincét rakatni. Mátyás gúnyosan kérdezte meg, hogy zongorát nem szándékozik venni Ferenc? Mert a *másik* bárónak az is van. Ugyan paraszt is volt olyan félreszaladt eszű, aki zongorát vett, lisztet tartani benne. Nem, Ferenc se nem báró, se nem másik félreszaladt eszű, nem hajigálja szét a pénzét arra, ami nem nekivaló, de tisztességes lakáshoz neki is jussa van, mint más istenteremtette embernek.

- Hát eddig is embör lakott tán a tanyádban, hé, nem nádi farkas? Mög az én tanyámban is embörök laknak tán? Mög a többiben is mind, itt a tó körül?

Ferenc szép szóval okosította Mátyást. Igen, hiszen ő nem mondja, a tatárok is ilyenekben laknak, azok is ilyenek. Csakhogy Amerikában a lova külön házban lakik a gazdaembernek, mint a tatárnak a papja.

- Haladni köll, Mátyás bácsi. Mondta Etel, hogy kend is zsebórát akar vönni, pedig kendnek az apja még csak az árnyékával mérte az időt.

Ez egy kicsit szíven találta Mátyást, mert nem lehetett ellene vetni semmit. Legfölbbe azt lehetett volna, hogy nem is ő akarja az órát, hanem szüle, mert azt mondja, hogy már mindenkinek van zsebórája a környéken, csak neki kell szégyellni magát a komaasszonyai előtt, hogy az ő urának még most sincs. De erre meg azt szóltá volna Ferenc, hogy lám, neki van igaza, mindenki haladni akar, hát Mátyás inkább elhallgatott.

Pár nap múlva azonban megint elővette Ferencet. Hallotta-e már azt, hogy most valami új módit találtak ki a pénzzel? Kosztoltatják, mint a sovány malacot. Ferenc elmosolyodott. Igen, hallotta.

Mátyás kivágta a tromfot.

- Azám, de én aztat hallottam a borbélynál, hogy te is kosztoltatod, abbul pézölsz.

Jól hallotta Mátyás, Ferenc nem is tagadja. A tanítókisasszony ura, a postatiszt jár neki keziire benne, ennyi, meg ennyi kamatot ád minden héten. A múlt héten ő maga hozta ki, láthatta is Mátyás. Az a kis keszeg ember, biciklin jött.

- Hiszön akkor azt mondtad, az a kertész, oltó szömeköt hozott.

- Hát nem hazudtam. Kertész is. Szömet is hozott, postás is, pézt is hozott.

- Osztán erről nem tudtál neköm szólni?

- Nem tudtam, hogy kend is haladni akar. No, majd ha megint itt lösz, szólok kendnek. A jövő hétön.

De a postás elmaradt a jövő hétről meg az utána valórul is. Ferenc bement a városba, de úgy jött vissza, mint aki vadalmába harapott. A postás meglépett, elvitte a kosztpénzeket, csak a tanítókisasszonyt hagyta itt várandós magával.

Mátyásnak kiszaladt a száján, hogy mégse jó a nagy haladás, de aztán nagyon megbánta. Mióta Ferenc összeadta magát a menyivel, azóta egy gazdaságnak számítanak mind a hárman. Ferenc munkálja az Etel földjét is, Mátyásnak is hasznára van, bérest is együtt tartanak. Úgy vette Mátyás, mintha ő is károsodott volna, s annyira odavolt, hogy még Ferencnek kellett vigasztalni. Kárán tanul az ember, majd megadja az Isten, kis daganatért nem vágatja le a kezét, akinek esze van.

- De legalább a sebös ujjadat ne mutogasd sönkinek - folytatta Mátyás a hasonlatot.

Nagyon szégyellte volna, ha valami szó éri Ferencet, és csorba esik a növekvő tekintélyén. De ettől nem kellett félni. Ferencnek nem volt szokása se a dicsekvés, se a panaszkodás, még Etel se vett volna észre rajta semmit. Mátyás azonban nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze Etelt, nem vezett-e oda az ő pénze is.

Nem, Etelnek az volt a legnagyobb szomorúsága, hogy Ferenc nem vegyítette össze a kettejük pénzét. Adott-vett Etel helyett, de elszámolt neki az utolsó krajcárig. Etelnek ez nagyon rosszul esett. Hiszen egy kenyéren vannak, ha Ferenc nem sok kárt tesz is a kenyérben - neki adta testét-lelkét, mire való idegent játszani a pénzével? Az annak a törvénye, hogy ami az emberé, az az emberé, és ami az asszonyé, az is az emberé. Etelnek kiégne a szeme, ha a világ megtudná, hogy őneki úgy számot ád az ura, mintha cselédje volna.

- Még nem vagyok urad, fiam - mondta rá ilyenkor Ferenc. - Akkor, nem mondom, közös szörzemény lösz mindön, amit mögád az Isten. De hát tudod, hogy ahhoz a halotti bizonylat köll.

Etelnek jobban fájt, hogy Ferenc ilyen vasfejű, mint az, hogy még mindig nem hites felesége, hát azt is nehezen várta már. Nem az emberek miatt, mert a tanyák közt az ilyenért nem vesznek ítéletbe senkit, ha amúgy jó erkölcsű. Hanem Etel azt várta, hogy ha meghitelenek, akkor talán más lesz Ferenc, bár nem tudta, mért hiszi ezt, és azt se tudta volna megmondani, miért kellene másnak lenni Ferencnek. Jó volt hozzá, mint a falat kenyér, soha egy adtát nem hallott tőle, a csillagokat rárakta volna, a városból soha üres kézzel nem jött, selyemkendőt hozott, függőt hozott, gesztenyét hozott, mézeskalácsot hozott, Márikát tán még jobban szerette, mint Péterkét, megsimogatta a haját, megveregette az arcát, trücsköm-prücskömnek nevezte - igen többet eljátszott vele, mint az anyjával, és ha be kell vallani, ez volt az, ami néha elszomorította az Etel szívét. Ezen úgy el-eltűnődött, ha dologidőben ebéd után feje alá tett kézzel lehevert a homokba, a szőlő hűvösébe, vagy ha magánosan nyújtódzott végig az ágyában - mert lakni nem költöztek még össze -, de bizony eszibe-eszibe vágódott kapálás vagy lúdtömés közben is. Ferenc övele nem szokott pajzánkodni, mint más ember a fiatal asszonnyal. Rókus hányszor megoldta a kötőjét hátulról, mikor ő a teknő mellett állt, meg ha ő a padlásra ment, elvette a létrát, aztán az ölében kapta le a padlás szájából, kukoricafosztáskor meg minduntalan a kezére kellett ütni a csutkával, annyit huncutkodott. A kezére is ütött, néha akkorákat, hogy elkáromkodta magát, és más asszonnyal vagy lánnyal kezdte el a csintalankodást. Ezt Etel nem bánta, örült is neki, ha Rókus békén hagyja - most már azt is tudja Etel, miért. Mióta Ferencet szereti, azóta tudja, hogy Rókust nem szerette, és csudálatos, azóta jut neki eszibe annyiszor, hogy hogy bomlott őerte az első ura. Ferenc nem ilyen, ez meg se csípte soha, Rókus akkorákat szorított rajta, hogy néha eljajdította magát. Rókusnak az is kedves szokása volt, hogy megszorította a nyakát, és úgy mondogatta neki, hogy „jaj, de szép vagy, öszöm a szádat” - igaz, hogy olyankor mindig volt benne egy kis ital. De Ferenc vízzel itta a bort, úgy se nagyon hajtogatta a poharat, és még sose mondta neki, hogy szép. Egyszer ő kérdezte tőle, mikor este az új függőkben átment hozzá, és rázta bennük a fejét, „szép vagyok?”, de Ferenc akkor is csak rábólintott, hogy „nagyon jól áll neköd az a piros kű, jó, hogy nem a kéket vöttem mög, pedig azt erőltette a boltos”. Mért van ez? Ilyen a természete ennek az embernek? Vagy megváltozik, hogyha a szentséget fölveszik? Ó, csak adná az Isten azt a halotti bizonylatot!

Etel csak magában kívánta ezt, hanem szüle annál többet ölte vele. Fönthangon.

- Meddig csúfolkodtok még?

- Cigányhitön öregszötök ti mög, fiam.

- No, nem jó vóna pénzön vött málén élni addég, még tiktöket mögszentöl a pap.

- Mégiscsak ösztökélnöd köllene azt az embört, hogy járjon utána annak az írásnak. Ne adja az Isten, de ha mög találnál halni, mint ilyen balkörmű mönyecske, rögtön elkárhoznál.

Ettől az egytől igazán nem fél, felelte Etel. Még a virágban tartott, minden vasárnap csokrot kötött a Mária-oltárra, azóta meg minden szombaton elimádkozza a loreтоми litániát. Különben a Szűz Anya is tudja, meg a tisztelendő úr is tudja, hogy az ő szívük olyan tiszta, mind a kettőjüké, mint az oltárterítő. Ferencet pedig nem kell ösztökélni, mert az a lábát lejárná azért az írásért, ha avval meg lehetne szerezni.

Halottak estéjén Ferenc átment Etelhez. Messziről látta, hogy a barkás ablakban gyertya ég.

- Hát ez? - kérdezte Etelt, aki olvasót morzsolgatott a kanapé sarkában.

- Rókusért égetöm.

Ferencnek bizony egészen kivágódott az eszéből, hogy ez a szokás. Akinek a sírjához nem lehet menni, azért otthon égetnek gyertyát. Keresztet vetett, de le se ült. Éppen csak benézett, de már megy is vissza. Átfázott a temetőben délután, Péterkét vezette ki az anyja sírjához, fáj a feje, lefekszik, ne is marassa Etel.

Alig ment el Ferenc, megverik az ablakot. Ki az? A kapitánysági kézbesítő. Mit akar? Nincs itt Ferenc? Éppen most ment el. No, akkor mén is hozzá, úgy látszik, elkerülték egymást, már délután is kereste, valami olyan sürgős idézés jött neki, hogy még álmából is fel kell érte kelteni.

Etel egyszerre elfelejtett halottat, gyertyát, olvasót, kapta a nagykendőjét, szaladt Ferenchez. No, mit hoztak? Ferenc maga se tudja, a kapitányságon mondják meg, reggel. Etelnek virágkék lesz a szeme. Tán a halotti bizonylat? Édes jó Istenem, ha az lenne! Ferenc nem hiszi, azt Mátyásnak vagy Etelnek kellene átvenni. Hát akkor mit gondol? Semmit se lehet tudni a mai világban. Annyi a szöges kerítés, észre se veszi az ember, mikor nekimegy, csak ha beszélítják érte. Etelnek elzöldül a szeme. Ezzel a két kezével fojtja meg, aki Ferencet bántja. Az eget betöri érte a homlokával. Ferenc csak mosolygott nyugodtan.

Másnap se ijedt meg, mikor kiderült, hogy milyen szöges kerítésnek ment neki. Biz az jó magas kerítés volt: a báró gátja. Most akarják lakoltatni a tógát átvágásáért. De nem kell félni, az ügyvéd úr vette kezébe a dolgot, a március tizenötödikés, nem lesz semmi baj se.

Nem is lett, húzták-halasztották a dolgot tavaszig. Mentő taraja lett volna Ferencnek elég, mert Etel meg Mátyás föllármázták az embereket. Hát csak nem hagyjátok elveszni, aki megszabadított benneteket a veszedelemtől? Nem, nem hagyják elveszni, nem engedjük a magunk közül valót! Ferencnek már nagy volt a tekintélye, gépes gazda volt, új tanyát épített, szavas ember volt, el lehetett menni a tanácsán, mindenki leteszi rá az esküt, hogy részeg volt. Még a hatökrű is verte a mellét. Nem olyan világ van most, hogy egy tisztességes gazdaembert elnyomhassanak az urak, csak azért, mert az csizmában jár. Nem Ferenc volt a bűnös, hanem az a mezítlábas csoze, a napszámos, ő is hitet tesz rá.

De hát Ferencsel nem lehetett beszélni. Ő már beismerte, hogy igenis ő vágta át a gátat, és se le nem hazudja, amit tett, se a más nyakába nem varrja. Megint csak a bárónak kellett közbenjárni. Ő karöltve akar haladni a gazdatársadalommal, és csak a gazdák érdekében lép föl követnek most a választásokon. Ha Ferenc megígéri neki, hogy az ő embere lesz, és gazdatársainál érte veti latba a szavát, akkor ő, itt a keze, elsimítja az egész ügyet. Ferenc azt mondta, hogy ha a báró ömellé áll, és nyélbe üti az ármentesítő társulatot, akkor ő is mellé áll.

A báró kezét adott, az arisztokrácia és a gazdatársadalom összekaronkozott és nagy áldomást ivott a serházban. Mátyásnak kettős örömnapja volt, mert a békeünnepen ő is ott ült, mégpedig a báró jobbján, eggyel előbb, mint a hatökrű, és mert a zsebében ott volt a halotti bizonylat, aznap kapta meg. Később Ferenc ki is vette a zsebéből, hogy valami baj ne érje azt is, mint ahogy Mátyást elérte a baj. Mátyás eddig csak sárga sert ivott, azt is csak úgy, ha más fizette, mert ő nem adott volna pénzt azért a keserű lötytyért, veszett volna meg, aki először jónak mondta. A báró azonban fekete sert parancsolt, az nagyon csúszott, mert olyan édes volt, mintha medvecukrot áztattak volna bele, de igen erős medvékből származhatott, mert csúnyán levágta Mátyást.

A báró autója vitte őket haza, Mátyásnak ez volt az első autókirándulása, de nem sok öröme telt benne. Nagyon ellenkezett a gyomra a fekete serrel. Amikor kiszálltak az ördögszekérből, a tanyadomb lábánál, Mátyás nemigen tudta, melyik a szénás lába, melyik a szalmás lába. Ferenc támogatni akarta, de Mátyásban mint bikavér fordult föl a medvecukorlé.

- E-eregy innen, á-állok én, mint a... Sion högye - mondta szilajon, és végigvágódott a papsajtok közt.

Így Ferenc egyedül ment föl a dombra, és mikor Etelt meglátta a pitvarajtóban, meglobogtatta a halotti bizonylatot.

- Möghoztam, Etel!

A nagy piros nap akkor ment le, messze-messze, túl a zsendülő mezőkön, a kopasz jegenyék fölött libegő ködfátyolba. Ferenc eltakarta a hátával a nagy égő ostyát, csak két szikrája látszott ki a két válla fölött.

- Mintha a napból lépett volna ki - rebbent meg az Etel szeme.

Két hét múlva megvolt az esküvő. Lakodalmat nem tartottak, mert már böjtös idő volt, az esküvőre is a felsőbb hatóságtól kért engedélyt a tisztelendő úr, tekintve a tekintendőket, és így csak három birkát vágatott Mátyás a komáknak, sógoroknak és a hozzájuk tartozó asszonyi felekezetnek. Messzi Gyurkát ugyan nem hívta senki, de azért ő is tette tiszteletét, és most mondta el azt a felköszöntőt, amelynek elmondása a múlt télen nyelvforgalmi akadályokba ütközött.

Midőn a szent Úristen a paradicsomban a házassági intézményt fundálta...

Nagyon szép szavalás volt, többen törülgették a szemüket, szüle pedig, ülven a vőlegény mellett, fősóhajtott:

- Istenem, ha ezt Rókus mögérhette volna.

- Bizony, ha mögérhette volna - nézett Ferenc maga elé.

Etel ránézett, de Ferenc már akkor a csősszel koccintott.

Vasárnap reggel volt, a harangszó is azt csöngette, de ha kivennék a harangnak a nyelvét, vagy ha a harangot megint behívnák katonának, hogy mint ágyú hirdesse a jó Isten dicsőségét, akkor is vasárnap volna, és azt megérezné minden teremtettt állat, sőt megérezné még az aranyszemű homok is a kocsuiúton. Igen, ez így van, akár tudjuk, hogy miért van így, akár nem tudjuk. A homokban az aranyszemek olyan vidáman csillognak, mintha eszükbe jutna, hogy ők magas hegyek voltak valamikor, fehér sapkát viseltek, karácsonyfát termettek, és pataküzeneteket küldözgettek a vén tengernek - hétköznapi nem lehet ilyen játékos gondolatuk a homokoknak, mert akkor az nekik a dolguk, hogy csikorogtassák a kocsikerekeket. Vasárnap azonban nem járnak kocsik, ennél fogva az ökörfarkkóró-virágok sárga és katángok kék pohara is sokkal bátrabban ringatja az égi harmatokat, mint máskor, mert nem félnek attól, hogy fütyörésző ostoros fiúk elcsapkodják a fejüket. Az akácok és jegenyék is lefürdötték magukról a szombat porát, és levelük szelíd reszketésével rebegik a szarkáknak és gébicseknek, hogy tessék, most nézzetek meg minket, és mondjátok meg lélekre, hogy nem jobb ringatódzás esik-e a mi karjainkon, mint azoknak a kényes városi fáknak az olvasott levelű gallyán, akikre még nappal is bakter vigyáz? Természetesen a szarkák és gébicsek is ünneplőruhába vannak öltözve, s lehet, hogy ünnepi érzések töltik el azon puha és kemény hátú bogarakat is, amelyek a szarkák és gébicsek eledelül rendeltettek. Mindenki úgy ünnepel, ahogy tud, és például a legyek úgy vasárnapoznak, hogy hegyesebbre köszörülnek a bajonétjukat, mint máskor, és mélyebben eresztik az olyan keresztény ember bőrébe, aki még akkor is az ágyban lustálkodik, mikor már elsőt harangoznak nyolcórás misére.

Igen, Etel ugyan még a szoknyáját is ráakasztotta a befirhangozott ablakra, de a napsugarak átnyilazzák a tintokot, a vásznat és a rózsás kartont, és a legyek egészen jól odatájékoznak a Ferenc fejére. Ott is szállhatnának a hajára, vagy ha a simát szeretik, az este borotvált állára, de

ők kikeresik, ahol a két sűrű szemöldöke összeér, és ott döfködik az álomban összehúzott ráncokat, mintha azt szeretnék tudni, hogy mi van azok mögött.

Ezt Etel is szeretné tudni, aki már rég fõn van, tisztára söpört udvart, konyhát és tisztaszobát, megittatta a jószágot, adott szemet és vizet a fürjecskének, aki már csak az ereszet alól, a kalickából nézi a vetést, és honvágyát talán enyhíti az a tudat, hogy az ő nyakát már nem fogja elvágni a kasza, mint a szabadság gyönyöreit élvezõ rokonaiét. Etel már a gyerekeket is ünneplõbe öltöztette, útnak indította õket a templomba, utána is nézett a két tipegõ kis csirkének a dülõkanyarulatig, most ül az ágy szélén, ingvállban, elrezzenti Ferenc homlokáról a legyeket, és letörli róla a verejtéket.

Ferenc állja a légyszûrást, de a kendõsimogatásra kipattan a szeme, és ijedten néz körül a félhomályban.

- Mit álmódott az én édõs uram? - hajol fölé Etel.

- Én? - kérdi Ferenc, ami elég különös kérdés, mert csak ketten vannak a szobában, de mégse egészen szokatlan, mert az ember rendesen ezt feleli az olyan kérdésre, amelyre meg kell gondolni a választ.

- Nem is az öreg kántor - csap rá Etel a Ferenc vállára, ahogy meg is érdemli, de aztán engesztelésül ott felejtí a kezít. - Hát ki az én édõs uram?

Ferenc már rendben van, mert mosolyog, és azt feleli, hogy nem álmódott õ semmit az égvilágon.

- Pedig nagyon nyõszõrgõtt - mondja Etel, aztán világosságot csinál a szobában, és lekuporodik a sublót elé, tisztát szedni ki Ferencnek. Ferenc nagyon sötéten néz, az asszonyt nézi, de nem az asszonyt láthatja, mert ahhoz nem kell úgy kitágulni a szeme bogarának, így nagyon messzire néz az ember, száz meg ezer mérfõldre - de mire az asszony helyrecsikorgatja a fiókot, akkorára Ferencnek már jó a kedve.

- Úgy nézõm, melegük lesz máma a cigánygyerõkõknek.

- Nem is võttem ki a nyakravalót, szép az én édõs uram anélkül is - mondja Etel, s leteszi az ágyra a tiszta ruhát, és félreszegi a fehér nyakát, mint a magakelletõ galamb. - Fõlkel mán? Kimõnnek?

- Mindõgy - ül föl Ferenc az ágyban. - Én is kimõhetek. Vagy idebe készítõttél mán mosdót?

Akkorára már Etel kint is van az ereszet alatt, és az ajtófélfának vetve a vállát, eljátszogat a futóbab piros virágjával, amely akkor mereszkedik szembe a nappal, mikor a hajnalicskák már behunyják a szemüket. Az esküvõ nem változtatta meg Ferencet, ma is csakolyan szemérmes, mint a szûz lány, de Etelnek már nincs fejtõrése emiatt. Csakugyan ez neki a természete, és Etel így szereti, ahogy van. Ő a piros babvirág, Ferenc meg a hajnalicska, aki többet van becsukódva, mint kinyílva. Nemcsak ebben, másban is. Nem mindig lehet belelátni, olyan, mint a tanyai kút, hol mélyen jár benne a víz, hol magasan.

A kendermagos jérce fõlrepül a kút kávjára, és lesi a fél szemével, hogy a fehér kakas utánaszáll-e. Etel elmosolyodik. Na, ezt megkérdezi Ferencetõl, hogy utánamenne-e neki a kútba? Ugyan Ferenc erre is csak mosolyog azzal a piros szájjával, tudja elõre.

A fehér kakas csakugyan utánaszõkken a jércének. Etel odaszalad, és lehessenti õket a tenyerével. Menjetek kis bolondok, hiszen beleestek a kútba, a múltkor is belefûlt egy pulykafiók. Mondta is Ferenc, hogy jövõ ilyenkorra majd nem fuldosnak már, mert akkorra artézi kutat fûrat, ha az Isten megsegíti. Mátyásnak, mert éppen ott járt náluk a szelelõrostáért, tátva

maradt a szája. Artézi kutat, ide? Olyant, mint a kapitánysági malom udvarában van? Éppen olyant, de malmot is hozzá, csakhogy azt már nem olyant, hanem különbet. El is magyarázza, hogy milyennek gondolja, azt hiszi, tíz esztendő alatt kifizeti magát, pénzt ad az öreg takaréknak, rátáblázza az ő földjére meg az Etelére. Mátyás azt mondja, ha már malmos akar lenni Ferenc, vegye meg a szélmolnár malmát, az most eladó, a népek meg nagyon oda vannak szokva. Éppen azért adja el a molnár, mert ő már kigazdult a malomból, és rájött, hogy öneki tudólötyögése van, annak meg nem jót tesz a lisztpor. Bemén lakni a városba. De Ferenc azt vetette ellen, hogy a népek oda szoknak, ahol jobbat kapnak, és ő megmutatja, hogy az ő malma egy esztendőben többet keres, mint a szélmalom tíz év alatt. Mátyás csavargatta a nyakát, hogy Ferencnek nagyon nyughatatlan elméje van, és sose volt jó az a nagy sietség, amire Ferenc azt felelte, hogy nagyon kell annak sietni, aki utol akarja magát érni, mink pedig nagyon el vagyunk maradva. Mátyás azt kérdezte, hogy mitől vagyunk elmaradva. Van mit enni-inni, hála Istennek, soha még ennyi szalonna rá nem avasodott a szegény emberre. Ferenc azt vágta neki, hogy éppen az a baj, minek egyen az ember avas szalonnát, mikor nem kénytelen vele? Mátyás ezen fölfortyant, hogy mit hányja-veti magát Ferenc, mint a polturás malac garasos kötélén, mikor ő is csak avas szalonnán nevelődött fel, nem pástétomon, és hogy meg nem foghatja; hol szedte föl Ferenc ezeket az úri tempókat. Hiszen látja ő, hogy mások is megfordultak a háborúban, nyomot is hagyott rajtuk, mert aki üsttel bánik, lehetetlen, hogy be ne kormozódják, de azért egyik se olyan telhetetlen az újításokban, mint Ferenc. Ezeknek a mai fiataloknak mind nagyobb a füstjük, mint a sültjük, s mindennek a bajuszát ők akarják pödörni, pedig sose jó az, ha a borjú akarja az ökröt vezetni.

De azért akárhogy kárpálta Mátyás Ferencet, mikor maguk közt voltak, ő is azon volt, hogy a körben Ferencet tegyék meg elnöknek, mikor a zsidóné kiszabadult, és a kocsmajátórul levették a lakatot. Meg is tették, örült is neki Mátyás nagyon, bár azt nem hagyta helyben, hogy Ferenc, mint köri elnök, mindjárt deputációt vezetett a polgármester úrhoz az iskola iránt, és a követet, a bárót is egyre azért szutyongatta, hogy csináltassák meg az iskolát, és adjanak bele tanítót, mert másképp a gyerekek vadon nőnek fel, mint a szarkafiók. Mátyás sose volt nagy barátja az iskolának, mert éppen akkor kívánta be a gyereket, mikor már hasznát lehetne venni a ház körül. Most már alig lehet pulykapasztort meg bojtárgyereket kapni, nem úgy, mint az ő idejében, pedig írni-olvasni akkor is megtanultak. Ő maga, Mátyás is iskolázott ember, abban az időben egy búcsúelőjáró volt a tanító; télen, mikor nem lehetett zárandoklatokat vezetni, egy kosár almáért vagy egy szakajtó dióért minden gyereket rátanított a betűre, kivéve az ipszilont, mert az nem magyar betű, úgyhogy Mátyás is mindig Mátásnak írta magát, ha rákénytelenedett, hogy a markába vegye a tollat. Mátyás ki is mondta, hogy Ferenc sokkal jobban tette volna, ha az adó leszállítására sarkallta volna az urakat, és megmondta volna nekik, hogy istentelenül húzza a fakó a szegény embert. Ebben más köri tagok is egyetértettek Mátyással, de Ferenc azzal torkolta le őket, hogy a fakónak muszáj húzni, mert a fakót is húzzák, és a szegény ember soha ilyen könnyen nem fizette még a porciót, mint most.

Etel sokat hallotta, de nem sokat értette ezeket az ortályoskodásokat, amikbe ő soha bele nem szólt, mert asszonyoknak nem való az emberek dolgába avatkozni. De nagyon szerette hallgatni, mikor így osztozkodtak egymással, Mátyás hol dörögve, hol pattogva és szaporázva az adtát, Ferenc pedig csöndes szóval, mosolyogva, ahogy ő szokta. Etel csak annyit tudott, hogy a világon senkinek sincs olyan ura, mint neki, jó is, szép is, okos is, mindenféleképpen eleje az embereknek, akit ő meg se tud elegendőképpen köszönni az Istennek.

- Etel! - szólt ki Ferenc az ablakon. Nem volt a hangjában se parancs, se türelmetlenség, az asszony mégis úgy ugrott, mint a szikra.

Ferenc megmosakodva, ünneplőcsizmában, nadrágban, szép fehér ingben lovaglóformán ült a szoba közepére tett karszékben.

- Lőhet mán, lelköm - hajtotta le a fejét, mint az engedelmes gyerek.

Etel elővette a tükrösből a fésűt meg a faolajas üveget. Ez volt a legnagyobb vasárnapi öröme, megfésülni az urát. Még otthon volt, az öreg tanyán, Mátyás minden fertályesztendőben övele nyíratta meg a szemöldökét, ami okvetlenül megkívánta az ollót, mivel Mátyás olyan szép nagy szemöldököt viselt, hogy a mostani fűróval ültetett bajuszú fiatalok közül négyen is kiruházkodhatnának belőle. A szemöldöknyírás valaha a szüle tisztje volt, de mióta pápaszemre szorult Róza, és abban is hol volt üveg, hol nem, azóta le kellett neki köszönni, mert hol létrásra hagyta a Mátyástól szemöldök gyanánt hordott keféket, hol a bőrből is hozzácsípett egy darabot. Szülének zokon esett a leköszönés, Etel pedig nem örült az új hivatalnak, és mindig egy kis utálkozással engedelmeskedett. A Ferenc haja nemigen volt hollófekeőbb a Mátyás fehér szeme bozontjánál, és azt se lehet mondani, hogy a bársonnyal vetekedett volna a fogása, mert biz az csakolyan volt, amint a többi kintvaló emberé, és nyíráskor az alá se terített selyemlepedőt a borbély. De azért Etel inkább a lelke üdvösségét adta volna oda, mint hogy ne ő dörgölje be vasárnaponként a vasderes üstököt és ne csinálja meg a választékot a bal halántékon, külön is lesimogatván a tenyerével az akaratosan fölperdülő, vékonyra száradt fehér szálakat. Ferenc először csak nevetett, hogy nem Péterke ő, s ha hat nap meg tud fésülni maga is, a hetedikén se kell neki gyámol, de aztán csak megadta magát az Etel bolondságának, mulassa magát vele, ha öröme telik benne.

- Mikor fésülték így utoljára az én édös uramat? - próbálgatta nagy komolyan a választékot.

- Mikor? Hát mikor a borbély az esküvőnkre fésült.

- Nem így értöm, no. Hanem hogy asszonykéz mikor bujkált így a hajában?

- Hát bizony már annak is huszon-sok esztendeje. Szögény édösanyám mikor utoljára mögfésült, ha fésült. Nem emlékszők én már arra.

Etel hátralép, és összehúzott szemmel vizsgálódik. Lehet, hogy a választékon töpreng, amely ma nem akar jól sikerülni, lehet, hogy nem azon. Megint előlről kezdi a fésülést.

- Hát ötet fésülgette-e így valaki? Valami muszka asszony? Mán Rókust kérdöm, szögényt.

Ferenc kedvetlenül megrántja a fejét. Egy kicsit elgondolkozik. Igen, volt úgy, hogy asszony fésülte Rókust.

Etel leteszi a fésűt, és a Ferenc vállára teszi a kezét. Komolyan beszél, egy csöppet rosszkedvűen.

- Erről még maga énnéköm sose beszélt. Igaz, hogy én se kérdöztem. Most úgy eszömbé jutott, magam se tudom, mirül. Hogy hogy is vót az ott a rabságba? Hogy csakugyan nem asszony nélkül vót?

- Kicsoda?

- Rókus.

A macska tudja már azt, ami elmúlt, nincs arról mit beszélni, meg Ferenc nem is nagyon emlékezett már rá, akkor se gondolt vele, sose ártotta magát a más dolgába. Egyszóval Ferencnek semmi kedve a tatár kocsmárosnéról beszélni. De Etel nem hágy neki békét. Igazán ott is csak úgy volt, mint itt? Ott se bírták ki az emberek asszony nélkül? És a hadiözvegyek ott is csak úgy éltek világukat, mint itt? Megmondhatja, mert ő már úgyis hallotta azt a históriát.

- Mőlyiket?
- A Rókusét.
- Ha hallottad, akkor úgyis tudod.
- Csakugyan vót neki asszonya?
- Csakugyan.
- Kocsmárosné?
- Az. Nagyon gazdag vót.
- Szömrevaló? Szép?
- A hóhér tudja. Amilyen legtöbb van. Olyan tatárné. Messziről gyött az oda Ázsiából, Fergana, úgy mondták a hazáját. Azt beszélte, száz tevéje is van ott az apjának, valami kámnak vagy minek mondta.
- Maga - az Etel marka erősen belekap a Ferenc hajába, pedig nem is akarja, nem tud róla -, maga is beszédes volt vele?
- Eccör elhívott hozzá Rókus. Vacsorára.
- Magának is teccött?

Ferenc nevet. Érzik rajta, hogy szívéből.

- A nehézségnek. Sovány kis görcs volt, szőrös szájú.
 - De észrevötte!
 - Muszáj vót. Mintha papmacskát övött vóna, oszt egy odaragadt vóna az orra alá.
- Etel is nevet. Lágyan csúsztatja a fésűt.
- Osztán az a Rókus, szögény, hogy bojtortjázkodott úgy bele?
 - Nem ő, az asszony esött utána őneki. Jól tartotta, pénzölte. Mőg, ahogy szüle szokta mondani, a nyavalya se egyforma. Löhet, hogy Rókus is szívelte.
 - Ölelgette? - vörösödik el Etel.

Azt Ferenc nem tudja, mert olyankor nem hívták oda. De Etel többet is szeretne tudni. Ott lakott, nála, az asszonynál?

Nem, csak kiszökdösött hozzá a táborból. Sokszor? Hát amennyiszer akart. Aki, pénzzel duggatta a strázsát, annak nem is nagyon kellett szöknö. És a többiek is? Azok is kiszökdöstek gyalázatoskodni? Igen, csárdába, teaházba, utcára, nézelödni, embert látni, kinek hogy kívánta a gusztusa. Ha egyébért nem, csak a menésért is kiszökik a rab ember. A kutya is egész nap elhívesöl az ólja mellett, de ha megkötik, mingyárt mehetnékje van.

- No, így jó - hagyja helyben Etel az ötször elbontott választékot hatodszorra. - Most mán egykettőre föltöszöm az ételt, osztán möhetünk.

És Etel, még fölteszi az ételt, és aprözza alá a fát, arra gondol, hogy így szeretné apróra vágni és tűzre rakni a világ minden rossz asszonyát. De magára is haragszik, amért olyan gyáva, és csak kerülgeti a forró kását. Bánja is ő, hogy mit csinált az a szegény Rókus a tatárnéjával, ő azt szerette volna megtudni, hogy Ferenc hogy s mint volt az asszonyokkal. De tudja, hogy soha-soha nem meri megkérdezni tőle, mert fél, hogy Ferenc megmondaná. Hiszen Ferenc abban is olyan különös, hogy sohase hazudik, és ha Ferenc kivallaná, hogy ő is csakolyan, mint

a többi ember - eh, nem jó erre gondolni, mert Etel előtt ilyenkor mindig elfeketedik a világ, és lám, most is a fa mellé vágott a kisbaltával, még jó, hogy csak éppen érte az ujját, hamar egy kis sót rá!

Ferenc ott várakozik a küszöbön, karján az Etel pünkösdi rózsás selyemkendője, kék fejkendője, kezében az imádságoskönyve meg az olvasója.

- Másodikat harangoznak!

- Mingyárt, mingyárt, édös uram - lelkenedik Etel, és nevet a kendőkre -, neköm még öltözködnöm is köll, hát észre se vette, hogy én még ingvállban vagyok!

Ferenc elmegy előre, menjen csak, Etel mindjárt utoléri. S ahogy összekapja magát, egy darabig szótlánul halad az ember után az aranyszemű homokon, megcsodálja benne a keskeny csizma nyomát, abba rakja a fehér atlaszcipőt, elnézi kifényesedő szemmel maga előtt a kemény lépésű lábat, a széles vállat, az elgondolkozva lehajtott fejet, amelyen fehér ezüst koszorúzza a bogárfeketét, és alig bír magával, hogy rá ne kiáltson boldogan és ujjongva: „Te, te!” De Etel tudja, hogy soha az életben nem fogja tegezni Ferencet, mert ő Etel nem méltó arra. Nem, még ha azt kívánna is tőle Ferenc, ugyan nem is kívánja, mert az nem volna rendes dolog.

- Édös uram!

Ferenc megfordul, szemmel láthatóan kedve telik az asszonyban, megfogja a bal kezét a jobb kezével, és ballagnak csöndesen a kocsiúton a szikravető napragyogásban. Etel boldog, hogy Ferenc fogja a kezét, és inkább levágná a fél karját, mint hogy azt mondaná neki, hogy ne morzsolgassa a megvágott kisujját. Ferenc pedig nem veszi észre se a fájós ujját, se a morzsolgatást.

Ferencéknél nem újság a sánta postakihordó asszony, akit jómódban hagyott az ura, mikor bevonult katonának. De hogy aztán vissza nem jött, az özvegy bánatában összeszokott az itallal, rossz életre is adta magát, elkutyázkodta a vagyonát is meg a fél lábát is, elméjében is meghibbant egy kicsit, mit tehetett mást, szegény feje, beszegődött levélhordónak, mert féllábú asszonynak mi egyéb hasznát lehetne venni? Itt estig úgyse érnek rá levelet olvasni, ahol foglalkoznak is ilyesmivel, s akkorára az öreg bicebóca vagy elvégezte a kézbesítést, vagy nem. Ha nem, az még jobb volt, mert akkor másnap is akadt neki foglalatossága, s a hivatali ténykedés folytán megszabadult a postakert locsolásától, ami szintén az ő ügykörébe tartozott.

Ferencnek rendszeren gépárjegyzékeket meg magárjegyzékeket hordott a posta, amik nagyon alkalmasak voltak arra, hogy Péterke Mária kalauzolásával fogalmat szerezzen a technika diadaláról, és behatoljon az okszerű rózsatenyésztés illusztrált titkaiba. Ezúttal azonban a bicebóca olyan küldeménnyel volt terhelve, hogy elhaladtában a Mátyásék tanyája mellett érdemesnek találta megkiáltani szülét, aki éppen az utolsó meszelővonásokat eszközölte a tanya végében, nem kímélvén a meszet a szakértőtől sem. A szakértő alatt természetesen a Bojszi értendő, aki bolhászkodni éppen oda feküdt a létra alá, amelyen szüle ágaskodott, és mindig olyankor nézett föl, amikor szüle éppen kicsapta a meszelőt. A Bojszi azonban nem zavartatta magát egészségügyi törekvéseiben, nyilván úgy találta, hogy jót tesz neki a mész, bár szüle megállapítása szerint a *meszetek* se olyan jók mostanában, mint régen, mikor nem a boltba kellett értük menni, hanem a meszes tót házhoz szállította a kultúrát.

- Mit viszők én a fiataloknak, ehen-e! - mutogatott a bice-bóca egy nagy levelet. - Alighanem arany löhet benne, mert kemény is, mög nehéz is.

Szüle természetesen rögtön lecihelődött a létráról.

- Mutasd no!

- Nem lehet. Saját kezébe. Rá van írva törökül.

- Hát akkor vigyön az ördög innen vele - sértődött meg szüle. - Kint vannak a rétön szénát vágni, Mátyás is oda van velük, estig kiérsz hozzájuk azzal a topa lábaddal.

- Hú, az messze van. Kint is ősznek?

- Hát mit csinálnának? Vittek ki sajtot mög könyeret.

- Italt is?

- Azt is. Uborkalevet.

A posta gondba esett.

- Nem tom én, kimönjek-e. Nagyon el vagyok tikkadva. Majd möghalok szomjan.

- Itt ihatsz. Ott a kút!

- Utóvégre itt hagyhatom én kendnél is ezt a török levelet. Nem bírok délelőtt vizet inni, mingyárt ki akarja rágni a gyomrom.

Szüle elérte az összefüggést a levél otthagyatása és a postás-gyomornak a délelőtti víz által való kirágása közt. Hozott egy pohár italt - bornak nem lehet éppen mondani, mert a nektár fele uborkalé volt; nem a savanyúbb fele -, és a posta átszolgáltatta neki a levelet. Csakugyan kemény volt és nehéz. Nem csörgött, hanem kopogott.

- Honnan gyön ez?

- A postárul.

- Te is eminens vagy ám, mint juhok közt a számár. Micsoda országbul?

- Törökországbul vagy Kínábul, így mondta valahogy a kisasszony a postán. Mög hogy vigyázzak rá, mint a két szömömre, mert érték van benne.

Szüle latolgatta a levelet egyik tenyeréről a másikra. A posta tanáccsal szolgált.

- Ha én jelönlételben vagyok, akkor most is föl lehet bontani. Hú, de elgyújtott mán mögént a meleg.

Szüle olyan izgatott lett, hogy most már egészen kifelejtette az uborkalevet. Tiszta bort kapott a posta, és sokkal jobban meg is rázkódott tőle, mint az előbbtől.

- Ez is ecöttel hált must korában, az Isten szentölje mög azt is, aki szüretölte. Nézze kend, no!

Szüle nézte volna, de a boríték nem akart fölszakadni.

- Zsák van ebbe, vagy micsoda? Segíts mán, no!

Ketten kétfelé húzták a borítékot. Egy vászondarab vált ki belőle, abból meg egy sárga pléhlap. Ragyog, mint az arany, kápráznak tőle az öreg szemek. Először szüle jön vele tisztába.

- Hiszön ezön a Szűz Anya képe van! Fekete-Mária! Még piros kű is van a koronájában!

- Az a', látja! - csodálkozik el a posta is, mindjárt keresztet is vet. - Ejnye de csak drága szép képecske!

Szüle megcsókolja a képet, külön a Szűzanyát, külön a kis Jézust, és ő is azt mondja, hogy még ilyen szépet sose látott.

Pedig nincs a képen semmi szép se. Gyári munka, rézlemezbe préselt kazáni Fekete-Mária. De hát a vak is láthatja, hogy arany. Meg az a piros kő, ahogy hányja a szikrát! Bizonyosan gyémántkő!

- Ugyan ki küldhette? - tartja el magától szüle, ameddig karral győzi, hogy jobban láthassa.

A posta fölemel a földről egy papírlapot.

- Ebbe rejlik az ölégtétel, itt a levél!

- Mondjad no!

- Mingyárt, csak idetámasztom magam egy kicsit a létrához. A meleg tőszí-e, mi-e, de tüzes karikák forognak előttem. Phű, phű. A nyelvem egész összeragadt mán a számpadlásával.

Szüle sürgősen beavatkozott a harmadik pohárral, megszűntek a tüzes karikák, a posta egész tisztán látott.

- Zsidó írás, ha mondom! Valóságos jérusálömi zsidóírás.

Szüle meghatva dugja össze szürke fejét a posta szürke fejével.

- Ó, Istenöm, hogy ezt is mögérhettem, ilyen látni! Eddég csak jérusálömi olvasót tudtam, mög jérusálömi vizet orvosságnak, ugyan az még neköm is van egy kicsi, azzal szoktam möghuzogatni a hátam, ha nyilallás van benne.

A posta leült a létra alsó fokára, és megernyőzte a szemét a tenyerével, úgy nézett föl a napra.

- Délfelé járhat az idő. Én is mögönném mán a szép asszony főztit. Még ha nem olyan szép is, mint a kend mönye. A postán is beszéltek a csönderek, hogy a városba is ritkaság ilyen látni, a királ is örülhetne neki, ha ű kereshetné az ágyában a bolhát.

A posta kényelmesebbre tottyantotta magát a létrán. Biztosra vette az ebédet. Szüle azonban megbotránkozva szólt rá.

- No, eriggy dolgodra, ne eszetlenkődj itt! A Szűz Anya füle hallatára, te csávás!

A posta sietett az erkölcsös módosítvánnyal.

- Nem úgy értöttem én, Róza néném! Tudom én azt, hogy Etelre úgy löhet nézni, mint a napra. Kend mán csak öregasszony, mégse látott még olyan tiszta életű fehérszömélt.

Szüle türedelmes lélek, sok mindent kibír, hanem ez nagyon szíven találta. Bement a tanyába, s úgy bevágta maga után az ajtót, hogy a posta egyszerre elfelejtette éhét-szomját, s úgy legurult egy lábom a dombrul, hogy kettön se lehetett volna különben, pedig nem is sejtette a jámbor, mi bünt tett. Ebből is látnivaló a tökéletlensége. Hiszen ha nem olyan meghibázott elméjű, akkor tudhatta volna, hogy könnyebb a ló farkát fölfelé szoktatni, mint az anyós fülét a menyé dicséretére.

Pedig szüle, Isten a megmondhatója, jó szívvvel van Etelhez, és ha rosszat mondana róla valaki az ő füle hallatára, annak kisedné a szemét. Például ha azt mondaná valami elvetemedett lélek, hogy Etel lopós, vagy hogy kiásta valakinek a tanyáját, vagy fölgyújtotta az asztagját, vagy elvágta a nyakát. Az ilyen csúfságokat egy percig se hallgatná szüle, mert ami igaz, igaz, Etel ilyeneket nem csinál, evégről tűzbe tenné érte a kezét. De ami aztán a tiszta életet illeti, no, erről reggelig tudna beszélni szüle, ha akarna, de „ne szólj szám, nem fáj fejem”, meg hát „menyem, nem, lányom” ugyan, még ha a fia után az lett volna is, az most már elenyészett, mint a füst - de azért mégiscsak a családba számít, és még a madárban sem mocskolja a maga fészkit, aki rendes.

Nem, idegeneknek az Isten világaért se szólná ki szüle a menyét, Mátyásnak mégiscsak kimondja a lelkin valót. Hogy ő nem akarja nyelvére venni a fiatalokat, de az mégse illendő, amit csinálnak, mindég összedugják a fejüket, mindég nyalják-falják egymást, s akármikor megy hozzájuk az ember, mindig akkor ugranak szét. Ő még ilyent sose látott, már szégyell rájuk nézni.

- Hát ne nézz rájuk - mondta Mátyás a pipa mögül. - Mög olyan betegség ez az egy, hogy ebből elébb-utóbb mindönki kigyógyul. Tudhassuk magunkrul.

Szüle akkor el is hallgatott, és megfogadta magában, hogy inkább a nyelvit elharapja, mint hogy ennek a vénembernek még egyszer mondjon valamit, úgyis csak figurát csinál mindenből. Ő csak jóságból beszélt, őtöle akár pohárba tegyék egymást, mint a bazsalikomot, de ő fogadni mer, hogy megéri, mikor kiöntik egymást a pohárból.

Mikor aztán látta, hogy hiába vár, megint csak újra kezdte. Vette-e már észre Mátyás, hogy mindig Etel tapodja a Ferenc nyomát? Ferenc nagyon helyes ember, az Isten is jókedvében teremtette, nem jár mindig helytelenségeken az esze, de a menyecske nyughatatlankodik mindig, mint vízen a bugyborék. Hiszen szokás-mondás, hogy tűz az asszony ideig, huszon-négy esztendeig, de bizony Etel már jól meghaladta ezt az időt. Ő, szüle, meg is mondaná Etelnek, hogy nem való már őhózzá az a nagy vér, de tudja, hogy akkor olyan lesz, mint a sárkány, mert Etel is olyan ám, hogy angyal ül a szemöldökén, ördög a szeme alatt. Hanem Mátyás mint ember, megmondhatná Ferencnek mint embernek, hogy malmon meg új asszonyon mindig van igazítanivaló, s idejében kell megregulázni mind a kettőt.

Mátyás háttal fordult szülének - mert szüle rendesen éjszakának idején könnyített a szívéen -, és fölfohászokodott:

- No, akkor én nagyot hibáztam negyven-egynehány esztendővel ezelőtt, hogy mög nem reguláztam a nyelvödet.

Később arra is rájött szüle, hogy Ferenc se olyan színbársony ám, mint amilyennek kezdetben látszott, s hogy ha Etel nem sietett volna úgy, nagyobb szerencse is érhetne volna, mint ez az ütődött ember, aki úgy meg van öregedve, hogy apja is lehetne neki. Nem is lehet tudni, hogy mire tartja magát olyan nagyon, mint olajoskorsó a szögön, s az a csodálatos, hogy az a szeleburdi Etel a lelkit is kitenné érte. Mit főzzek, édes uram? Süssem-e vagy rántsam a csirkét, édes uram? Újítsam-e már a tollat a vánkosban, édes uram? Jaj, ezt a kendőt nem kötöm föl, mert ez nem színe az édes uramnak! Jaj, dehogy ülök le, szaladok haza, mert már otthon van az édes uram! Jaj, nem megyek, ne is hívjon, szülém, mert nem szeretek én az uram nélkül sehova se mönni! Mingyárt széthasítom a fejetöket evvel a darab fával, gyerökök, ha zsvajogtok, mikor apátok még alszik! Ha tehetné, hólyagba rekesztené a szelet, hogy meg ne fújja a köhögös urát. Hát hallott már ilyen bolondot Mátyás, mint ez az Etel?

No, ez egyszer nagyon szája íze szerint való volt Mátyásnak a szüle beszéde.

- Látod, Róza - csóválta a fejét -, milyen kevésbe vöszöl te engöm. Mikor kérdözted te azt mög éntölem, hogy a rántott csirkét szeretöm-e jobban vagy a hajába fött krumplit? Vénségödre te is jóba foglalhatnád magad, tanulhatnál a mönyedtöl.

Így aztán szegény szüle, hogy Mátyásban se talált megértö szívre, csak magában évödhetett, s magában is csak úgy, hogy a fiatalok észre ne vegyenek semmit, mert azt el kell ismerni, hogy Ferenc mindig megadta a tiszteletet szülének, s Etel soha nem sütött rétest anélkül, hogy egy tányérravalóval szüléhez ne szalajtotta volna Márikát - te, ki ne szedd belöle az úton a mazsolát, mert ha megtudom, mind kiverem a fogadat! -, és annak is csak szüle látta hasznát, ha valamelyik kendö nem volt színe Ferencnek, mert az a szüle sublötjába helyezödött. Nem

mintha szüle nagyon próbálgatta volna öreg fején, hogy Mátyásnak melyik a színe, de hát mégis öröm az embernek arra gondolni, hogy mi mindent találnak halála után, még a harangozónak és a koporsóhordozónak való kendőt is, azért se kell majd pénzt adni.

Most is, hogy napszálltakor átszaladt szüle a Máriácskával, mindjárt vitte neki Ferenc a kiszéket, s odaültette a kertbe, a levendula-bokor mellé, mert tudta, hogy annak a levelét nagyon szereti morzsolgatni. Etel meg azt kérdezte tőle, hogy tarhót eszik-e, vagy tojást üssön le neki.

- Hát a hónod alatt mit szorongatsz? Tán itt járt a salátás asszony? - kérdezte Mátyás, akinek mostanában nagyon jó leveles dohányt hordott saláta néven egy járásbéli menyecske. Ugyan tehette is, mert finánc volt a babája.

- Ezt hoztam-e - bontotta ki az öregasszony a képet olyan büszkén, mintha minden érdem az övé volna. - Mög ez a zsidó írás is vele gyött, egyönösen Jeruzsálembül.

- Muszka írás ez - nézte Ferenc a levelet, de elolvasni ő se tudta. - Ugyan ki küldhette?

Csak Mátyásnak jutott eszébe, hogy ki küldhette.

- Hát a Szpiritutó, nini. Küldheti is, akinek száz hold földje van.

- Az ám csakugyan, a Szpiritutó - mosolyodott el Etel -, hiszen mindig ezzel a piros köves Máriával álmodott szögény.

- Nagyon értékös - mondta szüle olyan hangon, amilyen a tudós beszél a tudatlanokkal. - Mőgüzenték a postárul, hogy úgy vigyázzatok rá, mint a szömötök világára.

- Majd vigyázzunk - nézte Ferenc vidáman a holdfényben szelíden csillámló pléhképet. - Talán möghozza a szöröncsét.

- Talán mög - mondta Etel csöndesen, s a szívére szorította a Máriát. Hadd mosolyogjon Mária méhének gyümölcse az ő szíve alatt csírázó gyümölcsre.

Ferenc más szerencsére gondolt. Addig járt a bíró nyakára, és addig főzte a taplót a szavasabb gazdákkal, hogy most már reménykedett benne, lesz valami az ármentesítő társulattól, s a nyár végével már bele is lehet fogni a munkába. A tó, mintha érezte volna a közeledő veszedelmet, nagyon visszavonult ezen a száraz nyáron, csak egy-egy mélyedésben hagyva hátra a zöld gyomok közt alig észrevehető hínáros, békanyálas kis kerek pocsolyákat, mint utóvédeket a menekülő ellenség.

A mezőbíró nagy teremtése az Úristennek, a hernyó kicsi. Ebből némelyik hebehurgya ember azt következtethetné, hogy az Isten két teremtése közül a mezőbíró a hatalmasabb, pedig dehogy!

Mezőbíró csak egy van, de hernyó nagyon sok van, s ha a mezőbíró talpig csupa vasba öltözne is, mint az a híres Hindenburkus generális aki a háború alatt volt - mert most már Rudolf trónörökös ő megint, azelőtt is az volt, csakhogy ezt nem szabad tudni senkinek, mert más-különbén a Rócsild mingyárt megöleti -, szóval nincs az a vasas német, aki elbírna a sok hernyóval, mikor az mind fölmászik a szilvafákra. Ilyenkor aztán a mezőbíró megijed, és szalad a városi tanácshoz, ráadja az ijesztést, hogy megeszik a hernyók a szilvafákat, mi lesz akkor a szilvóriummal? Ilyenkor összeül a városi tanács, és addig csavargatja a fejét a nyakravalóban, még valamelyik pihent eszű föl nem találja magát, és azt nem mondja:

- Hernyózni kell!

Azám, ez csakugyan előbb is eszünkbe juthatott volna. Úr parancsol a kutjának, kutya a farkának, tanács a mezőbírónak, mezőbíró az öreg Mátyásnak: hernyózni kell, aki nem hernyózik, az fizet. Járja a bírság kegyetlen. A mezőbíró maga elé tesz egy égedelem nagy

könyvet, azt úgy hívják, hogy mezőrendőri kihágási törvény, de csak azért teszi maga elé, hogy arra verje a pipájából a hamut, mikor reggeltől délig egyebet se tesz, mint szedi a bírságot. Kívülről mondja a törvényt:

- Kend már megint nem hernyózott, tata, a kakas rúgja meg kendet. Fizet, tata, ennyit meg ennyit, vagy ül kend emennyit meg amannyit.

Ilyenkor aztán Mátyásék csavargatják a fejüket, mert azt lehet nyakravaló nélkül is, fizetnek és hernyóznak. De egy esztendő múlva megint csak megjönnek a hernyók, pedig senki se hívta őket, újra bírság meg kocsi be, kocsi ki, föl a szerszámot, le a szerszámot, meg naplopás, lélekvesztés - ötesztendei szilvatermés nem ér ennyit.

Mátyás erre már régen rájött, mint ahogy a cigány is észbe kapott, mikor már fölakasztották, de hogy ilyen se ura, se gazdája világ volt néhány esztendeig, a városi tanács könnyen hagyta a dolgot, nem hernyóztatott. Mátyás erről tudta meg, hogy rend lesz már megint, a ragya verje meg, mikor újra a mezőbíró elé állították, aki verte a pipáját a nagy könyvre, és tette az ítéletet, de egész barátságosan, azt nem lehet mondani, hogy haragudott volna.

- Barátom, Mátyás, kend nem hernyózott, ül kend, vagy...

Nem, ülni nem ül Mátyás, mert az többbe kerül a mai világban, mikor minden fűszálon kereshet a gazdaember. Be se várja a kérdést, már kiveti a bírságot az asztalra:

- No, ehun a pénzük.

De olyan huncutul nevetnek az apró szemek, hogy azt a mezőbíró se állhatja meg szó nélkül.

- De vidáman fizet kend.

- Lőhet, mert ez volt az utolsó bírság.

- Olyan biztos kend benne?

- Mint az egy Istenben.

Ez tegnap volt, és Mátyás ma már hajnalban nekilátott a hernyózásnak, s ki is melegedett, mire a Ferencék új kocsija megállt a tanya előtt.

- Hát kend?

- Hernyózok.

- Most, hiszön most nincs hernyó.

- Éppen azért, hogy ne is lögyön. Azért hernyózok.

- Baltával?

- Csakis. Már három szilvafát kiszödtem, mind kivágom a többit is.

Ferenc elnevette magát. No, majd ültetünk helyettük jobbat, nagy árú csemegeszilvát.

Mátyás észrevette, hogy Etel is a kocsin van, meg a gyerekek is.

- Hát tik? A városba?

Igen, oda mennek Etellel. Ma lesz az első tóértekezlet a városházán. Valami miniszteri urak is jöttek, azok is beleadják az eszüket, ugyan jobb volna, ha végre pénzt adna az állam, de tán most feslik is tőle valami. Etel meg két kosár korai szőlőt visz be a piacra, nagy újság az még, egyszerre lekapkodják, délre már vissza is érnek.

- Édös apámék addig szömmel tartják a gyerököket. Ugyan nem nagy gond kell rájuk, majd eljátszogatnak itt a réten.

A két gyerek már akkor mászott is le a kocsiról, Péterke majd a lovak hasa alá bukott, mert leszállás közben el akart kapni egy szitakötőt.

- Gyere mán, te kis vaksi, no - igazgatta ki Etel a gyerek homlokából a lecsapzott haját -, mind a szömedbe mén a hajad, pedig úgyis fáj a szömöd.

Csakugyan, a gyerek bal szeme egészen be volt dagadva.

- Hát ezt mi érte? - tipegte körül szüle. - Mögmászta a pók az éccaka, ugye?

- Nem tudom én - mondta Etel -, majd hozunk neki szömcöppet a patikából.

- Köll is az - bosszankodott szüle -, mit találgattok mindég, akkorára el is mulasztjuk, igaz-e, kisgyerök?

Mert szüle, noha úgy szerette Ferenc fiát, mint tulajdon édes unokáját, azért csak a kislányt hívta Márikának, Péterkét sose szólította a nevéen, csak úgy, hogy „kisgyerök”.

Etel kihúzott egy jókora cipót az ülés alól, és elkérte Ferenctől a bicskát.

- Friss sütés, az új búzából. Itt hagyom felit, majd odaadja szülém a gyerököknek, ha mögéhöznek. Még meleg is.

- Ugyan mit hagyogatnád? Van nekünk kenyerünk - dohogott szüle, ahogy ilyenkor szokás, de azért csak elvette a fél cipót, és megszaglászta. - Akár a kalács. Párral sütötted?

- Azzal, amit szülém csinált.

- Azért ilyen szép.

Ferencék azzal fölültek a kocsira, Etel még visszaszólt a puli nyakát ölelgető Péterkére - Márika bevitte a cipót szülével a házba -, és ígérte neki, hogy agyonvágja, ha szülének panasza lesz rá, mire visszajönnek.

- Jó löszök - ígérte felelőtlenül a gyerek szája, még hasznavehető fél szeme csillogva leltározta föl a bűnre csábító alkalmakat, amelyek elég sokat ígértek. A nyárfán szarkafészek van, a torma közt kicsirkék csipognak, a szalmásistállóban gyerekágyat fekszik a cirnos, már tegnap is látszott, hogy az egyik fiának egy kis segítséggel kinyílna a szeme, és arra is lehet számítani, hogy egyszer öregapó is csak bemegy valamiért a házba, és akkor felszabadul a balta. Igen, Péterkének olyan délelőttre volt kilátása, amely a férfias élvezetek nagy változatosságát fogja nyújtani, nem is beszélve a Márika által kigondolandó örömeiről. E földi életben azonban semmit se adnak ingyen. Szüle megjelenik a küszöbön, és egy bögre van a kezében, amelyet Péterke hiába szeretne lekvárosbögrének nézni, egészen más jellege van.

- Gyere csak ide, kisgyerök! - mondja szüle. Mindig tekintélyes a hangja, ha gyerekekkel beszél, mert a fiatalokat nem lehet elég korán rátanítani az öregektől való üdvös félelemre, most azonban céltudatos szigort is kever bele. Mert szigorúság teszi a doktort, és szüle most mint doktor van jelen, kezében a jeruzsálemi-vizes bögrével. Nem sok van már benne, mert nagy hátszaggatása volt az este, biztosan valami időt érez a lapockája köze, de arra elég lesz, hogy a Péterke szemének semmi baja se legyen, mire Etel nekimenne a csöppjeivel. - No, ne félj, kis számár, nem öszlek mög, csak megimádkoztatlak.

Márika segítségével sikerül is visszahozni a kis szamarat, akiben azonban mégis van annyi okosság, hogy természeti ellenkezést érezzen a bögre iránt, amelyben nem lekvár tartózkodik, és a kerítés mögött keressen ellene menedéket. Péterke azonban kénytelen engedni az

erőszaknak, sőt még a kezecskéit is összeteszi, jobb meggyőződése ellenére, mert már egyszer imádkozott máma, és Péterke nem barátja az összetett kézzel való magánbeszédnek. Azonban íme Márka is összeteszi a kezét, és míg szüle reszketős ujjai megmosogatják a bedagadó szemet a bögre fenekéről összekapargatott orvosságmaradékkal, templomos szájmozgással mondja elő az ilyen alkalomra szerkesztett könyörgést a két gyereknek, úgy, ahogy neki is elmondták Rozika korában.

- Mi Urunk, kis Jézus tarlón játszadozék, midőn ő szent anyja feküdt a fűvön, szötte szirmát kék virágnak, füzte aztat koszorúba, Szél anya Szellőt küldte, te vagy-e az a kis Jézus? Fölkapta Szellő a pelyvát, beleszórta a szömibe, sírva fakadt a kis Jézus, ő szent szöme földagadott. Öibe vötte ő szent anyja, vitte Kédron patakára, Jéruzsálöm forrására, Kédron patak habja habzott, szent szömire rálocsolta, bújj, bújj, daganat, oszladozzál, foszladozzál, Pétör szöme mögtisztuljon, Atyaistent mögláthassa, Szűz Anya Mária szent nevében és a mi urunk Jézus Krisztus irgalmassága által. Ammön!

- Ammön! Ammön! - fogódzott szüle útmutató hangjába a két botorkáló gyerekhangoska, és mentek vele együtt föl, föl, tán még a fehér káposztapillénél is följobb, amit éppen most kapott el a fecske.

- No, most mán möhették játszani!

Ki is ment a két gyerek tarlóvirágot szedni, de egy miatyánknyi idő múlva Márka visszajött, húzta maga után Péterkét, aki csikorgott, mint a talicska, és fogta a megjeruzsálemi-vizezett szemét a maszatos kezivel, mind szétmázolva a könnyeket az arcán.

- Pétörkének fáj a szöme, azt mondja, csípi neki.

- Majd mindjárt nem csípi, töszünk rá egy kis hideg vizes ruhát.

Péterke ellenállt, míg lehetett, de végre is áldozatul esett a többségnek. Nemcsak a vizes ruhával ismerkedett meg, szüle még azt is keresztülkötötte egy rossz köténnyel. A vizes ruhát nem fogadta rokonszenvvel Péterke, hanem a köténybe nagyon beletalálta magát. Életében először nézte a világot fél szemmel, és borzasztó érdekesnek találta. Márka egy darabig irigyen nézte, aztán kijelentette, hogy ha akarja, ő is bekötheti a szemét, és akkor ő is nézheti fél szemmel a pulykákat, de Péterke ezt a reménykedést azzal tette csúffá, hogy igen, de az nem a szüle köténye lesz.

- De igönis az lösz, mert délután, ha szüle elalszik, kilopom a sublót alsó fiókjából a fekete kötőjét, oszt abba még cifrábbakat löhet látni.

- Azám, csakhogy annak nem lösz kolbászsza, mint ennek van.

Mit volt mit tenni, Márkának meg kellett alázkodni és megkérni Péterkét, hogy most már az ő szemét kössék be egy kicsit a jó szagú kötővel, akkor ad édes barackmagot. Aztán véralmát is ígért, olyant, amelyik egy csöppet se rothadt még, de Péterke még az almának is ellenállt, olyan állhatatossággal, mely Ádám fiainál csak hatéves koron alul tapasztalható.

Ez a magatudatlan paradicsomosdi nagyszerű játéknak bizonyult, s egész jól eltelt vele az idő addig, míg szüle bekiáltotta a gyerekeket:

- Gyertök önni, itt a kenyér!

Azonban mire a két gyerek odaért, szülének eszébe jutott, hogy az ő kenyéréből is van még egy pillécske a kenyereskosárban, azt is csak meg kell enni valakinek. Igaz, hogy az barna és száraz, de a kisgyerekek egérfoga van, az elbír vele. Szüle vágott a friss fehér cipóból egy karajt Márkának, a száraz kenyérkét pedig odaadta Péterkének.

- Ne, kisgyerök, neköd is, osztán möhettök. Csak a tóra ne mönjetök, elsározni magatokat!

Ha szüle azt parancsolta volna a gyerekeknek, hogy menjenek a tóra, mert ott jó hűvös van, és nem pörköli úgy őket a nap, akkor egészen bizonyos, hogy fölmásztak volna a tetőre. Így azonban megfogva egymás kezét, megkerülték a tanyát, és leballagtak a tóra. Ugyan nem a tóra, mert az messze bentül, a nádak közül pislogott ki hideg, zöld szemével, csak a szárazon maradt zsombékokon ültek legszembe egymással, és elkezdtek majszolni a kenyeret, ki-ki a magáét.

A kisfiúnak eszébe se jutott volna összehasonlítást tenni a szüle által kiutalt kenyerek közt, ha Máríka rá nem emlékszik, amit reggel az anyjától hallott, hogy ő most új búzából új kenyeret eszik. Ezzel pedig vele jár az az ősi szertartás, hogy ilyenkor az ember a hasára üt, és azt mondja:

- Újság hasamba, hideglelés pokolba!

Péterkének tátva maradt a szája, mikor meglátta, hogy Máríka mit játszik. Ő is nagyot harapott a kenyereből, és megütötte a haskóját:

- Újság hasamba, hideglelés pokolba!

Máríka elnevette magát.

- Ó, te buta, hiszön te régi kenyeret öszöl, annak nem ér a mondás.

- Hát adjál neköm is újságot!

- Hogyisne!

- Csak egy harapást, Máríka!

- Nem adok én. Azért se adok.

A kisfiú szívszakadva nézte alig nagyobb nénje kezében a fehér kenyeret.

- Ezért az egészért egy icurka-picurkát.

- Ezt neköm adta szüle. Ereggy, kérjél tőle te is, ad neköd is.

Péterke rögtön szerette volna pokolra küldeni a hideglelést. Messzilette a tanyát, és bizonytalanollotta a szülét. Jobbat gondolt ő annál.

- Máríka!

- Mondtam mán, hogy nem adok. A pap se prédikál kéccör.

- De ha te adnál neköm fehér kenyeret, akkor én levönném a szömemrül a kötést, oszt bekötném vele a te szömödet.

Máríkanak nagyon tele van a szája puha cipóval. Meg kell várni, még lenyeli. Addig meghányja-veti magában az üzletet.

- Jó. De csak egy harapást. Osztán előbb bekötöd a szömömet.

Péterke nem alkuszik. Elfogad minden feltételt, csak hogy ő is játszhasson hideglelést. Mentül előbb. Fölugrik, kihúzza a fejét a kötésből, odaáll vele Máríka mögé. Bontogatja a csomót kis fekete kezével, hegyes egérfogával. Aközben Máríka rendületlenül gyömöszöli befelé a kenyeret. Már csak egy kis csücske dagad ki a markából. Ilyen körülmények közt Péterkénél megletebb férfiak is szegtek már szerződést. Kikapja hátulról a kislány kezéből az utolsó falatot, és futva biztosítja a zsákmányt.

- Elvöttem a kenyered, elvöttem a kenyered!

Még dicsekszik is a kis betyár a prédájával. Ámbár, mint az okosok mondják, minden attól függ, melyik oldalról nézzük a dolgot. Péterke felől nézve: hősi elszántság és örök dicsőség. Márika felől nézve: jogtiprás és örök gyalázat.

- Tolvaj, tolvaj, add vissza a kenyerem!

Szaladnak egymás után, seregnak egymás körül, mint két játékos fürjfiók. Amennyivel Péterke fürgébb, annyival Márika nagyobb és hosszabb lábú. Ilyen esetben legokosabb nem tenni ki a zsákmányt ellentámadás kockázatának. Péterke megáll egy pillanatra lélegzetet venni, aztán nekiiramodik, a kis fehér ingecskéje úgy lebeg utána, mintha angyal szállna a zöld füvek felett, egyik kezével feje fölé emeli a falatkát, másikkal megveregeti a hasacsáját, és elkiáltja magát:

- Újság hasamba...

Tovább aztán nem is mondja. Eltűnik egy békanyálas, hínáros zöld tócsában. Akkorka csak, hogy egy felnőtt ember átugraná. De Péterke beletoccsan, a hínár még moccan egyet-egyet, mint az abrosz, ami alá cserebogár szorult, aztán a hínár se mozdul, lesz belőle szép sima zöld bársonytakaró, mint azelőtt volt.

- Pétörke, Pétörke! - a kislány ijedten kiált néhányszor, vár egy darabig, aztán szalad esze nélkül a szőlők közé, az öregapjához, hogy jöjjön hamar, Péterke beleesett a tó-kútba. Mátyás szalad, baltával a keziben, itt is hínár, amott is békanyálas pocsolya, melyik volt az? A kislány nem tudja biztosan, Mátyás négybe is belegázol, míg az ötödikben végre kitapogatja lábával, kezével, és kiteszi a zombékra.

Már nem fehér ingecskés angyal, úgy fekszik ott békanyáltól, hínártól, moszattól borítva, mint egy eltaposott zöld hernyó.

Mátyás tölcseért csinál a két tenyeréből, és eliszonyodott hangon torkaszakadtából kiabál:

- Róza, Róza!

A Mátyás hangja rekedt, mint a tökszár duda, de ha úgy szólna is, mint a kolomp, szüle akkor se hallaná, mert bent a házban mángorol a ládán, és veri nagy pufogással a sulykot a nyújtófához.

Ferenc azonban mintha hallaná az elnyújtott hangot, ahogy megáll a kocsival a tanya előtt. Etel beszalad szüléhez, sósperecet hozott neki a városból, Ferenc pedig körülnéz, és megvakarja az ostornyéllal az örömeiben gerincére vágódó Bojszi kutyát:

- Hol a gazdád, puli?

A puli elérte a szót, talpra ugrik, s fut előre vidám csaholással a hang irányába, visszanézve, hogy hisz-e neki Ferenc és követi-e. Igen, Ferenc nagyon vidáman lépked utána, alig várja, hogy elmondhassa Mátyásnak a jó újságot, megalakult az ármentesítő társulat, őt is bevették az igazgatóságba, most már biztos, hogy leszámolnak a tóval.

A kukorica szélből meglátja Ferenc, hogy Mátyás térden állva hajladozik valami fölött, mellette a balta meg a sapka, fehér feje kopasz pilise fénylik a napsütésben. Ferenc még nem tud semmit, de már nem is szalad, hanem rohan le a dombról, majd fellökve az öregembert.

- Pétör! - ordítja el magát. Másodszor már csöndesebben mondja. - Kis Pétör, te.

Le akar hozzá hajolni, de a Bojszi elébe ugrik, s átnyalabolja a térdét a két első lábával.

- Tisztulj! - üvölt rá Ferenc, rúg rajta akkorát, hogy a puli hármat hemperedik, nyikkan is egyet, de aztán megint csak odasompolyog.

- Itt valami félreértés lehet - gondolja a puli, ráugrik a térdeplő ember vállára, aztán szembefordul vele, s néz föl hozzá a szőr közül kibogárgzó szemmel, lihegő piros nyelvvel, hogy ugyan, te ember, legyen már benned annyi belátás, veregesd meg a fejem, amért ide tudtalak vezetni!

Ferenc tétován körülnéz, nem tudja, mit keres, valamit, amit látott az elébb - igen, megvan: fölkapja a baltát, kettéhasítja a puli fejét, aztán az ölébe veszi a halott gyerek fejét, és szedi ki az összecsomósodott szőke haj közül a békalencséseket.

- Eriggy anyádért mög öreganyádért - löki meg Mátyás a reszkető Márikát.

A kislány csak a kukoricáig megy, mert már jönnek az anyjáiék, a kötőjébe fogódzik Etelnek, futnak le jajveszékelve a dombról.

- Édös jó uram - fogja át az ura nyakát az asszony, de Ferenc nem szól, pedig szüle is simogatja a vállát, hogy „no, fiam, no, ha ez volt az Isten rëndölése”.

Márka, aki szülétől félt legjobban, némi megnyugvással hallja, hogy az Isten rendelése felelős, és némi daccal jelenti ki:

- Én nem is töhetök róla, ő vötte el a kenyerem.

- Hallgatsz, te veszött! - süvölti Etel, és fölkapja az ura mellől a baltát.

Ferenc fölriad a villanástól, és megragadja az asszony karját:

- Te, Etel! Mit akarsz?

Etel nem tudja, mit akar, csak odacsuklik a feje az ura ölébe, arccal lefelé, a halott feje mellé, a hátracsúsuló kendője alól kibomló haja összekeveredik azéval, és csak a meg-megvonagló teste, a homokot kaparászó keze mutatja, hogy él.

Mátyás megtörli a szemét, és megszólal, mert valakinek mégiscsak meg kell szólalni.

- Szögény kisgyerök, de embör lött volna belüle! Mánis mögmutatta, hogy ő a hatalmasabb.

- Hol hatalmasabb? - kérdezi szüle.

- Hát látod, mögtötte, amit akart, ú volt a gyöngébb, mégis üvé lett utoljára a kenyér. Nézd; hogy markolja még most is!

Ferenc hirtelen fölúti a fejét, nézi, nézi a kis ujjak szorításában a kenyeret, amelynek még ideje se volt elázni, csak megbarnult, elsárosodott az iszapban. A szeme kimered, a homlokán kidagad az ér, aztán olyant nyög, mint akiből mindjárt kiszakad a lélek, és eltakarja az arcát a kezeivel.

Észre se vette, hogy szüle elment, szüle visszajött, kimorzsoltatta a gyerek ujjai közül a kenyeret, s egy kis olvasókeresztet csúsztatott a helyére.

- Tán elvinnénk szögénykét a naprul, gyerökeim.

Ferenc föláll, föltámogatja Etelt, és a karjára veszi Péterkét. Míg viszi be a tanyába, az ő arca sápadtabb és ijesztőbb, mint a halotté.

A tó zöld vize a nádak közül hidegen nevet utánuk.

Nincs az az oldal szalonna, amelyik meg ne szünne, és nincs az a fájdalom, amelyik el ne fogyna, hála Istennek, már ami a fájdalmat illeti - ez volt a szavajárása szülének, különösen a szerencsétlenség után. De hát az már így szokott lenni, hogy régi pénzre, öregasszonyra semmit se adnak.

- Mit sírsz-rísz mindég, lányom? - feddette Etelt. - Látod, te mégiscsak mostohája voltál, Ferencnek volt az édesgyeröke, osztán mégis Ferenc embörölte mög előbb magát.

- Azért ő embör - húzta el Etel az ujja hegyével a könnyét.

- De te mög asszony vagy, azért köll jobban tudnod, hogy a gyerököt nem köll siratni, de mög bűn is. Egészen más az, ha így vöszi el az Isten, mint a mi Rókusunkat, embörnyi embörnek. Bár inkább az ilyen vén földterhét vitte volna el, ha mán mögsokallott bennünköt, mint Mátyás vagy én.

Itt szüle is beleszipogott egy kicsit a fejkendője sarkába, de hát az egészen más, nagyot siratni vagy kicsit siratni. Rókust - Isten bűnül ne vegye szülének, hogy ilyent gondol - holta napjáig gyászolni kellett volna Etelnek, más asszony meg is tette volna, de hát az ujjunk se egyforma, ki-ki maga számoljon majd az égi bírónak.

- Mink, asszonyok azt tartjuk - szüle már el is mosolyodik - hogy a kisgyerök, mint a pohár. Könnyen törik, de nincs könnyebb, mint másikat vönni helyötte. Mög úgy is mondják, hogy a kis halottat csak az ágy lábába temeti az anyja, osztán onnan vöszi elő eleventen, mikor a kedve möggyün.

De Etelnek tán sohse jön meg többet a kedve, így mondta ő maga is akkoriban. A templomot bújta mindég, meg óraszámra eltérdelt, ha maga volt, a Fekete Mária képe előtt. A sublóton tartották, a Ferenc meg a Rókus katonaképei közt, egy radnai porcelánfeszülethez támasztva, szüle mondta is eleget, hogy Isten ellen való vétek ilyen nagy értéket olyan könnyen hagyni. Aztán elkezdett Etel hókulni. Azelőtt fehér volt, mint az aludttej, de most valóságos hóka lett, mint a sületlen maradt kenyér - igaz, hogy aztán meg széttergyedt, mint az elégen túl kelt kenyér a szakajtóban. És Péterke sírján jóformán még ki se zöldült a fű, mikor már itt a gyerek, az ágy lábába temetett, az új pohár, amelyik állja a régi helyét, mikor még alig takarították el a cserepeit.

Igen, szüle addig gondolja végig mindezeket, még fűröszi és pólyázza a kis vörös herkányt. Hogy mi Isten teremtése a vörös herkány, azt nem tudná megmondani szüle se, de ő is mindig így hallotta, az valami madárféle lehet, madárban bizonyosan szép is, de aki a fűrösztőviziben vörös herkány, arra nem lehet azt mondani, hogy „szép a baba, szép, szép szép”. Persze azt világért se mondaná szüle, hogy neki ez a meggyőződése, csak Mátyásnak mondta meg, az se hagyta helyben.

- No, már olyant ne mondj, Róza, mert az nagyon helyös kis kölönc, a bába azt mondja, olyan, akár én vagyok. Gondolom pedig, csak a fehérségömrre értheti, mert én már másképp nemigen formádzok kis gyerököt.

Persze a bába mind ilyen. Etelnek azt mondja, hogy nagyon szívbül hasadhatott ez a gyönyörúség, mert olyan a haja, szeme, orra, szája, mint az övé; Ferencnek azt mondja, hogy mintha csak a száján köpte volna ki, csak meg kell nézni, máris olyan peckesen tartja a vállát, mintha ő volna a főgazda a környékben; és hogy szülének is mondjon valami szívhez szólót, azt találta ki a kereplő szájú, hogy a kicsinek egészen olyan a hangja, mint szülének.

Ebben pedig nem volt igaza, azt ki kell mondani kereken. A gyerek egyáltalán nem volt sipító-sápító, hanem ha elunja a némaságot, amit csak a nagyok tökéletlensége tarthat bambaságnak, mert igazában csak az elhagyott mennyországba való visszamélázás az - akkor nagyon keményen és erélyesen követelte azt, ami megilleti a férfigyereket: „ko-hát, ko-hát!”

- Szoptasd, no - tette le szüle az anyja mellé -, úgy tátog, mint a vércsefiók.

- Föcskefiók, édös szülém - duzzogott Etel, de azért kétszer is megcsókolta az öregasszony ráncos kezét, mert Etel most mindenkit nagyon szeretett. Még Márikához is volt nyájas szava, akit pedig sokáig nem tudott elkomorodás nélkül nézni, ami azonban a kislánynak nem okozott különösebb szívfájdalmat. Nem is volt már ölbeli, valami nagyon nem is ajnározzgatták soha, mert Etel azelőtt nem volt ilyen lágy szívű, és keményen nevelte a lányát, mint ahogy való is a szegény ember gyerekét. És amit az anyja elvett tőle szeretetben a szerencsétlenség óta, azt sokszorosan megkapja az apjától. Valami csudálatos volt, hogy Ferenc, aki azelőtt se tett különbséget a két gyerek közt, s tán inkább Márikának kedvezett, bizonyosan mint apa nélkül való árvának, azóta szinte bolondja lett a kislánynak, mióta Péterke meglátta az Istent. Azt lehet mondani, szinte úgy dédelgette, mintha nem is gyerek lett volna, hanem kiskutya vagy kiscsikó. Cukrozta, szentjánoskenyerezte, bíbictojást szedett neki, fölültette a szénásszekérre, vitte magával, mikor a városi inzellérek mindenféle kukucskákkal jártak a tó körül, s vasárnapi ráértiben mesélt neki a beforrott hajú kis kínai fiúkról, akiket nem úgy hívnak, hogy Pista meg Jóska, hanem úgy, hogy Cseng meg Csing, azazhogy nem is hívják őket, csak csengettyűvel kicsengetik a nevüket. Etel nagyon örült neki, hogy Ferenc így kibocsátott a kislánynak, áldotta szemibe is, hogy nincs ember a világon, aki ezt meg tudta volna tenni. Ferenc azt felelte, hogy gyerekekre nem lehet haragudni, és különben se a kislány volt a hibás. Néha hozzátette azt is, hogy az Isten akarta így, de általában nem nagyon beszélt a dolgról.

- Minek emlögessük, ami elmúlt? - mondta kedvetlenül.

Abba se egyezett bele, hogy a kicsit Péternek kereszteljék, pedig amúgy sose szokott ellenkezni Etellel. Nem, az olyan volna, mint pörbe szállás az Istennel, aki tán még rossz néven is venné - mondotta, amin Etel nagyon csudálkozott. Mert Ferenc, noha megtartotta a parancsolatokat, amennyire gyarló ember megtarthatja őket, nem volt istenkedő ember, ami ritkaság is a homoki népek közt, mert erre az asszonyok vannak rendeltetve.

- Hát akkor lögyön Ferenc, az én édös uram nevire - fogta meg a kezét Etel.

Ferenc ezt se találta jónak.

- Arra még ráérünk, majd ha másik gyereket ad az Isten. Ez mög lögyön Mátyás. Tögyük mög ezt az örömet édösapánknak.

Erre még szüle is azt mondta, hogy jól van találva, Mátyás pedig nagyon nagyba vette a tisztességet. Igaz, hogy jeles név is az nagyon, a kalendáriumban is, meg király is viselte már, ugyan neki is így hívták az apját.

A koma-kérdést már nehezebb volt megoldani. Ferencék mindenkivel jó barátságban voltak ugyan a környéken, hiszen itt szögrül-végrül mindenki atyjafia is egymásnak, de úgy össze nem igen járogattak senkivel. Ferenc nem ért rá, mióta annyi mindenbe belekapott, Etel meg nem kívánczozott sehova. Mondták is, hogy nagyon felugrott a két polcra, és rátartja magát, mintha ő ültetné a fiastyúkot, de persze csak a háta mögött mondták, szemibe annál jobban kedveskedtek neki, mentül jobban tollasodott Ferenc. S éppen azért volt nehéz komát választani, mert sok volt a kínálkozó. Aki szomszédasszony, sógorasszony, ángyomasszony, Etellel idős menyecske enni hozott a *fekő*-nek, az mind megkérdezte:

- Kivel köröszöltetsz, Etel?

- Én bizony nem is tudom még, hogy Ferenc hogy akarja.

- Mert azért, hogy ha mög nem vetnétök, hát mink is vagyunk. Hogy nem gondoltatok erre már régön?

Etel maga se tudta. Pedig rendes háznál sokkal előbb van koma, mint gyerek, de hát, hogy náluk ez a szomorú eset volt, kiment a fejükből - mondta a népeknek. De a népek aztán megtudták, hogy ez is mind csak nagyralátásból történt: Ferencék a bárót hítták meg komának.

Pedig nem Ferencék hívták meg a bárót, hanem a báró kínálkozott Ferencnek. Persze nem jöttek el, csak az anyakönyvbe írták be magukat tanúknak, és a báró csokrot küldött Etelnek, holott az csak a menyasszonynak dukál, de ezek az úrfélék mindig csokroznak. A báróné komaasszony meg egy nyakba való arany métáliát küldött *korozsmá*-ba, mert a báró nem tudta neki megmondani, hogy keresztfia van-e, vagy keresztlánya, ugyan az mindegy, attól lehetett volna a métába nagyobb és a lánc vastagabb, a szüle ítélete szerint. De Mátyás nagyon örült, hogy így fordultak a dolgok, mert így a báró helyett ő tarthatta keresztvíz alá a kis druszát, mégpedig bárósan, ezüstgombos mellényben, még nyakravalót is kötött, és az ezüstórát is feltette, és ő mondott ellent a kis drusza nevében az ördögnek és minden incselkedésének, amit jobban is megtehetett, mint a báró, mert Mátyással valóban nem incselkedik már az ördög.

Ámbár az ilyesmit sose lehet tudni. Olyan gangosan lépkedett végig az öreg Mátyás a kis Mátyással a templomon, úgy cuppogott rá fogatlan vén szájával, és kint a templom előtt oly legényesen nézte végig szülét, hogy a tisztelendő úr se állhatta meg mosolygás nélkül. Persze azt már nem hallotta a tisztelendő úr, és jó is, hogy nem hallotta, mikor Mátyás nagy nehezen átengedte druszáját szüle karjaiba, és odaduruzsolta neki:

- Hej! Róza, Róza de kár, hogy szösszé válik az abrosz, mire mögöregszik.

Mikor beértek a tanyára, szüle átnyújtotta a pólyás gyereket az apjának.

- Addig ne lépd át vele a küszöböt, még háromszor föl nem emelőd a nap felé, és azt nem mondd: Napkirály ragyogjon, Boldogasszony fogadjon!

A tavaszi nap éppen delelőn állt, Ferenc nem akarta belesütni a félig nyitott gyöngye szemekébe, valami árnyékot keresett. A kert elején a fiatal körtefa, a postatisztféle oltvány tele volt virággal. Az idén hozta ki az első virágját, egészen különös fehér csillagokat, kétakkora szirmúakat, mint más körték - háború-körte, úgy mondta a postatiszt, az a neve ennek az új fajnak. Valami belga kertész nemesítése, ritkaság, amilyen körtéket terem.

Ferenc odaállt a háború-körtefa alá, háromszor fölemelte a fiát a nap felé, a csillagvirágok és zümmögő méhek közé, és háromszor elmondta a szüle kívánsága szerint:

- Napkirály ragyogjon, Boldogasszony fogadjon!

A harmadik emelésnél a kis ember eltüsszentette magát, vékonyan, furcsán, mint egy vak macskafiók.

- Szöröncsés embör lösz - jósolta szüle, és átvéve a gyereket, Mátyással bement a házba.

Ferenc az istállóba nézett be, vetni a lovaknak. Mikor kijött, az egy lábú postás kiabált kintről a kertkerítés mellül.

- Mőgint hoztam egy jérusálőmi levelet.

Azzal már bicegett is tovább, behajítva a levelet a rácson. Ferenc fölvette, megnézte - nem neki szólt, hanem Mátyásnak. A címzés magyar, íráshoz nem szokott, nehézkező ember girbegurba betűi, még az övéinél is szétmászóbbak, de a különös kék bélyegen orosz betűk vannak.

- Ki löhet ez? - kérdi egy pillanatig Ferenc, s már bontja a levelet, haladván befelé, és kezdi betűzni, hogy bátrabban tudja majd olvasni Mátyásnak.

- Kedves szüleim - kezdődik a levél. Ferenc tántorog egyet, és nem olvas tovább, hanem megnézi a levél végét. - Továbbá csókolatom és tisztöltetöm az Etelt, és maradok hű hozzá, és továbbá csókolatom a kis családom is, és szüleimnek maradok tisztólettel fíjuk, Rókus.

Ferenc megtörli a homlokát - visszafordul, hátrább mén a kertbe, egész a méhesig, leporolja a padot a zsebkendőjével, leül, és most elejéről kezdi a levelet. Úgy kezdődik, hogy „kedves szüleim, kívánom istentől, hogy ezön pár sor írásom fris jó egészségben tanálja magukat továbbá tudatom, hogy iten vagyok a szomorú rabsákban”, és aztán elmondja, hogy milyen szomorú a rabság, borzasztó sarak vannak, és a kenyér nagyon drága, és ha öt milliót küldenének neki, akkor a Pulcki konz úr hazabocsátaná. És azután következik az Etel és a kis család tiszteltetése, csak éppen az nincs benne a levélben, hogy hol van az a szomorú rabság. Ezt kifelejtette a szomorú rab, akit öt millión ki lehetne szabadítani, és aki Rókusnak mondja magát.

- Hiszön ha igaz lönne! - mondja Ferenc fölszakadó sóhajjal a méheknek, mert más nem tartózkodik körülötte. Ezt ő is észreveszi, és most már csak szó nélkül gondolja magában, hogy nem lehet igaz. Ő fogta le az éhenhalt ember szemét, és ő takart rá mohát, mielőtt útnak indult volna, hogy a maga utolsó karaj kenyérével tovább keresse a szabadulás útját. Nem, nem lehet igaz, valami csaló lesz, nem ritkaság ez mostanában, olvasni ilyent eleget az újságokban.

Ferenc összehajtogatja a levelet, és elteszi a belső zsebébe. Minek zavarná meg vele Mátyásékat meg Etelt?

Mikor belép közéjük, már megint derűsen csillog a szeme, mint ahogy illik is bölcső fölé hajló apához.

Esik az eső, mégpedig őszi eső, annak is a legutálatosabb fajtája. Mert van olyan őszi eső is, aminek még örül is az ember, úgy szüretes időben, mert az nemcsak hasznos, hanem kellemes is. A napocska halad az égen szépen rendesen, nem vet ügyet a gyüszmékölő báránnyelűkre, a szőlőszedő lányoknak még melegük is van, különösen amelyik körül legény kukorékol a tőkék közt. Ilyenkor aztán oda se neki, ha egy-két felhő összeszövetkezik, és napjában kétszer-háromszor is szentelődik egy kis meleg permet. Ez a mustot is szaporítja, meg az ember lelke is megvidámodik bele. Mintha csak úgy játékból esne, a nap keresztülvilágítja a vékony esőszálakat, aranyszítájukon keresztül látni a szírvány nemzetiszín pántlikáját. Ilyenkor a nyár kacsint össze az ősszel, ugyan úgy is mondják, hogy veri az ördög a feleségét.

Az igazi őszi eső, az más. Lopva jön, mint a tolvaj, rendesen éjszaka, és álmosan kezd, mint a sírásó. Nem zuhog, nem kopog, hanem lajhog, nem leveri, hanem leáztatja a levelet a fáról, nincs se hegye, se suhogója a cseppjeinek, mégis beleóvakodik tollba, bőrzebe, emberbe, állatba. Az ázott veréb behúzódik a tető alá, ott is fázik még csipogni is, a varjak egy darabig még turkálnak a szántásokban, de mikor látják, hogy az egér se bolond előjönni ilyen időben, akkor nagy keserves káromgással fölkerelkednek, és beveszik magukat a messzi erdőbe. Attól fogva madárhang sincs, csak láthatatlan szélkiáltók húznak elnyújtott jajgatással az egyre jobban elfeketedő éjszakákban a tanyák felett. Az ember pedig azt mondja ilyenkor, hogy az idén korán befogott az eső, a fene álljon a gyökeribe, és mivel a szobában egyszerre hidegebb lesz, mint kint, jön-mén a padlástól a szemétdombig, a színtől az ólig, és igyekszik magával elhitetni, hogy ő most dolgozik. Utoljára elunja ezt is, sokkal őszintébben, mint a disznótort, és farigcsál vagy morzsol az ereszet alatt, egyik nap, mint a másik és hol káromkodva, hol ásítva kikilesekszik az égre, hogy hasad-e már valahol.

Mátyás is ezt csinálja már egy hét óta, már ki is fogyott volna a faragnivalóból, mert kész van mosószer-lábbal, kapa-nyéllel, gereblye-foggal, ha eszébe nem jut, hogy álló-t farag az unokának. De hát ki minek nem mestere, hóhéra az annak, és Mátyás hol a lyukat fúrja-vési

bőre az álló talpdeszkáján, ami hordófenék volt, még el nem öregedett, hol a lyukba szolgáló nyárfakarókat faragja vékonyra. Közben sok mindenben járhatja az esztét, és eltűnődik azon is, hogy ez az onoka neki nem is onokája, mert hiszen Ferenc neki nem veje, csak a fia özvegyének az ura, és a gyerek neki nem egyebe, csak keresztfia és druszája. De hát Mátyásnak már más keresztfiai is voltak, és soha eszébe nem jutott azoknak állót csinálni, de még a maga fiának és vér szerint való onokájának se. Ilyen különös az emberi természet. De hát lehetetlen is nem szeretni azt a kis kölöncöt, mert még alig van két araszt, és már a pipa után kapkod, ha meg az öregapja bajuszába belefogódzhat, úgy sivalkodik örömeiben, hogy majd kibújik a bőriből. Ezt ugyan a Ferenc bajuszával is megethetné, mert az is elég durzos, meg hagyott színű is már, de mégis az övé az egészen fehér. Mért van az, hogy a kisgyerekek mindig a fehér bajusz a legkedvesebb? Hát az meg mért van, hogy még az embernek a maga színiben van a bajusza, addig csak az asszonyszáj elül törülgeti félre, mikor meg megfűhéredik, akkor szinte belekívánkozik a kis gyerekkacsóba, és mért van az, hogy ez sokkal jobban esik neki, mint mikor asszonykéz markolásza?

Igen, le is teszi Mátyás a munkát, átcaplat Etelékhez ebben a lucokban is, vasárnap óta nem látta a druzsát, nagyon rákívánt. Ferencel is beszéde van úgyis, az éjszaka az jutott eszébe, hogy minek hordják ők a cefrét, törkölyt, söprűt a keresztülői pálinkafőzőhöz, mikor maguk is kifőzhetnék. Ferenc bizonyosan kaphatna jogot kisüstire, ő meg, ha elöregszik, arra jó volna még, hogy elüldögéljen az üstházban, a pálinkafőzésben még nem szakadt meg senki. No meg ha meg kell vallani, más is sürgeti Mátyást, hogy a nyakába akassza a subát, és betegye maga után az ajtót. Hallja, hogy Róza jön ki dömhögve a kamrából, hozza az egérfogót, biztos, hogy abba is belekeveri valahogy Etelét, és azt Mátyásnak nincs kedve hallgatni. Hiszen azért nem török csontjuk a fiataloknak, Róza se akar nekik kárt tenni, csak mindig ilyen nyelvcsaplár volt szegény, és Mátyás unja már a sok kerepelést, kotkodácsolást, és lesz még benne elég része a télen, mikor az asszonynépek nem is lehet egyéb multsága, mint az emberszólás.

És így szüle csak hűlt helyét találja Mátyásnak, és nem tehet mást, csak fejcsóválva néz utána. Már megint *azokhoz* megy. Mióta az a poronty kikelt, azóta Mátyás kétfelé él, mint a nyakavágott légy, mindig ott lebzselne náluk. Pedig tudhatná már, hallhatta szülétől eleget, hogy maguknak való emberek azok, innen-onnan ötödik esztendőbe forduló házások, mert úgy kell számítani, hogy már az esküvő előtt is együtt éltek, cigányhiten, de azért tán még most is egymás szájából eszik a csócsát.

Nem kell félreérteni szülét, nem azt kívánta ő, hogy minden este egymás haján búcsúzzanak, Isten őrizz, nincs szebb a szép békességnél, de hát az is törvénye ám az életnek, hogy kés, kanál ne legyen csördülés nélkül. Ezek közt soha még annyi perpatvar sem volt, mint egy leesett mákszem, s ez az, amit szüle meg nem foghat. Arra számított, hogy ahogy telik-múlik az idő, majd csak savanyodik a tej az állásban, és akkor Mátyásnak is be kell ismerni, hogy mégiscsak okos asszony ő, mert ezt megmondta előre. De szüle hiába várt, Etel egyre jobban bomlott az uráért, még talán a helyit is megfűjta, ahol ült, és Ferenc csak állta mosolyogva az eszefelejtett szeretetet, mint kőszent az imádságot. Szülének semmi kilátása se volt arra, hogy valaha szentségtörést érjen köztük, annyira nem is ment soha az öregasszonyos kajánkodásban, hogy ilyesmit kívánt volna, de az mégiscsak jólesett volna a májának, ha Ferenc egyszer megkontyolta volna a menyecskét, vagy legalább összeteremtettézte volna. Lám, szüle együtt hullajtotta el a fogát Mátyással, anélkül hogy egy keresztül-szalmát tett volna elébe, asszony már nem lehet szófogadóbb és kitűrőbb, mint ő a mai napig is, de azért bizony volt úgy, hogy rárottant Mátyás, mint a forró kása, bújtatta bele a nem jót, és etette a nem enivalóval, sőt bizony fiatalabb korában a kékjét is hordani kellett - de Ferenc azt se mondta soha Etelnek, hogy „eredj arrébb”!

Aki tüzet akar rakni, gyújtót csinál hozzá, és szüle nem sajnálta a fáradságot. Persze okosan, ügyesen, gyöngyös szekercével aprítva a fát.

- Etel, fiam - mondta a menyinek -, nem ütött még az neköd szöget a fejedbe, hogy ez a te emböröd mönnyit jár a városba?

- Ha sok ott neki a dolga, szülém.

- Nono, lányom, én nem akarok köztetők lélekveszödelmet, de ha neköd volnék, nem hagynám olyan szabadjára az uramat. Kertöletlen kertnek hamar mögszödik a virágját.

Ferencet is elővette, mikor már az epe nagyon faggatta.

- Jó embör vagy te, Ferenc.

- Hát amilyen a legtöbb, szülém.

- Nem úgy van az, fiam. Neköd csak a fogad köllene kiverni, oszt a bölcsöbe feketnél a fiad helyött, de te tán még annyit se nyikkannál.

- Mire mondja ezt, szülém?

- Csak arra, hogy most is gombatlan rajtad az ing.

- Éppen az előbb ötte le róla az a vas a gombot, hogy a szalmát hánytam, ehol-e, el is töttem a nadrágzsebbe.

- Leszakadt, mert nem varrva volt, csak öltve. Hej, csak jó a mai fiatal asszonyoknak! Engöm az ilyenért kizavart volna az uram a házbul, mikor én mönyecskesorban voltam.

Ferencet semmi ki nem hozta a sodrábul, szüle még ilyent nem látott. Mikor a sublótról a Fekete-Mária elveszett, akkor biztosra vette szüle, hogy most beüt az ördög a határba. Reggel még megvolt a kép, este, ég nyelte-e, föld nyelte-e, nincs sehol.

- Mondtam öleget Etelnek, hogy ez lösz a vége, minek tartja olyan könnyű helyön? - igyekezett szüle kellő irányba terelni a Ferenc figyelmét. - Gyön, mén itt bérös, bojtár, tanyai kérögető, jótékony-gyújtó városi nagysága, mit löhet tudni, kinek a kezihöz ragadt? Tán nem is az a hibás, aki elvitte, hanem aki nem vigyázott rá.

Etel Márikát vette gyanúba, adja elő, ha játékból eltette, nem lesz semmi baja. A gyerek sírt-rítt, hogy ő nem is látta, már tegnap se volt meg. Etel erősködött, hogy vizes kötéllel is kiveri a gyerekből, hova tette. De Ferenc pártját fogta, hogy nem kell azért a harangot félreverní, majd előkerül, ha nem keresik, s ebben el is múlt az egész.

Szülét nagyon elkedvetlenítette a dolog. Nem az, hogy a kép nem lett meg, hanem hogy Ferenc olyan könnyen hagyta az elveszését akkora nagy értéknek. Mondta is Mátyásnak, hogy ez is csak olyan úri tempó Ferencnél, mint a cigaretta meg a nem ivás meg a nem káromkodás meg a fejfájás. Hát ez is, a fejfájás. Való az, hogy Ferenc annyit nem eszik, nem alszik, nem beszél, s ha kérdik tőle, mi leli, akkor „sömmi, csak fáj a fejem” - hát való ez embörnek, aki se nem pap, se nem úr? Ezt az egyet Mátyás is helybenhagyta maguk közt, a fejfájás csak asszonyoknak való, akiket arra teremtett az Isten, vagy uraknak, akik egy fokkal sem különbek az asszonyoknál. Több negyven esztendejénél annak, hogy Mátyást bicskával fejbe szúrták egy dugott bálon, de úgy ám, hogy még másnap délután is szédelegve ment aratni - s neki azóta se fáj a feje, mert mitül is fájhatna? Annak fáj a feje, akinek hosszú bánata van, márpedig a hosszú bánatot nem a szegény embernek találták ki. A bánatos paraszt csak annyira mén, mint az út mellett vetett búza, letapossák, mire a fejét hányná.

Igen, szüle mindent elkövetett, hogy a fiatalok közül valamelyik kitörje a járomszöveget, de hiábavaló az ember iparkodása, ha nem járul hozzá az Isten áldása. Sőt addig irigyelte szüle Ferencétől a főfájást, hogy utoljára az ő fejébe állt bele a hasogatás, és most már harmadik napja nincs nyugta tőle, hiába rakja rá a nyers krumplit. Ha Mátyás el nem ment volna, szüle nemcsak azt mutatta volna meg neki, hogy Etel olyan egérfogót vett azzal a nagy eszivel az őszi vásárrban, amelyik kiengedi a szalonnát, de nem fogja be az egeret, az Isten bomlassza meg, hanem arra is megkérte volna, hogy hozzon neki Ferencétől egy birsalmát, mert azt is nagyon jó szolgálatni fejfájás ellen.

Másnap azonban úgy elhatalmasodott szülén a fejfájás, hogy forgott körülötte az egész szoba, mint a forgó komédia, és doboltak, füttyültek, sípoltak, harangoztak a fülében. A harangozást még csak elhallgatta volna szüle, mert olyan volt, mintha sok-sok kis harang szólna, ezen el is lehetett aludni, de a füttyülésre mindég fölrezzent, és Mátyást is följesztette.

- Nagy melegségöd van - mondta Mátyás, és csakugyan megijedt, mert mire a lámpát meggyújtotta, akkorra meg már egész hideg volt az öregasszony, és a szeme is fölakadt. Csak az térítette magához, hogy Mátyás pálinkás ruhával megkenete a homlokát, és meghúzogatta a nyaka csigáját.

Így kezdődött a szüle betegsége, de azért csak fölkel, eltibláolt a ház körül, a fejfájás is elhagyta, csak néha, mikor lélegzetet vett, úgy hurukkolt, mint a pulyka. Akkor meg az étvágya kezdett megromlani, hiába főzte neki Etel a becsináltat meg a borlevest, csak turkált mindenben, s pár hét alatt úgy lefogyott, hogy alig tudott bőrt húzni a fogára, ahogy mondani szokták.

- No, Róza, téged is elért a hosszú péntök - búslakodott Mátyás, és mivel tudta, hogy szülét nehéz lenne elvinni az orvoshoz, nem szólt neki semmit, befogott tudta-híre nélkül, és kihozta neki a kapitányságból az új orvost, nagyon szemfüles fiatalembert. Megnézte szülének nyelvit, torkát, kopogtatta a hátát, odatette a fülét a szíve gödrére - szegény szüle se holt, se eleven nem volt ijedtében, mert sok istenverést próbált már az életben, de az orvostól mindig megkímélte a Szűzanya Mária.

- Hát sok itt a baj - húzogatta az orvos a füle cimpáját -, azt se tudom, melyikről gyógyítsam.

- Hát csak a mölyik legolcsóbb - mondta Mátyás, de csak úgy szokásbul, mert igazán gondolkodás nélkül benyúlt a ládafiába, és hordta meg hordatta a sok lélottyót meg porokat, amiket az orvos írt szülének. Szüle szedte az édest is meg a keserűt is, még bele nem unt, bár tudta előre, hogy nem lesz annak foganatja, mert nagyon fiatal ez az orvos, gyereket gyógyítani jó lehet, de öregekhez neki még nem lehet tehetsége.

- Hát bevigyelek a városba - kérdezte Mátyás -, vagy hozzak ki valami jelősebb doktort?

Szüle azt mondta, inkább bemenne, mert a betegágyát látogatóktól hallotta, hogy vannak most a városba olyan doktorok, akiknek valami lámpásuk van, és azzal be tudnak látni az ember belső világosságába. Rögtönözésnek mondják, vagy minek, mindenki ezzel tesz mostanában próbát, akinek tehetsége van hozzá, de nagyon drágán adják.

- Nem teszön sömmit - mondta Mátyás, és a legdrágább fődoktorokhoz vitte be szülét, nagy lapátszakálla volt, ha nem viselte volna, havat lehetett volna vele hányni.

Az az egy öröme mindenesetre megvolt szülének, hogy az öreg doktor leszamarazta a fiatait, és másfajta porokat írt, de bizony azok se használtak semmit. A röntgenezés ugyan jót tett, szüle érezte, hogy szinte újul a szíve, de az is csak egypár napig tartott, aztán elviaszkosodott az arca, és bár nemigen panaszkodott, Mátyásnak most keseredett meg igazán a szájában a pipa.

- Úgy nézöm, kifogyunk anyátokbul - mondta a fiataloknak -, mert mán nem is évelődik. Tudjátok, hogy a macskát soha be nem vöhetete, most mög mán azt se bánja, ha a vánkosára fekszik.

Mária szeplőtelen fogantatása napján papot kívánt, gyónni akart, meg a szentségeket felvenni. Mátyás elment a tisztelendő úrért, Etel meggyújtotta a szentelt gyertyákat.

- Etel lányom! - szólalt meg csöndesen a beteg.

- Tessék, szülikém!

- Tartsd ide egy csöppet a kis körösztfiamat, hagy nézzem még mög utoljára!

- Ó, dehogy utoljára, szülikém, táncol még maga ennek a lakodalmán - emelte föl Etel a kisfiát. Szüle nehezen pihegett.

- Úgy szokták mondani, az öregöt mán venyigével is agyon löhet ütni. Neköm mán a szalmaszál is ölég, lányom.

Fölemelt kezét ráejtette a kis szőke fejre. A gyerek meg se érezte. Nagy, kék szeme nyugodtan nézte a furcsa kis madárcot.

- Áldjon mög a Jézus-Mária-Szent József mög a teljes Szentháromság egy Isten.

Márika pityeregve csókolt kezét, ahogy az anyja előretolta. Nem minthogyha nagyon fájt volna a szíve, csakhogy ő már tudta, mi a halál.

- Jó lögyél, galambom. Apádnak, anyádnak engedelmes, kis testvérödet szeressed, ha nagylány löszöl is, mindég jóba foglaljad magadat. Neköm mán nincs mögengedve, hogy Máriás-lánynak mögláthassalak.

A szeme árkából kicsöppent egy könny. Etel szelíden letörölte. Az öregasszony ráemelte a szemit.

- Ferenc is gyöjjön ide. Úgy. Az Isten irgalmasságára kérlek, édös gyerökeim, bocsássatok ki neköm.

- Ó, szülikém, nincs mit - simogatta Etel a verejtékes homlokot. Egy kicsit fulladozott a hangja. Ferenc is megfogta az öregasszony kezét. Nem bántotta őket szüle sohase.

A viasz-arc egy pillanatra megelevenedett.

- Azt én jobban tudom, gyerökeim. Mindég vesződelmet akartam köztetök csinálni. Nem ögyébbül, csak gyarlóságbul. Csak, csak...

- Ne fárassza magát, szülikém - buggyant ki Etelnek a könnye. - Anyám helyött volt kend énnököm, majd mögfizeti a jó Isten, amit én mög nem fizethetem.

Szüle a derékalj felé nyújtogatta a kezét, de csak le-lehullott, nem bírt vele fogni.

- Rosszul fekszik, szülém? Mögigazítsam?

- Nem, nem azt. Nyúlj be ide, a derékalj alá. Úgy. Nem. Arrébb. Ott. Az az.

- Ó! - csudálkozott el Etel, és mutatta Ferencnek, hogy mi volt a derékalj alatt. A muszka szentkép, a Fekete-Mária.

- Én vittem el. Nem lopásbul. Hanem hogy Ferenc mögpirongasson érte tégödet. De nem szólt. Még ezért se. Ekkora értékért. Se az aranyért, se a kőért. Ritka. Ritka embör.

Ferenc elmosolyodott.

- Szülém, hiszön nem arany ez. Réz, mög üveg.

Szüle elkomolyodott. Egy pillanatra úgy érezte, hogy akkor ő be van csapva. De azt is érezte, hogy most már mindegy. Minden mindegy. Csak a Krisztus irgalma meglegyen. Emelgette a fejét a kép felé. Etel odaértette a szájához.

- Uram, irgalmazz!

Mátyás mehozta a tisztelendő urat, széket tett neki az ágyhoz, aztán mindnyájan kimentek a szobából. Csak a kicsi maradt ott a kuckóban. Látható angyalnak a láthatatlanok mellé, akik lehajtott fejjel minisztrálnak az Úr teste körül, és nyitott tenyérrel várják a bűnös lelket, hogy az örökkévaló Jeruzsálem vizeiben tisztára mosva vigyék az Isten színe elé.

Kisvártatva kinyitotta a pap az ajtót.

- Be lehet jönni.

Szüle nyugodtan feküdt. Két keze összetéve a dunnán, az arca megbékült, a szeme lefogva.

- Isten kegyelme legyen a megtisztult lélekkel, és ő legyen közbenjárójuk a bűnösöknek - mondja a tisztelendő úr, és búcsúzoba megfogja még egyszer a haldokló kezét.

Szüle fölnyitja a szemét, és szinte mosolyogva mondja, hogy ne menjen még a tisztelendő úr, ő testamentumot akar tenni.

A lélekválság órájában nemcsak a könny ragadós, hanem a mosoly is.

- Ahhoz nem pap kell, hanem nótárius, szüle - mosolyog a tisztelendő úr.

Mátyás is mosolyog, de csak a bajuszával, mert a szemiből még nem száradt föl egészen a könny.

- Ne törekedj azzal, anyjukom, nézd, a mi Urunk Jézus Krisztus két testamentumot is tett, oszt azt se tartják mög a népek egyiköt se.

Szüle azt hiszi, hogy a fejét csóválja, pedig mozdítani se bírja már. Ő olyan testamentumot akar tenni, amihez pap kell, és éppen azért kell hozzá pap, hogy megtartsák, még akkor is, ha már Mátyás is elmúlt e világból.

- Mondja no, szüle - a pap megint leül az ágy mellé.

És szüle mondja. Tisztán, értelmesen. Gyászmisét szeretne alapítani. Minden esztendőben Szent Rozál napján. A Rókus lelke üdvéért.

- Meglesz.

- De énekkel.

- Énekkel.

- De a kántor is énekeljen.

- A kántor is énekel.

Szülének nagyon alázatos lesz az arca.

- Az Isten fizesse mög. Ugyan Mátyás is majd mögfizeti. Mög aztán majd Ferenc. De az énekben legyen benne, hogy „Biács-Boszniában nyugszik hideg sírjában”.

- Kicsoda?

- Hát Rókus. Rókusom. A fiam.

Magyarázzák neki, hogy Rókusnak a hideg sírja nem Boszniában van, a bosnyák háború régen volt, de az szülének mindegy. Ő lánykorában hallotta, mikor gyászmisést mondtak egy legényért, ő is ismerte, aztán odaveszett, gyászmisést mondatott érte az anyja, ő is ott sírt rajta. Nagyon szívszaggató volt, azóta se felejtette el. Ott énekelte a kántor, hogy „Biács-Boszniában nyugszik hideg sírjában”. Hát ezt énekeljék Rókusért is, tegyék meg az ő kedvéért.

Megígérték neki, és szüle elaludt, elégedetten és boldogan az Úrban és az anyai szeretetben.

Másnap délután el is temették. Szép temetése volt, érckoporsót hozott Mátyás a városból, és sokan elkísérték szülét az örök nyugalom helyére, utána megették a gyászos háznál a tortúrót, és ittak rá egy-két pohár borocskát is, emlékeztvén kegyeletesen a megholtról. Másoknak csak savanyú volt a borocska, de Mátyásnak keserű, mert könnyei peregtek a pohárba. Úgy maradt ő már most, mint a szedett szőlő, olyan se lesz ezután, aki az ágját megvesse.

- Mink is itt vagyunk tán, édös apám - simogatta Etel az öreg fejét, és Ferenc is odaállt mellé, hogy egy test, egy lélek lesznek ők ezután.

Ferencnek már akkor ott volt a zsebében a második levél is a szomorú rabságból. A sár még mindig olyan nagy, és a Pulcki konz úrban még mindig megvan a jó szándék ötmillióért. Csakhogy most már nem Mátyásnak van címezve a levél, hanem Etelnek, mert „a szüleim hogy nem válaszolnak, tán azért, mert mán mög sincsennek azuta, hiszön ez mán lakodalomnak is hosszú vóna és csókollak édös kedves feleségöm, és a kis családomat is innen, ahun az madár sem jár, és maradok hív hozzád, Rókus, hadifogoly”.

Ferenc az ámitónak ezt a levelét is betette a bugyellárisába a másik mellé. Gondolt rá, hogy tán mégis meg kellene mutatni Etelnek, de aztán csak letett a szándékáról. A levél révén megint szóba kerülne az igazi Rókus, a halott, és Ferenc sohase szeretett Rókusról beszélni.

Az Etel örök-földjének egyik pásztyájában, éppen a telek legpartosán, nagyon sovány, fehér homok volt, mindig lemaradt benne a búza. Ferenc azt gondolta, sokkal többre mennének vele, ha megfordíttatná szőlőnek. Neki is állított három napszámot, olyan suttyó legénykéket, akik nagyon győzik a munkát, ha az embör a hátuk mögött áll. De bizony Ferenc két napig feléjük se nézhetett, a moly beleesett a kukoricába, azt kellett letörni fele érésiben, csak harmadnap déltájban nézhetett utánuk a legényeknek.

Nem látta őket a parton. Felnőtt napszámot fizetett nekik, jól is kosztolta őket, csak nem léptek meg? Nem, se a markoláb el nem vitte őket, megvannak, kugliznak a hajlatban.

- Mivel lopjátok ott a napot, hé? - kiáltott rájuk Ferenc a partról. De csak úgy barátságosan, mert nem lehet panasz a suttyókra, jó darab földet megfordítottak, négy ásónyomra. De ahogy rendelve volt nekik.

- Kuglizunk - cihegtek föl a legények.

- Csakugyan? Mert én is úgy néztem. Aztán mi a ménfák azok a fehérek?

- Kutyacsontok löhetnek, vagy mik.

Ferenc úgy messziről igen nagyollja a kutyacsontokat, és közelebből látja, hogy embercsontok biz azok. Karsontok, lábszárcsontok, szép körbe állogatva, mint a kuglibábuk. A teke természetesen nem lehet más, mint emberkoponya. Az is, nem is egy, hanem három, nem úgy megy itt, mint szegény helyen, minden játékosnak külön kugligolyója van emberfejből.

- Hoci csak - mondja Ferenc, és a kezébe vesz egy koponyát.

Az ez, rendes halálfej, Ferenc nagy érdeklődéssel nézegeti. Jó régi lehet, ez nem olyan ijesztő, mint a friss halott feje, amilyent látott eleget a háborúban, föl hagyott lövészárkokban, utak mentén, mikor még csak félig rohadt le róluk a hús. Ilyent is látott, múzeumokban, Szibériában is, Amerikában is, de csak üveg alatt, a keziben sose volt. Sárga, sima, van szeme gödre, orra tuskéje, álla kapcája, csak a fogait persze már kikuglizták. Vagy nem is voltak.

- De igön - mondják a legények -, mindnyájában megvoltak, némelyikben olyan erősen álltak, hogy az ásóval se bírták kiverni, inkább szétesett az egész kutyafej.

- Szamár fejetők - feddi őket Ferenc -, hát hogy volnának ezek kutyafejek? Hát nem látjátok, hogy emböri agykoponyák?

- Hát igön, kutyafejű tatárok - mondja tanulmányos hangon az egyik legényke, élő bizonyosságául annak, hogy nemhiába találták ki a népoktatási törvényt. - Még a szilke is ott volt a szájánál, amelyikből önni adott neki a gazdája.

És csakugyan a fordított föld rögei közül vastag piros cserépdarabokat szedeget össze, mutatja rajtuk a friss törés helyét.

- Mink hágdostuk szét őket, nagyon avult edényök voltak mán.

- Hányat találtak?

- Kutyafejűt? Öt volt, akit mögolvastunk, de löhetött több is, mert egy fejet én is hazavitem galambitatónak, az sincs beleolvasva.

Ferenc meghagyta a legényeknek, hogy ha megint embert találnak, hozzá ne nyúljanak, hagyják úgy, még neki nem szólnak.

Aznap találtak is még egyet, katona lehetett, mert bajonett is volt mellette, de azt Ferenc nem vette figyelembe, csak az ivóbögréjét vagy mijét vette föl, be is vitte a tisztaszobába a polcra. A csontokra nézve pedig azt a parancsot adta a napszámosoknak, hogy szedjék össze, rakják rakásra azokkal együtt, amiket még ezután találnak, aztán majd közös gödröt kell nekik ásni. Különben hiszen most már itt lesz ő, még a fordításban tart, és majd ügyel a tetemekre.

A napszámosok révén híre ment a dolognak a tanyák közt, és az eset határozottan ártott a Ferenc tekintélyének. Hiszen más is talált holt embereket a földjében, néha még huszárokat is találni lovastul, az nem ritkaság ezen a tájon, különösen a partosabb helyen mindenütt recseg a csont és a cserép az eke meg az ásó alatt. Az Isten tudja, kifélék lehettek, Messzi Gyurka azt mondta, még a gugahalál idején tették le ide őket, az ő öreganyja is köztük van, meg is ismerné, ha megmutatná neki, mert hibás volt a szemfoga, csipkés hegyű, de azért nem volt boszorkány - az is lehet azonban, hogy nem is keresztény népek voltak, mert olvasót még egyiknek a keziben sem találtak, de még koporsót is alig-alig. Ugyan ez már igen mindegy nekik is meg aki megtalálja is őket. A gyerekféle ugyan összeszedi az egyet-másukat, amit fölhajít az eke, meg van olyan is, aki galambitatónak hazaviszi az agykoponyát, mert azt tartják, ha a galamb abbul iszik, nem mén el a háztól, de tudja az Isten, jobb a holtaktól őrizkedni, mert hátha rontást visz az ember a holmijukkal a házhoz. Jobb érzésű ember nem is bajoskodik velük, hanem közéjük vág az ásóval, és halad tovább, egy azért, mert nem is ér rá, másrészt meg, mert nemcsak a holtaktul kell tartományosagnak lenni, hanem az élőkötül is. Híre mén a dolognak, fülibe jut a városi uraknak. Azok közül ugyan, akinek esze van, az meg se hallgatja az ilyent. De van úgy, hogy a múzeumban is neszt fog az igazgató, akkor aztán mindjárt megvan a baj. Kijön a tetthelyre, faggatja a népeket, hogy hogy volt, mi volt, haragszik, hogy mért nem szóltak neki idejében, és mindenáron meg akarja keresni a tetemet, amiket még szét nem vertek. A város költségén, az igaz, és megígéri hitre-lélekre, hogy ami kárt tesz, azt meg is téríti. De hát csak nem csúfíthatja el az ember a földjét, meg nem is jó az

ilyen városi emberrel közlekedni, no. Mert akiről tudja az ember, hogy mit akar, egy pohár bort vagy egy kis jó tanyai sonkát vagy disznót venni vagy gépet eladni vagy éppen csak jó napot mondani, úgy választásos időben - hát az mind rendben van. De hogy ésszel élő ember pénzt adjon, napszámost fogadjon azért, hogy kiszedhesse a földből a rossz bögrét, azt föl nem lehet fogni, abban valami huncutságnak kell lenni, az ilyenbe nem jó belekeveredni.

Csudálkoztak is rajta nagyon, hogy Ferenc okos ember létire ezt nem tudja, s ahelyett hogy elboronálná a dolgot, maga is nekiáll a tetemekkel pizmogni, s telerakja a tisztaszobájukat az edényekkel. Mátyás mondta is neki, hogy hagyjon föl ezzel a tökéletlenséggel, baj lesz belüle, de Ferenc nem hallgatott a szép szóra, sőt elment jelentést tenni a tisztelendő úrnak, és el is vitt neki egy cifra edényt.

A tisztelendő úr azonban csak a vállát vonogatta. Nem hiszi, hogy régiség. Tejesköcsögnek nézné, de máza nincs, talán virágcserep lehetett, nincs semmi értéke, el kell dobni. De Ferenc látott már ilyenfélét a múzeumokban, meg újságokban is olvasta, hogy többfelé is találtak mostanában ilyen régiségeket, némelyik talán még a Krisztus idejéből származik.

A tisztelendő úr megveregette Ferencnek a vállát.

- Mind kitalálás az, édes barátom, abból meg egy szót se higgyen, amit újságban olvas. Látja, én nem is veszek újságot a kezembe, mert csak a lelkem veszteném vele.

Ferenc egy kicsit megszégyellte magát, és mentegetődzött, hogy ő is csak akkor szokott újságot olvasni, hogyha a városból valami olyan portékát hoznak, ami újságba van takarva. Ami azonban a cifra edényt illeti, Ferenc nem hagyta magát, a legközelebbi piacos napon bevitte a városba, bement vele a múzeumba, ahol azelőtt még sohase járt, és megkérdezte, hogy lehetne-e az igazgató úrral beszélni, ezt meg ezt hozta. Ahogy az edényt megmutatta, rögtön bevezették az igazgató úrhoz, aki olyan vele egykorúnak látszó őszes ember volt, és formázta is egy kicsit Ferencet.

- Ejnye, de parasztképe van ennek az úrnak - ez volt Ferencnek az első gondolata.

Az igazgató úr pedig azt gondolta magában:

- Ejnye, de úri képe van ennek a parasztnak, ugyan hol vette?

És mind a kettőjüknek jó szeme volt, mert az igazgató úr úgy hímelt-hámolt, mint valami paraszt. Nem mondja, értékes az edény, a népvándorlás korából származik, lehet olyan ezer-ötszáz esztendő, de azért nem olyan ritkaság, meg a múzeumnak nemigen van pénze, bizony egy-kétezer koronánál nem adhat érte többet, ha eladó szándékkal hozta be. Ferenc sokkal különb úr volt, mint a cigánykodó igazgató úr, mert letette az asztalra az edényt, nem kíván ő azért egy krajcárt se, különben is van még belőle odakint vagy tíz darab.

- No, maga ritka derék ember - nyújtott kezét az igazgató úr -, azokat is ide szánta?

Nem, azokat Ferenc megtartja emlékebe. Az igazgató úr elsavanyodott, és azt gondolta magában, hogy igen, ez csakugyan úrrá fajzott paraszt, csak még nem egészen érti a módját, mert akkor vagy nem hozta volna be a bögrét, vagy félmilliót kért volna érte, és nagyon haragudna, ha nem kapná meg. Hanem aztán földerült, mert Ferenc azt mondta, hogy ha az igazgató úr nem restellne kimenni hozzájuk, megmutatná a többi edényt is, úgy lehet, van ott még több is a földben, az igazgató úr megásathatja, ha kedve tartja.

Az igazgató úr egyszerre tele lett örömmel, mint a hólyag széllel. Körülvezette Ferencet a múzeumban, mutogatta, magyarázta neki a régi királyok idejéből való fegyvereket, a képeket, az üvegszekrényekben megbecsült régiségeket. Ferenc hallgatta illedelmesen, s csak akkor

szólalt meg, amikor az igazgató úr egy embernyi nagy lábsontot mutatott neki, hogy az egy vízözönbeli állatnak a lábszára, mamutnak hívják.

- Igön - mosolygott Ferenc,ilyent látott már ő egészben is. Hol? A múzeumban. Melyikben? Többen is látott, a péterváriban is, a tobolszkiban is, de a legnagyobbat tán a pittsburgiben. Az igazgató úr nagyon elcsodálkozott, hogy Ferenc az ilyesmit is megvigyázta jártában-keltében, és örült neki, hogy ilyen értelmes emberre talált.

- Hát a háborúban vagy mögvakul az embör, vagy kinyílik a szöme - csodálkoztatta Ferenc tovább az igazgató urat.

Nagyon jó barátságban váltak el. Az igazgató úr megígérte, hogy a jövő héten kimegy, megásatja a földet, ahol Ferenc engedi. Kosztot visz magával, de hát hálóhely akad-e ott? Ugyan most még melegek az éjszakák, meglesz ő a szénában is.

- No, annál különb hálással is szolgálunk - készségeskedett Ferenc. - Ott az Etel tanyája, az lesz a kvártély a igazgató úrnak.

- Ki az az Etel?

- Az asszony, a feleségöm. Mink az új tanyában lakunk, piros cserepes teteje van, messziről mögösmeri, az övé üres; almával van tele, de azt kihordathatjuk, ha nem kedveli a szagát.

- Dehogy, Ferenc, nem tesz kárt bennem, se én őbenne, mert az almában leginkább csak a szagát szeretem. Pogácsaalma vagy törökbálint?

- Nem, parmen mög renét.

Ejha, bámult el az igazgató úr, és Ferenc nagyon örült, hogy az igazgató úr elcsodálkozott.

- Hát család van-e?

- Van kettő is. Lány is, gyerök is.

- Mekkora?

- Az egyik harmadikban van, a gyerök, a kislány mög most mén föl iskolába.

No, ez szép. Az igazgató úr nem is gondolta volna, hogy még ilyen aprócska a család. Azt hitte, Ferencnek már menyecske lánya van, s egy kicsit megröstellte magát, mikor kiderült, hogy Ferenc neki fia lehetne.

Az igazgató úr azonban nemcsak barátságból kérdezte föl Ferencnek a családi állapotát, hanem lélekvásárló szándékkal is. Elég olcsón vette a lelkeket, Matyikát egy trombitával szedte le a lábáról, de még arra is rávette, hogy az ölébe üljön a kis vadóc és egész közelről recsegtesse a fülébe a trombitát, Márikának pedig piros kalárist akasztott a nyakába. A harmadik lelket aztán ráadásba kapta az igazgató úr. Etel mindjárt azt kérdezte tőle, jó lesz-e, ha galambot vág neki vacsorára.

- Isten őrizz - tiltakozott az igazgató úr, nagyon szívből. Először azért, de ezt elhallgatta tisztességtudásból, mert ő a galambot meg nem eszi, másodszer azért, mert ellátta ő magát egész hétre való kosztal, szalámival, szalonnával meg egyéb köröm közé valóval.

- Hát mán azért csak ne vesse mög a mi szögénységünket se - rakott a menyecske gyümölcsöt az asztalra, míg Ferenc kiment borért -, érezze magát otthon minálunk.

Az igazgató úr azt mondta, már otthon is van, mert úgy megszerette Ferencet első látásra, mintha édes testvérje volna.

Etelnek aztán nem kellett egyéb. Hátha majd jobban megismeri az urát az igazgató úr! Nemhogy olyan, mint a fátal kenyér, hanem mint a húsvéti kalács. Az Isten is megverné, de verje is, aki rosszat mondana rá. Nem is illik tán, hogy asszony dicsérje az urát, de az ő ura maga a tökéletesség. A légynek se vét, mindenkire barátságos, se rosszkedvét, se haragos szavát annak nem hallani, s amit mond, az olyan, mint a szentírás.

Az igazgató úr bólogatott, s ráfelejtkezett a tiszta, szép asszonyra, ahogy a sublóra támaszkodva, nekirapult dicsekedett az urával. Aztán észrevette a sublóton a két katonaképet.

- Hát ez a két derék fiatal? Tán a testvérjei?

- Dehogyan - nevette el magát Etel. - Az az első uram volt, szögény, de odaveszött a háborúba. Ez mög a mostani édes uram, csakhogy mostan sokkal szebb, mert embörösebb.

És megtörölte a képet a kötőjével. Nem a halottét, hanem az édes urát, aki most az őszbe csavarodott fejével, a ráncos homlokával, a kicsit előrerokadt hátával, a fáradt mosolygásával sokkal szebb, mint mikor hetyke bajusszal, hátraszegett nyakkal villogott bele a világba.

- Ó, ti asszonyok, de jó, hogy ilyen egyformák vagytok - mosolygott magában az igazgató úr, és nem lepte meg, hogy vacsorára nem galambot vágott neki Etel, hanem csirkét rántott, azt is kettőt, mert úgy tudja, hogy idekint mind tanyahasúvá válik a városi úr is.

Igaz, hogyha választani lehetne két rántott rossz közül, akkor az igazgató úr inkább a kisebbet választaná, a galambot, de a tudomány érdekében csak meg kell enni a rántott csirkét is.

- De csak nem egyedül gondolják?

- Nem - mondja Etel -, nem egyedül. - S tesz az asztalra akkora tál öntött salátát, hogy vasvillával döfködhetné, aki szereti. És minden kihül, mire a vendég nagy rimánkodással rábírja venni Ferencet és Etelt, hogy ők is üljenek az asztalhoz, és segítsenek neki túlesni a nagy ijedtségén.

Az igazgató úr szétfoszlat a tányérján egy csirkeszárnyat, elrongyosít egy levél salátát, inkább a puha, barna rozskenyeret tömködi befelé, és föltűnik neki, hogy a gazda hozzá se nyúl a kenyérhez, csak salátával temetgeti magába a csirkét. Meg is kérdi Ferencet:

- Hát maga nem eszik kenyéret?

Ferenc csak egy szótlan nemet int a fejével, s Etel magyarázza el a dolgot:

- Tudja, igazgató úr, hogy azt a sok rissz-rossz kenyéret ötte a háborúban, de mög különösen a rabságban, attul van ez. Korpakenyér, zabkenyér, de tán még olyant is, amölyiköt csupa merő fagyökérből örlöttek, ugye, édes uram? Azóta osztán úgy mögutálta, hogy még az itthonvaló kenyéret se öszi, a magunkét. Különösen azóta a szöröncsétlön eset óta, tán hallotta is mán hírét?

Nem, az igazgató úr nem hallotta, régen volt erre járása. Ferenc legyint, hogy hagyja el Etel, nem érdekli az az igazgató urat. Etel ránéz az igazgató úrra, látja, hogy meghallgatja szívesen, el is mondja, hogy esett Péterke a tóba. Az igazgató úr előtt szinte megképzik a zöld hínáros kis halott a gyepen, öklöcskéjében a kenyérdarabkával.

- Most aztán azt is mögmutatom, mi lött ebbül - mondta Etel, és hívja a kanapéhoz az igazgató urat, ahol a Matyika alszik, nem kis subán, hanem puha fehér vánkoston, letakarva igazi gyereklappal. És míg Ferenc kimegy egy kis borért, noha még félig van a kancsó, és a vendég nem nagyon hányja a keresztet a pohár fenekére, addig Etel fölhúzza a kisgyereken az inget, szép fehér ing, ki is van stikkelve a nyaka, és mutatja a kis hasát.

- Látja, itt bal oldalt, ezt a jegyöt?

Igen, az igazgató úr látja. Barna anyajegy, van ilyen másokon is, kin meggymag, kin szilvamac, ez meg olyan fodros szélű, mintha eper volna.

- Tán epret vágott hozzá az ura, mikor állapotos volt? - kérdi az igazgató úr.

- Én is ezt mondtam először az uramnak, de azt mondta, más ez, attól van, hogy mögcsudáltam a Pétörke kezében azt a kis darab kenyérbél. Nem is tudta nézni soha, mikor fürdettem Matyikát, most is azért mönt ki, hogy látni ne kölljön neki.

- Hát akkor takarjuk be hamar - mondja az igazgató úr, aki senkinek se szeret fájdalmat szerezni.

Mire Ferenc bejön, már arról beszélnek, hogy milyen kövér a tengerihagyma az ablakban. Az igazgató úr azt mondja, azért nem virágzik, mert ilyen kövér, de ő is megnyugszik abban, hogy a tengerihagymát nem a virágjáért tartják, hanem azért, mert a levele nagyon jó körömméregre, még hamarabb kifakasztja, mint a nyers paradicsom. No, majd ha máskor kijön, hoz fodor muskátlit, azt meg a virágjáért érdemes tartani, de meg az ilyen szép úri tanya meg is érdemli, hogy virágos legyen az ablaka. Nem régi építés, ugyan mibe kerülhetett?

Ferenc elmondja, hogy ennyi pénze van neki benne, emennyi meg Etelnek, mikor még külön ment a gazdaság. Azt meg az Isten tudná, hogy azóta mennyit öltek bele, mert a pincét is azóta csinálták, meg a tornácot is, meg hol itt, hol ott, mindig van valami foltoznivaló. Nagyon bizodalmasan beszél, de úgy nézi, az igazgató úr álmos is már, átkíséri a kis tanyába, meggyújtja neki a lámpát, odateszi az ágya fejéhez egy székre a kancsót, éljen vele, ha szereti, és nyugodalmas jó éjszakát kíván.

Mátyással csak másnap történik az összeismerkedés, ásatás közben, de már ővele nem boldogul olyan könnyen az igazgató. Nem mintha Mátyás vadaskodna a városi uraktól. Mióta Ferenc olyan vezér lett idekint, meg el is terjedt a paraszt becsülete, mint szalonnabőr a tűzön, azóta eleget futkároznak idekint, tiszteli, becsüli is őket, fene beléjük, de az igazgató urat gyanakodva nézi, mert nem tudja még, mi lakik benne. Azt már látja, hogy olyan kéneső-természetű lehet, szaladozik egyik gödörtől a másikhöz, mint jászok ebe a homokon, nem ül meg két óra hosszáig egy helyen, mint Mátyás, pedig neki is kevesebb lehet már hátra, mint amennyi előre ment.

Az igazgató úr lent guggol a sírban, centiméterrel méri a váznak a lába szárát, és felszól Mátyásra, hogy üljön egy kicsit odább, mert elveszi a világosságát.

Mátyás meg leszól, mégpedig okosat. Hadd lássa a Ferenc barátja, hogy ő se olyan ember ám, aki kifelejtene a káposztából a szalonnát.

- Mondom én, hogy az óriások nemzetségiből valók voltak ezek.

Ezt éppen Ferencnek mondja, de az úr értsen belőle. Ért is. Főlnéz a gödörből, és azt mondja, mese az csak, olyan emberek voltak ezek, mint mink vagyunk.

- Már engödelmet kérök, hol van a mai világban embör, akinek akkora lábszára van?

Mátyás ezt olyan hangon mondja, amiből az úr megértheti, hogy itt olyan ember pipál, aki nem enged a negyvennyolcból. Az úr azonban gyors végét veti a vitának. Kiugrik a gödörből, a kezében a holt lábszára, odaméri a Mátyáséhoz.

- No, látja kend. Még kisebb, mint a kendé. Pedig kend se olyan hosszú, mint a báránybél.

- Nono - mondja Mátyás egy kicsit megzavarodva. A saját szeminek mégiscsak hinni kell. A napszámosok nevetnek, és Mátyás mindjárt otthagyja az egész társaságot. Századik ember se szereti azt, ha mások füle hallatára lecsökkentik a tudományát.

Az igazgató urat hívják a másik gödörbe. Egész különös edény van a holt fejénél, azt már csak a Mátyás is megnézi. Retek formájú, nagy hasú, kis szájú, alul elhegyesedik, mi lehetett ez?

- Gyerök-játék - mondja az egyik napszámos.

- Pörsöly - véli a másik.

Van, aki azt mondja, hogy régifajta pálinkásbutykos, de paprikaültetőnek is lehet nézni, a régiek tán azt is cserébül csinálták, azért nem maradt ránk belüle.

Mátyás most úgy van, mint az igazgató úr volt az előbb. Nem bírja hallgatni ezt a sok értetlenséget. Meg a lábszár-csorbát is ki akarja köszörülni. Magyaráz.

- Ez vót az ánti-világban a pipahelöttes.

- Gondolja? - kérdi az igazgató úr.

- Kéröm szépen, ide hallgasson. Akkor még dohány nem volt, de pipálni ugye mindég muszáj volt?

Ezt szívesen beismeri az igazgató úr is. Neki is mindig a szájában füstöl az ördög szénája.

- No lássa, mármost hogy segítettek magukon az őseink? Úgy, hogy az ilyen edénybe vizet öntöttek, nádszálat törtek bele, azon bugyborékolnak, így mulasztották az üdőt.

- Hát ez is lehetséges - mondja az igazgató úr -, erre még nem is gondolt senki, hogy hogy pipáltak a népek akkor, mikor még se pipa, se dohány nem volt. Ezt föl is jegyzem, kiteszem az újságba, hadd okosodjanak a tudatlanok.

És még irkál a noteszába, addig elmondja, hogy valamikor így is lehetett, az ó-testamentumban, de már mikor ezeket az ősokeket a földbe rakták, akkor másra kellett az edények. Étel-italt raktak beléjük a sírba.

- A halottnak? - kérdezi Ferenc.

- Persze, hogy ne éhezzen, még a másvilágra átér. Jobb emberek voltak azok, mint mink, mert mink az élőtül is sajnáljuk a kenyeret. Már nem mondom, hogy minden ember, csak a hitványa. Maga, Ferenc, tudom, az utolsó falat kenyerét is odaadná másnak, mert maga úgyse eszi meg.

Ferenc elsápadt és megtántorodott. Ha az igazgató úr meg nem fogja, belezuhan a sírba.

- No mi az, Ferenc? Megszédült? Hozzanak hamar egy kis vizet!

Maga meg dőljön le addig a fűre.

- Nem, már elmúlt - törölgette Ferenc a homlokát. Szokott ez neki lenni. Rossz a gyomra? Tudja az Isten, mitől van, csak ennél soha nagyobb baja ne legyen.

Ferenc ezzel be is ment a tanyára, de Mátyás most már ott maradt, és barátságosabban nézte az igazgató urat, aki följegyzésre érdemesítette az ítéletét. Úgy látszik, olyan ember ez, aki érti magát. Mintha csak belelátna a földbe, előre megmondja, hogy, a váznak ez lesz a jobb kezínél, ez lesz a mellin, ez lesz a fara alatt. És jegyzékbe vesz mindent, a térdén ír, leül a földre, nem sajnálja a ruháját.

Mátyás elmegy a kukoricaföldre, hoz egy kéve szarát.

- Erre üljön, doktor úr.

Az igazgató úr nevet. Nem doktor ő.

- De még löhet - mondja Mátyás, és nem csúfolódásból. A városi népnek az okosát mind doktor úrnak szólítják, és ő, engedelmet kér, már csak így szólítja az urat, mert sokra becsüli az eszét. Az igazgató úr vállalja a doktorságot. Honoris causa, adományozva Mátyás, mint a nemzet egyeteme által.

Mire befelé mennek a tanyára, már egészen összebarátkoztak.

- Tögye mán tisztöletit az én házamnál is.

Az igazgató úr átment a Mátyás tanyájára is. Megcsodálta a híres kutat, ugyan annak most már letelik a becsülete, mert Ferenchez jön a kútfúrómester a jövő héten.

- Ez is szép tiszta tanya - nézett körül az igazgató úr.

- Ellátja Etel mindön gondját, baját, még mögágyazni is mindön este átgyön, mióta Róza itthagyt. No, kerüljön beljebb.

Az igazgató úr köszönte szépen, de ő most már jó éjszakát kíván.

- Elálmosítja, ugye, ez az erős tanyai levegő?

Nem azért, hanem az igazgató úr siet vacsorázni, még ma sok a dolga, rendesen esténként dolgozik.

- Azám, láttam, az éjszaka is sokáig égött a lámpája. Még azt gondoltam, hogy tán fél, azért égeti.

Este kopognak az igazgató úr ajtaján. Tessék. Mátyás topog be.

- No, mire végzi, doktor úr?

- Dolgozni akarok, Mátyás - mondja az igazgató úr. Nagy csomó árkus papír, toll, tinta előtte, meg marékkal a szivar.

- No, csak csinálja - mondja Mátyás, és rágyújt a szivarra, amivel az igazgató úr megemberelte. Várja türelmesen, hogy mikor dolgozik már, és mit dolgozik. Mátyás tulajdonképpen azért jött, mert sose látott még urat dolgozni, különösen éjszaka, és ha már itt helyiben van, gondolta, mégiscsak megnézi, pénzbe úgyse kerül. De hát már a szivart is elszívta, mégse fogott dologba az úr, csak írt, írt, rettentő sokat, rettentő apró betűvel, és Mátyásnak kezdett világosság gyulladozni a fejében. A doktor úr valami főírnokféle lehet, úgy látszik, ez a becsületes mestersége. No, könnyebb mesterség lehet, mint a kapálás, ámbár azt azért ő tudná megmondani. Lám, milyen nagyot nyög, ahogy leteszi a tollat, és hátraveti magát a székben.

- No, bevégezte? - kérdi szívesen Mátyás.

Az igazgató úr mosolyog, de csak mint a dérverte szőlő. Nem lehet az ő munkáját soha bevégezni.

- Elolvasni is sok volna pedig, amit írt. Ugyan mit írt, ha mög nem sértöm?

- Könyvet.

- Könyvet? No, Isten éltesse. Szép foglalkozás, ész kell hozzá. Aztán miféle könyvet ír a doktor úr?

Mátyás úgy veszi ki a szóból, hogy a doktor úr olvasókönyvet ír.

- Löhet is azt, úgy pihent ésszel.

- Az a baj, hogy nem pihent az ész, Mátyás. Fáradt ember vagyok én már.

- No, hát az nem látszik a doktor úron, mert éppen elnéztem, hogy üdejéhez képest úgy ugrál, mint a tökbe esett cinöge. Ugyan hány esztendő?

Az igazgató úr megmondja. Mátyás úgy elképed, mint ő, mikor a Ferenc életkorát megtudta. Kölcsönkenyér visszajár.

- No, nézze - mondja ki Mátyás -, én mög azt hittem, hogy maga velem egyívású. Ejnye, ejnye. Valami baja van, hogy így mögvénült?

- Nincs nekem semmi, nem is volt, csak ideges vagyok.

Ezen a szón nagyon kap Mátyás. Ezelőtt csak a lovak voltak idegesek, neki is volt egyszer ideges lova, néha vasvillával se lehetett megindítani, máskor meg ha egy akácfalevél esett a fejére, az ekét szétrázta, úgy megvadult. Mostanában az emberekről is sokat hallani, hogy idegesek, itt a tanyákon is. Különösen a fiatalja emberek, akik a háborúban jártak. Megvan kezük-lábuk, étkük-itkuk, semmi bajuk nem látszik, hát akkor mi az az idegesség? Valami olyan belső tökéletlenség az, ugye?

- Hát olyasféle - hagyta rá az igazgató úr, és megnézte az óráját. Éjfél elmúlt.

- Hogy elszaladt az üdő - csodálkozott Mátyás -, no, máskor nem is tartom így fel a munkájában.

És beállított minden este, és soha éjfél előtt el nem ment. Az igazgató úr a világi dolgokra tanította Mátyást, Mátyás a szegény emberes tudományban tökéletesítette az igazgató urat, és mind a ketten nagyon meg voltak elégedve egymással.

Ferenc pedig annyira ment a barátságban, hogy egyszer, mikor ketten voltak a méhesben az igazgató úrral, és az igazgató úr elmagyarázta, hogy milyen virágokból kellene méhlegelőt vetni, hirtelen azt kérdezte:

- Igazgató úr ösmeri a törvényt, ugye?

- Amit muszáj, Ferenc. Amiért becsukják az embert, ha nem ismeri. Mért kérdezi?

- Csak úgy kérdözöm. Tögyük föl, hogy egy hadifoglyot holttá nyilvánítanak. A felesége férjhez mögy. A hadifogoly mögkerül. Mi lösz akkor azzal?

- Örüljön neki, hogy nemcsak a fogságtól szabadult meg, hanem az asszonytul is. De hát mért köllene ezt magának tudni, Ferenc?

Ferenc csak éppen úgy kérdezte ezt. Hallani ilyesmit mostanában eleget. Ötöle is kérdezték a körben, de nem tudja, hát azért kérdez magánál okosabbat.

Az igazgató úr elgondolkozott. Úgy tudja, hogy ilyen esetben az első házasság az érvényes, a másodikat megsemmisítik. De aztán az asszony elválhat az első urától, és megint férjhez mehet a másodikhoz.

- Csak nincs valami baj maguknál, Ferenc?

- Isten mentsön, nagy lélekveszödélöm volna az.

- Persze, a gyerekek miatt.

- Azokat még csak szét löhet válogatni ilyen esetben, de a ház mög a földek mög a közös szörzemény, mög mindön úgy összekeverődik, hogy nehéz ebben igazságot tönni. Én ugyan azt is hallottam, hogy ilyenkor az a győztes, akihöz az asszony húz, hogy talán így röndöli a törvény.

Az igazgató úr azt tartotta, nem jó senkit a hitiből kiverni, és ráhagyta Ferencre a dolgot. Hanem azt meg nem állhatta, hogy Etelt ki ne kerítse egyszer, éppen diótisztítás közben.

- Mondja már, Etel lelkem, hogy élt maga az első urával?

- Jól - mondta Etel elcsudálkozva -, mért kérdi az igazgató úr?

- Mit szólna hozzá, ha úgy betoppanna egyszer, és a jussát követelné? Melyiket választaná a kettő közül?

- Őrizzön mög minket attul a Jézus!

Etel zöldebb lett, mint az ölében a zöld dió. Soha ilyenre még csak álmában se gondolt. Ne is gondoljon, mondta az igazgató úr, hiszen ő csak tréfából kérdezte.

Nem volt valami helyes tréfa az igazgató úrtól, Etel két poharat is eltört aznap, s úgy eltette a padláskulcsot, hogy alighanem baltával kell felnyitni az ajtót. De ezt már nevetve beszélte este a vacsoránál. Ferenc meg a pincekulcsot nem találta, s keresés közben leütötte a katonaképét a sublótól, széttört az üvegje.

- Nem szabad idegeskedni, emberek - fenyegette őket az ujjával az igazgató úr, és elmosolyodott. Eszébe jutott a Mátyás idegesség-elmélete.

Ez már a búcsúvacso volt. Reggel jött az autó az igazgató úrért. Telerakták embercsontos zsákokkal, cserepes kosarakkal. Ferenc berakta egy katonaládába a tisztaszoba polcán tartott edényeket is. Nem őrizget ő mégse ilyen emlékeket.

Induláskor eszébe jutott Ferencnek valami. A Szpiritutó levele, amit a Mária-képpel küldött. Hátha az igazgató úr el tudná olvasni. Nem, ehhez ő se ért, hanem elviszi magával, tud ő olyant, aki lefordítja. És vagy kihozza, vagy benéznek érte, hiszen ezután is jó barátságban maradnak, csak Etel máskor azt főzze neki, amit maguknak, bablevest disznókörommel, mert, most már megmondhatja, ő a madárhúst nem szereti.

Este Mátyás, mint éjszakai tudományokhoz szokott férfiú, sokáig elbeszélgetett Ferencékkal az igazgató úrról. Hogy lám, mindenkinek megvan a maga baja, az úri élet se fenéig tejfől, csak megörlődik még a könyvírnok is. Kár pedig érte, mert amúgy nyomos ember. Mátyás különösen azt bámulta benne, hogy akármekkora szél fújt, mindig úgy alkalmazta magát, hogy rá tudott gyújtani.

Ferenc alighanem úgy járt, mint a Mátyás ideges lova. Ráeshetett a lelkére valami akáclevél. Semmi névvel nevezhető baját nem érezte, még a hadiemplék-köhögést is elfelejtette már, azért mégis olyan vesznitértnek érezte magát. Szemre is látszott rajta, hogy bujkál benne valami. Lesoványodott, megsárgult, ahol fekete volt, megfehéredett, ahol fehér volt, megritkult. A kedve is elkelletlenedett. Ami külső munkát végzett, türelmetlenül, mérgesen, feliből-harmadából csinálta, otthon erőt vett ugyan magán, de még szótalánabb lett, mint azelőtt, a gyerekcipogásra néha majd a bőriből kibújt, s Etel rajta-rajtakapta, hogy kimeredt szemmel néz maga elé.

- Fáj valamije, édös uram?

Ferenc mosolyogva felelt, de Etel észrevette, hogy összerezzent, mint akinek máshonnan rántották haza a gondolatát.

- Nem, csak a fejem zúg néha mostanában. Majd elmúlik, ha akar.

- Nézzessük mög orvossal! Elmönjek veled, édös uram?

Ferenc nem ellenkezett. Nincs ugyan miért, de az Etel kedvéért megteszi. De hát melyikhez? Legjobb lenne tán ahhoz a nagy szakállúhoz, akinél szülével jártak, azt már ismerik. Hát menjenek ahhoz, neki mindegy.

A nagyszakállú meghallgatta őket, aztán megkérdezte Ferencet, volt-e katona. A háborúban? Fronton, hadifogságban? Igen, Ferenc volt mindenütt.

- De a felesége nem volt vele ugye? - tréfálkozott az orvos.

- Nem, az nem volt - nevettek mind a ketten.

- Persze. Mindjárt gondoltam. Éppen az a baj. Vesse le a kabátot, gyűrje föl az inge ujját.

Valami gumiszíjat kötözött a karjára, beleszúrt egy spriccelő tűvel, s azt mondta, hogy jöjjenek be három nap múlva megint.

Három nap múlva nagy örömmel fogadták őket:

- Barátom, maga ritka szerencsés ember. Semmi baja a vérének.

Hát persze hogy nincs. Ezt ugyan Ferenc három nappal ezelőtt is meg tudta volna mondani a méltóságos úrnak. Etel is a vállát vonogatta. Ne azt tessék megmondani, hogy mi baja nincs az uramnak, hanem azt, hogy mi van.

- Lám, hogy fölvták a parasztok nyelvét ebben a csizmás világban - gondolta a méltóságos úr, és rosszkedvűen mondta Ferencnek, hogy nyújtsa ki a nyelvét. Aztán kopogtatta, sóhajtott, máját nyomogatta, szívét hallgatta, úgy, mint szülének. Írt is neki valami kanalas orvosságot, azt, amit szülének. Erre Mátyás jött rá odakint, hogy egészen olyan ennek a színe, szaga, mint a Rózának volt, kár volt megvenni, mert annak is megvan, több felinél. Etel megjed, ha szülének nem használt, Istenem, hátha Ferencnek se használ?

- Ettől ne félts engöm, fiam - tette Ferenc az ablak közé az orvosságot. - Ha nem használ, nem is árt, még itt az ablakban lösz. Nem félök én a haláltul, legalább még a gőzmalmost föl nem építjük.

Etel azonban félt. Két liba árát tette a Szent Antal perselyibe, és egy óra hosszáig imádkozott Ferencért mind a három oltárnál. Azt is megmondta a Szűz Máriának, hogy ha Ferencnek meg kell halni, ő el nem marad tőle ásóig, kapáig, abban az órában elvágja a nyakát. Éjszakánként is sokat elgondolta ezt magában, míg nyitott szemmel hallgatta az ura horkolását vagy nyugtalan forgolódását. Rendesen csak hajnal felé aludt el, akkor meg Ferenc ébredt föl, és hallgatta a szü percegését az ajtó szemöldökfájában. Őbenne is így örölt a gond. Ferenc tudta, mi baja, és azt is érezte, hogyha elmondhatná, mindjárt megkönnyebbedne. De hát minek zavarja meg vele ezt az ártatlan asszonyt? Az Isten tudja, hogy fogadná, tanácsot meg úgyis hiába várna tőle.

Ferencnek egyszer vergődésében eszébe jutott az igazgató úr. Ő maga se tudta, mért van olyan bizodalma benne, de nagyon rákívánt a keze szorítására. Reggel meg is mondta Etelnek, hogy bemén hozzá. Úgyis valami gyűlés van odabent, legalább megtudja, mire ment az igazgató úr a Szpiritutó levelével.

- De hát mán ne mőnjön üres kézzel, édős uram. Vigyön egy kis gyümölcsöt az igazgató úrnak.

- Hát eredj föl a padlásra, fiam, még befogok. De csak a szépít sződjed mán.

Etel teleszedte a kötőjét almával meg háború-körtével. A háború-körte nem termett annyit, mint az első két esztendőben, de ökölnyi nagyok voltak a körték, húsosak, levesesek és haragos-pirosak, ami körtében nagy ritkaság.

Ahogy Etel törölgette őket, Matyika odaállt mellé, és nézte éhesen a gyümölcsöt. Szótlan, komoly kisöreg volt, kérni nem kért, de az anyja belelátott a nagy szemén keresztül a kis szivibe.

- Öszöl egy szép aranyalmát?

- Nem öszök - rázta Matyika a fejét.

- Körtét önnél inkább?!

- Aztat önnék.

Etel kivett egy szép piros körtét, egy kicsit úgyis ütődött volt az oldala.

- Harapj bele hamar, kicsim. Ham-ham.

Matyika még szófogadóbb volt, mint máskor. Széttátotta a száját, amennyire bírta, beleharapott a körtébe, és akkorát visított, mintha darázs szállt volna a nyelvire.

- Mi lelt? - ugrott hozzá Etel. Ferenc is akkor lépett be az ajtón, lehajolt a gyerekekhez - ki bántott, kisfiam?

- A körte - köpte ki a gyerek a falatot, és szuszogott, mint aki erős paprikát eszik. - Mögégetött.

- Eszed tokja - nevetett Etel -, ugyan löhet, hogy valami bogár volt rajta.

Ferenc kivette a gyerek keziből a körtét, és ő is beleharapott. Ki is köpte rögtön ő is.

- Kész mérög. Erős is, fojtós is, keserű is, mi érhetette ezt? Tán nem ért még be? De hát csupa lé.

Megkóstoltak hármat is, mind ehetetlen volt. Az első esztendei termés aprós volt, de sok és édes. A második már kevesebb, nagyobb, de vízizű. Ennél meg festeni nem lehetne szebbet, de vitriolt lehetne belőle főzni a kis-üstön.

- Nemhiába háború-körte - törölgette Ferenc a száját -, de magával is hordja a nevét. No, nem tudom, a negyedik termése milyen lösz. Hát csak az almát tödd be a kocsiba, fiam.

- Ebéddel várjam, édös uram? - kérdezte Etel, mikor Ferenc megsuhogtatta az ostort.

- Nemigön hiszöm, hogy esténél előbb kiérjek. Löhet, hogy várakoznom is köll, még beeresztenek az igazgató úrhoz, mert nagyon strázsálják a pedintörök.

Nem, a pedinterben, aki János névre hallgatott, és mint nem szorosán vett közigazgatási alkalmazott zsinóros atillában szolgálta az emberi művelődést, nem volt semmi hiba. János is a homokon született, és húzott a szíve a homoki emberekhez, ennél fogva mindjárt megjelentette az igazgató úrnak, hogy itt van az az időses paraszt, aki a nyáron azt a cifra bögrét hozta, de most nem régiséget hozott, hanem tényleges almát.

Az igazgató úr maga nyitott ajtót Ferencnek. Várta már régen a muszka levél miatt. Nincsen benne semmi különös, valami muszka hálálkodik benne, minek is hívják csak...

- Szpiritutó.

Olyasforma, igen. Szpiridinov, különben itt lesz a levél valahol a fiókban, ni, meg is van már, mégis érdemes az ilyent eltenni, a cím miatt is, hátha írni akarnak neki. Ugyan kéri is, hogy írjanak, tudassák vele, nagy-e már a Péterke, őneki is van már egy fia, azt is Péterkének hívják, de az még kicsike.

- Hát odakint hogy vannak? - kérdezte az igazgató úr, még Ferenc belegombolta a levelet a bugyellárisba, a másik két levél mellé.

- Hát csak úgy vagyogatunk, készülünk a szüretre - veszködött Ferenc a bugyellárisal, aztán hirtelen zsebre tette. Meggondolta a dolgot. Nem szól ő mégse, hátha el is hallgat az a szomorú rab, mit kotyogjon ő az esetről? Azért csak azt kérdezte meg az igazgató úrtól, kimenne-e hozzájuk szüretre, inkább beküldené kocsival az apósát. Nem, az igazgató úr meghalni se ér rá, most is szaladni kell neki valami gyűlésre, pedig szeretett volna még elbeszélgetni Ferencsel. Ferenc megérti, hogy elég volt a vendégből, de meg neki is csakugyan menni kell az ármentesítő gyűlésre, hanem majd disznótorra jön be az igazgató úrért. Nem úgy lesz az, mondja az igazgató úr, hanem Ferenc is elvégzi a maga gyűlését, ő is, aztán van itt a vízparton egy alkalmas duttyán, ő ott ebédel, oda tartson Ferenc is, aztán majd elbarátkoznak egy kicsit.

Egyikük se gondolta, hogy késő délután veti végét a barátkozásnak. Borozgatás közben a kocsmáros is odavágódott hozzájuk, elpanaszolta, hogy nagy bajban vannak, a fia a múlt esztendőben hazaszabadult az orosz hadifogságból, megházasodott, éppen most fekszik gyerekágyat a felesége, és tegnap este megérkezett a muszka menyecske, akit a fiú odakint szerzett magának. Most aztán a fene tudja, mi lesz, a két asszony, egy férj tán még nehezebb eset, mint két férj, egy feleség, mert abba könnyebben beletörődnek az asszonyok, ugyan nekik könnyebb is.

Ferenc elakadt lélegzettel hallgatta a történetet, a bor is bátorította egy kicsit, s mikor a kocsmáros másik asztalhoz ült vendéget mulattatni, megszólalt:

- Én is majd ebbe a napba vagyok, ha nem egészen is.

- Hogyhogy? - ütődött meg az igazgató úr.

- Így e' - szánta el magát Ferenc, elővette a két levelet, és elmondta az esetet ígrül-igre az igazgató úrnak.

Az igazgató úr nem csudálkozott azon, hogy a szomorú rab nem írta meg, hogy hol raboskodik. Több ilyen levelet is látott már, amelyikből kimaradt a dátum. A szomorú rabokat senki se tanította meg levelet írni gyerekkorukban, mert a nyelvkönyvben előbbre való az alany meg az állítmány, ami helyes is, mert hogy tudná a trágját hányni az a béres, akinek fogalma sincs a birtokos jelzőről, vagy micsoda kenyeret dagasztana az a menyecske, aki hírét se hallotta az állítmánykiegészítő alanyesetnek? Aztán meg a háború alatt többször volt úgy, hogy a katona nem írhatta meg haza, hol eszi a császár kenyerét, mert rögtön elgörbült volna a világ tengelye, ha egy öreg paraszt megtudta volna, hogy őtőle száz mérföldre van egy falu, és azt úgy hívják, hogy Zrsztrmrszt. Némelyik lelkiismeretes katonának aztán úgy a vérbe ment ez a nagy tilalom, hogy szomorú rab korában is tartotta magát hozzá, és nem azzal kezdte a híradást, hogy „kelt levelem”, hanem azon, hogy „kívánom az Istentől”, mert a szomorú rab azt még vidám gyerek korában megtanulta otthon, hogy nem is levél ami nem így kezdődik.

Az igazgató úr ezt mind meg tudta értetni Ferencsel, de azt már maga se értette, hogy mért szomorú rab a levél írója még most is, mikor a rabságnak már régen vége van. Arra azonban rájött, hogy a Pulcki konzul úr nem egyéb, mint a lengyel konzul, és ezen a nyomon tán el is lehetne indulni. Igaz, hogy a postai bélyegző egészen elmosódott, de azért a külügyminisztérium szerencsét próbálhat a nyomozással. Könnyebb ugyan egy gombostűt megtalálni a szénakazalban, mint egy ismeretlen helyen tartózkodó magyar elveszettet az orosz birodalomban, de azért ha kétségét ki akarja vetni Ferenc, az igazgató úr szívesen eljár a dologban, s talán nem is kerül olyan sokba.

Ferenc erre azt mondja, hogy a költség nem tenne semmit. Ha a tanya rámenne, azt se szánná, csak Rókust föl lehetne támasztani, aztán majd lenne, ahogy lenne. De a holtak fel nem ébrednek, és az illető levélíró csak valami ámító lehet, aki pénzt akar Mátyásékból kicsalni.

- Lehet, lehet - forgatta az igazgató úr eltűnődve a leveleket. De magában azt gondolta, hogy akinek csaló szándéka van, annak bizonyosan ész is adott hozzá a jó Isten, s az nem felejtene el megírni, hogy hova küldjék neki a milliókat. - Hát bizonyos maga abban, Ferenc, hogy ezeket nem írhatta az Etel első ura?

- Mint az egy Istenben! - mondta Ferenc keményen, és felemelte mind a két kezét. - Evvel a két kezemmel temettem el a moha alá! Hiszön elmondtam már. Ha bizonyos nem volnék benne, nem álmodnék vele annyit. Se nem képzene mög előttem mindég, mikor kenyeret látok.

Mohón felkapta a poharat, de az igazgató úr a karjára tette a kezét.

- Megálljon csak, Ferenc, ne siessen úgy. Majd nem ereszti be többet gyűlésre az asszony, ha borszagot érez a bajuszán estére!

Ferenc elmosolyodott. Nem a szokott csöndes mosolygással, hanem a borhintálta hangulat hirtelen felszökkenésével.

- Azt soha, igazgató úr. Az Etel soha. Helyös asszony az. Talpon állva mén a mönyországba. Az úgy.

Az igazgató úr közelebb húzza a széket a Ferencéhez.

- Látja, Ferenc, azért nem kell előtte titkot tartani. Az olyan asszonynak, mint Etel, mindent meg lehet mondani. Meg is kell. Még ha embert ölt volna is, Ferenc, még azt is meggyónhatná neki. De hát magának semmi bűne sincs, bátran elébe állhat. Még jobb is, ha magától tudja meg ezt a históriát, mint hogy más úton jusson a fülébe, és megzavarja. Még ma este valljon ki neki őszintén mindent, legalább megnyugszanak mind a ketten. No, Isten tartsa, Ferenc!

Szép őszi napszállat lett, mire Ferenc végigkocogott a kőúton, és a lovak meglassúdvá kanyarodtak le a homokra. Bikanyálrongyok akadoztak a lovak fülébe, az ostor hegyére, egy-egy pipiske bohókásan ugrált a kocsi mentén, utánozva a kerekek nyikorgását, a jege-nyékről meggondoltan, lassan, kényelmes csavarulatokban hullott le egy-egy sárga levél, mint aki tudja, hogy nem érdemes sietni, mert a föld úgyse szalad el alóla. A nap a jól végzett munka derűjével húzott magára egy hosszú piros felhőpaplant, és Ferenc a jól végzendő munka reményében nézte vidáman a kökörösinfoltos, tücsökszós, elszáradt mezőket. Igen, az lesz a legjobb, amit az igazgató úr javallt, mindent elmondani Etelnek, megnyugtatni, hogy nincs semmi baj, nem is lesz. Rókus elmúlt, mert neki az volt rendelve, a leveleket nem ő írja, nem lehet tudni, kicsoda, de mindegy is, hadd mulassa magát, még meg nem unja, nekik nem árt, minden marad úgy, ahogy volt, asszony, föld, gyerek. És ha szánt még nekik gyereket az Isten, hát csak hadd jöjjön az is, lesz mit a tejbe aprítani, akárhányan kérik az őrlöttet. Ma is megbiztatta a polgármester úr a gyűlésen, hogy ami földet fölszabadítanak a tó vizitől, azt parcellázzák, és neki okvetlen juttatnak belőle, megérdemli, mert ő volt a mozgatója az egésznek. Jó, kövér föld lesz az, csupa televény, egy darabig ugyan fölűti még magát rajta a nád meg a sás, de azért majd megmutatja ő, micsoda búzát nevel ott.

Messziről ökörkolomp szólt, Ferenc fölriadt a gondolatokból, és körülnézett. Itt-ott füst-kendők lebegtek a mezőkön, a kanászok sütötték a szalonnát száraz gallytűzőn, Ferenc szinte érezte a szagát, és megcsapkodta a lovak fölött az ostort, mert megéhezett.

A ház végiben Mária ült a padon, és hangosan silabizálta az olvasókönyvét:

- Ki is-is-ten-ben - bí-bí-zik, ne-nem - csa-csa-csa-lat-ko-zik.

- Mit vakoskodszt mán, te kis szemők? - szólt oda neki Ferenc. - Hát Matyika?

- Elaludt odabent a ládán. Nem győzte kivárni édös anyámat.

- Édös anyádat? Kivárni? Honnan?

- Bent van a tisztaszobában. Levelet kapott délután, neköm adta ide a postásasszony, mikor kigyöttem az iskolából. Azzal bemönt a szobába, oszt azóta nem gyött ki. Eccör mán benyitottam rá, hogy éhös vagyok, de rám ripakodott, hogy mönnek ki, oszt többet nem mertem bemönni.

A vízbe fülő a szalmaszállhoz is kapkod. Etel a szövetekezeti boltosnétól hallotta, hogy a harmadik dülőben van egy léleklátó asszony, ezelőtt ugyan nem az volt, csak históriaáruló, de aztán fölhagyott a mesterséggel, és a lelkekkel szövetekezett össze. Pénzt nem fogad el, csak zsírt meg lisztet, de megéri, mert mindent megmond az égvilágon, még amit nem kérdez is töle az ember. Sőt néha csakis olyant mond, mert ő csak azt nyilváníthatja ki, amit a lelkek megjelentenek neki! Ő is, a szövetekezeti boltosné, azt kérdezte töle, hogy kiszabadult-e már az ura a purgatóriumból, mert olyan káromkodós ember volt, hogy szolgáltassa-e még érte a misét? Mert bizony annak az árát is fölemelték a papok, nem panaszból mondja, hisz nekik is élni kell szegényeknek. De erre csak három hét múlva tud felelni a léleklátó, akkorra eloszlik előle a sötétség, most csak annyit mondott, hogy egy kis szőke ember jár utána, nagyfarsangra meg is fogja kérni. A szövetekezeti boltosné ugyan nem is gondolt a férjhez menésre, öreg ő már arra, azt tartotta - azonban ha az Isten ezt végezte felüle, ő ebbe is belenyugszik, és már meszelteti is a boltot, hogy minden tisztába legyen téve, mire megjön a kis szőke ember.

Etel nem próbált még effélét, kártyát se vettetett soha, mert nem is volt rá szüksége, most azonban, hogy Ferenc se volt otthon, ő is elment a léleklátó asszonyhoz. A léleklátó asszony behunyta a szemét, és azt mondta, hogy nagy láncsörgést hall teméntelen messzeségből - nyilván máris a szövetekezeti boltosné káromkodós ura jelentkezett meg neki a megérdemelt tisztítótűzből. Etel aztán beleszólt, hogy ő nem a halottakra kíváncsi, hanem a jövődöt szeretné tudni, a léleklátó asszony erre is mindjárt kész volt a válasszal, Etelt egy nagy fekete ember kerülgeti. Etel megharagudott, azt mondta, hogy az Isten nyilát kerülgesse a nagy fekete ember, neki már van hites ura, és a látóasszony azt tudakolja meg a lelkektől, hogy azzal mi lesz, meggyógyul-e vagy se. A látóasszony egy darabig nagy morgolódással volt, bizonyosan a lelkekkel értekezett, és nem is haszon nélkül. A lelkek kinyilvánították, hogy Ferenc nemcsak hogy meggyógyul, hanem olyan nagy tisztesség éri, hogy az újságba is kiteszik. Aztán a látóasszony meghintette Etelt szenteltvízzel, és arra kérte, hogy foglalja az imádságába, ami azért volt töle különös, mert nem Etel volt összesövetekezve a másvilágiakkal, hanem ő.

Etelnek azonban se ez nem tűnt föl akkor, se a szenteltvízzel való meghintés, amiben a boltosné nem részesült. Etel csak azt értette ki az egészből, hogy Ferenc meggyógyul, és ezért nagyon jókedvű volt egész addig, míg Márka a levelet át nem adta neki.

Mindjárt megismerte a borítékon a Rókus keze írását, de azért nem lehet azt mondani, hogy elvesztette volna az eszméletét. Nem, csak más irányban szolgált az esze, mint addig. Bizonyosan ezerszer meg ezerszer megesett az vele, hogy hangya mászott rajta végig. Kinek nem futkosott még a keze fején ijedt hangya és ki szokta megnézni a keze fején futkosó hangyát? Etel bizonyosan sohase tette még életében, s most állt a szoba közepén, kezében a fölbontatlan levéllel, és nézte a keze fején a hangyát. Milyen kicsike, milyen vékony, milyen vörös, milyen utálatos így közleről. Mitől ilyen vörös? Talán a hangyának is van vére? Lehet, mert feje, lába, dereka, mindene van neki. Talán szíve is van? Egészen olyan, mint egy kis ember. Ni, hogy csavarog előre-hátra. Mit kereshet? Az utat hazafelé? Apjához, anyjához, párjához, gyerekeihez? Fölemeli a fejét, körülnéz, indul a karján fölfelé, mint aki biztos nyomon van. Nekiütődik

egy szörszálnak. Fölgaskodik mérgesen, és átfogja az oktalan. Mintha az ember egy nyárfát akarna kicsavarni. Mi haszna lenne belőle, ha kicsavarná? A hangya megfordul, és fut lefelé a keze fejére, milyen sebesen tud szaladni ez a kis állat! Az öklén megáll, forog jobbra-balra, merre van tovább a helyes út, végre a gyűrűsujját választja, leveti magát róla a levélre, és kaparja, fejével fúrja a papiroost, mintha bele akarna bújni, mi lehet benne?

Etel hirtelen fölszakítja a borítékot a végén, nem veszi észre, hogy a levélből is lehasadt egy pántlikányi, csak olvassa, olvassa, elejétől végéig, meg újra kezdi, ötször, tízszer, hússzor, még az ablakra rábarnul az alkonyat, akkor közelebb lép vele a világosságához, mindig közelebb, míg végre nekikoccan a feje az üvegnek, de ha a fejét elütnék, akkor se tud a levélből semmit. Etel csak annyit tud, hogy Rókus nem halt meg, és hogy ő nem adja Ferencet. Nem adja, nem adja. Nem. Magának az Úristennek se adja!

A kislány benyit az ajtón. Etel haragosan kitiltja. Az ő lánya! A halotté, aki vissza akar jönni. Hát jöjjön, vigye a lányát, a házát, a földjét, az egész világot, csak őt ne bántsa, csak őt ne szakítsa el Ferencről. Az édes urától, az élőtől, az igazítól, akit az Isten neki teremtett, és ő megtalálta, kikereste magának, akinek a kezét az övéhez stólával kötötte a pap, akinek ő gyereket szült.

Igaz, igaz, a Rókus kezéhez előbb kötötte, Rókusnak előbb szült gyereket, de mi köze őneki már ahhoz? Neki meghalt Rókus, özvegyen hagyta, írása van róla, de jó, hogy ez eszébe jutott! Jaj, csak jönne már az édes ura, hogy eltakarhatná vele. Nem kellesz, nem látlak, nem vagy! Jaj, csak el ne hányódott volna az az írás. De nem, nem kerülhetett senki kezébe, a katonaládájában tartja az ő édes ura. De meg nini, hiszen nem azon fordul ez meg, hogy megvan-e az írás, vagy nincs. Etel már el is mosolyodik. Hiszen van elég, aki tanúsítja, hogy itt eleget tettek a törvénynek. Maga az apósa is megmondhatja, Rókusnak a saját apja. No, annak majd meglesz az öröme szegénynek. Etel nem bánja, örüljenek egymásnak, apja meg a fia. Amúgy ő is örül, miért ne, ha Rókus beéri az apjával, meglehetnek egymással békességben, Rókus meg is házasodhat, adjon az Isten neki szerencsét. De hátha Rókus erőszakoskodik? Mert nagy természetű, hirtelen mérgű. Ó, azért nem félti ő az ő édes urát. Azt szeretné ő látni, hogy azt bántsa valaki! Száz lelke legyen annak, azon is mind keresztültipor. Emberen, Istenen, törvényen, mindenben. De nem is lehet az. Se az Isten nem lehet olyan rossz, se a törvény olyan kutya, hogy amit ők rendeltek, helybenhagytak, összeadtak, azt most elhagyhassák. És ha megtennék? Ha azt mondanák: eredj haza, te asszony, ott a helyed az első uradnál, az ő igazsága az erősebb, mert az a régibb, a másodikat csak álmodtad, most már azt is el kell felejtened, volt-e valaha? Ó, Etel azzal is számot vet! Akkor az utolsó éjszaka megigazítaná még egyszer az ő édes, élő, igazi ura feje alját, aztán akármit csinálnak a tóval az inzsellérek, annyi víz mindég marad benne, ami neki elég lesz. Nem, arra nem gondol, hogy kettőjüknek. Nem lenne elég mély pokol a számára, ha ő az ő édes ura életét is elkívánná. Nem, senki ártatlan emberét, de a magáéval azt tesz, amit akar, elmegy előre, a Szűz Mária bizonyosan közbejár érte, és onnan fölülről vigyázhat az édes urára, még a fiukat fölneveli, akkor pedig ott várja a mennyország kapujában, ott is az ő igazi édes urát.

A', zörög a kocsí, az ő kocsijuk, itthon az ő édes ura. Lámpát akar gyűjtani, nyúl az asztalra, persze, persze, hiszen ez a tisztaszoba, a lámpa bent van a lakószobában. Hamar, hamar, hadd várja világosság, átszalad a konyhán, viszi a levelet, dobja a sublóra, fölgyújtja a lámpát, benyitja Ferenc az ajtót.

- Dicsértessék!

- Mindörökkön, édös uram!

A Ferenc hangja riadt, az Etelé nyugodt.

- Levelet kaptál?

- Azt. Mögvan Rókus.

- Dehogyan van mög. Valami ámító az.

- Nem, valóságosan Rókus. Ehol a levél e.

- Ne is mutasd, fiam, akár én mondjam, úgy ösmeröm mán. Ez már a harmadik. Énnálam is van kettő, akit ő írt.

Etelnek elhalkul a szava.

- Rókus?

- Dehogyan Rókus. Az ámító. Nézd e.

Ferenc előadja a leveleket, Etel rájuk néz.

- Az ez. Rókus. Ösmeröm a keze írását.

Ferenc levelet magát, nagyot reccsen alatta a kanapé.

- Hiszöd te, hogy a halott föltámad? - kérdezi rekedten.

Etel ránéz az édes urára. Milyen sápadt! Vagy ez a rossz petróleumlámpa teszi?

Följebb csavarja a lámpát, és rátérdeve a székre, bekönyököl az asztalra mind a két könyökével. Így jobban látja az édes urát.

- Isten tudja. Ha nem halt mög.

Ferenc végigtörli a homlokát a keze fejével. Lejjebb csavarja a lámpát. Bántja a szemét.

- Ide hallgass, fiam. Az igazgató úrnak mán elmondtam. Azt mondja, jobb lösz, ha neköd is elmondom. Nem töttem én olyant, hogy el ne mondhatnám.

Etelnek széthasad a szája. Szeme fénnel önti el az édes urát. A Ferenc beszéde egy kicsit vontatottan indul, de aztán simán patakzik.

- A Murman-partrul mikor megszöktünk. Tudod. Öten. Osztán mikor mán csak ketten maradtunk. Bent az erdőkben. Olyan sűrűségök, hogy néhol nappal se láttunk, csak tapogatódzunk. Osztán csönd, olyan, hogy alig mertünk mozdulni, féltünk a magunk szavától. Hogy olyan csönd is löhet a világon, azt csak az tudja, aki mögpróbálta. Az éccaka mög azért rossz, mert mindönféle hangokat hallani a sötétben. Az embör azt hitte volna, hogy a rossz lelkök kísértik, pedig csak a hóbagoly csapott le a mókusra, az nyivákolt. Aztán mög zizörgésöket hallottunk, de nem a fákrul, hanem az égrül. Mintha diót ráztak volna sok-sok zsákba, oszt arra piros mög zöld mög kék tüzek az égön, olyanok, mint a szálfák, de úgy lobogtak, mint a pántlikák. Úgy kivilágosodott az éccaka néha egy óra hosszára is, hogy mög löhetött látni a nagy, fehér baglyot, amint tépi a mókust, és csöpög belöle a vér.

Ferenc nagy lélegzetet vett, Etel megszólalt:

- Evvel szokott hát maga álmodni, édos uram. Miért nem löhetött ezt mögmondani énnéköm?

- Nem, nem ez volt - rázta Ferenc a fejét. - Jól szolgált az az égi világosság minékünk, mikor mán mögszoktuk. A bagoly mögvakult töle, osztán ha hóval möghajigáltuk, elejtötte a mókust. Mögosztotunk rajta Rókussal. Ő szerette, mert csak úgy csöpögött a húsbul az olaj a fenyőmakkul, amivel a mókus él. De én csak eccör-kéccör öttem belöle, mert nem bírta a

gyomrom. Nagyon legyöngültem, nem volt jártányi erőm, Rókus erősebb volt, föl-fölvött, hol az ölében vitt, hol a hátán.

- Szögény édös uram. - Etel a Ferenc kezére tette a kezét, de talán soha életében nem gondolt olyan simogató szívvel a halott urára, mint most.

- Találtunk egy tanyát, favágó parasztok laktak benne, azok barátságosak voltak hozzánk. Adtak, amijük volt, teát, savanyú káposztát, füstölt medvehúst. Mög azt az örölt fagyökérral kevert zabkenyeret, azt elmondtam már én.

- El, édös uram, el - szólt közbe Etel, mert Ferenc zihálni kezdett. - Tán adhatnám is mán a vacsorát, ne gyötörje mán magát ilyen éhösen.

- Mingyárt vége lösz mán. Ide hallgass, Etel. A favágóknál jól összeszödtem magamat, de itt mög Rókus esött le a lábáról. A forró hideg rázta, félrebeszél. A favágók vöröskatonákkal találkoztak, minköt kerestek. Elutasították őket, de azt mondták, nem tudják, nem gyönnék-e vissza, jó volna, ha odább mönnénk, nehogy őket is bajba keverjük. Neköm nem nagy kedvem volt hozzá, bánom is én, fogjanak mög, de Rókus azt mondta, gyerünk, mert ő mög akarja látni a kis családját. Igön, így mondta. Hát gyerünk, neköm mindegy, hol múltunk ki a világból, mert neköm mán akkor régön möghozták a Piros cselekedtjének a hírit. A favágók adtak egy rossz tarisznyát, abba beletöttek két kenyeret, hogy az ölég négy napra, akkorra falut érünk, ha egyenesen mögyünk mindég napkeletnek. A tarisznyát én vittem, mert Rókus magával töhetetlen volt. Azért csak lassan bírtunk haladni, a négy napbul mán hat lött, de az erdő csak nem akart kivilágosodni. A kenyérral mög csak az ammönre jutottunk, akárhogy porcióztam. A mögváltó Jézusra mondom, hogy mindég Rókusnak törtem a nagyobbat, mert most ő volt a legyöngültebb. Az utolsó nap mög mán csak neki morzsáztam belüle, kéccör is, mert láttam, hogy nagyon odavan, én nem öttem, csak vadbogyókat rágtam. Ahogy este mögvackolunk a hullott levélben, azt mondja Rókus, adjak neki kenyeret, mert ő möghal éhön. Mondom neki, hogy én is majd mögveszek, mert én mindég csaltam magamat, ma mög egész nap nem öttem, hát ő is lögyön türelömmel már holnapig, hátha akkor végít szakajtja az Isten a vadonnak. Azt mondja erre, ő holnapig möghal. Mutatom neki a kenyeret, nemigön nagyobb, mint egy zsömle, mondjad, mire mégy vele, ha odaadom? Ha holnap se érijük a falut, fölfordulunk mind a ketten. De erősködött, hogy csak adjam oda, ő mán úgyse éri mög a holnapot, legalább még eccör hagy lakjon jól. De; mondom, hát akkor énelem mi lösz? Ha mán eddig elvergödtem, én se akarok mögdögleni. Erre osztán... a többit tudod mán. Elcsöndesödött. Möghalt. Röggelre. Ez volt. Ezt töttem.

Etel maga se vette észre, mikor elhúzta a kezét az uráéról. De ott maradt bekönyökölve az asztalra. Csak akkor magasodott föl, mikor az utolsó szónál lehorgadt a Ferenc feje.

- Ezt tötte? Maga? Maga tötte? - kérdezte csendesen.

- Én - emelte föl Ferenc a fejét. Az arca most már nem volt sápadt. A hangja is megnyugodott. Úgy lett, ahogy az igazgató úr mondta. Megkönnyebbedett a lelke.

Etel összecsapta a kezét:

- Te!

Sírás volt? Sikoltás volt? Eliszonyodás? Gyölölet? Fájdalom? Szeretet? Ferenc ezt sose tudta megmondani.

Etel életében először és utoljára tegezte az urát, és kifutott a szobából.

Ferenc vállat vont, egy darabig bámult a lámpába, aztán indult ő is kifelé, fáradt, zsibbadt térddel. A lába alatt megzördült a földre hullott levél. Fölvette, átfutotta, csak abban különbözött a többitől, hogy a szomorú rab most már tizenötmilliót kért, és azzal fenyegette meg szeretett kedves feleségét, hogy ha hazajön, összetöri a csontját, amiért nem váltja ki abból a pokolból, amiről ő nem írhat többet. Különben marad hív hozzá, Rókus.

Ferenc elmosolyodott, és kiment a tornácra.

- Etel! - kiáltott bele az éjszakába.

Hogy senki se felelt, találmra megnyomta a tisztaszoba kilincsét. Az ajtó zárva volt. Zörgetett, nem szólt senki. Az ablakra került, a kelő hold éppen oda szolgált, be lehetett látni. Etel ott fehérlett az asztalon, két előrevetett karjára borulva. Ferenc egy darabig verte az ablakot, fiamozta, hívta Etelt, aztán bement a lakószobába, és elbontotta az ágyat. Le is feküdt, s csak akkor jutott eszébe Márka.

Biz azt szegényt megverte a harmat, ahogy elnyomta a buzság a padon.

- Mit csinálsz itt, kislányom?

- Kiben Isten bízik... - motyogott a gyerek, aztán rádólt a Ferenc karjára.

- Csupa apja - nézte Ferenc, ahogy letette az ágyra, és rásimogatta a takarót.

Erősen télbe fordult az idő, Luca-napja körül járt, mikor Ferenc megint látogatást tett az igazgató úrnál. De alighanem éppen Luca-napkor volt, mert a boszorkányok szele fűjt, amelyik a havat hordja, ha talál; mikor meg nem talál, akkor megbontja a tetőt, szétforgatja a kazlat, és elviszi a homokbuckát csőszházastul. Messzi Gyurka ért olyan Luca-szelet negyven esztendővel ezelőtt, hogy fölkapta a dombját csőszgunyhóstól, de a csősz is benne volt a gunyhóban, és egy óra hosszáig körbe forgatta, aztán úgy meglődött vele, hogy nem tette volna le Polyák-országig, de a csősz hirtelen elmondta az őrangyalok imádságát, erre aztán megfordult a szél, és visszatette a dombot a helyire. Nem is történt egyéb baj, csak a zöttyenéstől megrepedt a gunyhó fala, azóta is úgy van, megnézheti akárki.

Lehet, hogy nem egészen így volt. Nem a szél, mert attól minden kitelik, de Mátyásnak úgy rémlik, hogy negyven esztendeje éppen Luca-napján vitték el a zsandárok Gyurkát lókötésért, akkor még volt mit kötni.

Hanem az bizonyos, hogy a Luca-nap nem utazásra való idő. Jött volna is Ferenc előbb, de először a borokat kellett eladni, az őszit is elvetni, mert elég engedelmes volt az idő, takarni, nádat vágni, hiszen tudja az igazgató úr, hogy van az a gazdaembernél.

- Hát egy kis Luca-pogácsa van-e a tarisznyában? - tréfálkozott az igazgató úr.

- Volna, ha volna, aki süttött volna - mondta Ferenc kedvetlenül, és az igazgató úrnak csak most tűnt fel, hogy Ferenc nemcsak rossz bőrben van, hanem el is kócosodott.

- Mi történt maguknál Ferenc?

- Az történt, hogy az Etel mögzavarodott. Vagy az Isten tudja, mi érte.

El is mondta Ferenc, hogy ezt mért teszi hozzá, mégpedig hosszan. Nem panaszkodásképpen, hanem az igazság kedvéért, úgy, ahogy volt. Az igazgató úr mondja meg, hogy hibás-e ő valamiben.

Attul kezdve, hogy Etel magára csukta a tisztaszoba ajtaját, egy szó nem sok, de annyi ki nem jött a száján. Másnap reggel, mire Ferenc fölpackolódtott, akkorra már Etel söprötte a konyhát, de nem mondott se adjonistent, se fogadjistent. Ferenc azt kérdezte tőle, hogy hova tették a

rossz csizmáját, nem találja a kamrában az ajtó mögött, pedig menni kellene trágyát hányni, mert a béresek nem érnek rá, hordókat mosnak - akár a falnak beszélt volna, Etel csak söprött tovább. Odalépett hozzá, hogy tán haragszik, át is akarta fogni a derekát, de Etel úgy nézett rá, hogy ő azt se el nem felejt, se meg nem próbálja többet. Egy darabig ugyan próbálgatta még, de aztán Etel már nem nézett rá sehogy se, úgy tett, mintha ő a világon se volna. Ugyan nemcsak ővele, hanem a gyerekekkel is. Öltöztette, fésülte őket, de csak mutogatott, a fejével integetett nekik, szólni azokhoz se szólt. A ház körül is szótlanul tett-vett, végzett minden dolgot, ebédet, vacsorát ellátott, de ő maga nem evett semmit, hálai a tisztaszobában hál azóta, mindig magára zárja az ajtót, ugyan nappal is zárva tartja, oda azóta senki be nem tette a lábát. Csak ha az ablakon beleskelődnek, akkor látják, hogy órákig eltérdel a Fekete Mária előtt.

Ferenc azért egy-két nap nem gondolt semmi rosszat, azt hitte, majd elmúlik, ha kivívódja magát, és belegyőződik, hogy nem Rókus irkálja a leveleket. Mátyás volt az, aki először gyanút fogott. Azt is lefoglalta akkor a föld, föl se tűnt neki, hogy Etel nem jár át, de az első vasárnap aztán ő ment át megnézni őket. Etelt a fejéknél találta, neki se fogadta a köszönését, se a kérdéseire nem felelt, úgyhogy aztán Mátyás Ferencet vette elő. Ferenc csak annyit mondott neki, hogy úgy van már ez egy darab idő óta, ő se tudja, miért, talán valami asszonyi baj végett - nem akarta az öregembert is megzavarni.

- Olyan ez az asszony, mintha ütődött volna - mondta akkor Mátyás, és azóta is azt tartja, hogy meg van zavarodva.

Ferenc maga nem tudja, hogy mit gondoljon. Van úgy néha, hogy zavarodottnak látszik az asszony. Egyszer szétvagdosta ollóval a legszebb kék selyemszoknyáját olyan kéttenyérszerű darabokra, s azokat öltögette, varrogatta napokig. El sem lehetett gondolni, mit akar velük. Csak az ablakon keresztül látták aztán meg egyszer, hogy a Fekete Máriára varrt belőlük kis szoknyákat, rá is húzta őket a képre, meg palástot is tett rá, úgy, hogy csak a koronás feje látszik a Boldogságos Szűznek. Máskor meg azt csinálta, hogy mikor fésülte a Matyikát, a két térde közé fogva, ahogy szokta, egyszer csak elkezdte torkolászni. Egyedül volt vele a szobában, Ferenc csak a gyerek sikoltására futott be, de mire beért, akkorára Etel már beszaladt a tisztaszobába, és egész nap lehetett hallani a zokogását. De csak akkor egyszer, többet soha, se azelőtt, se azóta, se a gyereket nem bántotta többet. Amúgy meg mindent tud, mi hol van, még a disznóölésben is részt vett, maga töltötte a hurkát, s úgy eligazgatta szó nélkül a béresnét, hogy az csuda. Ezen a nagy csöndességen kívül nem is mondaná arra senki, hogy háborodott, de azért mégiscsak nagy istenverése ez.

- Mőgvert minköt az Isten, mőg a botot is rajtunk felejtötte - konyította le Ferenc a fejét.

- Nem kell kétségbeesni, Ferenc, majd csak megtér - mondta az igazgató úr, és eltűnődve, szívatlan szívta a lelógó szivarját. Az igazgató úr ismerte az Etelek fajtáját, tudott még kisgyerekkorából egy Etelről, akinek nagy bánata volt egyszer valaki miatt, akit szeretett. Ő se mondta senkinek, szó nélkül végezte a dolgait hetekig, söpörte a szobát, mosta a kis ruhákat, sütötte a kenyeret, fésülte a gyerekeket, csak egyszer nem a konyhán rakta meg a déli tüzet a vasláb alatt, hanem bent a szobában, a tulipános láda tetején. Szépen széttördöste a száraz venyigét, kupacba rakta, meg is gyújtotta, pedig a kisfiú is ott ült a láda tetején, és nem is kapott észbe, csak akkor, mikor már nemcsak a láda teteje égett, hanem a kisfiú ingecskéje is. Az igazgató úr még most is őrizgeti ezt a rossz ládát, itt a múzeumban, tetején az égés nagy fekete foltjával, aminek a tüzeit egy bekötött fejű, szótlan és szomorú Etel rakta valamikor. Ezt az Etelt Annusnak hívták, és az édesanyja volt az igazgató úrnak.

Az igazgató úr ezt el is mondta Ferencnek vigasztalásul. Az asszonyok így vannak teremtvé, hirtelen a lelkükbe hull valami, fölkaparja, forgolódik, sodródik benne, de kiforrja azt magából az asszonyi lélek, csak nem kell bántani, taszigálni. Etel is majd megtér, csak nem szabad vele ellenkezni.

- Hiszön csak azt tudnám, hogy mi hullott neki a lelkibe - nézett maga elé Ferenc. - Ugyan tudom is, hogy az zavarta mög, az az akasztófáraló, aki az első urának adja ki magát. Még a keze írására is azt mondta, hogy ráismer, hiába mondtam el neki a dolgot úgy, ahogy volt.

Az igazgató úr azt kérdi Ferencről: nem gondolja-e, hogy *azt* vette úgy a szívére Etel? Nem azt, hogy Rókus él, hanem hogy Rókus *úgy* halt meg? Nem ilyen nyersen kérdezi, mert azt hiszi, hogy belelát Ferenc lelkébe, csak tapogatva, kerülgetve, példalgatózva. De Ferenc így is elérte a kérdést, mert szürke lesz az arca, mint a háborús katonaposztó.

- Maga is azt gondolja? Mert én is gondoltam már erre, de kivertem a fejemből. Nem is lehet az. Őneki, Etelnek mi köze volna ahhoz? A mi dolgunk az csak, az enyim mög a Rókusé mög a jó Istené. Vagy maga is azt tartja, hogy én gyilkos vagyok?

Jó, hogy az Igazgató úr szobájában nincs tükör, mert ha Ferenc most meglátná magát benne, elijedne magától. Az Igazgató úr szelíden a térdére teszi a kezét.

- Micsoda gyerekbeszédék ezek, Ferenc? Rókus meghalt, mert beteg volt. A fogságban is meghalhatott volna, a harctéren is meghalhatott volna, úgy, mint a többi. Hogy felelhetne maga őerte? Feleljen; az, aki elparancsolta a gyereke bölcsője mellül. Maga csak magáért felel, azt tette, amit más is tett volna. Kinek használt volna vele, ha maga is éhen vesz egy haldokló kedvéért, aki tán már éssen se volt, mikor az utolsó falatért regnált magán? Nyugodjon meg, Ferenc, maga mindig tisztán állhat az Úristen elé.

Ferenc csuklásforma lélegzetet vett. Az Isten nevében senki ember nem beszélhet, az igazgató úr se. Amit most mondott neki, azzal ő már sokat próbálta elbékíteni magát. Nem lehet, mindig kiújul a lelkén a harapás. Ha az Isten el akarta volna venni Rókust, akkor miért oltalmazta volna a szibériai vadonig? Könnyű annak beszélni, aki azt nem látta, nem hallotta, amit ő, azon az éjszakán a nagy fák alatt. Arra a diózörgésre ébredt föl a feje fölött, a nagy piros meg zöld tüzek zizeregtek az égen; mint a rakéták, minden szál bajuszát meg lehetett volna olvasni Rókusnak a tátott szája felett, mintha még akkor is kérte volna a kenyeret... Mért képzik ez meg annyit őelőtte, ha ő nem bűnös? Ő látta ezrivel a halott katonákat a letaposott mezőkön, a föltúrt réteken, egymás hegyin-hátán a lövészárkokban, kinek az agyveleje kiloccsanva a széttört koponyából, kinek a bele kiomolva, maga is szúrt agyon a bajonettel embereket, mert jó katona volt - mért nem álmodik ezekkel egyszer se? Mért csak mindig az jelenik meg álmában, a rabcimbora, az erdők bujdosója, amint kitátott szájával kéri az utolsó falatot? Mért jut ez neki eszébe mindig, ha kenyeret lát, mért nem tudja ő nézni az ártatlan kisfia testén az anyajegyét, amely mindenkinek eperszem, csak neki kenyérfalat? És Péterke, az ő kisfia, kezében az utolsó falattal, amit a Rókus kislányától vett el erőszakkal? Hát nem különös az, hogy az ő ártatlan fiának ezért kellett elpusztulni? Hiszen hordó ráeshetett volna, kaszába szaladhatott volna, ló agyonrúghatta volna, az mind lehetett volna véletlen, de így, a kenyér miatt, a Rókus véreinek a kenyere miatt, hát ha ez nem az Isten büntetése, akkor micsoda?

Pattogott a szava, mint az ostor, aztán magába halt.

- Nem mindég van ez így. Tudja, csak néha úgy föltámad, mint a hideglelés, végigfut a gerincömön, mögmarkolja a szívömet, akárhogy erőlködök, nem bírok belüle kiszabadulni.

Ráütött a mellére.

- Mikor így rám gyön, hiába mondom, hogy nem igaz, nem igaz, nem viszöl a kárhozatba, itt belül mindig azt mondja valami, hogy gyilkos, gyilkos! Pedig nem vagyok az, az Istennek se vállalom!

Fölszegte a fejét dacosan, de a szeme sarkával ijedt gyerek módjára várta a bátorítást.

- Nem hát, Ferenc - rázta meg a vállát az igazgató úr. - Még akkor se maga volna a gyilkos, ha maga miatt halt volna meg Rókus. De mégiscsak azt mondom én, Ferenc, hátha meg se halt? Honnan tudja azt maga olyan biztosan?

- Mög is volt mán dermedve, mikor keltögettem.

- Az a hidegtől is lehetett, maga meg az ijedtségtől is láthatott rosszul.

- Eltartott egy óra hosszáig is, még összekapartam neki szömfödélnek, koporsónak a falevelet, mög a mohát. A kezeit összetöttem a mejjin, olyan hideg volt az, mint a jég, az nem írhatta ezt a levelet.

Odadobta az asztalra azt a levelet, amit Etel kapott kézhez.

- Én mégiscsak megpróbálom - nézegette az igazgató úr a borítékot. - Nini, ezen tisztán ki lehet venni a két utolsó betűt... *sk*. Pinszk? Omszk? Tomszk? Tobolszk? Nem, az hosszú volna. Kurszk? Tverszk? Adja ezt ide énnekem, Ferenc.

- Annyira mönünk ezzel, mint döglött lovon a patkóval, kéröm - mondta Ferenc, előgombolva a másik két levelet is. Hideg volt a keze, ahogy elköszönt az igazgató úrtól. Úgy lehet, hosszú időre, mert bajos a mostani helyzetben egész napra otthagyni a tanyát, hacsak az Úristen valami változást nem ád, de azt se tudja az ember, merjen-e változásért imádkozni, vagy se.

Az igazgató úr pedig bejárta a levéllel Tolnát, Baranyát, küldték Ponciustól Pilátushoz, hol kinevették, hol kinézték, ki azt mondta neki, de ráér, ki azt kérdezte, hogy mit fizetnek ezért neki, de aki jóakarattal volt, az is csak a vállát rángatta. Nincs orosz képvisletünk, a lengyel konzulátus közvetítése nehézkes, fogoly honfitársaink közt sok az együgyű, mint ez a szomorú rab is, bizony van olyan szegény menyecske, aki az egész vagyonkáját rákölti már, mégse bírja visszakapni az urát, holott semmi törvényes akadályja nincs a visszatérésnek, de hát mit tehetünk róla? Az ember nem oktan vadmadár, hogy szabadon röpjön, ahová a szíve húzza, hanem közgazgatott lény, akinek minden szuszogására szabály van.

Igen, az igazgató úr tudta, hogy olyan munka ez, mint kanállal hörpölgetni a tengert és lúdra vesztegetni a szénát. De azért nem nyugodott addig, míg nem talált egy jótét lelket, aki nem biztatta ugyan reménnyel, de az ő kedvéért csakugyan kinyújtotta messze érő kezét a szomorú rab élve vagy halva való megkerítésére.

Mátyás kaprot vetett. Nem éppen nehéz foglalkozás, olyan ember is végezheti, akinek csak a fele van meg, deréktól fölfelé, és még annak is hiányozhat a mellső része, csak a háta legyen meg. Nagy befektetés se kell hozzá, csak egy marék homok. A kaporvetés úgy történik, hogy mikor az ember az első mennydörgést hallja az esztendőben, akkor lehajol, televeszi a markát homokkal, és a vállán keresztül jó erősen elhajtja a háta mögé. Mindegy, akárhogy eszközli ezt a gazdasági műveletet, az elvetett földből mindenütt kikel a kapor. Ugyan annyiban nem mindegy, hogy a szobában hiába hajigálódzna az ember, ámbár ott is akad homok, még az ágy tetején is, különösen az özvegyemberén, aki maga söpröget. De hát abban az időben már, mikor az első mennydörgés figyelmezteti rá a népeket, hogy odafönt is laknak, akkortáiban már rendes ember nem tartózkodik a szobában.

Mivel pedig Mátyásnál rendesebb embert még a prédikációban sem hallani, Mátyás éppen a szemétdomb mellett halad a szőlő felé, szájában a pipával, vállán a nyitó-kapával, mikor ebben

az évben először megharsan az ég. Ennélfogva Mátyás mint tapasztalt szakember lehajol, és a háta mögé vet egy marék homokot. És merne fogadni akárkivel, hogy abbul kapor lesz, de ha az nem lenne, az nem egyébért lenne, minthogy a homok nem a földre hullott, hanem valakinek a szemibe. De az is az ő baja, nem a Mátyásé, mert mit látatlankodik ott, ahol kaprot vetnek?

Jelenleg éppen az igazgató úr az, akinek a szemibe Mátyás a kaprot veti, amin kettőjük közül Mátyás ijed meg jobban.

- Mán mögengedjön, doktor úr - nyújtja a kezét -, de igazán nem akartam.

- Nem tesz semmit, Mátyás - törölközik ki az igazgató úr -, csak az a kár, hogy a pénzt nem lehet így vetni.

- Ebbe mögint magának van igaza - mondja Mátyás, és újra bizonyítja, hogy nem akarta az igazgató úr szemét kivenni, az övét igazán nem, noha nem mondja, van olyan ember is, akit nem ártana, ha megvakítana az Isten.

Az igazgató úr már ismeri Mátyás világnézetét, csak azt nem tudja, hogy az államhatalom melyik képviselőjével van most hadiállapotban, a fináncnal-e vagy a csendőrrel.

- Az állatorvossal, doktor úr - magyarázza elkeseredetten Mátyás -, mert gondolja föl, mit tanált ki mögint az állam a tanyaiak sarcolására! Állatorvost szervezött a tanyára! Hát mért nem szervezi aztat a városba, minek, kinek az ide? Mögdöglik a disznó önélküle is, mög a tehén se hívatja ötet, mikor föl akar fűjódni!

Csak az állategészségügyi politika tárgyilagossá kritikája után kérdezi meg Mátyás az igazgató urat, hogy mi járatban van most idekint.

- Kijöttem megnézni a Máriát - mondja az igazgató úr -, olvastam az újságban, hogy a maga menyének meg szokott jelenni a Boldogságos Szűz.

Igen, már a zsidóné is mondta Mátyásnak, hogy a múltkorában ki volt téve az Etel tán még a pesti újságokban is.

- Hát aztán hogy van, mikor kezdődött ez a história? - kérdi az igazgató úr. Mátyás azt feleli, hogy azt majd Ferenc tudja jobban megmondani, ugyan az se igen szeret beszélni felüle még neki se, de az igazgató urat tán majd fölvilágosítja.

- Ölég baj ez neköm - tolja Mátyás hátra a sapkát -, mert azóta bizony nincs úgy gondom viselve, mint ezelőtt. A télen azért csak át-átjött az Etel, szólni ugyan egy szót se szólt, mögsüketült-e, mögnémult-e, mög nem foghattam, mert hatot is kérdözhettem tőle, egyre se felelt, de mindönt rőndbe takarított, még ki is mosott rám. Hanem amióta a Mária először mögjelönt neki, azóta sömmei gondja sömmire, csak a Máriával társalkodik.

Az igazgató úr azt kérdezi Mátyástól, hogy hát ő is látta-e már a Máriát.

Mátyás csodálkozik, hogy az igazgató úr okos ember létire ilyent kérdez. Hát hogy láthatta volna ő? Asszonyok dolga ez, nem az embereké, ugyan mondták, hogy emberek is vannak már, akikkel megláttatta az Etel, de azok bizonyosan szent emberek, arra méltók, Mátyás pedig csak afféle gyarló földi halandó; nem érdemes ő arra, hogy jelenése legyen.

Az igazgató úr nem tud eligazodni rajta, hogy mennyi a Mátyás beszédjében a jámborság, mennyi a csúfolódás. Megkérdi kereken:

- Hisz kend ebben a jelenésben, Mátyás?

- Hát nézze, mért mondja az embőr, hogy hisz, mikor nem hisz, vagy mért mondja, hogy nem hisz, mikor hisz? Tudja, én hiszek a jó Istenben mög a szentökben is, akit ösmerök, mög imádkozok is este, röggel, de mán hogy a föltámadás milyen lösz, mög hogy fér el az a teméntelen sok nép a Józsephát völgyében, aztat nem tudom. Hanem az mögint bizonyos, hogy a mi Etelünket sose értem hazugságon, pedig hát mink neveltük, oszt amire ő azt mondja, hogy látja, azt látja is az, hallja. Aztán én nem voltam fölfuvalkodott embőr soha, tudja, de mégiscsak nagy tisztösség az, hogy éppen a mi Etelünket választotta ki a Mária.

Mátyás eddig a nyitókapát a földön tartotta, nyelére támaszkodva, most fölveti a vállára, amiből az igazgató úr megérti, hogy itt más dolguk is van az embereknek, mint eszmecekerét folytatni az ismeretlenről és a lelki problémákról.

- Hát Ferencet merre találom, Mátyás?

- Alighanem lent lösz a telek lábujában. Hordatja a téglát a malomhoz.

- Hát lesz malom mégis?

- Úgy mondja Ferenc, csak nehéz kamatos pénzt kapni a mai világban.

Ferenc csakugyan téglát hordat, de otthagyja a munkát, ahogy az igazgató urat meglátja, s jön elébe szíves köszöntéssel.

- Tudja mán, ugye? - kérdi kézszerítés közben.

- Tudom - mondja az igazgató úr -, már amit az újságokban olvastam. Éppen őmiatta jöttem ki. Szeretnék neki mondani valamit.

- Etelnek? - legyint Ferenc, fanyar nevetéssel. - Nem állna az szóba azzal se talán, aki a Jézus Krisztustól hozna neki pöcsétös írást.

- Hátha én azt hozok? Szeretném megpróbálni, Ferenc.

- Hogyhogy azt hoz? - fürkészi a fáradt, tétova nézésű szem az igazgató urat.

- No, csak úgy mondom, hátha énvelem szóba állna. Merre van most?

- Lent van a csordakútnál, most abban látja a Máriát. Gondolom, most is sok nép van körülötte, möglátja messziről, csak ezen a barázdán mönjön egyenösen.

- Nem kísérne el, Ferenc?

Ferenc húzódozik, nem szeret ő odamenni, messziről nézte egyszer-kétszer, de mindig elfacsarodott a szíve. Az igazgató úr azonban úgy tud erőszakoskodni szép szóval, hogy aztán Ferenc is csak megindul, és útközben az igazgató úr kifaggatja belőle, hogy került összeköttetésbe Etel a Máriával.

Biztosat nem tudnak ők se. A télen egyszer, már úgy a vége felé, hóolvadáson, napos napon. Márka bontogatja este az ágyat az apjának - mert Etel akkoriban, már semmivel se törődött, minden a kislány nyakába szakadt, amiatt ki is kellett fogni az iskolából -, hát azt mondja Márka az apjának újságképpen:

- Jaj, de szép éneköt mondott édösanyám ma délután a szobájában.

- Éneköt?

- De még milyent. Nem tudom, kitül tanulhatta, de én még olyat sose hallottam.

- Mirül szólt?

- A Boldogságosról, hogy hogy legelteti az angyalbárányokat a rétön, mög hogy hogy főzi az édös urának a vacsorát.

- Nem jól hallottad te azt, gyerököm.

- De jól hallottam én, még azt is, hogy nevetgérőzött édősanyám, de csak olyan halkosan, mint a gerlice.

Igen, most már bizonyosan tudja Ferenc, hogy ez Zsuzsánna napján volt, mert arra gondolt akkor, hogy ni, Etel is Zsuzsánnakor szólalt meg, mint a pacsirta.

Egy pár nap múlva ő is hallotta az éneket, de az már másik ének volt, a mennyei szent városról szólt, ahol elefántcsont trónuson ül a Szűz Mária, a kötőjéből eteti a lélekcsirkéket, egy fehéret meg egy feketét, a fekete mindig elkapkodja a morzsát a fehér elül, és akkor a Mária azt mondja neki, hogy „hess, hess”. A dallamát már nem tudja Ferenc, mert ő nem éneklős ember, de olyan böjti ének kótája volt, majd mint a *Keresztények, sírjátok*-nak. De nem egészen olyan, még annál is szomorúbb, Ferencnek ki is esett a szemiből a könny, és két sor meg is maradt az emlékezetében, mert ezt sokszor mondta, minden szakasz után:

Mária mondja: hess-hess-hess.

Csirke mondja: ne kergess!

Nevetgélés akkor nem volt, hanem beszélgetést hallott Ferenc, két asszonyhangot, az Etelét meg egy vastagabb hangot, de azt nem bírta kivenni, mit beszélnek. Ebben az volt a csudálatos, hogy csak Etel volt a szobában, mert se bemenni, se kijönni senkit se láttak, pedig egész lefekvésig vigyázták az ajtót - Ferenc azt hiszi, csak magában beszélgetett.

Egyszer aztán, egy hét múlva azt kérdezték Ferencről az asszonyok a templom előtt, hogy lesz-e ezen a délután - keddi nap volt - Mária-jelenés. Ferenc nagyon elcsudálkozott a kérdésem, nem tudott a dolgról semmit, és idegenektől kellett neki megtudni, hogy az ő feleségének értekezletei vannak a Máriával. Van itt a környéken valami léleklátó jövendőmondó asszony, annak a kútjában jelent meg Etelnek először a Szent Szűz, és ez az asszony hordta szét a hírt mindenfelé. Azelőtt sose hallották, hogy Etel érintkezésben lett volna vele, nem volt öneki efféle bűbajosokkal meg csalókkal soha dolga, most azonban már úgy a zsoldjába hajtotta Etelt, hogy többet van nála, mint otthon, ott is hál, és azzal tán még beszél is. Legalább a léleklátó asszony azt mondja, hogy Etel közvetíti övele a Mária szavait és rendelkezéseit, hogy ő mondja tovább a népeknek, Etel őrajta kívül nem beszél senkivel, csak énekel. Így adta elő az asszony a kapitányságon, amikor a csendőrök bevitték a tisztelendő úr följelentésére. Mert a tisztelendő úr, ahogy hírt vette a dolognak, megjelent a tetthelyen, a kútnál, volt ott vagy tíz öregasszony, azokat lehordta, hogy mit hallgatnak egy égetni való csalónak a szavára, mármint a látóasszonyéra, meg egy szegény elmeháborodottéra, mármint az Etelére. De bizony fel kellett fogni a tisztelendő úrnak a reverendát, mert különben agyonverték volna az asszonyok, oly dühösen mentek neki, Etel nem, mert ő se látott, se hallott semmit, csak dudolászgatott le a kútba akkor is. De hiábavaló volt a pap jelentése, a kapitányságon nem tudtak semmit se venni az asszonyon, nem tanúskodott ellene senki, egyebet nem tehettek a csendőrök se, csak betemették a kutat lóganéjjal. A kút reggelre kitisztult, a Mária még kétszer fényesebben látszott benne, mint azelőtt. Most már azok is látták, akik addig nem tudták kivenni, a hatóság fegyveres strázsát állított a kút mellé, és az, úgy mondják, bele is lőtt nyegleségből. Azóta a csordakútban jelenik meg a Mária, mégpedig úgy, hogy mutatja a vérző szívét, amit átlőtt a csendőrgolyó. Ebből nagy ribillió lett, a nép felzúdult, s a vérontás csak azért maradt el, mert a csendőrök tán parancsolatot kaptak a városi felsőségüktől, hogy ne tilalmazzák a népet, hadd töltse kedvét, még meg nem unja, ha a dologidő beáll, majd elmúlik a csoda magától.

- De hát nem tudom én, elmúlik-e - állt meg Ferenc, ahogy a búzaföldek szélén végét érték a barázdának -, nézze, mennyien vannak még most is, pedig már oszladoznak. A templomban nincsenek ennyien nagymisén.

Nagykendős, görnyedt öregasszonyok ötével-hatával egy falkában széledeztek szét a pimpimpárés legelőn. A csordakút körül még mindig térdel vagy ötven ember. Kócos fehér fűrtöket, kék vászonkötöket, nyútt tarka szoknyákat lebegtetett a játékos tavaszi szél, feketére égett lábszárakra, tarló szurkálta kemény talpakra tűzött a nap, és ráncos, poros, izzadságtól fényes arcok meredtek egy tömzsi asszonyalakra, aki mind a két kezével hadonászva, mezítláb izgett-mozgott a kút száján keresztül fektetett kerítéssaroglyán.

- Őseik nézhetnek így a sámánra a turáni homokpuszták kútfüeinél - gondolta az igazgató úr, és füléhez tölc sérezett tenyérrel el-elkapott egy-egy foszlányt az igéből.

- Jaj néktök, gonosz sáfárok és bélebűzhödött kufárok... Kapkodjátok, mint ebek a korpát... Szűzanyánk, Mária mögtaposta mán a röttenetős kígyó fejét... mert itt a vízözön... a siomhögyi vár gyöngykapujában... ott állnak... istenfélő izrámöliták... az ő haragjától rőszkessőnek még az arkangyalok is...

A saroglya szélén, háttal a tömegnek fehér ruhás, fekete fejkendő asszony ült, lehajtott fejjel, az igazgató úr a válltartásról Etelt gyanította benne, bár nagyon megkeskenyedve; előtte egy hosszú, meredt nőszemély, a vállán sárga berliner kendő, lebontott fekete hajába belebelekapott a szél, a kezében házi készítésű búcsús lobogó, kék abroszra rágombostűzött Máriaszíve-kép mutatta, hogy ő is valami vezérféle itt.

- Hát ez? - kérdezte az igazgató úr.

- Boca Modol nevezetű, olyan betyárlányféle, ahogy mifelénk mondják. Szögény Etel ezelőtt le se köpte volna, most ő a lobogó hordozója.

A pörgettyűző látóasszony észre vette, hogy úrféle közeledik, talán a rettenetes kígyó követe, s jobbnak látta abbahagyni az arkangyalok reszkettetését. Kihirdette, hogy mához egy hétre, Gyümölcsoltó napján nagy szózatja lesz a Szűzanya Máriának, délután három órára ide tartanak minden jámborok, azzal leugrott a saroglyáról, és intett a lobogóhordozónak:

- Kezdheted.

Modol összébb szorította a derekán a sárga kendőt, magasra emelte az abrosz-lobogót, és rákezdte biztos, erős, a háború elvadult hadiasszonyéjszakáin megedzett hangon:

*A mönnyei szent városnak
Gyöngykapui mind mögnyílnak...*

A tömeg megindult utána, a pimpó alig nyílt sárga csillagai széthullottak a nehéz talpak alatt, a széltől kifűjt szájak éneke nem harsogott, vontatva feküdt szét a pázsit fölött, de bizonyosan így is megtalálta az útját ahhoz, aki nem tesz különbséget a földi férgek vonaglásában és feljajdulásában.

Egy-két asszony hátramaradt, megkerülte a kút, megcsókolta a mozdulatlanul ülő fehér asszony szoknyája szélét, mert meg szokták a templomban csókolni az oltárterítő csipkáját, s Isten bűnül ne vegye nekik, azt hitték, csók nélkül ez a szép ájtatoskodás se válik lelkök üdvére. Mikor ezek is eltötyögtek, a látóasszony odaserdült a kútványúnál álldogáló két férfihez.

- Maguk mög a szent asszonnyal akarnak beszélni.

Ezt nem kérdezte, hanem állította a tiszta feketébe öltözött, szúrós szemű, időses asszony, mint ahogy a látóasszonynak illik is mindenki szándékát tudni. Nyújtottan beszélt, de keményeket koppant a szó vége, mint patkós csizma a templompadlón.

- Azzal - lépett előre az igazgató úr. - Ez az ember az ura a szent asszonynak.

- Tudom - nézett az arcába Ferencnek a látóasszony. - Mögképzött mán ez neköm akkor, mikor az őszön mögszentöltem a feleségit. Azt is mögmondtam neki, hogy möggyógyul az ura, és nagy tisztosság éri. De még akkor ő azt nem értette.

Az igazgató úr megfogta a karját a látóasszonynak, akinek kaszakések villogtak meg a szemében. De az igazgató urat nem lehetett szemmel megverni. Neki is összenőtt szemöldöke volt.

- Maga most eltisztul innen, nénikém. Beszélhatalónk van a szent asszonnyal.

- Annak beszélhetnek! - tüzesedett ki a gúny a látó szemeiben. - Az csak az én szavamnak engödelmes.

- Egy, kettő. Értette?

Jó hajításnyira a kúthoz kutyatejek bokrosodtak, oda kuporodott a látóasszony, és onnan vizslogott, hogy mi lesz most.

- Etel! - szólt az igazgató úr.

Nemcsak a hangjával, a karjával is megsimogatta az Etel elkeskenyedett vállát hátulról. A fehér asszony nem fordult meg.

Az igazgató úr odaállt elébe, és ahogy az arcába nézett, egy pillanatra nem tudott megszólalni a meglepetéstől. Elvékonyodott arc, fehér, mint a mosott gyapjú, keskeny, sima homlok, szomorú vonalú kis száj, tojásdadra finomodott áll és valami kimondhatatlan édességű bánat a szelíden tekintő kék szemekben. Ó, ha ez az arc víz fölé hajlik, abban csakugyan meg kell látni a Máriát!

- Etel fiam! Ismer-e még?

A kék szemek szelíden néznek, de nagyon távolra, s a száj fájdalmas mosolyát nem zavarja meg az ajkak szétnyílása.

- Ne bántsa, igazgató úr, nem jó ezt nézni se - fordítja el Ferenc a fejét.

De az igazgató úr nem ezért jött. Egyik kezével fölemeli az Etel állát, másikkal megfogja a kezét.

- Etel! Jó hírt hoztam. Rókus él. Ferenc nem gyilkos.

A szent asszony néz maga elé nyugodtan. Talán a mennyei szent városba, ahol a Boldogságos legelteti az angyalbárányokat. Az igazgató úr szomorúan hátralép. A könnyű fehér kéz és a finom áll lehanyatlik.

- Mehetünk, Ferenc - mondja az igazgató úr.

Ferenc is megfogja az Etel kezét. Az óta az éjszaka óta nem ért hozzá. Engedi, nem ellenkezik. Nem tud róla.

A látóasszony odasettyen. Megáll három lépésre. A két férfit mintha ott se tudná. Felcsattan a hangja.

- Etel!

Azzal megindul a lobogósok után, akik már a legelő szélére értek. Hátra se néz. Tudja, hogy a szent asszony engedelmesen jön utána. Csak mikor az az oldalához ér, akkor viccsan hátra.

- Hát nem mögmondtam? Mit értenek maguk öhozzá? Mit tudnak maguk? Embőr létükre. Férfi létükre.

És a látóasszony megfogja a szent asszony kezét, és viszi, mint karvaly a fiát. Minek viszi? Hova viszi? Honnan van a tudománya? Ki tette urává a beteg léleknek?

A két ember néz utánuk, még el nem vesznek a fák mögött. Aztán az igazgató úr belenéz a kútba. Olyan, mint a többi csordakút. Nem nagyon mély, zavaros, homoktól sárga vize van. A nedves téglái közül, a kőmoha hajacskaiból egy varasbéka karbunkulus-szeme csillog ki.

- Jó víz - mondja Ferenc -, béka van benne. De Mária nincsen.

Aztán megindultak hazafelé a földek közt. A vetés még kicsike, alig bújt ki, de már mindenfelé eltakarja a barna rögöket a zöld bársonypokróc.

- Hát igen - szólal meg az igazgató úr -, ez nem sikerült. Most már csak maga örülhet neki. Ugyan nem tudom, hogy örülnivaló-e.

- Micsoda? - kérdezi Ferenc, meghajítva görönggyel egy vetéstépő varjúfalkát.

- Hogy Rókus él.

- Hát... hát nemcsak neki mondta? - kérdezi Ferenc a torkába szökken szívvvel.

- Dehogyan - nyúl a zsebébe az igazgató úr -, itt az írás. Minszkben él, béres valami majorban.

Az igazgató úr sokféle formáját látta már a váratlan örömmel, de olyant még nem, mint a Ferencé. Elszaladt mellőle, előre vagy tíz lépésre, ott végigvágta magát a vetésben, és elkezdte szagatni mind a két kezével a búzát.

Mire az igazgató úr odaért, akkorra már állt, csöndesen hullottak a könnyei.

- Nézze, igazgató úr... - az igazgató úr még sohase hallotta ilyen őszbe csavarodott embernek ilyen könnyekben tisztára fürdött gyerekhangját.

- Most ne nézzünk semmit, Ferenc fiam, mert mindjárt itt a *vízözöm*, jól látta a látóasszony ezt is.

Ferenc megtorpant.

- Nézze csak, a látó-asszony ezt is mögmondtam, hogy möggyógyulok.

- De ha ez az idő utolér bennünket, én megbetegszem.

Fehér tarajú, zöldgálic-színű felhők hömpölyögtek a város felől. Egyik néma villám a másikat érte, állandó lobogásban volt az ég. Mire az eresz alá beértek, pattogott a jég.

- Ejnye, pedig szólni köllött volna édes apámnak - tekingetett Ferenc a Mátyás tanyája felé.

- Márhogy a Rókus édes apjának - rántotta vissza szavával az igazgató úr. - Mert ha megvan a fiú, akkor magának most már furcsa hivatala van ám itt, Ferenc. Akkor maga csak a Mátyás fia feleségének az ura.

- Nem bánok én mán sömmit, hagy örüljön édes apám is a fiának.

Az igazgató úr mégis megértette vele, hogy sose volt jó az a nagy sietség. Rókust ki kell váltani a szomorú rabságból. Sok pénzen.

- Szörzök pénzt, ha a fejem alul adom is el a vánkost.

- Nono. Csakhogy előbb számvetést kell csinálni, hogy a magáé-e az a vánkos, vagy az Etelé? Aztán kié lesz most már ez a szegény asszony? Kell-e az első urának? Hazajön-e, ha megtudja, mire ér haza? Azt is jó volna tudni, miben áll az a szomorú rabság. Addig, míg biztosat nem tudunk, nem kell szólni semmit Mátyásnak. Most már én mondom, hogy nem szabad megzavarni az öreget.

Abban egyeztek meg, hogy az igazgató úr tudatja a szomorú foglyot az itthon való világról, és megkérdezi tőle, mert nem írja meg világosan, mért oly szomorú, és nem adná-e olcsóbban a megvidámulást. Aztán az igazgató úr felül a kocsijára, és Ferencnek akkor jut eszébe, hogy még nem is szíveskedett semmivel. Egy kosár almát tegyen az ülés alá, vagy egy zacskó diót? A felkötött szőlő is nagyon szépen kitelelt, jó padlás ez nagyon, tepedt, édes, mint a méz, nem a padlás, hanem a szőlő, a mazsola nem fogható hozzá. Nem, az igazgató úr nem fogad el semmit, az őszi alma is rárohadt. Hát inkább egy füstölt sonkát? Vagy legalább egy hordócska bort fölgurítana a pincéből.

- Ne menjen olyan messze, Ferenc - mosolyog az igazgató úr. - Nézze, látom, nyílik már az őszibarack, vágjon le nekem egy virágos gallyacskát, itt a bicska is, éles, most köszörülte a János, vigyázzon, meg ne vágja magát.

- Nagyon szívesen - ragyog az arca Ferencnek, külön mosolyog minden izma, szalad a kis rózsaszín fához, bizony megcsapkodta szegénykét a jég. Hajtogatja, forgatja, hasonlítgatja az ágakat, óvatosan, hogy le ne üssön egy virágszillagot, le ne törjön egy csillagbimbót, aztán ráfogja a bicskát egy gallyacskára - hopp, ezt rongálta meg legjobban a jég, alig maradt rajta egy-két virág, hát evvel tiszteli meg az igazgató urat.

Az igazgató úr megköszöni szépen, és tán sohase szorította még meg a kezét olyan melegen, mint ezért a szemenszedett hitvány, cudar-fösvényül vágott kis gallyért, amelyik elhervad, mire a homokok közül kiérnek. Ott el is dobja a kis halottat az igazgató úr, megállítja a kocsit, és leszáll gólyahír-virágot szedni a semlyékbe, pedig bizonyosan tudja, hogy átvizesedik a cipője, és estére már fáj a torka. De hát hogy is mondja Mátyás? - Akinek esze nincs, annak a kovács se csinál.

És míg szedi a csokorba valót az igazgató úr, addig örül a szíve annak, amit most tanult. Ehol ez a Ferenc, a legnagyobb emberi háború sokat próbált, sokat kóstolt, sokat tanult, nyiladozó szemű parasztja, akinek az esze élesedett, az értelme szélesedett, a művelődéshez való ösztöne felébredt, a szíve emberibb lett, és az idegélete megkezdődött, talán meg is romlott. Ez a fiatal paraszt, aki a háború előtt a dugott bálban vagy a kocsmái verekedésben nem is haragból, csak virtusból, gondolkodás nélkül szíven szúrt volna egy másik parasztot, és soha nem érzett volna érte több lelkifurdalást, mint egy csó lopott kukoricáért: ez beleöszült és majd beleőrült abba a gondolatba, hogy ő gyilkos, mert a maga élete megmentésére éhen halatta egy embertársát. Ennek az embernek ma olyan öröme van, amilyen ízűt talán ezer év óta senki se érzett a fajtájában, és ha a fél kezét, a lovát, a cserepes tanyáját kérte volna tőle az, akinek ő hite szerint köszöni ezt az örömet, odaadta volna neki, és nem bánta volna meg, legalább az átírásig. De a gyümölcsfavirágból sajnálta azt, amiből még termés lehet, ha fagy le nem csípi, aszály le nem égeti; szél le nem veri, kukac el nem sárgítja. Kikereste a leghitványabbat, amivel legfőljebb négy szem barack mehet veszendőbe, de ha talált volna olyant, amelyiken csak két egészséges virág van, azt vágta volna le cifraságnak. Az a fajta ez, amelyik ezer éven át mindig volt, s az igazgató úr nagyon örül annak a gondolatnak, hogy Ferenc azóta talán visszapróbálgatja a földbe azokat a búzaszálakat, amiket örömeiben kiszaggatott.

Gyümölcsoltó hajnalán a szent asszony a Boldogasszonnyal álmodik. Ugyan nem is álmodik, hanem arra ébred fel, hogy a Boldogasszony ott áll az ágyánál, és rázza a vállát.

- Etel lányom! Hallod? Etel lányom, nem tudod, mi nap van ma?

Etel lesüti a szemét, szégyelli magát, mert bizony nem tudja. Összeteszi a kezét, és térden állva kéri a Boldogasszonyt, hogy bocsásson meg neki, de elfelejtette. Ő nem tudja, mi van övele mostanában, de ő mindent elfelejt, és azt se tudja, hogy ő kicsoda és hol van most.

- Etel vagy, fiam, és itt vagy a tiszta-szobában. Látod, itt az ágyacskád mög a sublótod mög a tükröd, mög a menyasszonycsokrod is ott van alatta fátyolba takarva. Emlékszol-e már?

- Emlékszöm - mondja Etel -, csak azt nem tudom most, hogy ki volt a vőlegényöm.

- Arra már neköd ne lögyön gondod, lányom. A földi vőlegény mulandó, mint a nefelejcs-virág, hanem most már jól nézz mög engöm, hogy mögtudjad, mi nap van ma.

Etelnek most már egészen kiment a szeméből az álom. Tudta, hogy még nem múlt el az éjszaka, de azért lámpagyújtás nélkül is mindent látott. Hét ezüstcsillagból való koszorú világított a Boldogasszony fején, meg a hajnalszín piros ruhája is világított. Nagy lebegő palást volt ez a hajnalszínpiros ruha, de egész kereken betakarta a Boldogasszonyt, csak a jobb keze feje volt ki alula. Abban meg nem egyéb volt, mint az oltóviaszkos kis bogrács. Erről tudta meg Etel, hogy ez a Boldogasszony a Gyümölcsoltó Boldogasszony, és hogy az ő napja van ma. Erre aztán jobban fölbátorodott, hogy már nem olyan tudatlan. Nyújtotta is a kezét az oltóviaszkos kis bográcsért.

- Add ide, anyám, majd én viszöm, mind elkeni ez a csúnya kormos bogrács ezt a szép hajnalruhádat.

A Boldogságos azonban megpirongatja:

- Ejnye, ejnye, lányom, hát hogy gondolod azt, hogy egy ingbe énvelem jöhetsz, és még a bográcsot is hozni akarod? Akkor öltözzél föl szépen, hogy az én szolgálólányom löhess.

Etel nagy örömben van, nyitogatja a fiókokat, egyikből a másik után szórja ki a földre a sok szebbnél szebb ruhát, atlasz-szoknyákat, selyemkötöket, de nem ez az, amit keres, ez se az, ez se az.

- Mit turkálsz, fiam? - kérdi a Boldogasszony.

- Van neköm, anyám, egy gyönyörű égszín ruhám, azt nem tudom, hova lött.

- Ó, lányom, hiszön azt nekem adtad, most is az van rajtam a palástom alatt, azt már ne keresd. Hanem vedd föl ezt a rubinköves szoknyádat, mög ezt a violával versengő selymkendőt kösd a válladra.

Etel nézelődik, keresgél a szemivel, nem tudja ő, hogy neki rubinköves szoknyája volna. Akkor mutatja neki a Boldogságos Szűz a piros babos kis fehér szoknyáját, hogy ez az, ni. Végigsimogatja a kezeivel, hát csakugyan, amit ő piros babnak tartott eddig, az csupa rubinkő, olyan, amilyen a Boldogságos koronájában van. No, ezt tudom, majd nem hajtja ezután lébe, biz ő eddig a gyepszélre is leült benne, csak arra nem emlékszik, hogy kivel.

A violával versengő selymkendőt is a vállára veti, át is veszi a két végét a derekán, csomóba akarja kötni hátul, de fölszisszen, belenyilallt a fájás a kisujjába. Egyszer belevágott ő abba a baltával, de már nem emlékszik rá, mikor. Maga a Boldogasszony áll oda a háta mögé, ő köti csomóra a kendőt a szent kezivel. Etel föléri ésszel, hogy ez nagy tisztesség, kezét is akar csókolni, de mire megfordul, már a palást alatt a keze a Boldogasszonynak, csak a kis bogrács van ki belüle.

- Papucsot is húzz, lányom, mert a kövesúton mögyünk köröszkül, nagyon szúrós csillag-kaviccsal van möghordva.

Etel fölrántja a piros bőrpapucsát, a Boldogasszony odaadja neki a kis oltó-bográcsot, és azt kérdezi:

- Tudod-e, hova mögyünk most, lányom?
- Nem tudom, anyám.
- Az Isten kertjibe, lányom. Tudod-e, mit csinálunk ott?
- Nem tudom, anyám.
- Fákat oltunk, lányom. Tudod-e micsoda fákat?
- Nem tudom, anyám.
- Fejfákat, lányom. Tudod-e, ki vár ott téged a fehér liliom-kazalnál?
- Nem tudom, anyám.
- A mennyei vőlegényöd, lányom.

Etel elpirul örömeiben, és meg nem állhatja, hogy bele ne pillantson a kerek tükörbe. Jaj, most veszi észre, hogy még meg sem fésülködött, olyan a haja, mint egy arany szénaboglya. Kihúzza a fiókot, tapogatja benne a fésűt, a Boldogasszony rászól:

- Mit keresöl, lányom?

Etel megszégyelli magát, és azt feleli:

- Az olvasómat, anyám.
- Ó, lányom, nem kell oda olvasó, ahová mi mögyünk. Inkább a menyasszonyi csokrodat tögyük föl.

És ő maga tömködi koszorúba az aranyszénát, beletűzi a fehér csinált-virágot, egy pillanatra látszik a világító, fehér, vékony két keze.

- No, most már olyan a fejed, mint a Máriás-lányoké. Menjünk, még a kísértők föl nem ébrednek.

Indul a Boldogasszony, röpköd a hajnalszín köpönyege, utána az ő szolgálólánya a piros papucsban, az ajtó magától kinyílik, zár nem zördül, sarok nem csikordul, csak a piros papucsok csattognak.

A Boldogasszony hátrafordul:

- Mondom, fölébresztöd a kísértőket, pedig akkor nem eresztenek be a gyöngykapun a mennyei szent városba.

Etel megijed, lehúzza, egymásba dugja és hóna alá teszi a papucsokat. Keresztülsuhognak a konyhán, nem is suhognak, csak átlebegnek, mint árnyék a vízen, nincs az a kísértő, aki ezt megneszelhesse. Kiérnek az ereszet alá, a tornácra, Etel körülnéz, és megütközik rajta, hogy milyen rendetlenség van itt, szétszórt szalmatörek, elhullajtott kukoricaszemek, csizmával behurcolt sárdarabok, itt nyilván nem szoktak söprögetni. Pedig ott a nagy nyírfa söprű is meg a kis cirokseprű is a sarokba támasztva, amott meg a nyeles véka. Etel végigsimítja a homlokát, nem érti, miért olyan ismerős neki minden. Ott a csurgásban meg ott kell lenni a félfenekű hordónak, amiben a kapitányvizet kell tartani, tűz esetére, lám ott is van. Etel egészen bizonyos benne, hogy ő már járt itt, csak nem emlékszik, mikor.

Szeretné megkérdezni a Boldogasszonyt, de az már jól elhaladt, ott megy a fák közt, úgy világít a hajnalszín palástja, hogy árnyékot is vet tőle minden, a fák, a bokrok, a karók, Etel maga is, csak a Boldogasszonynak nincs árnyéka. A világosság egyre nagyobb lesz, már látni, hogy az őszibarack megkötött, de két kis ágfa törötten, elszáradtan lóg le, jégeső érhetne, mert a levelei is rongyosak, ez meg a véralmafa ni, hogy tele van bimbóval! Milyen ismerős minden! Az a szép erős fa meg, azokkal az ég felé nyúló karokkal, ahol most libeg a Boldogasszony, az meg, hogy is hívják csak, az meg a háború-körtefa!

Etel nagyon örül neki, hogy eszébe jutott a fának a neve, és hirtelen a homlokára csap. Ottfelejtett valamit a házban, de mit, mit, mit? Mintha látná is maga előtt, kinyújtja a kezét, akár körültaogassa a kerületét, csak a nevét nem tudja kimondani. De megtalálja bizonyosan, indul visszafelé, már a konyhán van, nem lát, mert ide nem világít a hajnalszín palást, de azért tudja, hogy erre kell menni, jobb kéz felé. Bebotorkál a szobába, itt szuszognak, alszanak, a térde nekiütődik valaminek, ez a láda. Tapogat a kezivel, ez vánkos, ez fej, kis fej, puha fogású haja van, mint a selyem rojt, Matyika, Matyika, simogatja. Akkor itt a kanapén, fejfelé fordulva, igen, ez Márrika, milyen nagy haja van már, de hogy össze van csomósodva, meg kellene fésülni. Hol is csak a fésű? Pedig ő hajította el valahová tegnap. Ej, de sötét van itt! Odatapog az ablakhoz, megemeli a takarókendő csücskét, ezt azért akasztotta a firhang fölé az este, hogy a szemébe ne süssön a nap reggel - kinek is? Matyikának? Nem - jaj, ott a hajnalszín palást, várja a Boldogasszonyt, miért is jött ő vissza?

A küszöbön megáll, gondolkodik csak már nem tudja, min, szalad kifelé, az ajtót is nyitva hagyja, jaj, hova lett a Boldogasszony? A háború-körtefánál megáll, itt látta utoljára, körülnez, merre mehetett? Csapkod eszelősen a két karjával, néz a ház felé is, s ijedt szemével nem veszi észre, hogy már nincs függöny az ablakon, áll ott valaki, fehér fejű ember, és dörgöli a szemét, ahogy az álmából föl ijedt szokta.

Aztán a fehér fejű ember visszafekszik az ágyba, s már horkol is, mire Etel megtalálja az utat. Igen, ott a Boldogasszony, nagyon elhaladt, már elhagyta a szilvafákat is, s kezd napszínűvé aranyosodni a hajnalszín palástja. Ez messziről is még jobban világít, Etel tisztán látja a lába alatt a szőlőtőkék kis fodor leveleit, a hajladozó búzaszálacskákat, a pénzecske-virágokat, amik futtában a bokájához verődnek, száraz nádkotu szúrja meg a talpát - kint van a tóparton.

A nap kisüt, Etel elsírja magát, hova lett, hova lett, hova lett a Boldogasszony, hol találja meg az ő szolgálóleánya?

A nádból felröppen egy vakvarjú, elkiáltja magát: „látlak!” Etel odanéz, jaj Istenem, ott a Boldogasszony, levetette a palástját, az ő égszínké selyemruhájában van, látta, látta, ott, ahol szétnyílt a nád! Belép a vízbe, először csak bokáig ér, jó, hogy ilyen hűvös, kimelegedett a szaladásban; most már térdig ér, fölemeli a rubinköves szoknyát, a papucsok kiesnek a hóna alól, nem veszi észre, csak megy az égszínké ruha után, mindig beljebb kéklik, már elhagyja a nádat, bent jár a kákában, a hónaljáig ér a víz, éles sások leszedik róla a violával versengő selyemkendőt, jaj Istenem, most jut eszébe, hogy miért ment ő vissza, az oltó-bográcsot felejtette otthon, mit szól most a Boldogasszony?

De a Boldogasszony nem szól semmit, csak mosolyog onnan a sík vízből: „gyere, lányom, gyere”, szétteríti az égszínű ruháját, és beletakarja az ő szolgálóleányát.

A csordakútnál pedig várják a szent asszonyt a hívők egész estig, akkor a léleklátó meg a lobogós Modol elvezeti Ferenchez a reszketős fejű öregeket, az ünneplő réklis asszonyokat, adja elő nekik Etelt, mert nála nélkül nem jelenik meg a Mária a kútban. Ferenc nem tud semmit, ő azt hitte, álmodott az éjjel, mikor arra ébredt föl, mintha nyitva volna az ajtó, és valaki kiment volna rajta. Ő oda is állt az ablakhoz, kinézett rajta, már piroslott a hajnal, és

Etelt ott látta a körtefánál piros babos szoknyában. Vissza is feküdt, és reggel azt hitte, hogy csak álmodta az egészet, bár az szöveget ütött a fejébe, hogy a tisztaszoba ajtaja is nyitva volt, és a földön ott feküdtek szanaszét az Etel sublótbeli ruhái.

Egy-két napig várták vissza Etelt, aztán keresték, a csendőrök is, hogy tán eltévelygett valamerre. A hét végén meg is találták a piros papucsot is, később a violaszín selyemkendőjét is, de ő maga nem került meg soha, a tó tud titkot tartani.

Ferenc meg más hitetlenek azt mondták, hogy beleveszett a mély vízbe, voltak olyanok is, akik a papra gyanakodtak, hogy az tetette el láb alól az urakkal egyetértésben, azért is hagyták olyan könnyen a dolgot, hogy senkit se fogtak be miatta. De az igazság mégiscsak az, hogy a Szűzanya vitte magával a szent asszonyt, mikor elköltözködött a csordakútból. A látó-asszonynak így adták ezt értésére a lelkek, és nem telik bele egy esztendő, hogy tanú is lesz. Messzi Gyurka hittal bizonyítja, hogy úgy látta, mint most látja, mikor a szent asszony elevenen ment az égbe, két kerubim emelte szárnyánál fogva, az is vakuljon meg, aki nem hiszi.

Nem, azt nem lehetne mondani, hogy Ferenc ne sajnálta volna Etelt. Sajnálta, még élt, és siratta, mikor meghalt, ha nem úgy is, mint ahogy Etel sajnálta és siratta volna Ferencet. Ha Ferencet érte volna az a baj, ami Etelt, akkor Etel nem törődött volna se Istennel, se emberrel, se földdel, se gyerekekkel, hanem egész nap ott ült volna az ő édes ura lábánál, fogta volna a kezét, sírt, énekelt, imádkozott volna vele, kísérte volna tüskön-bokron át szenteket látni vagy ördögöt imádni, éjszaka odafeküdt volna az ágya elé, takarta volna, legyezte volna, lett volna lába kapcája, doromboló macskája, koloncos kutyája, etette volna húsával, itatta volna vérivel. És ha Ferenc halt volna meg úgy, mint Etel, akkor Etel otthagyt volna mindent, ment volna utána sárba-vízbe, kereste volna éjjel-nappal, kimerigette volna a markával a tavat, a tíz körmével túrta volna föl az iszapot, fölgyújtotta volna a tanyát, hogy jobban lásson, és ha megtalálta volna ő édes urát hínár közé keveredve, hínárnál zöldebbre rothadva, vízférgektől elborítva, akkor addig ölelte-csókolta volna, míg vagy föléled és rámosolyodik, vagy halottul viszi magával a mennyek országába vagy a pokol tornácába.

De hát Etel szerette Ferencet, úgy, ahogy az asszonyok szeretnek, ha szeretnek valakit. Ferenc - Ferenc meg úgy szívelte Etelt, mint ahogy az emberek szívelik az olyan jóra való, mindenféle képp helyes, tökéletes asszonyt, mint Etel volt. Isten nyugtassa szegényt. Az ilyen asszony megérdemli, hogy életében megbecsülje, holtában megsirassa az ember. Ferenc meg is siratta Etelt, ha nem úgy is, mintha rendesen történt volna a halála, koporsóban, pappal a temetése. Mert mégiscsak másképp sír az ember, mikor fekete gyászpántlika van a kalapján, a koporsó ott várja az indulást a Szent Mihály lován, és körül a népek lesik, hogy hogy sír az ember, mikor a pap azzal szaggatja a szívét, hogy „dolores inferni”. Ferenc nem ád ugyan ilyenekre semmit, volt ő ezer egynehány nagyon szomorú temetésen, ahol se pap, se koporsó nem volt, mégis minden porcika reszketett az emberben. De azért mégis szerette volna a végtisztességet úgy megadni a feleségének, ahogy megillette volna, s ahhoz hozzátartozott volna az is, hogy ő el-eleredő könnyel, lehajtott fejjel, ünneplő fekete ruhában haladjon a koporsó után, két kezén vezetve a két hötyögő gyereket. De ha az Isten nem így rendelte, abba is bele kell nyugodni. Ferenc gyászmisét rendelt, elvégezte a szegények etetését is, meghatalmazta a tisztelendő urat, hogy csináltassa meg a templom előtt a bánatos Mária-szobornak a fejét, akit a németek leütöttek, vagy ha talál valami alkalmasat a kőfaragónál, vegyen újat helyette, az Etel emlékezetére ő fizeti ki az árát, és ezzel eleget tett a kötelességének. A gyerekek se nagyon emlegetik az anyjukat, mert amióta a baj érte, úgyis elszoktak tőle, és ahogy Mátyás mondja, pedig ő igazán vére gyanánt szerette Etelt, a megesett dolognak legjobb orvossága az elfelejtés. Meg aztán holtnak holt a barátja, elevennek élő, és mikor eljön az ideje, senki se veheti érte ítéletbe Ferencet, ha asszonyt vesz a házhoz, ugyan korától még lánynak a fejét is bekötheti.

Ezt azonban csak Mátyás gondolja, ahogy kacsozza a szőlőt az Etel földjén, míg Matyika kíséretet, mint a barázdabillegető, rágván a savanyú szőlőrekenyét, aminek sokkal jobb íze van, mint a sóskának, gyöngye-savanyú bor-íze, ha eszük volna a városi népeknek, inkább ezért adnák a pénzt, mint a sóskáért. Ferencnek még most esze ágában sincs ilyen hívságos dolgokra gondolni. Ferenc fúratja a kutat, rakatja a malom falát, már egy mester be is pörölte, a másikat meg ő; új földeket árendál, kereskedik búzával, kukoricával, borral, mint a zsidó, de azért a zsidók is szeretik, akiknek továbbadja, amit vesz, meg azok is, akiktől vásárol, mert senkit meg nem csal, és mindenkihez emberséges. A városba is sokat jár, vezeti a küldöttségeket a polgármester úrhoz, a követhoz, hol a rokkantakat, hol a hadisegélyes asszonyokat, a jószágtartó gazdák nevében aziránt nyújtja panaszát, hogy nincs hol legeltetni, szaporítani kellene a közlegelőt, a földtelen zsellérek nevében azt kéri, hogy osszák föl a közlegelőt, és most azon fundálódik, hogy a buckákat be kellene erdősíteni.

Mátyás el is csudálkozik rajta, hogy Ferenc ennyifelé forgatja magát, meg is mondja neki.

- Azt már hallottam, tudod, hogy némelyik embőr egy szájból fúj hidegöt, melegöt, de úgy nézöm, te még ezökön is túltöszöl az ügyesködésben, mert te még langyosat is fűjsz.

Ferenc nevet, nem úgy, mint ezelőtt, a szája sarkával, hanem tele szájjal, egészségesen.

- Sok ám a fűjnivaló, édös apám, osztán ha magunk nem fűjjük, akkor csak a szél fűjdogálja a szögény embört, mint eddig.

- Nagyon sokba kapsz te, Ferenc, majd végit se éröd.

- Majd végit éri Matyika, mire őbelüle is Mátyás lösz. Úgy löhet, ő már gépkocsival szalad ott, ahol az apja fakó-szekérön akadozik.

Mátyás nem is mondja, amit őt-hat esztendővel ezelőtt mondott volna, hogy nem éri ő azt hajasan, kopaszon is bajosan. Azt nem tudja, hogy jó vége lesz-e ennek, de az bizonyos, olyan változások vannak, hogy szólni se tud hozzájuk az ember. Szántógép, vetógép, cséplőgép, autó, repülőgép, ezelőtt negyven év alatt nem látott a tanyai ember annyi gépet, mint most egy hét alatt, s ehol ez a kis makulumák gyerek, ez a Matyika, már ez is azt eszeli ki, hogy ellopja az öregapja papucsát, kilyukasztja a budlival, pulykatollat tesz a két oldalába, fölhajítja, és tapsikol neki:

- Röpülőgép! Röpülőgép!

Ahol repülő van, ott persze röpülőkatasztrófa is lehet. A papucs, amelyet Mátyás a lábán szokott viselni, mikor ráér urizálni, most gépnek érezvén magát, a fejére esik öregapónak. De azért Mátyás nem haragszik, hanem mosolygásra harapja a bajuszát. Fene teremti, ez a papucs valamikor csizmafej volt, és bizonyosan nem gondolt arra, hogy utoljára madár legyen belüle. De hát Mátyás gondolt volna-e arra, hogy ővele is ilyen nagyot forduljon a világ? Bizony most már hétköznapi is tajtékpipát szopogat, és mióta Ferencre való nézvést megkapta a kisüstöt, azóta a fináncokkal is ki van engesztelődve. Mert lehet azokkal beszélni, a csendörök nélkül meg nem lehetne óvakodni a sok tolvajtul, mert az a sok nincstelen szegény úgy lop, mint a szarka. Utóvégre a végrehajtó se tehet róla, hogy van, ő is Isten teremtése, fene a dolgába, és csak azt sarcolja, aki nem fizeti be a porcióját, pedig az államnak is csak élni kell valamiből. Igen, Mátyásnak sokat módosult az államelmélete és szociológiai felfogása, mióta a városi urak kiszoktak a homokra, és követtől, főispántól, kanonoktól, prókátoroktól, vándor-méhész tanítóktól, mindenkitől azt hallja, hogy ő, Mátyás, a nemzetfönntartó elem. Mikor először hallotta, fölbosszankodott, mert azt hitte, hogy valami csúfságot mondanak neki. De aztán belegyőződött abba, hogy ez nagy tisztesség, és azóta Mátyás majdnem úgy néz a városi urakra, mint magaformájú emberekre, és elidőzget velük a körben vagy a kapitányságon, ha

muszaj. És amikor a minap azt kérdezte tőle a báró úr, hogy ha elhozná ide a minisztert, odaállna-e eléje mint tekintélyes kispap, Mátyás egy cseppet se habozott a válasszal.

- Miért ne állnék? A macska is szömibe mer nézni a királynak is.

Úgy volt megbeszélve, hogy a körben Ferenc fogadja a minisztert, aztán elvezetik az iskolához, ott pedig Mátyás kéri meg alázatosan, hogy vegye állami kezelésbe az iskolát. Ezen nagyon kapott is Mátyás, mert ha világnézete egyben-másban megváltozott is, azt még most se tartotta helyesnek, hogy a tanító vegye igénybe a gyerekeket, mégis neki fizessenek a szülők.

- Igen ám - mondta a báró -, de a megszólítással baj lesz.

- Micsoda baj?

- Az, hogy a miniszter úr nem tekintetes úr ám.

- Hát az baj, de csak az ő baja - sajnálkozott Mátyás a miniszter úron, aki olyan sokra vitte, mégse lett belőle tekintetes úr.

- Se nem nagyságos, mint a polgármester úr, se nem méltóságos, mint én vagyok.

- Hát akkor mi a ménkü lehet, kéröm szépen?

- A miniszter úr kegyelmes úr. Ke-gyel-mes. Nem felejt el kend?

- Már hogy felejténem kéröm szépen. Egyszóval mint az Úristen.

- Hogyhogy mint az Úristen?

- Azt szoktam én emlígetni, mikor mögmérgesítenek. A kegyelmes Istenit neki - így mondják ezt.

- No, akkor erről megjegyzi kend.

Meg is jegyezte. Mikor megérkezett a miniszter a sok városi úrral, és Mátyást odaszolgálták eléje, egy kicsit megzavarodott attól, hogy mindenki ránéz, de azért csak elmondta, amit vállalt.

- Adjon Isten, miniszter úr, álmosítani köllene már az iskolát, a kegyelmes Istenit neki, mert eztet kívánják a nemzetföltartó elemők, mind az egész.

Úgy megéltették erre Mátyást, mintha ő volna a követ. Volt ott egy félnyakú újságíró, az fel is köszöntötte Mátyást este a körben, mint a magyar szellem reprezentánsát s mint a keresztény eszmének homokon sarjadt turáni bajnokát. Amúgy nagyon rendes fiatalember volt a félnyakú, védte a bort, mint a gödény, de azért a szavaltját egy kicsit a begyibe vette Mátyás, és nem is nyugodott addig, míg meg nem mondta neki a magáét. Ez már éjfél felé volt, helyibe ment az újságíró, és hozzákoccintotta a poharát az övéhez.

- Szervusz, bátyám!

- Az úr is kegyelmes úr? - kérdezte Mátyás.

- Nem, én testvér vagyok, bátyám.

- No, testvér, kéröm szépen - mondta Mátyás erélyesen, de nehogy a testvér olybá vegye, mintha ő haragudna, ő is felgömbölytette a nyakát -, akkor ne mondjon olyanokat, testvér.

- Milyeneket, bátyám?

- Már egyrészen elfelejtöttem a szavaltját, akivel engem mögtisztolni bátorkodott. Nem mondom, amit értettem belülről, szép is volt, de azért nem egyesülhetök bele mindönbe. Mert homok, az van itten, mög sarjú is, körsztény is vagyok, azok vagyunk itt mindnyájan, no, a

zsidóné nem, mert ő más hitöt öröklött, de nagyon rőndős asszony amúgy, hanem túrni nem szoktunk, testvér, túr ám magának az ángya térde!

Ebből aztán nagy nevenség lett. Az újságírnok ugyan nem tette ki az újságlapba, de az urak elvitték a hírét a városba, hogy milyen eredeti ember az öreg Mátyás, és így hallhatta meg az igazgató úr is. Mert mikor nyár vége felé rányitott Ferenc egy kosár korai piros szagos szőlővel, azzal fogadta:

- Hát ha maguk nem túrnak is odakint, túróval élnek, az bizonyos. Nagyon meglátszik magán, Ferenc.

Csakugyan Ferenc nagyon megtelt tavasz óta, az arca kisimult, megpirosodott, nevetett róla a testi-lelki egészség.

- Tud-e már aludni, Ferencem?

- Mint a jóllakott hörcsög.

- Hát a kenyértől fél-e még? - mosolyodott el az igazgató úr.

Ferenc kihúzott a tarisznyájából egy fényes-piros kalács-cipót.

- Viszöm a gyerököknek, én már elmártogattam egyet paprikás-lében a duttyánban.

- Hála Istennek, hát csak mártogassa bátran a fehér cipót piros lébe, a szomorú rabtól nem szegényedik bele.

- Küldte Rókus a választ? - ragyogott a szeme bogara Ferencnek.

- Küldte - kereste elő az igazgató úr a fiókjából a legfrissebb jeruzsálemi levelet -, de ettől nem leszünk okosabbak. Azért is nem mentem ki vele, mert egyelőre semmit se tehetünk ezzel a tökéletlennel.

A szomorú rab azt írta, hogy kívánja az Istentől, ezen pár sor írása találja friss jó egészségben az igazgató urat, mint levélíró, továbbá az Etelt, mint kedves feleségét és a kis családját. Továbbá megértette, hogy a szegény Etel megbolondult, és tisztelteti Ferencet, hogy küldjön negyven milliót a Pulcki konz úrnak, hogy váltsa mán ki ebből a szomorú rabságbul, de hogy az milyen, azt ő meg nem írhatja, hanem majd csak otthon mondja el, ha az Isten hazasegíti. Továbbá tudatja az igazgató urat, hogy itten nagyon melegek járnak, és nagyon jó földek vannak, csakhogy a búza nagyon drága, a tisztának köble ötvenezer rubli, de ez most már nem járó pénz, hanem úgy mondják, hogy cservonyec, de aztat nem tudja, hogy hány rubli és továbbá ezennel marad stb.

- Erre nem lehet negyvenmilliót odahajítani - tette le az igazgató úr a levelet -, okosabb választ meg ettől a tökkoloptól sose fogunk kapni. Nincs magának ismerőse Oroszországban, oda-gyökeresedett hadifogolytársa vagy valakije?

- Most nem vélekszök senkire - gondolkozott el Ferenc.

- Akkor még egyet próbálunk, én íratok a minszki lengyel konzulnak, hátha megszállja a jóság és felel rá.

- No; az jó lesz - vélte Ferenc is, és fölemelt az asztról egy patinás bronzkardot. - Hát ez honnan származik? Ejnye, de csak szép, akár a lilomlevél.

Ferenc a legteljesebben kigyógyult a lelki nyavalyájából, gondolta az igazgató úr. Hála Istennek, vétek is lett volna, ha ilyen pompás ember a háború után pusztul bele a háborúba.

Aztán még elbeszélgettek egy kicsit, kint való dolgokról, Etelt nem emlegették, az igazgató úr nem akarta vele szomorítani Ferencet, Ferencnek meg nem jutott eszébe, s különben is sietett, mert valami rendeznivalója volt a bankkal.

- Ha hírt kapok, Ferenc, akkor hírt adok - szólt utána az igazgató úr. - Ha pedig magának eszébe jutna valami oroszországi ismerőse, mert mégis az volna a legbiztosabb, akkor maga nézzen be hozzám.

- Okvetetlen - igengetett vissza Ferenc az ajtóból.

Csakhoggy Ferencsel nagy változás történt, mire megint rányitott az igazgató úrra.

Ferencsel nagyon emberi dolog történt. Szerelmes lett. Csakhoggy az volt a különös, hoggy Ferenc, aki szívelte az élő Etelt, a halott Etelbe lett szerelmes.

Az isten tudja, hoggy kezdődött, mikor kezdődött. Az ilyesmit az se veszi észre magamagán, akinek az a mestersége, hoggy a lelkeket babrálja. Ferenc pedig, bár ármentesítő társulatot kolompolt össze, artézi kutat fúratott, malmot építtetett, és bankba szaladgált, mégiscsak homoki ember volt, és egy haja szála se hullott el lélektani megfigyelésekben.

A hajszál igen, mintha azzal indult volna a dolog, de az is lehet, hoggy már megvolt a dolog, csak a hajszálra várt, hoggy elindítsa.

A hajszál hosszú, kemény, fekete hajszál volt, a Mária-ké, és egy friss kenyérben találtatódott, amelyet Mária sütött az új búzából. Életében az első kenyeret. A Mária-ké életében ez kimondhatatlanul többet jelent, mint az első csók a Marie-kében, a Mária-kében és a Mariono-kében. Majdnem annyit jelent, mint az első báli dekoltázs. Ez az első vizsga az asszonyiságból.

Este volt, vacsoránál ültek az ereszet alatt, de még nem kellett gyertyát gyújtani, és Ferenc jól látta az izgalom kipirosodását a gyerek arcán.

- Első sütésöm, édes apám. Nem segítött a bérösné.

- Mögnézzük, fiam - simogatta meg Ferenc a kislány haját, aztán keresztet vetett a kenyér fenekére, és megszegte a nagy késsel.

- Jó szagja van - nézte éhes szemmel Matyika.

- Ugye? - mondta Ferenc. - Mög sok szöme. Jól mögkelt, ügyes kéz dagasztotta. Hát ez?

Kihúzta a kenyérből a hosszú, kemény fekete hajszálat, és napáldozatnak tartotta, a világosság felé.

- Az én hajam - jelentkezett Mária. Nem szégyellte, lehet ilyent találni kalácscipóban is, ha nem ilyen hosszú is, és nem ez most a fontos, hanem hoggy milyen ízű a kenyér.

Ferenc azonban csak tartotta és nézte a hajszálat.

- Anyádnak is hosszú haja volt, csak szöke. Búzaszín. Mög puha.

Aztán eleresztette a hajszálat, elkapta a szél, és megkezdtek a vacsorát. A kenyeret jóízűnek találta, azt mondta Mária-kének, hoggy most már csak meg kell tanulni kemencét tapasztani, mert az is nehéz tudomány ám, s ha már azt is tudja, egyszerre eladó lány lesz belőle, és elmehet a bálba.

Mikor bevégezték a vacsorát, és Mária összeszedte a csentrest, Ferenc gyerek módjára csak úgy az ujjával csípett még egyet a kenyérből.

- Látod-e, hoggy öteti magát? - intett oda a bőréből majd kibújó Mária-kének, de most hirtelen az a gondolata támadt, hoggy Etel jobban megadta volna a savát a kenyérnek.

Aztán elfelejtette a dolgot, de pár nap múlva megint eszibe jutott Etel. A város vasutat építtetett a tanyák közt, a körben meghányták-vetették a dolgot, jó volna, ha nekik is fűtülne a vasút, nagyon fölvinne a földek értékét - ebben az ügyben vezette Ferenc a deputációt a városi urakhoz. Fölkészült rendesen, városba menősen, nyakravalót is kötött, úgy, mint máskor, tükörből. Csak máskor nem gondolt arra, amire most. Hogy mikor Etel volt, akkor nem kellett tükör, mégis sokkal rendesebben volt kötve a nyakravaló. Etel mindig jobbrul balra kötötte, így? Nem, emezt a végit hagyta hosszabbra. Akárhogy próbálta, nem sikerült, s mivel úgy találta, hogy nagyon maskarán esik, ahogy ő köti, inkább nyakravalótlan ment ezután a városi urak elé.

Szüretkor valami idegen asszony keveredett a szedők közé, Mátyás fogadta valahol a keresztdűlőben. Csöndes, szótlan menyecske volt, nem nyiharázott a többi asszonnyéppel, ugyan nem is nagyon sikoltoztatták a puttonyos legények, mert olyan seszínű arca volt, már amennyi látszott belőle, csak nagyon a szemébe húzta a kendőjét. De Ferencnek úgy tetszett, mintha a tartásában volna valami az Eteléből, olyan kényes melles-begyés, és a lába feje úgy bokából mozog, mint az övé mozgott. Ferenc bizonyosra vette, hogy ennek a menyecskének olyan fehér lehet a lába, mint az Etelé volt. Egész délelőtt ott kóválygott valami szösszel körülötte, hogy hátha fölhúzódik a szoknyája, amint ott a tőkék közt turkál. Lehet, hogy a menyecskének nem sok biztatás kellett volna; és szívesen nekigyürekszik, de Ferenc sokkal szégyenlősebb természetű volt, mint hogy valami huncutkodással belekötött volna, és így hiába lopta a napot egész délig a leskelődéssel. Délután meg a másik szőlőbe kellett neki átmenni a sutuláshoz, de ott is mindig incselkedett vele a kuporgó asszony képe, és alkonyat felé, mikor tudta, hogy a szedőasszonyok hazafelé szedelődzenek már, megint közéjük toppant. Jókor érkezett, az asszonyok nagy viháncolással locsolták egymásra a vizet a pászta végén, a diófák alatt, s az Etel-forma menyecske is ott mosogatta a lábát az úton egy dézsában, lehetett látni térdig. De Ferenc rögtön elkapta róla a szemét. Nem mintha a menyecskének csúnyább lába lett volna, mint más homoktaposó asszonyláb, nem volt se formásabb, se formátlanabb - amennyi ki van a szoknyából, az feketére sült, eres, tarló szurkálta, azon fölül olyan rizskása-fehér, amilyenek az Isten közönségesen teremtette az asszonylábát. De az Etelé olyan testszín-fehér volt, más asszonynak csak akkor lenne olyan a lába, ha rózsaszín öntökot tenne rá. Ezt az egyet bizonyosan tudta Ferenc, mert már az Etel életében is föltűnt neki néha, ahogy a teknő mellett fölakaszkodott, vagy jött le a padlásról a létrán. Most is, ahogy ment hazafelé kedvetlenül a szőlők letaposott hátján, és le-lecsípett a megszedett tőkékről egy-egy ottfelejtett apró fűrtöt, úgy látta maga előtt Etelt, amint ül a küszöbön szétvetett lábbal, és törli a mákot a nagy famozsárban. De csak a gömbölyű, fehér lábát látta rózsállani, a többi alakja nem rémlett neki, mert azt nem nagyon nézegette ő sose. Ugyan a lábát se nézegette avégrül, hogy milyen, de azt mégis leghamarább észreveszi az ember, azért is, mert lehajtott fejjel szokott nézelődni.

Pár hét múlva azonban azon kapja magát rajta Ferenc, hogy piacon, templomban, dűlőutakon, városi utcákon el-elakad a szeme az asszonyokon, de csak az Etel-vágásúakon, és így tanulta ki a többi asszonyokon, hogy milyen *nem* volt Etel. Mert biztos, hogy se szeme, se orra, se nyaka, se szája nem olyan volt, mint ezé vagy azé az asszonyé, aki valamiképpen emlékeztetett rá. De hogy milyen volt hát, azt nem tudta volna megmondani Ferenc, ugyan kezdetben nem is törte rajta a fejét. Nem szántsándékkal játszogatótt ő ezzel, mint ahogy a gyerek csutkábul, cirokszárbul, mákféjből, tökvirágbul meg kukoricabajuszbul babát csinál magának. Sose gondolt akarattal a halott asszonyra, mint ahogy azelőtt a halott katonára se gondolt. Csak-hogy Rókust kezdettől fogva úgy látta maga előtt, ahogy a mohát rákaparta, egészben, megdermedten, tátott szájjal, Etelt sose nézte ő meg ennyire, és ezért Etel nem is kísértette úgy. Néha két hétig se jutott eszébe, de aztán volt olyan nap, mikor reggeltől estig nem tudta kiverni a fejéből. Nem gondolt semmi különöset se olyankor, csak mintha valaki mondta volna

neki, hogy Etel, Etel, és ez hol az istállóban történt meg, almozás közben, hol az ágy szélén, vetkőzés közben, vagy mikor a gyerekek imádkoztak, vagy mikor Mátyással az üst mellett fokozták a pálinkát. Volt úgy is, hogy meg-megvillant előtte az asszonynak valami porcikája, a foga mintha megcsillant volna a nevető szájában, a lefelé néző galamb egy pillanatra azt juttatta eszébe, hogy Etelnek az álla alatt verődött egy kis toka, mikor jó erőben volt, s legutóbb is, a bankban, mikor váltót írt alá, mintha egy kis kerek szeplőt látott volna a papiroson az Etel orra tövében. De ez mind el is múlt, mint ahogy jött, és semmi különösebb gondot nem okozott Ferencnek.

Csak akkor vette észre magát, mikor egyszer, már jól bent az adventben, meglátta Máriaát a tisztaszobában a sublótban kutakodni.

- Hát te mit motozol?

- Az édös anyám nagykendőjét nézném, édös apám, templomba akarnánk mönni, oszt az enyimet a Matyika nyakába kötöttem.

Ferenc maga is segített a nagykendőt keresni. Lent volt a ruhák alatt, jól összeturkáltak mindent, de Ferenc azt mondta a kislánynak, hogy csak menjenek, ne fázódjon a fűtetlen szobában, majd ő helyrerakja a holmikát. Helyre is rakta, s ahogy egymásra simogatta az asszony-ingeket, szoknyákat, blúzokat, akkor támadt először az a gondolata, milyen különös az, hogy ő nem tudja Etelt maga elé képzelni eleventen, egészben, úgy, ahogy volt és körülötte sürgölődött. Három esztendővel ezelőtt volt egy borjúja, nem magyarfajta, tarka borjú, nagyon kezes, szelíd jószág, annak még ma is emlékszik minden foltjára, látja, ahogy hozzádörgölődzik a nyakával, érzi a tenyerében a nedves bociorrát, az Etel halálának még egy esztendeje sincs, s már csak elmosódva látja maga előtt. Más is úgy van ezzel? Mért olyan különös az emberi természet?

Ettől a gondolattól aztán nem tudott szabadulni többet. Megint étvágytalan lett, lefogyott, elhallgatagodott. Mátyásnak föl is tűnt, szóvá is tette a dolgot.

- Valami bajod van neköd, te Ferenc? Úgy lesoványodtál, mint a macska, mikor lóbogarat öszik.

Ferenc azt felelte, álmatlankodik mostanában, és ez igaz is volt. A hosszú téli éjszakákon néha alig aludt egy-két órát, csak forgolódott az ágyban, néha mintha parázsra feküdne, lerugdalta magáról a takarót, máskor hidegellette a dunnát, a subába gubózkodott bele, a szeme majd leragadt az álmoságtól, de elaludni nem bírt.

Mátyás mint gyakorlati ember, ennek is tudta az orvosságát.

- Így van az rëndjén a te korodban, hogy ne tudjon egyedül aludni az embör. Látod, én mán nagyon tisztölöm a hét aluvó szenteket, és nem bánám, ha azt hoznák törvénybe, hogy estétől reggelig aludni köll, reggeltől estélig mög nem szabad ébren lönni.

- Hát szeretnék cserét tönni édös apámmal - mondta Ferenc, éppen csak hogy mondjon valamit.

- Nem úgy van az, hé, tudom én a te bajod, más annak az orvossága. Az a te bajod, hogy magad vetöd az ágyadat, osztán nagyon szélösre vetöd egymagadnak. Asszony után köll nézni, Ferenc.

- Hát csak nézzön, édös apám - hagyta rá Ferenc.

Mátyás nézett is. Hiszen házasította már egyszer Ferencet, ismeri a gusztusát. Kikeresett egy köpcös, pogácsaalma-képű, búzászsák-derekú özvegyasszonyt, aki már három embert

elszaggatott. Ilyen kell Ferencnek, mert ezt már ő szaggathatja el, aztán az benne a jó, hogy az asszony magtalan is, és tízsákos földet lehet tőle jussolni. Igaz, hogy az asszony egy kicsit öregellené Ferencet, mivel ő tíz esztendővel előzte korban, és azért inkább ment volna valami katonasorban levő szolgalegényhez. Eggyel már el is kendőzte magát félig-meddig, ugyan nem kendővel, mert az már túlságosan parasztos, hanem karikagyűrűvel. De Mátyás fölokosította, hogy Ferenc mégiscsak jobban illik hozzá, mert az most az eleje a gazdáknak, és követ is lehet még belőle, bár Mátyás erről egyelőre nem mondhat többet.

Úgy beszélte meg Mátyás az asszonnyal, hogy disznóvétel ürügye alatt kalauzolja el Ferenchez, s így is állítottak be hozzá karácsony után, éppen a két ünnep közt. De természetesen mielőtt a disznó került volna a tárgyalás homlokterébe, először a világi dolgokról beszélgettek. Mátyás volt a szóvivő, ő adott fel olyan kérdéseket a széltiben-hosszában egy gömbölyűségű özvegynek, amikből Ferenc nemcsak azt tudhatta meg, hogy az özvegy készen vette a bundáját a városi német szücsnél, Kohnnak hívják, ott van az üzlete a búzapiac sarkán, nagyon finom üzlet, ott nincs alku - hanem azt is, hogy nemcsak a bunda perzsa, hanem a szoknya is az, de az már nem készen vett, hanem csináltatott, mert ilyent nem lehet készen kapni, a csináltatáshoz meg nem mindenkinek van tehetsége. Továbbá arról is értesülni kellett Ferencnek, hogy az özvegy járt a látó-asszonynál, három pulykáért megmutatta neki a három ura lelkét, ugyan ő nem látta őket, mert be volt sötétítve a szoba, de a látó-asszony beszélt velük, és kitudta tőlük, hogy azt szeretnék, ha közös özvegyük még ezen a farsangon férjhez menne, mert nekik addig nem lesz nyugtuk a sír homályában.

Mátyás itt igen ugráltatta az ollót rég nem látott szemöldökeit Ferenc felé, hogy szóljon már ő is, és Ferenc szólt is. Engedelmet kért az özvegytől, hogy magára hagyják, de neki egy kis beszélőnivalója van Mátyással.

A beszéd ez volt a konyhán a két ember közt:

- Édös apám, mi szándékkal hozta ide ezt a tergyedt kemöncét?

- Hát hogy ezt vödd el, Ferenc.

- Vögye el az Isten.

- Nem olyan utolsó szömély ám ez, Ferenc. Ölég jó karban van, különösen ha a kabátját letöszö, én már láttam úgyis.

- Nincs az Istennek az némböre...

- Uccu, bocskor, ne tüsszögj. Tíz zsákos földje van ennek, úgy tudd mög.

- Ha édös apám rögtön el nem takarítja innen, de biz Úristen mingyárt mögkéröm a kezeit édös apám számára. Enneköm csak Etel volt asszonyom ezön a világon, a többi mind csak csávás dézsa.

- Ne, bolond, ne - hőkölt meg Mátyás, s úgy megijedt a Ferenc ábrázatától, hogy fölhagyott minden tovább való kísérlettel. Okos ember nem veszteget szót a másokra akkor, mikor látván látja, hogy bujdosóban az esze, ha nem tudja is, mitül.

Olyan képpel állt az özvegy elé, mint mikor a pálinkafőzőben el kell utasítani valamelyik sógort, mert igénybe van véve az üst.

- Hát akkor el is möhetünk, sógorasszony, mert azt mondja ez a Ferenc, nem eladó még a disznó, érni köll neki.

Az özvegy nem nagyon szomorodott el a kosárra. Nagyon lecsökkentette a szemében Ferencet az, hogy olyan sárga meg kevés beszédű, és van az úgy a világi életben, hogy többet ér egy fekete malac, mint egy fehér disznó. Nem is nagyon hallgatott oda, mikor Mátyás mentegetődött az úton, hogy azért nagyon prima ember Ferenc, csak most rajta van a bóna.

Ferencre pedig csak most jött rá a bóna igazán. Addig hánytá-vetette magában a dolgot, még rászánta magát arra, hogy ő is elmegy a léleklátóhoz. Nem mintha hinne neki, dehogy, Ferenc sohase adott hitelt semmiféle babonának, kanász korában nem látott se kísérteteket, se tüzes embereket, a háborúban se talizánt nem hordott a nyakában, se porrá tört gyíkfejet a bakancsában, s az Etel Mária-látását is annak vette, ami volt, egy szegény lélek megzavarodásának, amilyen mindenkit elérhet, mert szabad velünk az Isten. Ferenc csak próbát akart tenni a léleklátóval. Ha olyan nagy egyetértésben van a lelkekkel, hát jelentesse meg neki Etelt. Azt még könnyebben előhívhatja, mint mást, mert mind a ketten a Mária zsoldjában állottak. Egész bizonyos, hogy nem lesz belőle semmi, az Isten nem adott ilyen hatalmat földi halandónak. Csudák csak a Bibliában voltak, meg igen, hát a szentek életében is voltak, legalább úgy van írva, hogy azok is megjelentek a haláluk után. Ki tudja? Hiszen ami azt illeti, Etelt is szent asszonynak hívták, hívják is némelyek még ma is, amint hogy csakugyan az is volt, ezt Ferenc mindenkinél jobban tudja, olyan nincs több, meg nem is lesz a világon. És ha a léleklátó meg tudná neki mutatni, hogy egyszer is, úgy, hogy ő azt mondhatná rá, hogy ez az no, ez tökéletesen Etel - akkor kérhetne tőle, amit akar, nincs olyan, amit ő sajnálna tőle.

Ezeket így elgondolta Ferenc, míg nyomakodott előre az éles szélben s havas dülőkön, kétközben önmagával, hitetlenül és mégis kapkodva egy-egy talánhoz, amely ilyen esetben kizöldellik az emberi lélek hófúvásaiból, mint a citrusbokor. És ezekben a gondolatokba úgy belezavarodott, hogy mikor a jól benyomozott, letaposott havon betalált a látó-asszony gunyhójába, aki se kutyát nem tartott, se ajtót nem zárt, mert nagy biztonságban tudja magát a szerafimok és kerubimok oltalma alatt - akkor Ferenc igazán nem úgy viselte magát, ahogy körülnéz és urakhoz szokott deputáció-vezetőhöz illik. Nem peckeskedett, hanem összekushadt, mint olaja végére ért lámpabél lángja, és ahelyett hogy szigorú szóval megfélemlítette volna a szellemidézőt, vagy megnyerte volna magának szopós-malac ígéretével, csak azt kérdezte tőle, gyáva, kéregető alázatossággal, hogy meg tudná-e ő neki mutatni a feleségét.

A késpenge szemű asszony se szóval, se mozdulattal nem mutatta, ismeri-e Ferencet, vagy nem. Lehet, hogy ráismert, de az is lehet, nem ismert rá, és nem sokat nézett ki a kifordított subás, görnyedt emberből, mert ahogy szemügyre vette, és maga elé nézett egy kicsinyét, csak annyit mondott:

- Kend nagy vétkes embör az Úristen előtt.

Ferenc olyasmit motyogott, hogy az Úristen előtt mind vétkesek vagyunk, de a léleklátó ügyet se vetett rá, ha értette, ha nem, és így folytatta:

- Nem tött öleget a mögholt feleséginek azért, amiket ellene vétött. Addig itt nincs is sömni keresnivalója, mönjön innen Isten hírivel.

Ferenc úgy sompolygott ki az ajtón, mint a tetten ért kutya, ha kiszidják a házból, és azt se tudta, hogy ért haza. Micsoda vétke van öneki az Úristen előtt, amiben nem tett ő eleget Etelnek? Ha tudná, a lelke üdvösségét odaadná érte.

Még azon az éjszakán megtudta. Megjelent neki álmában Etel, úgy szaladt be az ajtón, mezítláb, egy szál szoknyában, ingvállban, mint azon az éjszakán, mikor a kommunista katonák elől futott a Ferenc tanyájára. Ferenc úgy akart kiugrani az ágyból, mint akkor, csak nem olyan ijedt meglepetéssel, hanem eget érő örömkurjantással, de Etel megfenyegette az ujjával, és

mondott egy szót. De vagy magában mondta, vagy Ferenc megsüketült, mert hangot nem hallott, s csak harmadszor tudta kivenni az Etel szája mozgásából, hogy mit mond. Azt mondta:

- Szpiritutó.

Erre aztán Ferenc föl is ébredt, és alig várta a hajnalt. Ahogy egy kicsit elverődött a sötétség, mindjárt fogott, és ment az igazgató úrhoz:

- Van-e már valami hírünk, igazgató úr?

- Van, Ferenc, éppen karácsonyra jött, tessék, föl lehet tenni a kéménybe füstre. A Pulcki konzul úr megszidta a svéd konzult, az meg a német konzult, német konzul a magyar királyi külügyminisztert, külügyminiszter az én hosszú kezű barátomat, az meg meghúzta az én fülemet, hogy a nemzetközi jog minémiségének hogyanja és mikéntje nem engedi az idegen állampolgárok legszentebb magánügyeibe való indokolatlan beavatkozás lehetőségének föltételezését, a ragya verje el útról útra, áganként és kacsonként a nemzetközi jogot, még jobban, mint ahogy már el van verve. De azért én nem adom ám magának tovább a haragot, Ferenc.

- Ne is, mert én jó hírt hoztam. Van énneköm egy barátom, Oroszországban honos muszka embör, az én tanyámon is volt hadifogoly. Úgy hívják, hogy Szpiritutó. Ugyan csak édösapám nevezte el annak, de itt a levele, amiben a Fekete Máriát küldte, ebbe benne van a rördös neve is, mög az atrecca is.

- Azám, csakugyan, a Szpiritutó. Még ma írok neki, tudassa velem a Rókus címét is, járjon utána a tökéletlennek, és írja meg magyarul, amit tud róla. Majd én le is fordítatom a levelet, amit írok, oroszra, úgy küldjük el neki. Ejnye, de csak jó, hogy eszibe jutott. De ugye, ez nem is magának, hanem Mátyásnak jutott eszébe?

- Nem, hiszön ő nem tud sömmirül - juttatta eszébe Ferenc az igazgató úrnak a saját tanácsát, aztán elmondta, hogy mit álmodott ő az éjszaka Etellel.

- Nono, ember - incselkedett az igazgató úr - vigyázzon, mert még maga is meglátja a Máriát!

Persze az igazgató úr ezt csak tréfából mondta, és Ferenc is mosolyogva mondta rá, hogy de már azt mégse hinné.

Nem is a Máriát látta meg még akkor Ferenc, hanem Etelt. Még azon az éjszakán, egészen a maga valóságában. Ott ült az ágya szélén, mosolygott rá, és Ferenc most sokkal jobban megnézte, mint életében bármikor. Észrevette, hogy elül két rizskásafoga egy kicsit egymásnak van hajolva hegygel, és hogy a jobb füle cimpáját egy cöppet magasabbra fúrta ki a bába, mint a másikat. Ő csak nézte, nézte Etelt, mintha valamennyire irtózott volna is tőle, és meg akarta tőle kérdezni, hogy ugye meg van halva, de Etel mintha tudta volna, hogy ő mit akar kérdezni, megszólalt:

- Én vagyok, édös uram.

Ferenc kiugrott az ágyból - persze hogy álom volt, de nagyon szép álom, és Ferencnek már régen volt olyan jó napja, mint akkor. De azért alig várta, hogy este legyen, és mikor lefeküdt, alig tudott elaludni az izgalomtól, hogy lesz-e megint olyan szép álma. Ezen az éjszakán még szépült is az álom, mert Etel nemcsak odaült az ágy szélére, hanem az egyik karját a vánkos alá tette, a másik kezivel meg törölgette az ő édes ura homlokát, és megígérte neki, hogy ezután eljön hozzá minden éjszaka. Ferenc aztán ébren is komolyan vette ezt az ígéretet, és mikor Etel csakugyan eljött a harmadik éjszaka is, Ferenc belegyőződött abba, hogy ez ezután mindig így lesz, nappal özvegyember lesz, teszi-veszi a dolgait, mint eddig, éjszaka pedig feleséges ember lesz, ha nappal tudja is, hogy az éjszakai felesége csak álom.

Egy darabig csak ment is a dolog, és a nappal nem keveredett össze az éjszakával, ámbár hiszen néha a nappal még bolondabb álmodt, mint az éjszaka. Például mikor Ferencet fölkereste öt fiatal gazda, magakorú háború-szenvedett emberek, és megkérdezték tőle, hogy elvállalná-e a követséget, Ferenc először azt hitte, hogy ez is csak álom, ha nem olyan szép is, mint az a másik. De hogy tovább is szorongatták az emberek, és Mátyás is odavetődött - egészen véletlenül, miután előbb két hétig rázta a kolompot, hol a szövetségi boltban, hol a zsidónénánál -, be kellett látni, hogy ez nem álom, ezek itten valóságos emberek, mégpedig egy kicsit pálinkaszagúak, mivel mielőtt idejöttek volna, Mátyásnál voltak, véletlenül. Megmondta a véleményét kerekén, úgy, ahogy igazán gondolta. Ő itt a homokon megállja a helyét, de az ország dolgában hatökör, oda tanult emberek kellene, és öneki a mostani követ, a báró, aki komája is, olyan embere, hogy igazán különbnek tartja magánál.

- Mánpedig hatökör mindég több, mint egy ökör - mondta Mátyás, és ezt nagyon helybenhagyta a küldöttség is, de Ferenc megvetette a lábát, és nem engedett.

Azonban Mátyás se az az ember volt, aki a szájából hurkatöltőt csináljon, és amire ő rátette a köztét, azt végre is hajtotta. A pálinkafőzőben egyre sűrűbb lett a pipafüst és egyre hangosabb a diéta. Különösen mikor Messzi Gyurka mint kém meghozta a jelentést, hogy az öregebb nagygazdák ugyan vedelik ám a báró borát az ispán kályhája mellett. Azt ugyan nem mondta el, hogy ott is fölvette a kémdíjat, és nem kötött görcsöt a torkán, mikor a kancsót a kezibe adták, de azt a gorombaságot a saját fülével hallotta, amit az itt jelen lévő tisztos társaságról mondtak, nem is jó arról beszélni.

- Ki vele. - biztatta Mátyás a kémet a legfinomabb seprű-pálinkával. Nem volt abban egyharmada se „rézeleje”, ahogy a pálinka rézcsapízú első csorgását nevezik, ami szemorvosságnak is nagyon jó.

- Hát azt mondták, hogy mit akarnak ezek a sühederők, mármint a jelen levő tisztölt fiatalnemzedék, azzal a szögény háztúl gyütt máléval, mármint a Ferencel.

A fiatal nemzedék erre azt mondta, hogy szaváról ismerni meg a vén szamarat, és a csósz sietett a jelentéssel az idősebb nemzedékhez, és mire kitavaszkodott, akkorára a hazafias lelkesedés nem ismert mértéket. A lelkesedés nem, de a főintézők igen, az ispán úrnak nyolc hektó bora fogyott el, tiszta színbor, és Mátyásnak két akó pálinkája, egyharmada rézeleje. Valószínűleg ezért volt erősebb a két akó a nyolc hektónál, amit abból lehetett látni, hogy a báró úr szükségesnek látta meglátogatni Matyikát, mint még soha nem látott keresztfiát, és hozott neki egy posztómajmot, amit Mátyás másnap megvett kis druszájától egy cinegefogó tökért, és kiakasztott az üstházban, mint a báró úr képmását. Továbbá Ferencel mint komájával megitta a báró úr a brúdert, és megkérdezte tőle, mit szólna egy kis gazdasági tanácsosi ranghoz.

- Tudja Isten - mosolygott Ferenc -, minek az már éneköm?

De nem a komájára mosolygott, mikor ezt mondta, hanem elfordított fejjel a háta mögé, holott nem állott ott senki. Ebből a báró úr azt látta, hogy ínyére van a dolog az ő kedves komájának, csak nem akarta mutatni, mert huncut a paraszt, ha már egy araszt.

Persze a báró úr nem tudhatta, hogy Etel áll ott az ő édes ura mögött, és az ő édes ura csak azt mondja, amit tőle tanult az éjszaka.

Mert az éjszakai látogatások még mindig tartottak, és Ferenc az egész házasságuk alatt nem beszélgetett annyit Etellel, mint e hetek mély álmú éjszakáin. Elmondta neki minden dolgát, a Márrika ügyességét, hogy már a fánkot is megsüti, a Matyika okosságát, hogy már le tudja

hajtani a lovakat a tóra, sőt a Mátyás nagyramenő szándékát is, és erre mondta Etel, hogy minek az már az ő édes urának, mikor a Mária sokkal nagyobb hivatalt szánt neki.

- Neköm? - csodálkozott el Ferenc.

- Bizony, majd mögsúgom - körülnézett Etel, hogy meg ne hallja valaki -, te lönnél a madárijesztő a mönnyei búzamezőkön.

Ezen mosolyodott el Ferenc, mikor a báróval beszélgetett, hogy milyen tarkákat elálmodik az ember, és azért fordult hátra, mert úgy érezte mintha Etel ott állna a háta mögött, olyan titkolódzó arccal mint ahogy az éjszaka látta, de persze nem állt ott Senki, mert nappal volt. Azazhogy nem egészen így volt a dolog! Etel ezen az éjszakán duzzogva bújt az ura mellére.

- Kinevetött máma engöm az én édös uram.

- Hogy tudod te azt? - csodálkozott el Ferenc.

- Hiszön ott álltam az én édös uram háta mögött.

- Éreztem is én olyanformát, hátra is fordultam, de nem láttalak.

- Nem is lehet addég, még a Szűz Mária engödelmet nem ad rá, mert én az ő cselédje vagyok.

Ettől fogva Ferenc akármerre járt, egyre a háta mögé tekingetett, de sohase látott senkit. Gondolkozóba is esett, mert az álom csak álom ugyan, de mért hall ő ébren is suhogást a háta mögött, és mért érez liliomvirágszagot?

Egyszer azt mondja neki Etel:

- Mindönről számot ad neköm az én édös uram, csak egyrül nem.

- Ez igaz - vallotta be Ferenc. - Írattam én Rókusnak.

- Tudom én azt.

- Csak azért nem szóltam róla, mert rossz énnéköm óróla beszélni.

- Azt is tudom, miért.

- Ha tudod, mondd mög hát. Kinek az igazi felesége vagy te mármost kettőnk közül?

- Aki előbb mögkéri a kezemet a Szűz Máriától, azé löszök örökkön örökké.

Ferenc elkomorodott.

- Hol találhatom én mög a Szűz Máriát? Elköltözött az már ebbül a tartományból.

Etel mind a két karjával szívére szorította a fejét.

- Keresse, édös uram, keresse. Amikor ötet mögtalálja, akkor mögtalál engöm is, amikor engöm mögtalál, akkor mögtalálja ötet is, mert mink egyek vagyunk, édös uram.

Ezt se akkor nem értette Ferenc, álmában, se másnap, ébren, pedig kétfelől is hallotta a suhogást maga körül, és kétszerte erősebben érezte a liliomszagot. Alig várta az estét. De hiába várta. Mindjárt elaludt, de ezen az éjszakán nem jelent meg neki álmában Etel.

Másnap már gyötrődve aludt el, álmában valahol messze járt, nagy-nagy zöld gyepen, nem lehetett a végét látni, fehér vásznak száradtak a napon, akkorák, mint egy sátorlap, de hófehérek, aztán mikor közelebb ért, akkor látta, hogy asszonyingek. Egy kopasz öreg ember is ült ott, barátruha volt rajta, és furulyázott. Megkérdezte tőle, hogy mit csinál.

- Nem látod? Bárányokat legeltetek.

Már akkor az ingek csupa fehér bárányok voltak.

- Akkor én jó helyen járok - fordult Ferenc a kopasz baráthoz. - Ugye ezek a Szűz Mária angyalbárányai?

- Nem, ezek a Szűz Mária búzamezői - mondta a barát.

Ferenc körül néz, hát nincs ott se bárány, se barát, se gyepe, hanem akkora búzamező, mint az ég, az aranykalászosok mind érettek, már lehetne őket aratni, Ferenc végighúzza rajtuk a kezét, hát a kalászosoknak nem toklászuk van, hanem hajuk. Etel-hajuk. Erről jut eszébe Ferencnek, hogy mit keres ő itt, s elkezd kiabálni torka szakadtából.

- Etel! Etel! Gyere már öltözni, templomba mögyünk, elfelejtetted, hogy Gyümölcsoltó van?

Fölbredt a saját hangjára, és idegenül nézett körül a sötétben. Hol van ő? Honnan jön ez a hideg? Nyitva van az ajtó, most szaladt ki a macska, hallotta, mikor surrant, úgy látszik, Matyika nem jól rántotta meg a kilincset az este.

Fölkelt, beteszi az ajtót, odaáll ásítva az ablakhoz. Már dereng, a szeme beleszokik a félhomályba, látja fehérteni a virágos háború-körtefát - ki taposkál ott alatta? Szoknya libben rajta - Márka nem lehet, itt pihen a kanapén. Megszédül, a fejét odanyomja a jó hűvös ablaküvegre, a szoknya megint libben, látni rajta a piros babokat, szent Isten, Etel, Etel!

A jelenés nem tűnt el, amikor kiszaladt. Közelre várta, akkor kezdett emelkedni, mintha valami húzná fölfelé, be, a fehér virágos ágak közé, mindig följebb, mindig följebb, már fönt van a fa hegyiben, a feje kilátszik a fehér csillagok közül, neki ezüst csillagokból van a koszorúja, a Szűzanya ez, nem, mégse, Etel ez, olyan Mária-arccal, mint ahogy utoljára látta a csordakútnál, csak hogy most nem mered a semmibe, mosolyogva int le Ferencnek:

- Én édös uram...

Ference most nagyon boldog hetek következtek. Soha ilyen tavaszt ő még nem ért. Egyetlen fa el nem rúgta a virágját, a vetést mintha tolták volna kifelé a földből, a palánták versengtek egymással a növésben, a szőlő gyönyörűen fakadt - az egyik ember jobban kérkedett, mint a másik. A tisztelendő úr gyönyörű könyörgést mondott búzaszentelőkor, s éppen a Ferenc földjén áldotta meg a vetéseket, halából a bánatos Mária-szoborért. Mátyás ebből is politikai tőkét kovácsolt s azzal buzdította a népeket, hogy akit az Isten is kegybe vett, azt az embernek se szabad elhagyni - a báró földjén sokkal lemaradtabb a búza, mint a Ferencén, pedig annak püspök a barátja.

- Drusza, követőt csinállok pünkösdre édösapádbul - veregette a kisfiú nyakát -, oszt akkor külön önteti neked az üveglíkkert a gyárban, de csak ha mögtanulod jó hangosan kiabálni, hogy abcug a némöt, éljön a negyvennyolc.

Ferenc, aki alig járt mostanában az emberek közé, s ha el nem kerülhette őket, hallgatott, mint tyúk a gyomban, csöndesen mosolygott:

- Az Isten tudja, mi lösz még pünkösdig.

Csakugyan nem is tudta, hogy hogy rendelkezik vele a jelenés, akiben most már hinni kellett, mert élő két szemével látta. Igaz, hogy csak akkor egyszer, Gyümölcsoltó reggelén, aztán többet álmában sem mutatkozott meg Etel. De azért Ferenc nem szomorodott el, várt türelemmel, mert tudta, hogy még nem lehet vége mindennek, és nem is úgy intett neki, mintha örökös búcsút akarna venni tőle. Minden hajnalban kinézett a körtefára, sőt húsvéthétfő délutánján kerítést is csinált neki lécből, hogy jószág ne szabaduljon oda, ahol Etel járt.

- Hát ez? - nézett nagyot Mátyás. - Tán kalickába akarod éretni ezt a fene körtét?

- Ráértömben csináltam - mondta kurtán Ferenc.

Mátyás azt vélte, jobb lenne, ha arra érne rá Ferenc, hogy egy kicsit kelletné magát a népeknek. Ámbár ha akarja, ha nem, úgyis csak megválasztják, még tán jobban, mintha esenkedne nekik. Május derekán lesz a jelölés a körben. Itt ugyan úgy mondják, hogy ősgyűlés; nem lehet tudni, miért. Az ügyvéd úr szoktatta rá a népeket, mikor még ő uralkodott ebben a tartományban.

Az Úristennel nem lehet, de nem is való pörbe szállni, amiatt meg különösen nem, hogy mért teremtette a fagyosszenteket. Hiszen ha nem lett volna Szervác, Pongrác meg Bonifác, akkor kiról nevezték volna el a nagy jeles pápákat meg egyéb világhatalmasait? Nem a jó Istenben van a hiba, őbenne amúgy sincs, hanem a kalendáriumcsinálókban, azokban meg amúgy is mindég van. Mert ha már lenni kell fagyosszenteknek, tették volna őket a kalendáriumcsinálók vagy decemberre, amikor nem volna nekik miben kárt tenni; vagy kánikulába, amikor ha hatalmaskodnának is, annyiban még kellemesek is lennének, hogy se az ember nem izzadna úgy, se a tej nem menne olyan hamar össze. De a szél fúvogassa meg a cserfán azokat a makkon hízott kalendáriumcsinálókat, május közepire teszik ezeket a három érdeemes szenteket, és akkor még ők haragszanak, hogy nem veszik a népek a kalendáriumot.

Mátyás oktatja így a zsidónét a most érvényben lévő kalendárium tökéletlenségeiről, ugyan az övé se tökéletesebb, pedig azt még szegény Róza szerezte a háború alatt - de nem azért, mintha valami nagyon figurás kedve volna, hanem mert ráér a nagy szalonnaaggatástúl. Ő is meg a zsidóné is. Egyet várnak mind a ketten, az ősgyűlést, noha más-más szempontból, de az ősgyűlés nem akar jelentkezni, egyik szempontból se. Mátyás, noha szűkebb körű értekezleteken, az üst mellett, mindeddig csak rögtönzött beszédeket tartott, most bevallja a zsidónénak, hogy előre elgondolt egy szép beszédet a nemzetföltartó elem föltüzelésére - mivel Mátyás nem tudja, hogy az igazi szónokok ezt sose vallják be. A zsidóné abból a szempontból várja az ősgyűlést, hogy friss csapolással szolgálhassa a haza érdekét. Ezt Mátyás se ellenzi, mert a ser általában hideg lé ugyan, de csak akkor, ha önérdekből issza az ember, már aki szereti - azonban egy valódi ősgyűlésen, azt lehet mondani, a ser valóságosan olaj a tűzre.

Egyelőre azonban a tüzek csak odakint égnek, a földeken, lassú tüzek, gizgazból, nedves szalmatörekből, nyers hulladékból rakva, s a virágzó vetések, a kilevelesedett szőlők, a gyümölcskisdedeiket ringató fák közt mindenfelé kibomlik és elterül a nehéz szagú füstök szürke zászlója őfelsége, a májusi fagy fogadására. Igaz, hogy vasárnap van, és a parancsolat azt mondja, hogy meg kell szentelni a vasárnapot, de igével csak úgy élhet az ember, ha a kenyérből is karajolhat. Most pedig a kenyérért kell reszketni, nemcsak a szántóvető, hanem a szövetkezeti boltosné, a zsidóné, a csendőr, a kapitány úr, a polgármester úr, de tán még a kegyelmes miniszter úr kenyéréért is, mert akármilyen kérges a paraszt tenyere, mégiscsak abban van mindenki kenyere. Hiszen imádság ez a reszketés is, amely jósol a naplementibül, kifütel a komor éjszakába, hogy megindul-e vagy eláll-e a szél, és imádság még akkor is, ha káromkodásra torzítja a hajnali dér. A jó Isten tudja ezt, és ha a jó Isten nem veszi rossz néven, hogy üresen marad ez napon a háza, akkor legyen belátás Mátyásban is, és ne rántogassa elő minden öt percben az ezüstórát. Mert ez nem is illik az olyan megállapodott emberhez, mint Mátyás, és az óra különben is megállt már egy hónapja, mikor Mátyás egy üstházi értekezlet után nekitántorodott a falnak, és azóta meg nem lehet indítani se lúdtollal, se bicskahegygel.

De abban megint Mátyásnak van igazsága, mikor egyórai toporgás után azt mondja a zsidónénak, hogy a további várakozást most már rábizza a hólyagos himlőre, amire a zsidóné azt feleli, hogy az is a legokosabb, mert úgyis hiába várna a szomszéd, ő csak annyit mondhat.

- Hogyhogy? - ütközik meg Mátyás.

A zsidóné a válla közé húzza a fekete feketős fejét, úgy tesz a két karjával, mint a röpködést tanuló verébfiók. Nem akarja bajba keverni, tudja a szomszéd, hogy ő már próbálta ezt, jobb, ha nem szól semmit.

- Neköm szólhat - biztatja Mátyás -, tudja, hogy én máskor is fölkaroltam. Mög ha Ferenc követ lösz - pedig azért az lösz, én mondom magának -, az majd pártját fogja, hát csak beszéljön bátran, szomszédasszony.

A szomszédasszony aztán beszél, ha nem nagyon bátran is. Éppen attól fél, hogy Ferenc nem lesz követ, de még a körelnökségből is leteszik. Legalább tegnapelőtt azt végezték el itt az ő helyiségében, mindent hallott, ahogy hordta nekik az italt, mert ő üzletasszony, neki mindenkit ki kell szolgálni. Füle hallatára mondták, hogy le kell már törni a szarvát annak a koszos parasztnak, engedelmet kér, de úgy mondja, ahogy hallotta. Ejnye, a hétszentségit, aztán kik mondták azt? Hát a parasztnak mondták, a köri tagok, az errevaló gazdák. Nem, nemcsak a nagygazdák mondták, hanem a szegényebbje nép is, ugyan fizetni amazok fizették azt is, amit emezek meettek. Voltak néhányan a Ferenc pártján is, meg is mondták, hogy kikiáltják máma, de azoknak a szemükbe nevettek, hogy azt próbálják csak meg, mingyár beviszik őket a csendörök, az ispán úr már megavizálta nekik, hogy itt tiltott gyűlés lesz, nincs rá írásuk. Ezért gondolja a zsidóné, hogy hiába várakozik a szomszéd, nem lesz itt máma friss csapolás, és nem gyülekeznek össze az ősök, mert szó, ami szó, de nem jó csendörkézre kerülni. Ő ugyan nem ős, csak egy szegény izraelita nő, de azért ezt az egyet ő is tanúsíthatja.

Mátyás fűjt, mint a padláson kölykezett macska. Majd megmutatja ő ennek a sok zsebráknak, hány a nyolc, a szél hordja el a hajukat. Most már majd talpra állítja Ferencet is, és megtanítják rá ezeket a csiri-biri, ökrön dederunt, számaron tulerunt népeket - ezt a szép mondást Messzi Gyurkától tanulta Mátyás, azt meg katona korában tanította meg rá a regement-páter -, hogy mi az a nemzetföltartó elem.

Elkezelt a szomszédasszonytól, megköszönte neki a barátságot, és indult Ferencet talpra állítani, mikor Matyika kivörösödve begurult az ajtón.

- Öregapám, Mária küldött, hogy öregapám gyűjön el hozzánk, mert édös apám fölmönt a körtefára.

- Majd legyün, ha fölmönt - fogta meg Mátyás a gyerek hideg kezit -, mért vagy azért úgy megijedve?

Matyika lelkendezve védte a maga igazát.

- Nem gyün az le, mert oda is kötötte magát zsineggel. Mária hiába rángatta a lábát, oszt most ott rí a fa alatt.

- Jézus Mária! - csapta össze a kezét a zsidóné, és rögtön átszaladt a szövetkezeti boltba, úgyhogy mire Mátyás hazaérkezett a kisgyerekekkel - igaz, hogy hosszú volt az út a meg-megroggyanó térdű, öreg lábaknak - akkorra már egész falka asszony tátogott a körtefa alatt.

- Akár a madárijesztöváz - mondta az egyik.

- Nem a' - mondta a másik -, hallja-e, én láttam a múlt esztendőben, mikor egy sánta komenista katonát fölhúztak nálunk az epörfára, az úgy elfeketődött, mint a küldött ördög, szinte rossz volt ránézni. De erre azt löhet mondani, hogy valóságosan kiszépült.

- De még olyan is, mintha nevetne, így oldalt nézzék csak - fedezte fel egy öregasszony.

- Amúgy is mindig olyan mosolygós volt az istenteremtőtte - magyarázta a másik -, ugyan mért tőhette?

Ennél a kérdésnél mindenki Márikára nézett, de Mária csak az orrát törülgette, és alig lehetett belőle kifagatni a szót. Ő nem tud semmit, nem panaszkodott az apja semmiről, az este olyan volt, mint máskor, olyan szomorús, de azért nem haragudott sose. Csak az éjszaka kétszer is fölbredt rá, hogy beszél álmában, ugyan azt máskor is szokta, de most nevetett is. Azt is tudta, mikor hajnal felé kiment a szobából, de ő aztán elaludt, reggel meg nem is kereste, fölvetette az ágyat, kitakarított, megrakta a tüzet, és csak azután vette észre, hogy valami emberforma lóg a fán. Az is csak akkor tűnt föl neki, hogy borzasztó varjú-károkozás volt a többi fákon.

Az egyik asszony azt mondta, hogy tán az Isten elvette az eszét szegény Ferencnek, a másik azt gondolta, hogy talán részeg volt, de azért a legtöbben a vastag özvegynek adtak igazat, aki az ifjú szolgálégynt szaggatta negyedik férjének, és a mostani rossz erkölcsöket okozta mindenért. Etel nem jutott eszébe senkinek.

De különben nem soká tartott a találgatás, az idő fölverődött egy kicsit, a nap kisütött, és most látszott meg a lecsüggedt leveleken, hogy a körtefa tisztára lefagyott az éjszaka, meg a többi fákat is mintha leforrázták volna. Mindenki szaladt haza, a maga földjén körülnézni. Szerencsére a fagy pásztásan járt, ennek a földjét elkerülte, amazét csúffá tette, az egyik helyen a barack lett az ördögé, a másikon a gyümölcsöt nem bántotta, hanem a rozst csípte meg, erről sokkal több beszéd esett, mint a Ferenc haláláról. Ő már bevégezte, a lelke üdvösségeért ki-ki maga felel, mit lehet erről többet beszélni?

Ugyan lehetni lehet, mert lám, a báró is mennyit papolt a Ferenc temetésén, de hát ez neki tanult mestersége, mert ő követ, és az is lesz megint, ha egyébért nem, már ezért a búcsúztatóért megérdemelné. Ilyent még nem is értek meg a népek soha, hogy egy közönséges paraszti halottnak a koporsójához odaálljon egy valóságos nagy úr, és onnan tanítsa a népeket. Nem lehetett ugyan mindent megérteni, amit mondott, mert deákul is beszélt, meg selypes is egy kicsit, kár az ilyen nagy emberért, de ahogy mutogatott a kezével, meg amit ki lehetett venni a beszédjéből, az nagyon szép volt.

Mély részvétellel áll meg, azt mondja, az ő igen tisztelt barátja koporsójánál, akiben ő egyszerű ember léte is a magyar nemzet gyökerét siratja. Olyan gyökér volt ez, akiben kivirágzottak a magyar génius atomjai. Olyan gyökér volt ez, akinek húrjait példaképpül lehet állítani korunk erkölcstelen demokráciájá elé, amely csak a maga önös érdekeit szolgálja. Ő volt a legragyogóbb dokumentuma annak a ténykörülmenynek, amelyet bizonyos oldalról szeretnek kétségbe vonni, hogy a magyar földműves társadalom igenis el tud vonatkozni a köznapi érdekektől, és fel tud emelkedni arra az ideális piedesztálra, amelyre az van felírva lángbetűkkel: a haza minden előtt.

Az utolsó sorban kis mozgolódás támadt. A szörmók ember érkezett meg, a túskebajuszú, akinek a hajlatban van a földje, azt kérdezték föl, akik mellett megállott.

- Hát kendtöknél?

- Csak a babot cickézte mög.

- A krumplinak ott nem ártott?

- Nem, az minálunk nem fagyott el.

- Akkor kend szöröncsés embör. A babot újra löhet ültetni.

A báró úr, mint szemfüles ember, kivette a szájuk mozgásából, hogy órála beszélnek, nagy hatást gyakorolt rájuk. Újabb lendülettel folytatta, álló egy óra hosszáig, s azzal fejezte be, hogy mint mindig, ezentúl is szolgálatára áll tisztölt polgártársainak, forduljanak hozzá bizalommal, elköltözött kedves barátjának pedig ígéri, mégpedig fölemelt hangon, hogy a véreből való vért, a jövő reményét, az ő szeretett keresztfiát soha el nem hagyja, de sőt gondja lesz rá, hogy kedves hazánknak olyan oszlopa váljon belőle, amilyen oszlop drága barátunk is volt, még élete fonálát ketté nem metszette az isteni gondviselés párkaollója.

Ez volt a legszívhezszólóbb beszédrész, és sajnálhatják, hogy nem hallották azok, akik nem vártak addig, hanem már előbb föltek a kalapot, és elsomfordáltak, de még a szomszédjuknak is meglökték a könyökét:

- Szép ez, de ezért nem adnak sömmit se, mönjünk dolgunkra. Vagy kend még marad?

De azért elég sokan kikísérték Ferencet a temetőbe, különösen akik úgyis arra laktak. A báró úr oda már nem ment ki, ő eleget tett már a kötelességének, és nagyon megrázta a kezét Mátyásnak, hogy ha a hagyaték körül valami ügyes-bajos dologban szüksége merülne fel a közbenjárásnak, árvaszék vagy akárhol, hát csak neki szóljanak.

Bizony szólni is kellett. Jöttek a leltárosok, a bankok, a sok mindenféle mesterek, ez ennyit kért, amaz emennyit követelt, még a zsidónénak is eszibe jutott, hogy ő se az ásóját nem kapta vissza, amit Ferenc a vízkor elvitt tőle a gátat átvágni, se az árát. Mátyás bizony nem tudott eligazodni a sok sarcoló közt, a báró úrtól kért gyámolítást, aki aztán az ispánnal vetette kézbe a dolgot. El kellett adni a Ferenc földjeit, a jószágait, az artézi kutas tanyára meg az épülő malomra rátette a kezét a bank, de annyi haszon mégis lett a báró közbenjárásából, hogy egy-két millió maradt a közgyámnál az árvák javára.

Így aztán nem csoda, hogy a Ferenc sírjának a gondozása egészen a jó Istenre bízódott, mert a magára maradt Mátyás nemigen ért rá borostyánnal befuttatni. De meg nyilván egyre is mén az, hogy ki mivel takarózik a sírjában. Azt már hallottuk, hogy volt olyan halott, aki visszajárt panaszt tenni, hogy addig nem tud nyugodni, még siratják, mert a könnyek eláztatják a szemfedőjét - de olyan halott még nem volt, aki azért emelte volna panaszát, hogy az ő sírján nincsen borostyán.

Föl kerék, le kerék - mondogatta ezt Mátyás eleget, mikor a nemzetfönntartó elem divatba jött, de azért azt mégse gondolta, hogy a parasztot ilyen hamar leszállítják a lóról. Mert most már vége. Nincs már úri barátság, nem kell az ecetes, nyúlós bor, az üstöt is elvették - no, a porciót, azt nem vették el, inkább hozzá is tettek, az Isten könnyebbítse ágyuk szalmáját, akik ebben mesterek voltak. Mért volt egy darabig amúgy, mért van most megint emígy? Mért volt egy-két esztendeig a vad muhar is tiszta búza, s mért arat most muhart az is, aki búzát vetett? Mért söprött ezelőtt az ember bankót még a ló után is, s mért kell most lovat, tehenet eladni, hogy az ember az adóját meg tudja fizetni? Holott az ember most is csak az ember, aki eddig volt, csak éppen hogy még jobban túrja a földet az orrával, mint ezelőtt. Hát akkor mért lett most abból „hallja kend”, aki ezelőtt „kedves barátom” volt, meg „édes bátyámuram”? Nem lehet erre felelni, s Mátyás, ha megcsikordul is néha a maradék foga a kérdésen, nem is sokat rágódik rajta. Nem is ér rá, mert elég a muszáj-teher is a magános öreg vállon, meg csöndes ember is lett Mátyásból, mióta egyedül maradt Márikával meg a kis druszával. A drusza nem tesz még emberszámot, a lány ugyan megnőtt, mint a fölmagzott kígyóhagyma, fehérchselédnek nagyon helyes teremtés is, de a társadalmi kérdésekhez neki mégse lehet fogalma, mint afféle kontyos felekezetűnek, ennél fogva Mátyás senkivel se közli, hogy az államjogi elméletek terén helyreállította a státuskvót. Megint csak azt tartja, hogy kár volt az Istennek államot teremteni, ha ugyan ő teremtette, de a Bibliában az nincs benne, mert ott csak

az van, hogy az Isten embert teremtett, abból lett aztán a szántóvető meg a juhász, de miből lett a finác meg a csendőr meg a végrehajtó? Sőt most még tovább ment az állam kárhóztatásában Mátyás, mint azelőtt, mert azelőtt csak azt tudta róla, hogy emberhússal él, de most rájött, hogy az állam kutyahúst is eszik.

Erre úgy jött rá Mátyás, hogy a harmadik dülőben talált egy kis fekete kölyökkutyát. Lehet, hogy a kutya nem is volt elveszve, csak kiállt egy kicsit nézelődni a tanya elé, azt Mátyás nem kereste, csak nekiörült, fölnyalabolta és hazavitte. Mióta a Bojszi elmúlt, azóta Mátyás nem talált méltó utódjára. Ki lusta volt, ki elcsavargós, ki az ételben válogató, ki pákosztos, mert a kutyában tán még kevesebb a tökéletes, mint az emberben. De ebből kinézte Mátyás, hogy ez meg fog felelni, ha megemberkedik, és csakugyan nagyon alkalmas ebállat lett belőle, ha olyan nem is, mint a Bojszi volt, de hát a kutya soha nem is lehet olyan tökéletes, mint a puli. De azért ez is megfogta a nyulat, amit jól is tett, csak azt tette rosszul, hogy olyankor fogott nyulat, mikor csendőr járt arra. A csendőr megfogta a kutyát, aki nyulat fogott, mert nyulat csak a báró kutyájának szabad fogni, és bevitte nyulastul a kapitányságra. Onnan jött ki a parancs Mátyásnak, hogy jelenjen meg a kapitány úr előtt, és fizesse le a bírságot, mivel a fekete kutya mezőrendőri kihágást követett el.

Mátyás szerint ugyan az volna az igazság, hogy az fizessen, aki kihág, de hát nem érdemes ezekkel az értetlen emberekkel osztózni, a kutyát meg nagyon szereti, hát inkább csak kifizeti a bírságot a kapitányságon. Azazhogy csak fizetné, de a kapitány úr azt mondja neki, hogy várjon, öreg, előbb föl kell venni a jegyzőkönyvet, addig üljön le oda a lócára.

Mátyás tehát leül a lócára, int barátságosan a fogságot szenvedett fekete kutyának, aki a nadrágjához feni a fejét, mert ő másképp nem tudja kimutatni, mennyire örül a viszontlátásnak. És míg Mátyás arra gondol, milyen jó, hogy az Úristen a világ teremtéséről nem vett föl jegyzőkönyvet, mert akkor tán még most se volna készen, a kapitány úr lediktálja az ügynevezett tényálladékot az írnokának. De nagyon folyvást mondja ám, látszik, hogy sok a törvényt nem tudó kutya ebben a tartományban, hanem azért egyszer ő is csak megakad.

- Hogy hívják a kutyáját, öreg? - fordul Mátyáshoz.

- Én csak úgy hívom, hogy „ne!”, de nézze, szörnyen ért rá. Csiba te, mind leszödöd mán örömdobban ezt a rossz nadrágot.

- De neve nincsen a kutyájának? Bodri, Tisza vagy ilyesféle?

- Nem, az nincsen - mondja Mátyás, és kezd reménykedni, hogy ha nincs neve a kutyának, talán nem is tudnak kit megbüntetni.

- No, hát legyen Sátán, úgymint fekete kutya - fordul a kapitány úr az írnokához, és folytatja a diktálást -, Sátán nevű kutyája megkötvén nem lévén, nyúl fogáson éretett, és így a vonatkozó törvény megsértése megállapítva lett...

Miután a jegyzőkönyv megírva lett, és a bírság is a bugyellárisból az asztalra helyezve lett, Mátyás fölállt, megköszönte a szívességet, kezét fogott a kapitány úrral is meg az írnok úrral is, és indulást parancsolt a fekete kutyának. De mivel most már volt neki neve, azon szólította:

- No, gyerünk, Sátán, ördög bújjon a keresztapádba.

Szerencsére a hivatalos eljárás már be volt fejezve, és a hivatalos eljáráson kívül a kapitány úr, ugyan a mostani divat szerint főfelügyelő úr, áldott jó ember. Nem bírságolta meg Mátyást újra a hivatali tekintély megrongálása miatt, hanem elnevette magát, és a homlokára ütött.

- Hopp, egy levele is van itt kendnek.

- Énneköm? - csudálkozott el Mátyás. - Nem szoktam én levelet kapni.

- Hiszön nem is kend kapta a levelet - kutakodott a kapitány úr a polcon -, hanem a Ferenc kapta volna, de annak már nem tudta kézbesíteni a posta, aztán ide adta be, hogy ő nem felel érte, mit csinálni meg nem tud vele. Itt van, ni.

Ezzel a kapitány úr kiment, Mátyás pedig szemügyre vette a levelet, de bizony az idegen helyen még úgy se fogott a szeme pápaszem nélkül, mint otthon.

- Nézze mán, no - kérte az írnok urat -, maga tán ennek is emböre.

Az írnok úr fölbontotta a borítékot, kivette belőle a levelet, de szét se terítette, csak ránézett, már vissza is dugta a kopertába.

- Ehhez én nem értek. Vagy zsidóul van, vagy angolul.

Mátyás vállat vont, és zsebre tette a levelet. Ami az írnok úron is kifog, vergődhetne ő azzal? Pénz bizonyosan nincsen benne, inkább az lehet, hogy Ferencen pénzt követelnek benne, akkor meg legjobb volna, ha elveszne a levél.

De hát nem vezett el; ott hányódott két hétig az ablakban, akkor meggondolta Mátyás a dolgot. Úgyis sora van a városban, beviszi ő ezt a levelet az igazgató úrhoz, az bizonyosan tud zsidóul is, nézzen bele, nehogy valami adósság miatt még a tanyát is ellicitálják a fejük fölül.

Annyiban szerencséje volt Mátyásnak, hogy a duttyánban, ahol kifogott, elmagyarázták neki, hol van a múzeum, de annyiban már nem volt szerencséje, hogy az igazgató urat nem találta ott. Egy másik úrféle állta útját, zsinóros ruhában, ez is nagyon finom ember volt.

- Hej - azt mondja -, mikor az igazgató urat utoljára láttuk, még akkor a farkas is a földön járt!

- Ejnye, ejnye - sajnálkozott Mátyás -, az idejittől pedig még élhetett volna.

Mátyás persze nem tudta, hogy János is homoki ember, ennél fogva ő is szereti a képes beszédet, csak hogy ő más homokról való, és ott másféle tréfák járnak. Kiderült, hogy mikor a farkas a földön járt, az csak annyit jelent, hogy régen-most a talpán jár a farkas - és hogy az igazgató úr nem Földvárra ment el deszkát árulni, csak külföldre ment egy kicsit kiköhögni magát.

- No, oda nem möhetők utána - szomorodott el Mátyás, de mikor elmondta, mi járatban van, és megmutatta Jánosnak a levelet, János ráismert, hogy az orosz írás, és akkor a kutya se sánta. Ebben meg ebben az utcában van egy ügyvéd úr, jó barátja az igazgató úrnak, tud oroszul, az majd elolvassa a levelet, ő mindjárt telefonál neki.

- Mögtöszö az a mi kedvünkért ezt a barátságot magának.

Az ügyvéd úr visszatelefonált, azt, amit János előre megmondott, megteszi a kedvükért, csak siessen az az öreg magyar, mert neki tárgyalásra kell menni.

Az öreg magyar siet, kettőt is lép egy nyomba, nem csoszsan, hanem koppan a csizmája a városi kövön, és maga se tudja, miért, föltámad valami különös érzés a lelkiben, mint ahogy a vacsoravesztő pille hirtelen kivágódik a sarokból, és zúg, zúg ész nélkül az ereszet alatt a gyertyaláng körül.

De azért erőt vesz magán az öreg magyar, és miután megmondja az ügyvédnek, hogy ő az a bizonyos, a szokott tréfával adja át neki a kék kopertás levelet:

- Nézze no, mond-e esőt?

Az ügyvéd nem veszi észre, hogy a kék koperta már egyszer föl van bontva, fölvágja ő is, a másik végiről, ollóval. Ahogy kihúzza és szétteríti az asztalra a levelet, kiesik belőle egy kis fénykép, arra rá se néz, csak félretolja, Mátyás se nagy figyelembe veszi, látja, hogy valami alakok vannak rajta, de inkább a levélbe merülő ügyvéd urat nézi, és bár szaladozik valami nyugtalanság az ádámcsutkájában, arra gondol, hogy milyen szép, kövér ember ez az ügyvéd, ki lehetne belőle hasítani három sovány végrehajtót, ámbár üdvösségesebb volna három végrehajtóból varrni egy ügyvédet, különösen olyan barátságosat, mint ez.

- Hát öregem - mondja az ügyvéd, ahogy a végére ér a levélnek -, ismer-e maga az oroszországi Kazán városban egy Pavel Antonovics nevű embert?

Mátyás megmondja nyíltan, hogy nem ismeri az illetőt, és ami kazánt ismer, az nem város, volt neki is, még el nem vették tőle a pálinkafőzést.

- Ez a Pavel Antonovics azt írja, hogy nagyon sokat gondol a szomszéd bácsira, Róza néniére, Etelre meg valami Piotrkára...

- Pétörkére! - kap észbe Mátyás. - Hiszen akkor ez a Szpiritutó, csak, úgy látszik, mögváltoztatta a nevét, mögmagyarosította, már az ő törvényük szörint.

- Ki ez a Szpiritutó?

- Muszka hadifogoly volt nálunk, ugyan nem is nálunk, hanem a Ferenc tanyáján, ő volt a muszkája a Pirosnak.

- Akkor helyen vagyunk - mondja az ügyvéd, és fölveszi a képet, mutatja Mátyásnak. - Hát ezt ismeri-e kend?

A képen egy ember van, meg egy asszony, fogják egymás kezét. Az ember egy nagy szakállú muszka, de haja nemigen van, az is lehet, hogy lenyírták, csizma van a lábán, meg pötyögős nadrág, rábuggyan a csizma szárára, lajbi nincsen rajta, csak ing, de nagyon lomposan, az alja ki van a derékszíj alul. Az asszony hasonlít a perzsaszoknyás özvegyre, ezen is van mit fogni, de mégse lehet az, mert az nem jár ilyen táritoppos féketőbe.

- Nem vélök rájuk, kifélék - teszi le Mátyás a képet.

Az ügyvéd biztatja:

- Nézze meg csak jobban a férfit. Ismeri azt maga...

- A Szpiritutó volna? - kétségeskedik Mátyás. - Így mögembörösödött volna azóta? Nem, kéröm szépen, ez az se löhet.

- Nem hát. Kár, hogy a felesége itt nincs kendnek, az bizonyosan ráismerne.

Mátyás sebesen pislog. Tartja a képet hol közelebbre, hol távolabbra.

- Kéröm... kéröm szépen...

Hol a képet nézi, hol az ügyvédet. Az ügyvéd mosolyog és biccent:

- Az, az, - mondja ki bátran.

Mátyás régen kiáltott akkorát, mint most.

- Rókus! A Rókusom! Hiszön látni a homlokán a helyit, ahol gyerőkkorában mögrúgta a ló. Öszöm a lelkit, ez az. Ej, hogy szögény Róza ezt mög nem láthatta! Hát ez a mönyecske? Úgy nézöm, ezt mög az orrán rúgta mög a ló. Csak nem volt tán Rókusnak muszka felesége, kéröm szépen?

- Mi az, hogy volt? - nevet az ügyvéd. - Hiszen megvan az asszony is, meg Rókus is.

Mátyás megtámaszkodik az asztal szélébe. Nyitja, csukja a száját, de csak makog, mikor meg tud is szólalni:

- Mi? Hogy? Mög... Ró... Rókus? Mögvan? Életben? Szentségös Isten!

Az ügyvéd úr leülteti Mátyást, és azt mondja neki, hogy gyújtson rá. A cigarettát is elé teszi. Ettől Mátyás magához tér egy kicsit. Köszöni szépen, ezzel nemigen él. Majd pipára inkább. Elő is veszi, rá is gyújt háromszor is, de a pipa nem szól. Nem veszi észre, hogy mind a háromszor mellé tartotta a gyufát, nem rá. Az ügyvéd úr észreveszi, a negyedik szál gyufát ő gyújtja meg, a pipából kipöffen a füst, Mátyás kezdi szilárdnak érezni maga alatt a földet.

- Hát él a fiam? Mög van írva? Ebben? - veszi fel a levelet.

- Igen, ebben - mondja az ügyvéd, és kezdi olvasni a levelet. A levél nagyon hosszú. Mátyás nagyon hallgatja, és mikor az ügyvéd a végére ér és megkérdezi, megértette-e, Mátyás azt feleli:

- Igónis. Mőgértöttem, hogy mőgvan a Rókus. Visszaadta az Úristen.

Az ügyvéd megvakarja a füle tövét, és megnézi a zsebóráját.

- És a pénz?

Persze, hogyne, Mátyás nem is kívánta ingyen ezt a nagy örömet, előveszi a bugyellárist:

- Mit kóstál a fáradsága, kéröm szépen? - Az ügyvéd bosszúsán nevet.

- Nem erről van szó, öregem. Tegye csak el azt a bugyellárist, majd jobban ki kell azt gombolni. Az ötvenmillióval mi lesz?

Mátyás előrehajol:

- Micsoda ötvenmillióval?

- Hát ide hallgasson, elmondom, mi van a levélben, jól értse meg - s az ügyvéd úr kezd le s fel járkálni a szobában, még beszél.

- Ferenc, úgy látszik, megkérte Szpiritutót, hogy nyomozzon utána Rókusnak. A muszka meg is tette, meg is találta Minszk városban, ebben meg ebben az utcában, megvan a cím a levélben. Rókust fávágók találták meg az erdőben, a falevelek alatt, magához térítették, de egyedül nem merte folytatni az utat, visszafordult Oroszországba. Ott volt neki valami tatár kocsmárosnéja, azt kereste föl, s éltek együtt békességben egész addig, még Rókus meg nem unta az asszonyt, s engedelmet nem kért tőle, hogy ő most már elmehessen haza a családjához. A tatár asszony azt mondta neki, hogy elmehet, de előbb fizesse meg neki a kvártélyt meg a kosztot, amivel eddig ellátta, mert addig őtőle nem kap egy krajcár útiköltséget se, gyalog meg Rókus nem akar elindulni, mert hosszallja az utat. A váltságdíj, az asszony számítása szerint, idáig ötvenmillió magyar koronát tesz, de ebbe már bele van számítva az a négy hónap is, még onnan a levél ideér, még innen a pénz odatalál. Tovább azonban egy percet se vár az asszony, hanem mén haza Tatárországba, s ha pénzt nem kap, viszi magával Rókust is, akár urának, akár béresinek, az már Rókuson áll - de az bizonyos, hogy onnan aztán többet el nem ereszti. Mivel azonban Rókusnak se a tevépásztorság nem kell, se az asszonyt nem kívánja se teste, se lelke, azt üzeni haza, hogy okvetlenül váltsák ki a szomorú rabságból, még ha a tanyát el kell is adni, hiszen azt úgyis ő jussolná majd. De ha Istent ismernek, ekkorára meg akkorára ott legyen a pénz, erre meg erre a címre, s mihelyt ott lesz, mingyárt megszerzi neki az útlevelet a lengyel konzul. Ha pedig a pénz ott nem lesz, akkor őt többet ebben az életben nem látják.

- Hát így áll a bál, öregem - ütött Mátyás vállára az ügyvéd úr. - Megértette most már?

- Mög - mondta csöndesen Mátyás.

- Nézze, alá is húzom piros tintával a címet, így ni, ahová a pénzt küldeni kell, ezt majd elintézi kendnek akármelyik bank vagy a posta is. Csak a levelet jól eltegye, mert ha ez elvész, nem látja kend többet a fiát. Megálljon még, nézzük csak, hogy is állunk az idővel. Négy hét, nyolc hét, kilenc hét, négy hete van még a pénz elküldésére, fölírom ezt is ide a levél sarkába. De mondom, vigyázzon rá, mint a két szemire!

Ó, Mátyás vigyázott, a levelet betette a bugyellárisába, a bugyellárist a belső zsebbe, a szíve fölé, arra rászorította a kezét. El se vette onnan addig, míg a duttyánba nem ért, ott is csak addig, míg az ostort kivette az ülésből. Megpattogtatta, úgy a hegyit, aztán megindult, befogni a kocsisaroglyához kötött egy lovat. Az ostor pattant egy mérgeset meg egy csöndeset, és Mátyás ment, ment, addig ment, míg egyszer csak rákiáltott valami asszonyhang:

- Bácsika, elvesztette kend az ostorát!

Mátyás körülnézett. Egy butyros menyecske kiáltott rá, az Isten áldja meg az emberségeért, kint az országúton, a megkopasztott eperfák alatt. Azám, az ostor csakugyan kicsúszott a hóna alól, ahol van ni, a kocsiuúton a porban - de hát a kocsi is elveszett, meg a ló is, fene teremti! Ott maradtak a duttyán udvarán, és azóta biztosan nagyon kívánnak már összeszövetkezni egymással, ő meg, mint a bolond, nekilódult a világnak gyalog, és majd felit megtette az útnak, anélkül hogy észrevette volna.

Igen, mint a bolond - ezt úgy érzi Mátyás, ezért leül egy kicsit az árokpartra, a hűvösbe, és előkeresi a vágott dohányt. Nem azt, amit annak szokás mondani, hanem a zsidónéféle zacskóban tartózkodót, a madárlátottat és finánc nem látottat. Ettől aztán előjön az a másik vágott dohány is, amit az Úristen az ember kobakjába helyezett, már abba, akiébe. Hogy ötvenmillióért adják ki Rókust? Hát aztán hol vegye ő azt az ötvenmilliót? Hogy is csak, mennyi pénz az? Régi pénzben nézzük csak. Mennyi is a mostani korona a régihez képest? A Ferenc földjét negyvenkétféle millióra vette át a bank. Igaz, hogy azóta lement a földek ára, de az megint fölvitte, hogy a vasút most már nekik is füttyül. Ötvenmillió, ötvenmillió... Hát hogyha tanyástul eladná a földet... No persze, csak hogy ő nem olyan ember ám, aki a meszet igya meg tej fejében! Mátyás megpattogtatja az ostort, megcsapkodja vele az akácfa poros ágait, és indul vissza a városba, hogy a duttyán udvarán várakozó lovacska a kocsi farától a kocsirúdhhoz kalauzolja, ámbár hiszen tudja az utat magától is, mert nem olyan erkölcsös állat, mint a párja volt, amit el kellett adni.

És aztán ahogy kocog kifelé a lovacska, és zörgeti végig a kövesúton a kocsit, a megtárgult vasakkal, Mátyás addig eresztgeti a füstöt, és addig pislog bele a porba, míg az öreg szemek mindenféle szép képeket látnak maguk előtt. Hát mégiscsak jó az Isten, lám, megőrizte az ő egyetlen fiát, és addig tartotta titokban, még Róza is elment, Etel is elment, Ferenc is elment, és most adja vissza neki, hogy ne legyen olyan magában a napszállatban, és legyen, aki az ő keziből átveszi a kapát, kaszát. No, viszi a nagy örömet a gyerekeknek is, lesz már megint édesapátok, ide hallgassatok! Ugyan csak Márikának vér szerint való édesapja, de azért nem kisebbítheti le a gyereket se, hiszen azt is csak az ő felesége szülte, ha nem őtöle is, mert ő nem volt itthon. Ferenc is csak úgy volt, de tán még ígybben, azért mégis vállalta Márikát, hát Rókus is vállalja Matyikát, és lesz most már mind a hármuknak gyámolítója... Hopp, a kocsi zökken egyet a kátyúban, és Mátyás nyekken egyet a kocsiban, és azt kívánja a kórságtól, hogy essen bele, de nem határozza meg közelebről, mibe. A lóba semmi esetre se, a kátyúba inkább, de leginkább a mérnökbe, akinek hatalma alá a kátyúk tartoznak, a legszívesebben pedig azt venné Mátyás, hogy a kórság az egész világba beleesne, ha már eddig bele nem esett

volna. Hát hogy lehetne őnekik Rókus gyámolítójuk, ha el kell adni a földet, hogy hazajöhessen gyámolítófiuknak? Mit gyámolíthatna egy koldus három kolduson?

- Gyú! Gyú! Cserzették volna ki a bőrit annak a gebe anyádnak, mielőtt tégöd csikózdott! - rántja meg Mátyás kemény kézzel a gyeplőt, és vágja az ostorral a lovacska hasát, és hasadtra veri a nyelet a farán. A lovacska fölkapja a kócos fejét, és veszettül nekiiramodik, alighanem azzal a dühös elhatározással, hogy szét fogja csörömpöltetni az egész kocsit, azzal a vérszomjas öreg hóhérral együtt, aki neki gondviselésül rendeltetett.

Mert a lovacska oktalan állat, és nem érheti föl ésszel, mi az, mikor egy öreg nyak két kasza között érzi magát. Ezt csak az a nagyon jó Isten tudhatja, aki fölládozta egyszülött fiát a világ megváltására. Holott, Isten bocsássa bűnünket, ha jól felgondoljuk, nagyobb dolgok is vannak a világon, mint a világ megváltása.

- Gyí, te - mondja az öreg hóhér, de már korántsem olyan vérszomjasan, hanem úgy, mint ahogy rendes lóval szokott beszélni a rendes ember. A lovacska megérti, hogy a feszültség megszűnt, de meg érezhető is, mert a gyeplő meglazult. A lovacska ezen való örömeinek halk nyerítéssel ad kifejezést, és egyszerre meglassudik, úgy mén, mint aki epret szed, bár ő inkább csak a dülőút két oldalán merészkedő lósóskák kövér leveleihez kapkod. Bent járnak már a homokokon, itt már nincs értelme a sietségnek, ugyan annak máskor sincs - idelátszik már a tanya a dombon, a kútgémmel, amelyik olyan kútba kukucskál bele, hogy annak a vizéhez az artézi nem is fogható, ezt igazán el lehet hinni a lovacskának, mert ő ebben szakértő.

Mátyás is látja a kútja gémet, és hogy még többet lásson, egy kicsit megemeli magát az ülésen. Így végiglát a kék permetes szőlőpásztákon, a megtámogatott ágú almafákon, a gyöngye szélben szőke hullámokat vető rozsokon, az egész földön, ami kenyeret termelt az apjának, az öregapjának, a szépapjának, az ősapjának, aminek nincs egy porcikája, hogy arra az ő verejtéke ne hullott volna; amin nincs egy vakondtúrásnyi folt, hogy ő annak a színit, szagát, fogását ne ismerné. Elég baj, hogy csak ennyi maradt abból, ami régen volt - hát ő most ezt elpredálja, kiváltsa rajta a fiát, és vele együtt beálljon öreg napjaira béresnek, napszámosnak, zsellérnek, más keze-lábának? Hogy ötöt ne ebből az öreg tanyából temessék? Amelyikből az apját, anyját, feleségét kikísérte a pap? Nem, ezt az Isten se kívánhatja tőle.

- Hó, hóha, te! - Mátyás megállítja a lovacska a tóparton, és kiszáll a kocsiból. Amit elvégzett magában, legjobb azt mingyárt végrehajtani. Előhúzza a bugyellárist, kiveszi belőle a kék levelet, és behajítja a vízbe, olyan messze, amennyire öreg karjától telik, s vissza se fordul utána, még föl nem vackolódik a kocsira. Akkorára azonban a kék levél már kint van a parton, fölakadva a füre, ahogy a hullám kiverte.

- Azám, a képet mög benne felejtöttem - jut eszébe Mátyásnak.

Megint leszáll, kihúzza a vizes borítékból a levelet, beleteszi a képet a bugyellárisba, s megint visszadobja a levelet, de most már megvárja, míg elmerül. A levél ing-leng a magaverte sárga gyűrű közepén, aztán szép csöndesen úszik kifelé. A tó, amely megölte Péterkét, és elnyelte Etelt, megelégette az áldozatszedést, és nem akarja elvenni az öregembertől a fiát.

Az öregember kihorgássza az ostornyéllal a levelet, körülnéz, egy őskori kőbalta fekszik a csizmája orránál, tízezer éves hagyatéka az egykori Mátyásoknak, azt beledugja a levélbe, összecsavarja két végén a kék borítékot, meglóbálja a karját; a víz nagyot csobban, a tó egy titokkal többet őrizhet, mint eddig. A szomorú rab elmegy Ferganába tevét fejni, Mátyás pedig elkanyarodik a harangláb felé, mert eszébe jutott, hogy részes után kell nézni, a jövő héten lehet vágni a rozstot.

Egy hónap múlva aztán, betakarítás után, mikor már pénzel is Mátyás egy kicsit az új búzából, elmegy a tisztelendő úrhoz, és megkérdezi tőle, hogy élőért lehet-e gyászmisét mondatni.

- Nem, azt nem lehet - mondja a tisztelendő úr, aki megint nyájasan elbeszélget a népekkel, mióta látja, hogy jóba foglalták magukat, és új sípokat is csináltattak az orgonára -, hanem lehet szentmisét mondatni és följánltatni az élőnek valamely, Istennek tetsző kívánságára.

- Igön, hiszön én is úgy gondoltam - mondja Mátyás, és megkönnyebbült szívvel olvassa le a taksát. A tisztelendő úr nem kérdezősködik a kívánságról, elég azt csak általánosságban előjegyezni a misenaptárba, és örülni kell neki, hogy ilyen istenes szándéka van ennek a nyakas vénembernek.

A nyakas vénember visszafordul az ajtóból.

- Ejnye, tisztelendő úr, mög tudná-e neköm mutatni a makkfán azt a Tatárországot?

Hogyne, nagyon szívesen, de ezt már mégiscsak megkérdezi, hogy jutott eszébe Mátyásnak.

- Hát csak forgattam az eszömet az éccaka, oszt erre is sor került.

Kiderül aztán, hogy Tatárországot nem is olyan könnyű megtalálni a lexikonkönyvben, de már nem akar az ember szégyenben maradni, és addig kereskedik, míg rámutat egy térképre, hogy ez az ni.

- Hát nem éppen nagy darab föld - veszi szemre Mátyás -, de úgy nézöm, itt-ott szép zöld fű terömlhet benne, ahogy ki van rajzolva. Hát az a tartománya mölyik... mögálljon csak... Terka... vagy Tarka... vagy minek hívják.

Ennyire a tisztelendő úr sem járatos Tatárországban, különösen ha a nevét se tudja biztosan Mátyás az illető tartománynak. Hanem arra a kérdésre már megfelel, hogy aztán csakugyan kutyafejűek-e azok a tatárok?

- Dehogy - nevet a tisztelendő úr -, majd olyan emberek azok, mint mink vagyunk.

És addig kutakszik a lexikonkönyvben, míg talál benne egy képet, amelyiknek alatta is van, hogy ez tatár nőt ábrázol, meg látja is Mátyás, hogy ez valóságosan az, mert éppen olyan lórúgta orra van, mint annak a menyecskének, akinek a kezét fogja Rókus a szíve fölött, a bugyellárisban. És ennek nagyon örül Mátyás, mert ebből látja, hogy a tisztelendő úr nyomon beszél.

És aztán ősszel, szüret után, mikor egész éjszaka hallgatja Mátyás a mustok bugyborékolását, noha van már egy kis karcos is, eszébe jut Messzi Gyurka, aki el-elhajítja ugyan a sulykot, de azért mégiscsak sokat próbált és világban járatos ember. Másnap behívja, amikor arra van a kerülője, és megkérdezi tőle, igaz-e, hogy nazarénus lett?

- Igaznak igaz - mondja Gyurka egy kicsit mélásan. - Előbb-utóbb a lelke üdvösségirül is gondoskodni köll az embörnek.

- Nono - aggóskodik Mátyás -, de azért mégse egészen csősznek való hitvallás az.

- Éppen az benne a szép, hogy olyan szigorún tilalmazza a hazudást mög a tolvajságot.

- Hát az italt? A boritalt?

A csősz megvallja, hogy e tekintetben megreformálta a nazarénus hitet. A bort megissza, de koccintani nem koccint.

Ilyenförmán elvi akadály nem lévén, megjelenik a kancsó a karcossal, meghányják-vetik a világ folyását, és Mátyás megkérdezi Gyurkát, hogy mit tud ő Tatárországról.

Hát egyebet nemigen, mint hogy az már nagyon magasan van, és ott nem szeretne csósz lenni. Hogy mért? Azért, mert ott létrával kell járni a csósznek, másképpen nem látszana ki a búzábul.

- Olyan jó földek vannak ott?

- Ott olyanok, de ennél ögyebet aztán nem is hallottam róla.

Mátyásnak ez is elég. Ahol jó a föld, ott nem kell féltetni az emberi nemzetet.

Itthon, az én hazámban, az aranyszemű homokon, ahol a végét dúdoltam el ennek az éneknek, amely nem lehet másforma, mint az énekese, fűrjörptű és vadgalamb-melódiájú - mi van itt az én hazámban, amiről érdemes éneket mondani?

Az aranyszemű homok, amely majd a nyáron beleömlieszti aranyát a búzaszembe, az őszön a szőlőszembe? De az énekesek már most is megtermi a búzavirágot, a pipitért, a pipacsot, a szarkalábat, amik első pajtásai voltak tipegő gyerekkorában, és amikről ma is azt hiszi, amit akkor gondolt: hogy ezekkel a Ferencek és Etelek szíve küld majd föl üzeneteket a föld alól.

A jegenyeszegte határ, amelyről éjszaka még a régi pásztortüzek hunyorodnak föl az örök csillagokra, de amely fölött nappal már gép madarak surrogó dala köszönti az új vasutat, az új malmot, az új kutat, a sokasodó cseréptetőket és a hajladozó kaszásokat? Akik már nem teszik le a kaszát, és az acatoló lányok virágarca se mered a magasba, hogy eltűnjenek rajta, micsoda ez. Megszokták, mindennap látják, és tudják, hogy sokkal biztosabbra lehet hozzáigazítani az órát, mint a vasúthoz.

Vagy a háború-körtefa, ott az előtt a szép piros palatetejű tanya előtt, ahol a Mária-látó asszony meg az asszony-látó férfi lakott valamikor, s amelyet a hatókrű gazda vett meg a fiának a banktól? A háború-fa, amely először édes, aztán fanyar, aztán keserű körtét termett, és végül halott embert, ma pirosabb körtéket hoz, mint valaha, csakhogy az ízük olyan, mint a hamu. De azért a gazda nem vágja ki a fát, azt mondja, a csemegekereskedők nagy árat adnak a gyümölcséért, mert a kirakatban nagyon mutatós.

Vagy a tanya a dombon, amely kívül-belül ma is a régi jegyiben van még? Az eresz alatt nevelik a fiaikat a fecskék, a sövény tövében heverész a Sátán, és teljesíti kötelességét, megvakkantja a rendes embert, megmorogja a koldust, megugatja az államot, és éjszakai álmában néha szüköl, lehet, hogy lelkek szálldosnak a ház körül. A sublóton ott van két katonának a képe, a nap már kiszitta őket egy kicsit, a legyek is szerethettek rajtuk sütkérezni, de így is meglátszik rajtuk, hogy olyan életre termett fiatalok voltak ezek, akiknek volt miért olyan hetykén villogni bele a világba.

Vagy az a két sarjadék-ember, akit érdemes megnézni, amint hajladoznak a hereföldön? Lányka kaszálja a lucernát, időre még gyenge, de amúgy nagy, erős, bírós, fekete hajú, Márinak hívják, s már összenevetgél a hatókrű szomszéd siheder fiával. A fiúcska, aki szétvillázza a lekaszált szénát, Matyi nevezetű; fehér képű, szőke hajú, szőke szemű, rendkívül komoly kis ember, aki ezen a hűvös napon is beleverejtékezik a munkába. Feltűnően okos, értelmes képe van, de azért lehet még belőle követ is, különösen ha megtanulja, hogy okos ember nem dolgozza magát agyon.

De azért nekem mégis ebben az öregemberben telik legtöbb kedvem, aki itt áll velem szemben, a zsilippel, csatornával megszelídített tó partján, nekivette hátát az öreg árva-tölgynek, aki vele egy földből kinőtt testvérje neki, girbegurba, csomós, megszaggatott, alul száraz ágú, de azért minden sebét beforrott, erős, kemény és zöld koronájú. Ő a pipát tömögeti, én meg kötözgetem össze hánccsal azt a sásliliomot, amit a nád közt szedtem a Ferenc sírjára.

- Sok rosszat tett a háború, Mátyás - mondom neki.

- Hát sokat - bölint rá, s rágyújt az összetett tenyere enyhiben.

Nézünk magunk elé szótlanul, aztán megvonja a vállát.

- Ez is elmúlt. Az eke mindönt lefordít.

- Az le - bólintok rá. - Csakhogy azért a fiatalokért mégis kár volt. Még élhettek volna. Arra teremtette őket az Isten.

Az öregember fölrag a bocskora orrával a homokból egy őskori csigolyát. A reves csont szétporlik a szélben.

- Nézze, maga beszélte a följobbvaló esztendőben, hogy ez tán királ volt valaha. Mi lött belőle? Mögötte a föld, mert az a leghatalmasabb. Az apámat is mögötte, mög annak az apját is. Engöm is nemsoká mögösz. A föld mindönkit mögöszik, még tán magát is. De új állja helyünköt, és a föld nekik marad.

Igen, a föld, bölcsője és koporsója Ferencnek és Etelnek, Rózának és Mátyásnak, Bojszinak és igazgató úrnak - a föld megmarad, és őróla dúdoltam én ezt az éneket.

Sziromszék, Cs. Mátyás tanyája.

1927. május 19.

.oOo.